Ε. ΣΚΑΝΔΑΜΗ

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΣΟΦΙΑ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΠΕΤΡΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Α.Ε.

Α. ΣΚΑΝΔΑΜΗ

ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΣΟΦΙΑ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΠΕΤΡΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Α.Ε.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Η ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΣΟΦΙΑ

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ (Πάτραι 1928. Ἐξηντλημένο).

ΦΩΤΙΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΛΑΣΗ (Διηγήματα. Ἀθῆναι 1932. Ἐξηντλημένο).

ΟΙ ΘΕΟΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ (Διηγήματα. Ἀθῆναι 1936. Ἐξηντλημένο).

ΔΩΔΕΚΑ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥ 21 (Βιογραφίες. Πρώτη καὶ δεύτερη ἔκδοσις 1938 — 39. Ἐξηντλημένο).

ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΕΝΟΣ ΠΡΙΓΚΗΠΟΣ (Ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴ και Ἀσία).

Η ΚΟΡΗ ΤΟΥ ΚΥΚΝΟΥ (Μυθιστόρημα ἀπὸ τὰ ὁμηρικὰ ἔπη. Ἔκδοσις «Ἀετοῦ» 1943).

ΓΙΟΧΑΗ — Μια Ἀθηναία ποὺ κυβέρνησε τὴν Τουρκία. (Ἱστορικὸ μυθιστόρημα. Δημοσιεύθηκε στὸ περιοδ. «Μπουκέτο» 1944).

ΕΛΛΗΝΙΔΕΣ ΠΟΥ ΠΟΛΕΜΗΣΑΝ (Βιογραφίες ἡρωίδων τοῦ πολέμου καὶ τῆς κατοχῆς 1945. Ἐξηντλημένο).

ΠΡΙΓΚΗΠΙΣΣΑ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΗ (Βιογραφία. Ἔκδοσις «Πυρσοῦ» 1946).

Η ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΣΟΦΙΑ. (Βιογραφία. Ἔκδοσις Πέτρου Δημητράκου Α. Ε. 1947).

ΠΡΟΣ ΕΚΔΟΣΙΝ

ΠΡΙΓΚΗΨ ΓΕΩΡΓΙΟΣ (Βιογραφία).

ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ καὶ ἡ ἐποχή του. (Βιογραφία).

ΑΜΑΛΙΑ — ἡ ρωμαντικὴ Βασίλισσα τῆς Ἑλλάδος. (Βιογραφία).

ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΙ ΙΔΕΕΣ (Στὴν πολιτική, στὴν τέχνη, στὰ γράμματα).

ΑΝΔΡΕΑ ΣΠ. ΣΚΑΝΔΑΜΗ

Η ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ
ΣΟΦΙΑ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Π. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Α.Ε.
ΟΔΟΣ ΠΕΣΜΑΖΟΓΛΟΥ 9 - ΑΘΗΝΑΙ

Κάθε αντίτυπο έχει την υπογραφή του συγγραφέως

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η ΜΟΙΡΑ τῶν Βασιλέων δὲν εἶναι πάντα ἀξιοζήλευτη. Συμβαίνει βέβαια πολλὲς φορὲς νὰ ἔχουν τὴν τύχη νὰ ζοῦν καὶ νὰ ἡγεμονεύουν σὲ περιόδους εὐημερίας καὶ εὐτυχίας τοῦ Εθνους των. Καὶ εἶναι ἀληθινὰ ευτυχισμένοι οἱ Βασιλεῖς ἐκεῖνοι, ποὺ ὅταν φθάση τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, φεύγουν ἀπὸ τὸν κόσμον αὐτὸν ἀντικρύζοντας γιὰ τελευταία φορὰ τὸν οὐρανὸ τῆς Πατρίδος των.

Εἶναι ὅμως καὶ Βασιλεῖς ποὺ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου τοὺς ἐπιφυλάσσει ἡμέρες ἀνέφελες καὶ ἡμέρες σκοτεινές, ποὺ τοὺς χαρίζει τὸ χαμόγελο καὶ τὸ δάκρυ, τὴ χαρὰ καὶ τὴ θλῖψι. Δοξασμένοι καὶ ἀγαπητοὶ ἀπὸ τὸ λαό τους, ὅταν τὸ ἔθνος βαδίζει τὸ δρόμο τὸν σπαρμένο ἀπὸ δάφνες καὶ λουλούδια, ἀνεπιθύμητοι, ὅταν οἱ ἀνεξιχνίαστες θελήσεις τῆς μοίρας ξεσποῦν βίαια καὶ πλήττουν χωρὶς οἶκτο τὴν Πατρίδα. Τότε ἡ ζωὴ των Βασιλέων εἶναι ἕνα ἀληθινὸ μαρτύριο. Πάθη, μίση, συκοφαντίες ὑψώνονται γύρω ἀπὸ τὸ Θρόνο τους καὶ τὸν κλονίζουν. Σὲ ὅλα αὐτὰ οἱ Βασιλεῖς δὲν μποροῦν ν' ἀμυνθοῦν ουτε ν' ἀπαντήσουν, γιατὶ δὲν τοὺς τὸ ἐπιτρέπει τὸ ἀξίωμά τους. Καὶ τότε παίρνουν τὸ δρόμο τῆς ἐξορίας, πικραμένοι, ἀλλὰ μὲ τὴ συνείδησι ἥσυχη ὅτι ἔκαμαν τὸ καθῆκον τους.

Κάποτε ὁ ἴδιος ὁ λαός τοὺς καλεῖ καὶ πάλι μετανοιωμένος. Καμμιὰ φορὰ ὅμως πεθαίνουν στὰ ξένα μὲ τὴ νοσταλγία τῆς ἀγαπημένης πατρίδος στὴν ψυχή τους ποὺ φεύγει. Καὶ βρίσκουν στὴν ξένη γῆ τὴν φιλοξενία ποὺ τοὺς ἀρνήθηκε ἡ δική τους, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι κάποια ἡμέρα θὰ ξαναγυρίσουν, ἔστω καὶ νεκροί, γιὰ νὰ βροῦν τὴν αἰώνια ξεκούρασι στὸ ελαφρὸ χῶμα τῆς Πατρίδος...

Αὐτὴ ἦταν ἡ τραγικὴ μοῖρα τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῆς Σοφίας, τῶν Βασιλέων τῆς Ἑλλάδος, ποὺ συνέδεσαν τὴ ζωή τους καὶ τ' ὄνομά τους μὲ τὴ δόξα καὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς φυλῆς.

***

Ἀπὸ πολὺ καιρὸ εἶχα θεωρήσει καθῆκον μου νὰ γράψω τὴ βιογραφία τῆς Βασιλίσσης Σοφίας. Πρέπει νὰ ὁμολογήσω ὅτι μὲ κάποιο δέος ἀντίκρυζα αὐτὸ τὸ ἔργο, ποὺ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀνάλογο μὲ τὸ μεγάλο ἔργο τῆς Γυναίκας ποὺ στάθηκε στὸ πλευρὸ ἑνὸς Κωνσταντίνου, ἄξια Βασίλισσα καὶ ἄξια σύζυγος, τριανταπέντε ὁλόκληρα χρόνια.

Ἴσως νὰ μὴν εἶναι τόσο δύσκολο νὰ γράψη κανεὶς μιὰ βιογραφία, ὅταν ὑπάρχουν καὶ ἄλλες ὅμοιες για τὸ ἴδιο πρόσωπο. Ἀλλὰ στὴν προκειμένη περίπτωσι ὄχι μόνον προηγούμενον ἔργο δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' οὔτε κὰν στοιχεῖα συγκεντρωμένα, ποὺ νὰ μπορῆ νὰ τὰ χρησιμοποιήση κανεὶς γιὰ τὸ σκοπό του. Χρειάστηκε νὰ καταβάλω πολλὲς προσπάθειες γιὰ νὰ φέρω εις πέρας αὐτὸ τὸ βιβλίο. Γιατὶ δὲν πρόκειται γιὰ μιὰ ὁποιαδήποτε βιογραφία, ἀλλὰ γιὰ τὴ ζωὴ και τὴ δρασι μιας Βασιλίσσης, ποὺ τὸ πέρασμά της ἔχει ἀφίσει ἀνεξάλειπτη τὴ σφραγῖδα της στὴν Ἑλληνικὴ κοινωνία. Σ' ἕνα τέτοιο ἔργο ἡ φαντασία δὲν μπορεῖ, οὔτε ἐπιτρέπεται ν' ἀναπληρώση ἔστω καὶ μιὰ μικρὴ λεπτομέρεια. Ἀνεζήτησα τις πληροφορίες μου σὲ ὅ,τι ἔχει γραφῆ σποραδικὰ γιὰ τὴ Βασίλισσα σὲ βιβλία, ἐφημερίδες καὶ περιοδικά. Ἀνέτρεξα σὲ ἐπίσημα καὶ ἰδιωτικὰ ἀρχεῖα, ἀκόμη καὶ σὲ προσωπικὲς ἀναμνήσεις σεβαστῶν ἀνθρώπων, ποὺ τὴν ἐγνώρισαν καὶ ἔζησαν στὸ περιβάλλον της. Καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ ἤλεγξα μὲ ἀκρίβεια καὶ ὕστερα τὰ ἐχρησιμοποίησα.

Τέλος θὰ ἤθελα νὰ προσθέσω ὅτι τὸ βιβλίο αὐτὸ δὲν ἐγράφη μὲ τὴν πρόθεσιν πολιτικολογίας. Καὶ ἄν, μέσα στὶς σελίδες τῆς βιογραφίας αὐτῆς, ὁ ἀναγνώστης συναντήση ὡρισμένα κεφάλαια ἀπὸ τὴν πολυτάραχη περίοδο τοῦ πρώτου Παγκοσμίου πολέμου, αὐτὸ ἐκρίθη ἀπαραίτητο γιατὶ ἔπρεπε νὰ χυθῆ ἄπλετον τὸ φῶς τῆς ἀληθείας ἐπάνω σὲ γεγονότα τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τοῦ τόπου, τὰ ὁποῖα ἔδωσαν ἀφορμὴ νὰ παρεξηγηθῆ καὶ νὰ συκοφαντηθῆ τόσον ἡ ἀείμνηστος Βασίλισσα. Ἄς σημειωθῆ ἐπίσης ὅτι οὔτε ἴχνος κὰν ἰδεολογικῆς πεποιθήσεως μὲ παρέσυρε νὰ χαράξω ἔστω καὶ μιὰ γραμμὴ μακρὰν τῆς πραγματικότητος. Καὶ σήμερα παρουσιάζω στὴ δημοσιότητα αὐτὴ τὴ βιογραφία, σὰν μιὰ μικρὴ εὐλαβικὴ προσφορὰ στὴν ἱερὴ μνήμη Ἐκείνης, ποὺ τόσο ἀγάπησε καὶ τόσο ἐπόνεσε τὴν Ἑλλάδα.

Α. Σ. Σ.

Η ΓΕΝΝΗΣΙΣ

ΙΟΥΝΙΟΣ τοῦ 1870. Παραμονὲς τοῦ Γαλλογερμανικοῦ πολέμου. Ἡ πολιτικὴ ἀτμόσφαιρα τῆς Εὐρώπης ἦταν γεμάτη σπινθῆρες ποὺ προεμήνυαν τὴν ἔκρηξιν ἑνὸς νέου πολέμου. Οἱ σχέσεις μεταξὺ Γερμανίας καὶ Γαλλίας ἦσαν τεταμένες σὲ ἐπικίνδυνο σημεῖο ἀπὸ τὸ προκῦψαν ζήτημα τῆς Διαδοχῆς εἰς τὸν Ἱσπανικὸν Θρόνον.

Εἶχεν, ὡς γνωστόν, προταθῆ ὡς Βασιλεὺς τῆς Ἱσπανίας ὁ Γερμανὸς Πρίγκηψ Λεοπόλδος, τοῦ ἡγεμονεύοντος Οἴκου τῆς Πρωσσίας. Ἡ Γαλλία ὅμως ἀντιδροῦσε πεισμόνως εἰς τοῦτο καὶ ἔφθασε μέχρι διακοπῆς τῶν διπλωματικῶν σχέσεων μὲ τὴν Γερμανία. Κατόπιν τούτου ὁ πόλεμος ἦταν ἐπὶ θύραις, γιὰ νὰ λύση τὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο Κρατῶν...

Αὐτὲς τὶς ἡμέρες, ποὺ τὶς κατέθλιβε μιὰ ἀγωνιώδης προσμονή, στὶς αἴθουσες καὶ στοὺς διαδρόμους τοῦ Ἀνακτόρου τοῦ Πότσδαμ μὲ τὴν αὐστηρὴ καὶ βαρειὰ ἐπίπλωσι παρετηρεῖτο μιὰ ἐξαιρετικὴ κίνησις. Τὰ μέλη τῆς Αὐτοκρατορικῆς Οἰκογενείας, οἱ ὑπασπισταί, οἱ κυρίες τῆς Τιμῆς, τὸ προσωπικὸ τῶν Ἀνακτόρων εἶχαν ὕφος ἀνήσυχο καὶ συγκινημένο. Ὡς τόσο αὐτὴ ἡ ἀσυνήθης κίνησις ἐκείνη τὴ θερμὴ καλοκαιρινὴ ἡμέρα τοῦ Ἰουνίου δὲν εἶχε καμμιὰ σχέσι μὲ τὸν πόλεμο ποὺ ἀνεμένετο νὰ κηρυχθῆ ἀπὸ ἡμέρα σὲ ἡμέρα. Αὐτὸ τὸ θέμα εἶχε παραμερισθῆ γιὰ λίγο. Κάποιο ἄλλο γεγονὸς ἀπασχολοῦσε τὸ Παλάτι: Ἡ Πριγκήπισσα τοῦ Διαδόχου Φρειδερίκου, Αὐγούστα — Βικτωρία, ἐπρόκειτο νὰ φέρη στὸν κόσμο τὸ πέμπτο της παιδί.

Στὴν αἴθουσα ποὺ βρισκόταν δίπλα ἀπὸ τὸν κοιτῶνα τῆς Πριγκηπίσσης, οἱ στενοὶ συγγενεῖς της περίμεναν ἀπὸ ὥρα σὲ ὥρα τὸ εὐτυχὲς ἄγγελμα. Καὶ ἔξαφνα ἡ πόρτα ἄνοιξε ἀθόρυβα. Ἕνα γελαστὸ πρόσωπο ἐνεφανίσθη καὶ εἶπε μὲ συγκίνησι:

— Κορίτσι!...

Τὴν ἀναγγελίαν ἐπιβεβαίωσαν τὰ πρῶτα κλάμματα τοῦ βρέφους, ποὺ εἶδε τὸ φῶς τοῦ κόσμου στὸ γραφικὸ περιβάλλον τοῦ Πότσδαμ. Τὰ πρόσωπα τῶν Πριγκήπων καὶ τῶν Κυριῶν τῆς Τιμῆς

ἐφωτίσθησαν ἀπὸ τὸ χαμόγελο τῆς χαρᾶς. Καὶ αὐτὴ ἡ χαρὰ μετεδόθη σ᾿ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Ἀνακτόρου.

Σὲ λίγο εἰσῆλθαν στὸν κοιτῶνα τῆς μητέρας, σύμφωνα μὲ τοὺς τύπους τοῦ πρωτοκόλλου, ὅλα τὰ μέλη τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας γιὰ νὰ τὴν συγχαροῦν. Εὐτυχισμένη ἡ μητέρα εἶχε κοντά της τὸ βρέφος ποὺ μόλις ἦρθε στὸν κόσμο καὶ ἀπαντοῦσε μὲ χαμόγελο στὰ συγχαρητήρια ὅλων. Τὸ πρόσωπό της ἦταν χλωμό, ἀλλὰ τὰ μάτια της ἔλαμπαν ἀπὸ χαρὰ καθὼς ἐκοίταζε τὴ νεογέννητη μὲ τὴν ἀγγελικὴ ἔκφρασι στὸ ροδοκόκκινο προσωπάκι της.

Στὸ χρυσόδετο βιβλίο τῶν συγχαρητηρίων ποὺ ἀνοίχθηκε τὴν ἴδια ἡμέρα, προσῆλθαν καὶ ἐνεγράφησαν ὅλα τὰ μέλη τῆς κυβερνήσεως, τὸ διπλωματικὸν σῶμα καὶ ἀνώτατοι τιτλοῦχοι τῆς Γερμανικῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ ἡ μεγάλη αἴθουσα τῶν τελετῶν τοῦ παλατιοῦ εἶχε πλημμυρίσει ἀπὸ κομψότατα κάνιστρα μὲ σπάνια λουλούδια.

Ὁ εὐτυχὴς πατέρας βρισκόταν ἐκείνη τὴν ἡμέρα μακρυὰ ἀπὸ τὸ Πότσδαμ, ἐκεῖ ποὺ τὸν καλοῦσε τὸ καθῆκον πρὸς τὴν Πατρίδα. Δὲν εἶχε μάθει ἀκόμη τὴ γέννησι τῆς κορούλας του. Ἀλλ᾿ οἱ στοχασμοὶ τῆς συζύγου του ἐμοιράζοντο ἀνάμεσα σ᾿ αὐτὸν καὶ τὴ νεογέννητη, ποὺ τ᾿ ἄθῶα ματάκια της ἦσαν ἀκόμα ὑγρὰ ἀπὸ τὰ βρεφικὰ δάκρυα...

Η ΒΑΠΤΙΣΙΣ

ΣΑΡΑΝΤΑ ἡμέρες ἀργότερα, στὶς 24 Ἰουλίου 1870 ἔγινε ἡ βάπτισις τῆς μικρῆς Πριγκηποπούλας. Ὁ εὐρωπαϊκὸς ὁρίζοντας διεσχίζετο ἀπὸ τις ἀστραπὲς τοῦ πολέμου, ποὺ εἶχε στὸ μεταξὺ ἐκραγῆ. Ἡ Γερμανία ἀπ' ἄκρου σ' ἄκρον ἐδονεῖτο ἀπὸ τις ἰαχὲς τῶν θριάμβων ποὺ ἐσημείωνε ὁ στρατός της. Ὁ Διάδοχος Φρειδερῖκος βρισκόταν ἀπὸ τις πρῶτες ἡμέρες στο μέτωπο. Θὰ ἐρχόταν ἄραγε γιὰ νὰ παραστῆ στη βάπτισι τῆς κόρης του; Κανεὶς δὲν τὸ ἤξερε μέσα στ' Ἀνάκτορα. Δύο ἡμέρες πρίν, στις 22 Ἰουλίου, ἡ Πριγκήπισσα Διαδόχου ἔγραφε στη μητέρα της, στη Βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας Βικτωρία:

«... Ἡ μπεμπέκα θὰ βαπτισθῆ τὴν Κυριακὴ στὶς 1 μ. μ. Αὐτὸ μὲ κάνει νὰ θυμᾶμαι ἀκόμα περισσότερον τὸν ἀγαπημένο μου ἄνδρα καὶ νὰ νοσταλγῶ τὴν ἐπιστροφή του. Φοβᾶμαι πολὺ μήπως συμβῆ κανένα κακὸ σ' αὐτόν, κατὰ τοὺς τρομεροὺς αὐτοὺς καιρούς...».

Ἀλλ' ὁ Διάδοχος Φρειδερῖκος μέσα ἀπὸ τοὺς καπνοὺς τοῦ πολέμου σκέφθηκε πὼς ἦταν σύζυγος καὶ πατέρας. Καὶ ἡ σκέψι αὐτὴ κατώρθωσε νὰ τὸν πείση ν' ἀφίση τὸ μέτωπο γιὰ λίγο, γιὰ νὰ παραστῆ στὴν τελετὴ τῆς βαπτίσεως τῆς κόρης του. Ἔφθασε στὸ νέον Ἀνάκτορον τοῦ Πότσδαμ 20 ὧρες ἀκριβῶς ἐνωρίτερα ἀπὸ τὴν τέλεσι τοῦ μυστηρίου. Στὸ μεταξὺ ὅλα εἶχαν ἑτοιμασθῆ γιὰ τὴν τελετὴ ποὺ ἔγινε μὲ τὴν πατροπαράδοτη ἐθιμοτυπία καὶ μὲ τὴν ἐπιβλητικὴ μεγαλοπρέπεια ποὺ χαρακτήριζε τὴν Πρωσσικὴ Αὐλή. Χρυσοποίκιλτες στολὲς τῶν ἀνωτάτων τιτλούχων τῆς Αὐτοκρατορίας, κράνη καὶ ξίφη ἔλαμπαν μέσα στὴν ἐκκλησία καὶ ἔδιναν τὸν τόνο τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς ἐπισημότητος ἀνάλογα μὲ τὴν ἱστορικὴ ἡμέρα. Στὴν πρώτη σειρὰ οἱ γονεῖς τῆς μικρῆς, τὰ τέσσερα μεγαλύτερα ἀδέλφια της, ὁ παπποῦς της Αὐτοκράτωρ Γουλιέλμος Α΄ καὶ κατόπιν Πρίγκηπες καὶ Πριγκήπισσες, Αὐλικοὶ καὶ ἐκπρόσωποι τοῦ Στρατοῦ καὶ τῆς Πολιτείας.

Σ' αὐτὸ τὸ περιβάλλον βαπτίστηκε ἡ μικρὴ Πριγκηποπούλα. Καὶ ἐπῆρε τὸ ὄνομα Σοφία, Δωροθέα, Οὐλρίκη καὶ Ἀλίκη.

Θαρεῖ κανείς ὅμως ὅτι ἡ ἀνθρώπινη μοῖρα, ποὺ χτυπάει τὸ ἴδιο τοὺς κοινοὺς θνητοὺς καὶ τους Βασιλεῖς, θέλησε ἀπὸ τότε νὰ ρίξῃ τὶς πρῶτες της σκιὲς στὴν ἀνύποπτη κόρη, κάτι σὰν προμάντεμα τῆς μαρτυρικῆς καὶ πικραμένης ζωῆς ποὺ τὴν περίμενε πολλὰ χρόνια ἀργότερα. Αὐτὴ τὴ χαρακτηριστικὴ λεπτομέρεια μᾶς δίνει ἡ ἴδια ἡ μητέρα τῆς Σοφίας σ' ἕνα γράμμα της πρὸς τὴ Βασίλισσα τῆς 'Αγγλίας ποὺ τὸ ἔγραψε τὴν ἑπομένη τῆς βαπτίσεως.

«...Ἡ βάπτισις, γράφει, ἔγινε μὲ μεγάλη τάξι. Ἡ ἀτμόσφαιρα ὅμως ἦταν βαρειὰ καὶ μελαγχολική. Ἀνήσυχα πρόσωπα καὶ μάτια δακρυσμένα. Σὰν κάποιο κακὸ νὰ ἐσκίαζε τὴν τελετή, ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι χαρούμενη καὶ εὐλογημένη.

»Ἡ μικρή μου, ἡ γλυκειά μου Σοφία ἦταν πολὺ φρόνιμη. Μόλις ἐκλαυθμήριζε. Τ' ἀδέλφια της, ὅμως, ὁ Βάλντο— Βάλντεμαρ ποὺ πέθανε μικρὸς καὶ ἡ Βίκυ—Βικτωρία—ξεφώνιζαν διαρκῶς. Δὲν τοὺς ἄρεσε καθόλου τὸ βάπτισμα τῆς ἀδελφῆς των στὴν κολυμβήθρα καὶ τὰ ἐφόβιζε ἡ φωνὴ καὶ αἱ κινήσεις τοῦ Πάστορος. Ἡ Βίκυ πρὸ παντὸς ἔκλαιγε καὶ φώναζε: «Μὴν τον ἀφήνετε νὰ κάνῃ κακὸ στὴ μπεμπέκα».

» Ὁ Παπποῦς τῆς μικρούλας, Βασιλεὺς Γουλιέλμος Α', λόγῳ τῆς ἡλικίας του ἐδήλωσεν ὅτι δὲν μποροῦσε νὰ κρατάῃ τὸ παιδί. Αἰσθανόταν μεγάλη ἀδυναμία. Ἔτσι ὑποχρεώθηκε νὰ τὸ κρατήσῃ ἡ Βασίλισσα. Σὲ λίγο θὰ ἀποχωρισθῇ ὁλόκληρη ἡ οἰκογένεια. Εἶναι ζήτημα ἂν θὰ ἰδῶ κανένα πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των γιὰ τὸ μέτωπο. Τὰ πρῶτα βήματα τῆς καϋμένης μας Σοφίας δὲν συνωδεύοντο ἀπὸ καλοὺς οἰωνούς. Ἡ καρδιὰ τῆς μητέρας της, παρ' ὅλη τὴν ὄμορφη ἡμέρα, τὸν ἥλιο καὶ τὰ τόσα ἄνθη, εἶναι βαρειὰ καὶ κουρασμένη.

» Ὁ Φρὶτς (*) καὶ ἐγὼ μετελάβαμε σήμερα τὸ πρωΐ. Δὲν θὰ ἀναχωρήσῃ σήμερα, ἀλλὰ ὅπως ὑπολογίζει αὔριο ἢ μεθαύριο. Αὐτὴ τὴ σκέψι δὲν μπορῶ νὰ τὴν ὑποφέρω...».

Ἐν τούτοις παρὰ τὴν ὑπόσχεσί του αὐτή, νὰ μείνῃ μιὰ - δυο ἡμέρες κοντὰ στὴν οἰκογένειά του, ὁ Διάδοχος Φρειδερῖκος ἔφυγε γιὰ τὸ μέτωπο τὰ ξημερώματα τῆς ἑπομένης, χωρὶς ν' ἀποχαιρετήσῃ τὴ σύζυγό του καὶ χωρὶς νὰ ἰδῇ, γιὰ μιὰ ἀκόμη φορά, τὴν κορούλα του Σοφία. Ἤθελε ν' ἀποφύγῃ τὶς συγκινήσεις. Καὶ ἐδῶ πρέπει νὰ ση-

(*) Ὁ Πατέρας τῆς Σοφίας Φρειδερῖκος.

μειωθῆ πῶς ἡ ἀγάπη καὶ ἡ τρυφερότητα ποὺ ἕνωνε τοὺς γονεῖς τῆς Σοφίας ἦταν παροιμιώδης. Καὶ ὅμως...

Τὰ ἀμέριμνα παιδικὰ χρόνια τῆς Πριγκηπίσσης Σοφίας ἐπέρασαν στὸ νέο Ἀνάκτορο τοῦ Πότσδαμ. Τὸ Πότσαδμ, ποὺ ἔχει γνωρίσει τόσα ἱστορικὰ μεγαλεῖα, βρίσκεται 17 χιλιόμετρα νοτίως τοῦ Βερολίνου. Εἶναι ἕνα παραδεισένιο τοπίο, ποὺ ὅ,τι ἔχει ἀφήσει ἀσυμπλήρωτο ἡ φύσις τὸ ἔχει ἀποδώσει στὸ τέλειο ἡ τέχνη. Σ' αὐτὸ τὸ μέρος κτίσθηκε ἡ πρώτη Βασιλικὴ ἔπαυλις στὰ 1670 καὶ χρησίμευσε γιὰ κατοικία πολλῶν Βασιλέων τῆς Πρωσσίας. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἔπαυλι μὲ τὸν βαρὺ ἀρχιτεκτονικὸ ρυθμό, διετηροῦντο ἀνέπαφα τὰ πολυτελῆ διαμερίσματα τοῦ Μεγάλου Φρειδερίκου. Ἦταν ἕνα πραγματικὸ μουσεῖο τῆς γερμανικῆς ἱστορίας.

Στὰ 1750, κοντὰ σ' αὐτὴ τὴν ἔπαυλι, κτίσθηκε τὸ νέο Ἀνάκτορο, ὅπου γεννήθηκε ἡ Σοφία. Αὐτὸ τὸ τεράστιο εἰς ἔκτασι Παλάτι εἶχε 200 μεγάλες αἴθουσες, πλούσια πινακοθήκη μὲ σπάνια ἔργα τέχνης, βιβλιοθῆκες μὲ χιλιάδες τόμους, αἴθουσες τελετῶν καὶ ὅλη τὴν ἐπιβλητικὴ μεγαλοπρέπεια ποὺ ἀπαιτεῖ ἕνα Αὐτοκρατορικὸ Ἀνάκτορο. Ἕνας μεγάλος κῆπος τὸ περιβάλλει, ποὺ ἁπλώνεται ὡς τὶς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ Χάφελ. Σὲ ὀμορφιὰ καὶ σὲ γραφικότητα — χάρις εἰς τὴν πλούσια βλάστησι — σὲ ποίησι, σὲ ἱστορία καὶ σὲ θρύλο, τὸ Πότσδαμ εἶναι ὅ,τι καὶ οἱ Βερσαλλίες γιὰ τὴν Γαλλία.

Σ' αὐτὸ τὸ εἰδυλλιακὸ περιβάλλον γεννήθηκε καὶ μεγάλωσε ἡ Σοφία, μαζὶ μὲ τὰ τέσσαρα μεγαλύτερα ἀδέλφια της, τὸν Γουλιέλμο, τὴν Καρλόττα, τὸν Ἐρρῖκο, τὴ Βικτωρία, καὶ τὴ Μαργαρίτα, ποὺ γεννήθηκε δυὸ χρόνια ἀργότερα.

Ὡστόσο ἡ ρωμαντικὴ καὶ ποιητικὴ αὐτὴ ἀτμόσφαιρα ἐρχόταν σὲ ἀντίθεσι μὲ τὴν ἄκαμπτη τυπικότητα τῆς Γερμανικῆς Αὐλῆς. Ἡ αὐστηρὴ γερμανικὴ πειθαρχία εἶχε βάλει τὴ σφραγῖδα της καὶ μέσα στὸ Ἀνάκτορο. Μ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα ἀνετρέφοντο τὰ παιδιὰ τοῦ Φρειδερίκου. Καὶ ὅπως ἡ παιδικὴ ψυχὴ εἶναι εὔπλαστη καὶ προσαρμόζεται εὔκολα στὸ περιβάλλον, ἡ Σοφία καθὼς μεγάλωνε γινόταν ἕνα κορίτσι σοβαρό, μὲ δυνατὰ αἰσθήματα καὶ γερὸ χαρακτῆρα. Κι' αὐτὸ χωρὶς νὰ χάνη τίποτε ἀπὸ τὴν ἀφέλεια καὶ τὴ χάρι τῆς παιδικῆς της ἡλικίας.

Οἱ καλλίτεροι καθηγηταὶ τῆς Γερμανίας εἶχαν ἀναλάβει τὴ μόρφωσί της, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων παιδιῶν, κάτω ἀπὸ τὴν καταθλιπτική, μπορεῖ κανεὶς νὰ πῆ, πατρικὴ ἐπίβλεψι. Οἱ ὧρες τῶν μαθημάτων, τῆς γυμναστικῆς, τῶν παιχνιδιῶν, τῶν γευμάτων, τοῦ ὕπνου, ἦσαν καθωρισμένες μὲ ἀπόλυτη ἀκρίβεια. Ἀπὸ μικρὴ ἡ Σοφία ἔδειχνε ἐξαιρετικὴ ἐπιμέλεια στὴ μάθησι. Τὴν διέκρινε μιὰ ὀξύτατη ἀντίληψι καὶ μιὰ ἀξιοθαύμαστη κρίσις. Εἶχε ἀκόμα καὶ τὸ σπάνιο δῶρο τῆς μνήμης ποὺ δὲν τὴν ἐγκατέλειψε σὲ ὅλη της τὴ ζωή. Ὄχι μόνο ὅ,τι ἐδιάβαζεν ἢ ἐμάθαινε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ θυμόταν ὡς τὴν παραμικρότερη λεπτομέρεια, ἀλλὰ καὶ πρόσωπα καὶ τύποι καὶ εἰκόνες ἔμεναν ἀνεξάλειπτα στὴ μνήμη της καὶ διετηροῦντο γιὰ πάντα.

Οἱ συνηθισμένες ἀταξίες τῶν παιδιῶν ἦσαν ἄγνωστες γιὰ τὴ Σοφία. Στὴν παιδική της ἡλικία δὲν ὑπάρχουν ἀνέκδοτα ποὺ νὰ δείχνουν ἐπιπολαιότητες ἢ διάθεσι γιὰ κωμικὴ μίμησι τῆς ψυχρῆς ἐπισημότητος ποὺ ἔβλεπε γύρω της καὶ ποὺ τόσο παράξενη καὶ ἀστεία φαίνεται στὰ παιδικὰ μάτια. Ἀπὸ τὰ πρῶτα της χρόνια ἔδειξε πὼς θὰ γινόταν ἡ γυναίκα μὲ τὴ σοβαρὴ σκέψι, τὸν εὐγενικὸ ἐσωτερικὸ κόσμο καὶ τὴν ὁλοκληρωμένη ἀντίληψι τοῦ καθήκοντος. Τοῦ καθήκοντος πρὸς τὴν οἰκογένεια, προς τὴν κοινωνία, προς τοὺς ἀνθρώπους, πρὸς τὴν Πατρίδα.

Ἡ Σοφία ἦταν ἐκ φύσεως ρωμαντική, ὅπως ὅλες οἱ γερμανίδες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Εἶχε ἀληθινὴ λατρεία στὴν ποίησι. Στὴν ἀρχὴ ὁ θρύλος τῶν Νιμπελοῦγκεν, ποὺ ἔδωσε θέμα στο Βάγνερ νὰ συνθέση τὸ ἀριστούργημα τῆς τετραλογίας του, ἦταν ἡ πλούσια ποιητικὴ πηγὴ ἀπ' ὅπου ἀντλοῦσε τις συγκινήσεις της ἡ παιδική της ψυχή. Καὶ συχνὰ τὰ βράδυα διηγόταν στ' ἀδέλφια της γιὰ τὶς ἡρωϊκὲς περιπέτειες τοῦ Ζίγκφριντ μὲ τοὺς ἀμύθητους θησαυρούς, γιὰ τὶς γενναῖες καὶ ἀρρενωπὲς Βαλκυρίες παρθένες καὶ γιὰ χίλιες δυὸ ὡραῖες ἱστορίες ποὺ γέμιζαν τὸ μυαλό της μ' ἕναν ἀτέλειωτο θαυμασμό.

Εἶχεν ἐξ ἄλλου τοὺς εὐνοουμένους της ποιητάς, ποὺ διάβαζε καὶ ἀντέγραφε τοὺς στίχους των καὶ τοὺς ἤξερε ἀπ' ἔξω. Ὁ Σίλλερ καὶ ὁ Γκαῖτε ἦσαν οἱ πιστοί πνευματικοί της φίλοι. Πολλὲς φορὲς μ' ἕνα τόμο ποιημάτων στὸ χέρι, καθόταν σ' ἕνα παγκάκι τοῦ πάρκου

τῶν Ἀνακτόρων καὶ βυθιζόταν στοὺς φανταστικοὺς κόσμους τῶν ποιητῶν, ποὺ ἄγγιζαν τὴν λεπτὴ ψυχή της. Τὰ λυρικὰ ποιήματα τοῦ Φρειδ. Νοβάλις τὴν ἐγοήτευαν καὶ οἱ στίχοι τοῦ Χάϊνε τὴν ἐμάγευαν. Καὶ ὅσο τὰ χρόνια περνοῦσαν τόσο ἡ σκέψι της ὡρίμαζε.

Παράλληλα μὲ τὴ μόρφωσί της στὰ γράμματα ἡ Σοφία μάθαινε καὶ τὴν οἰκοκυρική, ἕνα στοιχεῖο ποὺ ἐθεωρεῖτο ἀπαραίτητο καὶ γιὰ τὶς Πριγκήπισσες ἀκόμη τῆς Αὐτοκρατορικῆς οἰκογενείας. Ἡ μητέρα της ἦταν ὑπόδειγμα οἰκοκυρᾶς καὶ εἶχε τὴ φιλοδοξία ἡ κόρη της νὰ τῆς μοιάση σὲ ὅλα.

— Πρῶτα τὸ νοικοκυριό, ἔλεγε, κι᾽ ὕστερα τ᾽ ἄλλα. Αὐτὸς εἶναι ὁ προορισμὸς τῆς γυναίκας καὶ πιο πολὺ τῆς Πριγκήπισσας.

Σ᾽ ὅλα αὐτὰ τὰ χαρίσματα πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ μερικὰ χαρακτηριστικὰ ἀκόμη, ποὺ συμπλήρωναν τὸν ἀληθινὸ ἄνθρωπο, στὴν ἰδιοσυγκρασία τῆς Σοφίας: Ἡ ἀνεπιτήδευτη εὐγένεια, ἡ μετριοφροσύνη, ἡ βαθειὰ συναίσθησις τῆς ἀξιοπρεπείας καὶ ἡ καλωσύνη τῆς καρδιᾶς της, ποὺ τὴν ἔδειχνε σὲ κάθε εὐκαιρία ποὺ τῆς παρουσιαζόταν.

Ἰδιαίτερα πρέπει νὰ σημειωθῇ ἡ ἀγάπη ποὺ συνέδεε τὴ Σοφία μὲ τ᾽ ἀδέλφια της καὶ ὁ ἀπεριόριστος σεβασμὸς ποὺ εἶχε πρὸς τοὺς γονεῖς της. Ἡ Οἰκογένεια ἐθεωρεῖτο ἀπὸ αὐτὴ ὡς ἕνας ἀπὸ τοὺς ἱερώτερους κοινωνικοὺς θεσμούς, γι᾽ αὐτὸ καὶ ἡ θρησκευτική της προσήλωσις πρὸς αὐτὴν ἀπὸ τότε ἦταν ἀνεξάλειπτη.

Καὶ καθὼς τὰ χρόνια κυλοῦσαν καὶ ἡ Πριγκήπισσα μεγάλωνε, ἡ ψυχικὴ καὶ πνευματική της καλλιέργεια ὁλοκληρωνόταν. Τὸ πρόσωπό της ἄφηνε σιγὰ σιγὰ τὴ χαριτωμένη παιδική του ἔκφρασι καὶ χωρὶς νὰ χάνῃ τίποτε ἀπὸ τὴ γλυκύτητά του, ἔπαιρνε τὴν ἐπιβλητικὴ ἔκφρασι τῆς αὐριανῆς γυναίκας, ποὺ προοριζόταν ν᾽ ἀνέβῃ μιὰ μέρα τὶς βαθμίδες τοῦ Θρόνου.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΒ΄

ΤΑ ΣΗΜΑΝΤΡΑ τῆς 'Αγιᾶς Σοφιᾶς εἶχαν σιγήσει πρὸ αἰώνων. Μία θεία λειτουργία εἶχε ἀπὸ τότε διακοπῆ. Καὶ στὶς ἐπάλξεις τῆς Βασιλίδος τῶν πόλεων εἶχε πέσει ἕνας Κωνσταντῖνος... 'Αλλ' ὄχι... 'Ο θρῦλος δὲν τὸν ἤθελε νεκρόν. 'Η Μοῖρα τῆς Φυλῆς τὸν εἶχε μαρμαρώσει!...

Στὴ γωνιὰ αὐτὴ τῆς γῆς ζῆ ἕνα Ἔθνος μικρό, ποὺ ἔχει ὅμως ἀνάμεσα στὴν Οἰκουμένη τεράστια ἀποστολή. Ὅσο κι' ἂν οἱ δυνατοὶ τὸ ἐμίκραιναν μὲ τὴν ἰσχὺ τῆς βίας, τόσο ἡ ἠθική του ἀξία μεγάλωνε. Καὶ πέραν ἀπὸ τὸ στενὸ ὁρίζοντα τοῦ Κράτους αὐτοῦ, τὰ φλογισμένα μάτια τοῦ ὀλιγάριθμου λαοῦ του, ποὺ τὸν κατέκαιε ὁ πυρετὸς τῆς Μεγάλης 'Ιδέας, διέκριναν κάποιο ὅραμα: Τοὺς τρούλους μιᾶς θρυλικῆς ἐκκλησίας ποὺ ἔπρεπε νὰ γίνη καὶ πάλιν 'Ελληνική...

Τὴν ἐπερίμεναν ὅλοι αὐτὴ τὴν ἡμέρα. 'Επερίμεναν ν' ἀκούσουν πάλι τὰ σήμαντρα μὲ τὸ γλυκό τους ἦχο. 'Επερίμεναν νὰ συνεχισθῆ ἡ λειτουργία ἀπ' τὸ σημεῖο ποὺ εἶχε διακοπῆ. Καὶ ὁ Μαρμαρωμένος Βασιληᾶς τοῦ θρύλου νὰ ζωντανέψη...

'Ο λαὸς μὲ τὰ μεγάλα ὄνειρα ζοῦσε ἡμέρες δύσκολες, ἡμέρες σκληρές. Οἱ δυνάμεις του ἦσαν μικρές. 'Η φτώχεια, οἱ διχόνοιες, ἡ καταδρομὴ τῶν ἰσχυρῶν, τὸν εἶχαν βαθύτατα πληγώσει. Καὶ ἕνας Βασιλεὺς καὶ μιὰ Βασίλισσα ποὺ ἀνῆλθαν πρῶτοι στὸν 'Ελληνικὸ θρόνο, δὲν κατώρθωσαν νὰ δώσουν στὸ ἔθνος τὸν Παράκλητον ποὺ θὰ τὸ ὁδηγοῦσε προς τὰ 'Εκεῖ... 'Απηλπισμένος ὁ λαὸς ἀνάγκασε τὸν ἄτυχον 'Εκεῖνον Βασιλέα νὰ παραιτηθῆ. 'Ακολούθησε ἀναρχία. Καὶ εὑρέθη ἕνας ἄλλος Βασιλεὺς γιὰ νὰ περιβληθῆ τὸ 'Ελληνικὸ στέμμα καὶ νὰ γαληνεύση τὰ πάθη καὶ τὰ μίση ποὺ ἀνατάραζαν τὸ λαό. Αὐτὸς ὁ Βασιλεὺς ἔφερε ὕστερα ἀπὸ λίγο καιρὸ σ' αὐτὸ τὸν τόπο ἕναν ξανθὸν ἄγγελον ἀπὸ τὴν μεγάλη ὀρθόδοξο χώρα τοῦ Βορρᾶ. Καὶ ἡ φυλὴ ἡ

Ἑλληνικὴ εὐλόγησε ἀπὸ τὰ μύχια τῆς καρδιᾶς της τὴν ὡραίαν αὐτὴν ἕνωσι τοῦ ἡγεμονικοῦ ζεύγους.

Καὶ ἡ ἐθνικὴ προσδοκία ἐξεπληρώθη. Ὁ Παράκλητος ἐγεννήθη. Καὶ ὁ λαὸς ἔδωσε στὸ νεογέννητο τὸ ὄνομα τοῦ Θρύλου. :

Κωνσταντῖνος!...

Πανελλήνιος συναγερμὸς τὴν ἡμέρα τῆς 21ης Ἰουλίου τοῦ 1868. Θύελλα ζητωκραυγῶν ὑπεδέχθη τὴν γέννησί του. Ὁ λαὸς ἐπανηγύριζε γεμᾶτος χαρὰ καὶ συγκίνησι. Εἶχε τὴν ἀλάθητη προαίσθησι ὅτι ὁ Διάδοχος τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου θὰ ἦταν ἐκεῖνος ποὺ θὰ ἐνεσάρκωνε τὰ πιὸ τολμηρὰ ὄνειρα τοῦ Ἔθνους. Τὰ ὄνειρα ἐκεῖνα ποὺ ἐγαλούχησαν ὁλόκληρες Ἑλληνικὲς γενεές. Ἔβλεπε κι' ὅλας τον Κωνσταντῖνο, μεγαλωμένον, ἐπάνω στ' ἄλογό του, νὰ προχωρῇ στο δρόμο τῶν πεπρωμένων τῆς Φυλῆς, ποὺ τὸν ἄνοιγε μὲ τὸ σπαθί του!...

Καὶ τοὺς ὡραίους αὐτοὺς δραματισμοὺς τοῦ λαοῦ ἑρμήνευσε μὲ συγκίνησι την ἄλλη ἡμέρα ὁ Πρόεδρος τῆς Βουλῆς στρατηγὸς Λαζαρέτος μ' αὐτὰ τὰ λόγια :

— «Μετὰ παρέλευσιν πέντε σχεδὸν αἰώνων τὸ Ἔθνος χθὲς ἠξιώθη νὰ ἴδη Βασιλόπαιδα Διάδοχον, ὀνομασθέντα Κωνσταντῖνον. Ἀνακοινῶ τοῦτο εἰς τὴν Βουλὴν μετ' ἀνεκφράστου εὐχαριστήσεως, ὡς πληρωθέντων τῶν πόθων τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς Φυλῆς».

Ἐκείνη ἦταν ἡ πρώτη βάπτισις τοῦ Διαδόχου. Τὸ ὄνομά του τὸ ἔδωσε αὐθόρμητα ὁ πατέρας του, ἡ λαϊκὴ ψυχή, ἡ μοῖρα ποὺ τὸ φύλαγε περιμένοντας μὲ ὑπομονὴ τὴν ἡμέρα ποὺ θὰ τὸ προσέφερε σ' ἐκεῖνον ποὺ θὰ γινόταν ἄξιός του. Ἡ ἐπίσημη βάπτισις ἔγινε στὴ Μητρόπολι στὶς 22 Αὐγούστου 1868 καὶ ἔδωσε ἀφορμὴ σὲ νέες ἐνθουσιώδεις ἐκδηλώσεις. Ὅλος ὁ πληθυσμὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς—ποὺ ὑπολογιζόταν τότε σὲ 67.000 — εἶχε συγκεντρωθῆ στοὺς γύρω ἀπὸ τὴ Μητρόπολι δρόμους γιὰ νὰ παρακολουθήσῃ τὸ μεγαλοπρεπὲς θέαμα τῆς πομπῆς καὶ γιὰ νὰ εὐχηθῆ νὰ ζήσῃ ὁ νεοφώτιστος. Στὸ μεταξύ, ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων εἶχε στείλει νερὸ ἀπὸ τὸν Ἰορδάνη ποταμὸ γιὰ νὰ βαπτισθῆ ὁ Ἀναμενόμενος τοῦ Ἔθνους τῶν Ἑλλήνων.

Ἀνάλογη μὲ τὸν προορισμὸ ποὺ τοῦ εἶχε τάξει ἡ ἱστορία ἦταν καὶ ἡ ἀνατροφὴ τοῦ Κωνσταντίνου. Ὁ Διάδοχος ἔπρεπε ν' ἀποκτήσῃ βαθειὰ καὶ πολυσύνθετη μόρφωσι, Θρησκευτική, στρατιωτική, πολι-

τική και ἱστορική. Πρὸ παντὸς ὅμως ἑλληνική. Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Α´ ἦταν ἕνας ξένος Πρίγκηψ ποὺ μόλις λίγα χρόνια πρὶν εἶχε δεχθῆ τὸ Ἑλληνικὸ Στέμμα. Ἐν τούτοις εἶχε κατορθώσει νὰ μπῆ μέσα στὸ πνεῦμα καὶ τὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ μας, ν᾽ ἀγαπηθῆ ἀπὸ ὅλους καὶ ὡς ἐμβλημά του μοναδικὸ νὰ ἔχη: «Ἰσχύς μου ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ». Γι᾽ αὐτὸ ἤθελε ὁ γυιός του νὰ αἰσθανθῆ, νὰ σκεφθῆ καὶ νὰ ζήση μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ ζοῦσαν ὅλοι οἱ Ἕλληνες. Καὶ τὰ γεγονότα ἀργότερα ἔδωσαν τὴν πιο πανηγυρικὴ δικαίωσι στὴν ἐπιθυμία αὐτὴ τοῦ Βασιλέως. Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς τὸν ἔνοιωσε σὰν ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὴ σάρκα του, σὰν μιὰ σταγόνα ἀπὸ τὸ αἷμα του, σὰν τὴν ἴδια τὴν ἔκφρασι τῆς ψυχῆς του.

Κι᾽ ἐπειδὴ ἔτσι σκεπτόταν ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος δὲν ἔστειλε ἀπὸ τὰ μικρά του χρόνια τὸν πρωτότοκο γυιό του νὰ σπουδάση σὲ ξένες Σχολές.

—Πρῶτα ἐδῶ κι᾽ ἔπειτα στὴν Εὐρώπη, ἔλεγε.

Τὴν θρησκευτικὴ ἀνατροφή του εἶχε ἀναλάβει ἡ μητέρα του, ἡ Βασίλισσα Ὄλγα. Ἕνα φυλακτὸ ποὺ τοῦ πέρασε στὸ λαιμὸ ὅταν ἀκόμα ἦταν μωρὸ στὴν κούνια καὶ ποὺ ὁ Κωνσταντῖνος τὸ εἶχε πάντα μαζί του ὡς τὶς τελευταῖες του στιγμὲς ἦταν τὸ πρῶτο βῆμα στὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ. Ὁ Διάδοχος ἀφωσιωμένος μὲ βαθειὰ εὐσέβεια στὴν Ὀρθοδοξία δὲν εἶχε τὸ φανατισμὸ ποὺ διακρίνει μερικοὺς δογματικοὺς ἡγεμόνας. Ὅπως ἀγαποῦσε τὴ δική του θρησκεία ἤξερε νὰ σέβεται καὶ τὰ δόγματα τῶν ἄλλων. Ἀκόμη καὶ τοῦ ἐχθροῦ του. Κι᾽ αὐτὸ τὸ ἔδειξε στὴ μάχη τῆς Ἐλασσόνος στὰ 1912, ὅπου ἕνας ὑπαξιωματικός του ἐπεχείρησε νὰ γκρεμίση μὲ δυναμίτιδα ἕνα τζαμί, μέσα ἀπὸ τὸ ὁποῖον οἱ Τοῦρκοι τοὺς ἔβαλαν μὲ πυκνὰ πυρά.

—Ὄχι, τοῦ εἶπεν ὁ Διάδοχος. Δὲν ἐπιτρέπεται. Εἶναι κι᾽ αὐτὸ μιὰ ἐκκλησία.

Παιδὶ ἀκόμη ὁ Κωνσταντῖνος ἔδειχνε ἐξαιρετικὴ ἐπιμέλεια καὶ σπάνια ἐπίδοσι στὰ μαθήματά του. Εἶχε τὸ χάρισμα τῆς μνήμης, ποὺ τὸν βοηθοῦσε νὰ κάνη κτῆμα του ἕνα θησαυρὸ ἀπὸ γνώσεις. Τὸ μάθημα ποὺ ξεχωριστὰ τοῦ ἄρεσε καὶ τὸν ἐνθουσίαζε ἦταν ἡ ἱστορία. Καὶ εὐτύχησε νὰ ἔχῃ σ᾽ αὐτὸ καθηγητή του τὸν σοφὸ ἕλληνα ἱστορικὸ Κ. Παπαρρηγόπουλο.

Ὁ Κωνσταντῖνος ἦταν προωρισμένος νὰ γίνη ὁ τύπος τοῦ Βασι-

Η μητέρα τῆς Βασιλίσσης Σοφίας Βικτωρία. Αὐτοκράτειρα τῆς Γερμανίας. Βασίλισσα τῆς Πρωσσίας καὶ Πριγκήπισσα τῆς Μ. Βρεττανίας.

Ὁ πατέρας τῆς Βασιλίσσης Σοφίας Φρειδερῖκος ὁ Γ', Αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας καὶ Βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας.

λέως - Στρατιώτου. Τὰ στρατιωτικὰ μαθήματα καὶ τὴν τέχνη τοῦ πολέμου παρακολούθησε στη Σχολὴ τῶν Εὐελπίδων. Καὶ ἀπὸ τὸν πρῶτο ἀκόμα χρόνο φανέρωσε τὴ στρατιωτικὴ ἰδιοφυΐα, μὲ τὴν ὁποία τον εἶχε προικίσει ἡ φύσις. Ἔδειξε βαθειὰ παρατήρησι, ἀλύγιστο πειθαρχικὸ πνεῦμα, κατανόησι τῶν πιο δύσκολων πολεμικῶν προβλημάτων, θαυμαστὴ ἀντοχὴ στοὺς κόπους τῶν ἀσκήσεων, ἀγάπη προς τοὺς συναδέλφους του, ὅλα τὰ προσόντα τοῦ ἀληθινοῦ στρατιωτικοῦ. Ἦταν γεννημένος στρατιώτης, ἀντίθετα προς τον πατέρα του, ποὺ ἦταν περισσότερο πολιτικός.

Ὅταν τελείωσε τις σπουδές του στη Σχολὴ τῶν Εὐελπίδων, ὁ Διάδοχος ἀπεστάλη γιὰ νὰ τελειοποιήση τις στρατιωτικές του γνώσεις στὴν Πολεμικὴ Ἀκαδημία τοῦ Βερολίνου. Ἦταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἡ πιο φημισμένη στρατιωτικὴ σχολὴ τοῦ κόσμου, ὅπου γιὰ νὰ εἰσέλθη ἕνας μαθητὴς ἔπρεπε νὰ εἶναι ἤδη τέλειος... Καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἦταν. Ἔφηβος ἀκόμα εἶχε ἀποκτήσει μιὰ τέτοια θεωρητικὴ κατάρτισι, ὅσο δὲν πίστευαν οὔτε οἱ ἴδιοι οἱ καθηγηταί του. Γιατὶ εἶχε μελετήσει ἄπειρα στρατιωτικὰ συγγράμματα καὶ εἶχε βγάλει τὰ συμπεράσματά του μὲ τὸ βαθὺ κριτικό του πνεῦμα. Σ' αὐτὴ τὴ Σχολὴ ὁ Κωνσταντῖνος ἐξέπληξε πράγματι ὅλους. Καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ ἀνέκδοτο ἀπὸ κάποια γυμνάσια τοῦ Γερμανικοῦ Στρατοῦ ποὺ τὰ παρακολουθοῦσε ἀπὸ τὸ παρατηρητήριο μαζὶ μὲ τοὺς ἀνωτάτους ἀξιωματικοὺς τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου. Σὲ μιὰ στιγμὴ ἔδειξε ἕνα σύνταγμα ποὺ βρισκόταν ἐν κινήσει καὶ εἶπε :

— Ὅπως πηγαίνουν αὐτοὶ ἐκεῖ κάτω, ἀσφαλῶς θὰ αἰχμαλωτισθοῦν...

Σὲ λίγο ἡ πρόβλεψίς του εἶχε ἐπαληθεύσει. Τὸ σύνταγμα εἶχε αἰχμαλωτισθῆ. Καὶ ἀνῆκε σὲ μιὰ στρατιὰ ποὺ τὴ διηύθυνε ἕνας ἀπὸ τοὺς πιο φημισμένους στρατηγοὺς τῆς Γερμανίας.

Παράλληλα μὲ τὴ στρατιωτική του ἐκπαίδευσι ὁ Διάδοχος παρακολούθησε καὶ μαθήματα πολιτικῶν ἐπιστημῶν στὰ Πανεπιστήμια τῆς Λειψίας καὶ τῆς Ἀϊδελβέργης. Ἡ μικρὴ περίοδος τῆς φοιτητικῆς του ζωῆς τοῦ εἶχε μείνει ἀλησμόνητος καὶ πολλὲς φορὲς διηγόταν διασκεδαστικὰ ἐπεισόδια τῶν ὡραίων ἐκείνων ἡμερῶν στοὺς φίλους του.

Καὶ ἦταν τότε ὁ Κωνσταντῖνος δέκα ἐννέα ἐτῶν.

ΜΙΑ ΕΥΤΥΧΗΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΙΣ

ΤΟ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ τοῦ 1887 ἡ Ἀγγλικὴ πρωτεύουσα πανηγύριζε τὰ πενῆντα χρόνια τῆς Βασιλείας τῆς Βικτωρίας, μιᾶς περιόδου λαμπρότητος και εὐημερίας τῆς Βρεττανικῆς Αὐτοκρατορίας. Βασιλεῖς καὶ Πρίγκηπες ἀπ' ὅλα τὰ κράτη τοῦ κόσμου ἀντιπροσώπευαν τις χῶρες τους στις μεγαλοπρεπεῖς εκεῖνες ἑορτὲς τοῦ Ἀγγλικοῦ Στέμματος. Τὴν Ἑλλάδα ἀντιπροσώπευεν ἡ Ἑλληνικὴ Βασιλικὴ Οἰκογένεια. Τὸ Γερμανικὸ Θρόνο τὸ Διαδοχικὸ ζεῦγος τῆς Γερμανίας, Φρειδερῖκος καὶ Βικτωρία - κόρη τῆς Βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας με τὰ παιδιά τους. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ ἦταν καὶ ἡ Σοφία, κόρη δέκα ἑπτὰ μόλις χρονῶν. Ἐκεῖ ἔγινε ἡ πρώτη εὐτυχὴς συνάντησις καὶ ἡ πρώτη γνωριμία της μὲ τὸν Κωνσταντῖνο. Μία γνωριμία καθαρῶς τυπικὴ στὴν ἀρχή, ἡ οποία ὅμως δὲν ἄργησε νὰ μεταβληθῆ σὲ μιὰ ἀμοιβαία εἰλικρινῆ συμπάθεια.

Ὅταν ἀργότερα ὁ Κωνσταντῖνος πῆγε στὸ Βερολῖνο γιὰ νὰ συμπληρώση τις σπουδές του στὴν Πολεμικὴ Ἀκαδημία, ἡ πρώτη εκείνη συμπάθεια ἔγινε πιο δυνατὴ καὶ σιγὰ σιγὰ κατέληξε σ' ἕνα τρυφερὸ αἴσθημα. Στα δυο χρόνια ποὺ ἔμεινε ἐκεῖ ὁ Κωνσταντῖνος, εἶχε πολλὲς εὐκαιρίες νὰ βλέπη τὰ μέλη τῆς Αὐτοκρατορικῆς Οἰκογενείας. Στις οἰκογενειακὲς καὶ τις θρησκευτικὲς ἑορτὲς τον προσκαλοῦσαν πάντα. Ὁ νεαρὸς Διάδοχος τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου μὲ τὸ σεμνό του ἦθος καὶ τὴ στρατιωτική του ἐπίδοσι εἶχε κερδίσει τὴν ἐκτίμησι καὶ τὴν ἀγάπη τοῦ Φρειδερίκου καὶ τοῦ Αὐτοκράτορος Γουλιέλμου τοῦ Α', οἱ ὁποῖοι μιλοῦσαν συχνὰ γιὰ τις ἐξαιρετικές του ἱκανότητες. Καὶ οἱ δύο - πατέρας καὶ πάππος τῆς Σοφίας παρακολουθοῦσαν μὲ εὐνοϊκὸ βλέμμα τὸν ἁγνὸν ἐκεῖνο φιλικὸ δεσμὸ τῶν δύο νέων. Ἀπόδειξις τῆς εὐνοίας αὐτῆς ἦταν καὶ ἡ χειρονομία τοῦ Αὐτοκράτορος Γουλιέλμου, ὅστις λίγο καιρὸ πρὶν πεθάνη εἶχε ἀποσπάσει ἀπὸ τὸ στῆθος του τὸ παράσημο τοῦ Μέλανος Ἀετοῦ καὶ τὸ εἶχε κρεμάσει στο στῆθος τοῦ Κωνσταντίνου. Ἦταν μιὰ εὐγενικιὰ

καὶ κάπως ἀσυνήθιστη ἐκδήλωσις αὐτοκρατορικοῦ ἐνδιαφέροντος, ποὺ ἔλεγε πολλά...

Ὁ Διάδοχος Φρειδερῖκος ἐξ ἄλλου ἐγνώριζε τὸν Κωνσταντῖνο ἀπὸ μωρὸ ἀκόμη. Οταν πριν ἀπὸ 18 σχεδὸν χρόνια εἶχε ἔρθει στὴν Ἑλληνικὴ πρωτεύουσα τὸν εἶχε ἴδῆ στὴν κούνια του. Ἦταν τότε ὁ Διάδοχος ἕνας χαριτωμένος μπεμπές, ἕνα ἀληθινὸ ἀγγελούδι ποὺ προκαλοῦσε τὸ θαυμασμό. Καὶ σὲ μιὰ στιγμὴ ποὺ βρισκόταν ἐπάνω ἀπὸ τὴν κούνια του, εἶχε πῆ στὸ Βασιλέα Γεώργιο ἀστειευόμενος, ὅτι ὅταν μεγάλωνε ὁ γυιός του θὰ τοῦ ἔδινε μιὰ κόρη του γιὰ σύζυγο... Καὶ νά ποὺ ἡ πρόρρησις ἐκείνη, ποὺ δὲν ἦταν τίποτ' ἄλλο παρὰ μιὰ ἁπλὴ καὶ συνηθισμένη φιλοφρόνησις, ἔμελλε τώρα, ὕστερα ἀπὸ 19 χρόνια, νὰ γίνη πραγματικότης.

Οἱ ἐπισκεψεις τοῦ Κωνσταντίνου ἦταν τακτικὲς στὴν Αὐλὴ τοῦ Αὐτοκράτορος. Ἀτυχῶς ἐκεῖνα τὰ χρόνια ἡ Αὐλὴ αὐτὴ δὲν εἶχε λόγους νὰ εἶναι χαρούμενη. Ἡ κατήφεια βασίλευε παντοῦ στὸ Παλάτι. Θλιμμένα καὶ ἀνήσυχα ἦσαν ὅλων τὰ πρόσωπα. Ὁ Διάδοχος Φρειδερῖκος βασανιζόταν ἀπὸ καιρὸ ἀπὸ μιὰ τυραννικὴ ἀρρώστεια : Εἶχε καρκίνο τοῦ λάρυγγος, ποὺ τὸν ὡδήγησε γρήγορα στον τάφο. Ἀτέλειωτα ἡμερονύκτια τα περνοῦσε στὸ κρεββάτι τῆς ἀσθενείας, μέσα σὲ φρικτοὺς πόνους, ποὺ τοὺς ὑπέφερε καρτερικά.

Παρ' ὅλα αὐτὰ μὲ χαμόγελο ὑποδεχόταν πάντα τὸν Κωνσταντῖνο...

Μέσα σ' ἕνα τέτοιο περιβάλλον, ἀνάμεσα σὲ χαρὲς καὶ λύπες, ἀναπτυσσόταν τὸ αἴσθημα τῶν δύο νέων.

Συνήθως ἡ πολιτικὴ παίζει τὸν πρῶτο ρόλο στὰ πριγκηπικὰ συνοικέσια. Τὰ εὐνοεῖ, τὰ ματαιώνει ἢ τὰ ἐπιβάλλει. Καὶ ἂν σήμερα αὐτὴ ἡ πολιτικὴ ἐπιρροὴ στὴν ἀτομικὴ ζωὴ τῶν Βασιλέων καὶ τῶν Πριγκήπων ἔχει ὑποστῆ κάποια μείωσι, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶχε τὸν κύριο λόγο. Καὶ στις περισσότερες ἀπὸ τις τότε πριγκηπικὲς ἐνώσεις τὸ εἰδύλλιο ἔλειπε ἐντελῶς. Ὑπῆρχε μόνον ἡ σκοπιμότης τῆς πολιτικῆς. Στην ἕνωσι ὅμως τῆς Σοφίας μὲ τὸν Κωνσταντῖνο ἡ πολιτικὴ ἔμεινε μακρυά.

Ἦταν ἕνα αἴσθημα εὐλογημένο ἀπὸ τὸ Θεὸ καὶ τὴ Μοῖρα. Λίγες μέρες πριν ἀνακοινωθοῦν ἐπίσημα οἱ ἀρραβῶνες, ὁ Φρειδερῖκος

ἐκάλεσε την κόρη του και τον Ἕλληνα Διάδοχο κοντά του - ἦταν στὸ κρεββάτι του -καὶ τοὺς ἔδωσε ἀπὸ τὰ βάθη τῆς καρδιᾶς του τὴν πατρική του εὐχή.

—Νὰ ζήσετε παιδιά μου εὐτυχισμένα!...

Ἦταν μιὰ σκηνὴ γεμάτη συγκίνησι, γεμάτη χαρὰ καὶ θλῖψι μαζί. Ὁ Φρειδερῖκος δὲν θὰ πρόφθαινε νὰ ἰδῆ τοὺς γάμους τῆς ἀγαπημένης του κόρης. Λίγη ζωὴ τοῦ ἔμενε ἀκόμα...

Κι᾿ ὕστερα ὁ Κωνσταντῖνος ἔφυγε ἀπὸ τὴ Γερμανία γιὰ νὰ ἐπιστρέψη στὴν Ἑλλάδα καὶ ν᾿ ἀναγγείλῃ ἐπίσημα τοὺς ἀρραβῶνες. Τὴν ἀναγγελία ἔκανε στὴ Βουλὴ ὁ ἴδιος ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος στο λόγο τοῦ Θρόνου, ποὺ ἐξεφώνησε στις 15 Ὀκτωβρίου 1888. Στὸ λόγο του αὐτὸν ὁ Γεώργιος ἐτόνισε μὲ σαφήνεια τὴν ἔλλειψι ὁποιασδήποτε πολιτικῆς ἐπιδράσεως ἀπὸ τὸ εὐτυχὲς γεγονός.

—«Τον δεσμὸν τοῦτον, εἶπε, μετὰ κραταιᾶς καὶ ἐνδόξου δυναστείας, συνῆψεν αὐθόρμητος στοργή, ἐπιτυχέστερον δ᾿ αὐτοῦ δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ συναρμόσῃ ἡ πολιτικὴ φρόνησις».

Ὁ Ἑλληνικὸς Λαὸς δέχτηκε μὲ ἐνθουσιασμὸ τὴν ἀναγγελία. Ἀλλὰ ὅπως γίνεται πάντα στὸν τόπο μας, ὅπου ἡ πολιτικολογία δὲν ἀφήνει τίποτε ἀνεκμετάλλευτο, βρέθηκαν κι᾿ ἐκεῖνοι ποὺ θέλησαν νὰ ρίξουν κάποια σκιὰ στον ἁγνὸ καὶ ἄδολο ἐκεῖνο δεσμό. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη οἱ πολιτικὲς μερίδες τῆς χώρας μας εἶχαν χωρισθῆ σὲ δυὸ στρατόπεδα. Σὲ «Ἀγγλόφιλους» καὶ «Ρωσσόφιλους». — Θαρεῖ κανεὶς πὼς εἶναι σήμερα... - Καὶ ἡ μερίδα ποὺ ἀντιπολιτευόταν τὴν Κυβέρνησι Τρικούπη βρῆκε μιὰ εὐκαιρία ἀκόμα γιὰ νὰ τὴν ἀντιπολιτευθῆ. Ὑπεστήριζε πὼς τάχα τὸ ἑλληνογερμανικὸ ἐκεῖνο συνοικέσιο θὰ ἐπιδροῦσε δυσμενῶς στὴ φιλία τῆς Ἑλλάδος μὲ τὰς «Προστάτιδας Δυνάμεις». Ἔφθασε, μάλιστα, στὸ σημεῖο νὰ ὑποβάλῃ καὶ ἐπερώτησι στὴ Βουλή. Ἀλλὰ τὴν ἀποστομωτικὴ ἀπάντησι τὴν ἔδωσε ὁ ἴδιος ὁ Χαρίλαος Τρικούπης, σ᾿ ἕνα ἀπὸ τοὺς μνημειώδεις λόγους του. Μὲ τὸ κῦρος του καὶ τὰ ἐπιχειρήματά του ἀπέδειξε πὼς καὶ ἡ Ἑλληνική, ἀλλὰ καὶ ἡ πολιτικὴ τῶν Ξένων προς τὴν Ἑλλάδα εἶχε μείνει τελείως ἀνεπηρέαστη ἀπὸ τον ἄψογο ἐκεῖνον οἰκογενειακὸ δεσμό.

Καὶ ὁ οὐρανὸς τῆς εὐτυχίας τοῦ Διαδοχικοῦ ζεύγους ἔγινε καὶ πάλιν καθαρὸς καὶ γαλάζιος, ὅπως ὁ οὐρανὸς τῆς Ἑλλάδος. Τὸν ἐφώτιζε μὲ τὸ λαμπρό του φῶς ὁ ἥλιος τῆς ἀγάπης.

Ἡ ἐπίσημος ἀναγγελία τῶν ἀρραβώνων εἶχε γίνει μὲ καθυστέρησι ὀλίγων μηνῶν ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι στὸ ἔτος 1888 συνέβησαν δύο θλιβερὰ περιστατικὰ ποὺ ἐβύθισαν σὲ βαθύτατο πένθος τὴ Γερμανικὴ Αὐλὴ καὶ τὸ λαὸ τῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ θάνατος τοῦ γηραιοῦ Αὐτοκράτορος Γουλιέλμου τοῦ Α΄ στὶς 26 Μαρτίου τοῦ 1888 καὶ ὕστερα ὁ θάνατος τοῦ Αὐτοκράτορος Φρειδερίκου στὶς 15 Ἰουνίου τοῦ ἰδίου ἔτους. Ἄτυχος ὁ πατέρας τῆς Σοφίας ἔζησε μονάχα 99 ἡμέρες ἔπειτα ἀπὸ τὴν ἀνάρρησί του στο Θρόνο. Ἡ ὀδυνηρὴ καὶ ἀνίατη ἀσθένειά του τον ἔκαμε νὰ μὴ προφθάση νὰ χαρῆ τὴν εὐτυχία τῆς κόρης του. Καὶ στο Θρόνο εἶχε ἀνέλθει ὁ Καΐζερ Γουλιέλμος ὁ Β΄, ἀδελφὸς τῆς Σοφίας.

Οἱ γάμοι θὰ ἐγίνοντο στὴν Ἑλληνικὴ πρωτεύουσα στις 16 Ὀκτωβρίου 1889. Και ἦταν ἡ πρώτη Δυναστικὴ γαμήλια τελετὴ ποὺ θὰ πανηγύριζε ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς στὸν τόπο του. Ὁ πρῶτος Βασιλεύς, ὁ Ὄθων, εἶχε τελέσει τοὺς γάμους του μὲ τὴν Ἀμαλία στὴ Βαυαρία. Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Α΄ εἶχε ἐπίσης τελέσει τοὺς γάμους του μὲ τὴν Ὄλγα στὴ Ρωσσία. Ὁ Κωνσταντῖνος ἦταν ὁ πρῶτος Ἕλλην Πρίγκηψ ποὺ θὰ παντρευόταν στὴν Ἑλλάδα. Καὶ ὁ λαὸς ἑτοιμαζόταν νὰ χαρῆ και νὰ ἑορτάση τοὺς γάμους τοῦ Διαδόχου, σὰν ἕνα γεγονὸς μεγάλης ἐθνικῆς σημασίας.

Στὸ μεταξὺ ἡ Πριγκήπισσα Σοφία προετοιμαζόταν γιὰ τὰ καθήκοντα ποὺ τὴν περίμεναν στὴ νέα της πατρίδα. Εἶχε ἀρχίσει πρῶτα - πρῶτα νὰ μαθαίνη ἑλληνικά. Ὁ ζῆλος και ἡ ἐπιμέλειά της τὴν βοηθοῦσαν σ᾿ αὐτὸ καὶ οἱ πρόοδοί της ἡμέρα μὲ τὴν ἡμέρα ἦσαν σημαντικές. Μόνον ποὺ εἶχε προτιμήσει τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ζητοῦσε ἐπίσης μὲ ἐνδιαφέρον νὰ πληροφορηθῆ τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα τοῦ αὐριανοῦ λαοῦ της, ποὺ τον εἶχε ἀγαπήσει διαβάζοντας τὴν ἱστορία του στὰ βιβλία πρὶν ἀκόμα τον γνωρίση ἀπὸ κοντά.

Στὰ Ἀνάκτορα τοῦ Πότσδαμ λίγες μέρες πριν ἀναχωρήση ἡ Πριγκήπισσα ἀπὸ τὴ Γερμανία εἶχε δοθῆ ἕνα ἐπίσημο γεῦμα, ὅπου εἶχαν προσκληθῆ πολλὲς προσωπικότητες. Ἀνάμεσα σ᾿ αὐτὲς εὑρίσκοντο καὶ μερικοὶ Ἕλληνες ποὺ παρέμεναν στὸ Βερολῖνο. Κατὰ

σύμπτωσιν εἶχε κληθῆ στὸ γεῦμα κι᾿ ἕνας Ἀθηναῖος δημοσιογράφος ποὺ περνοῦσε ἀπὸ τὴ Γερμανία ἐπιστρέφοντας στὴν Ἑλλάδα καὶ στὸν ὁποῖον ὀφείλουμε τις πρῶτες ἐντυπώσεις γιὰ τὴν Πριγκήπισσα Σοφία.

«Εἶδον, γράφει σὲ μια εφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ πρώτην φορὰν τὴν Πριγκήπισσαν Σοφίαν. Ὁλόκληρος αὐτῆς ἡ φυσιογνωμία ἀπέπνεε ἐκεῖνο τὸ ἁγνὸν ἄρωμα τῆς υγιοῦς και ἀσπίλου ἀτμοσφαίρας, ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας ἐγεννήθη και ἐμεγάλωσε. Ἐκάθητο μεταξὺ τῆς ἀπαστραπτούσης Αὐτοκρατείρας και τῆς μαυροφορεμένης μητρός της. Ἀπέναντι της εἶχε τὸν Αὐτοκράτορα ἀδελφόν της. Ἐφόρει καὶ αὐτὴ λευκά, ὡς καὶ αἱ ἀδελφαί της, διὰ πρωτην φορὰν βεβαίως, ἀφ᾿ ἱκανοῦ χρόνου.

»Ἦτον ἀφελὴς ὡς παιδίσκη. Ἐνίοτε οἱ ὀφθαλμοί της προσεκολλῶντο ἀκίνητοι καὶ μελαγχολικοὶ ἐπί τινος πρὸ αὐτῆς ἀντικειμένου. Αἴφνης ἐφαιδρύνετο, ἀλλ᾿ ἀτενίζουσα τὴν μητέρα της ἐπανέπιπτεν εἰς τὴν ρέμβην. Ὁ Αὐτοκράτωρ, καίτοι κατηφὴς καὶ οὗτος, ἠνώρθου ἐνίοτε τὸν λαιμόν του γελῶν διὰ νὰ τὴν κάμῃ νὰ γελάσῃ, μὲ τὸ ποτήριον εἰς τὴν χεῖρα, ὅπως τῆς εὐχηθῇ σιωπηλὰ... Ἀλλὰ καὶ ἡ εἰς τὸ πλευρόν της καθημένη Αυτοκράτειρα ἐζήτει παντοιοτρόπως νὰ τὴν κρατήσῃ εὔθυμον.

»Ἦτον ἀληθῶς ὡραία ἡ Πριγκήπισσα Σοφία, εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην, μὲ τοὺς ἐξύπνους οφθαλμούς της, οὓς ἀπαραλλάκτως παρὰ τοῦ πατρός της ἐκληρονόμησε, τοὺς ἄλλοτε τόσον ὑμνηθέντας».

Στὸ Βερολῖνο συνετάχθη και τὸ προικοσύμφωνο, στὴν ὑπογραφὴ τοῦ ὁποίου την Ἑλληνικὴ Δυναστεία ἀντιπροσώπευε ὁ κ. Στέφανος Στρέϊτ.

Και ὅταν ἔφθασε ἡ μέρα τῆς ἀναχωρήσεως, ἡ Σοφία ἀποχαιρέτησε τὴν παλαιά της πατρίδα καὶ ξεκίνησε γιὰ τὴ νέα. Τὴ συνόδευαν ἡ μητέρα της καὶ οἱ δυὸ ἀδελφές της.

Ἔφθασαν σιδηροδρομικῶς στὴ Βενετία, ὅπου ἐπέβησαν στὸ πλοῖο τοῦ Λόϋδ «Αὐτοκράτειρα» ποὺ θὰ τοὺς μετέφερε στὴν Ἑλλάδα.

Πόσα ὄνειρα, πόσοι στοχασμοὶ πλημμύριζαν τὸν νοῦ και τὴν καρδιὰ τῆς ἄμορφης Πριγκηποπούλας σ᾿ ὅλο τὸ ταξείδι της; Οἱ παρθενικές της σκέψεις φτερούγιζαν κοντὰ στὸν ἀγαπημένο της καὶ ἡ ψυχή της ποθοῦσε νὰ βρεθῇ τὸ συντομώτερο κοντὰ στον ἁγνὸ λαὸ τῆς καινούργιας της πατρίδος.

Η ΑΘΗΝΑ ΕΝ ΑΝΑΜΟΝΗ

Η ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ τῆς Ἑλλάδος ἑτοιμαζόταν γιὰ τὴ μεγάλη μέρα. Ἡ μικρὴ καὶ ἥσυχη πολιτεία τοῦ 1889 ἄρχισε νὰ παίρνη τὸ ἐνθουσιαστικὸ θέαμα τῆς πάνδημης συμμετοχῆς της στὸ χαρμόσυνο γεγονός. Ἐπὶ ὁλόκληρες ἡμέρες πολυάριθμα συνεργεῖα τοῦ Δήμου δούλευαν χωρὶς διακοπὴ γιὰ νὰ δώσουν στὴν Ἀθήνα τὴν πανηγυρική της ὄψι. Δρόμοι, σπίτια καὶ καταστήματα ἔπλεαν στὰ ἐθνικὰ χρώματα. Στὰ μεγαλύτερα κτίρια εἶχαν τοποθετηθῆ στεφάνια ἀπὸ φύλλα δάφνης καὶ κορδέλλες ποὺ ἔγραφαν θερμὲς χαιρετιστήριες εὐχὲς γιὰ τὴν Πριγκήπισσα καὶ τὸ Διάδοχο. Μεγάλα τόξα ἀπὸ πρασινάδες καὶ καλάθια μὲ φυσικὰ καὶ τεχνητὰ λουλούδια ἐστόλιζαν ἐπίσης τοὺς δρόμους καὶ τὰ κτίρια. Στὴν Πλατεῖα Συντάγματος εἶχαν κατασκευασθῆ ξύλινες ἐξέδρες γιὰ νὰ παρακολουθήση ὁ λαός, ὅσοι χωροῦσαν δηλαδὴ — τὴ γαμήλια πομπὴ ποὺ θὰ περνοῦσε κατεβαίνοντας ἀπὸ τὰ Ἀνάκτορα στὴ Μητρόπολι. Στὴν Ἀκρόπολι καὶ στὸ πεδίο τοῦ Ἄρεως — ποὺ ἦταν τότε ὁ ἀγαπημένος περίπατος τῶν Ἀθηναίων — ειδικοὶ τεχνῖτες προετοίμαζαν τὰ πυροτεχνήματα ποὺ θὰ ἐκαίοντο τὸ βράδυ τῶν γάμων. Ὅλοι, ἐπίσημοι, Ἀρχὲς καὶ λαός, ἔκαναν ὅ,τι μποροῦσαν γιὰ νὰ παρουσιάσουν την πόλι καθαρή, στολισμένη καὶ χαρούμενη, ποὺ νὰ μοιάζη μὲ μιὰ τεράστια ἀνθισμένη αγκαλιὰ ἕτοιμη νὰ δεχθῆ τὴν ὄμορφη Πριγκήπισσα, ποὺ ἐρχόταν γιὰ νὰ γίνη σύζυγος τοῦ Διαδόχου τῆς Ἑλλάδος.

Κι' ἔπρεπε ἡ πρωτεύουσα τοῦ μικροῦ τότε Ἑλληνικοῦ Βασιλείου νὰ φανῆ ὡραία και λαμπερή, ὄχι μόνο στὰ μάτια τῆς Πριγκήπισσας ἀλλὰ καὶ στὸ πλῆθος τῶν ἐπισήμων ξένων ποὺ ἔφθαναν ὁ ἕνας ὕστερα ἀπὸ τον ἄλλο γιὰ ν' ἀντιπροσωπεύσουν Δυναστεῖες καὶ Κράτη.

Οἱ ἐφημερίδες τῆς πρωτευούσης, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων πόλεων, εἶχαν λησμονήσει καὶ τὰ διεθνῆ ζητήματα καὶ τις διαφορὲς ποὺ τις ἐχώριζαν καὶ τὴν προσφιλῆ τους κομματικὴ διαμάχη καὶ εἶχαν ἀφιερωθῆ στὸ μεγάλο ἐθνικὸ γεγονὸς ποὺ ἐρχόταν. Ἔγραφαν στῆλες ὁλόκληρες γιὰ τον χαρακτῆρα τῆς Σοφίας, γιὰ τὴν καλωσύνη

της, γιὰ τὰ χαρίσματα της, γιὰ κάθε τι που ἀφοροῦσε τὴ ζωή της. Ἔτσι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς τὴν εἶχε γνωρίσει καὶ τὴν εἶχε ἀγαπήσει πρὶν ἀκόμη πατήση τὸ ἔδαφος τῆς νέας της πατρίδος.

Κάθε ἀθηναϊκὸ σπίτι ἦταν ἀνοικτὸ καὶ ἑώρταζε σὰν νὰ ἐπρόκειτο νὰ δεχθῆ σὲ δική του γιορτή. Καὶ κάθε ἑλληνικὴ καρδιὰ σκιρτοῦσε ἀπὸ χαρὰ καὶ περηφάνεια, ποὺ ἔλαμπαν σ'ὅλων τὰ πρόσωπα.

Ποτὲ ὡς τότε ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν δὲν εἶχε γνωρίσει τόση κίνησι, τόση ζωή, τόση χαρά, τόση λαμπρότητα. Καὶ ποτὲ δὲν εἶχαν συγκεντρωθῆ κάτω ἀπὸ τὸ βράχο τῆς Ἀκροπόλεως τόσοι ἐπίσημοι ξένοι. Οἱ ἑορτὲς καὶ οἱ πανηγύρεις δὲν ἄρχισαν ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῶν γάμων, ἀλλ' ἀρκετὲς μέρες πρίν. Ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ ἄρχισαν νὰ ἔρχονται οἱ ὑψηλοὶ ξένοι. Σὲ καθένα τους γινόταν ξεχωριστὴ ὑποδοχή, μὲ ἰδιαίτερο σημαιοστολισμό ἀνάλογα μὲ τὸ Ἔθνος ποὺ ἀνῆκε μὲ μουσικές, κανονιοβολισμοὺς καὶ παρελάσεις. Πρῶτος ἦρθε ὁ Τσάρεβιτς, «ὁ νεαρὸς λευκὸς Αὐτοκρατορίδης», ὅπως τον ἀποκαλοῦσαν οἱ ἐφημερίδες, καὶ μετέπειτα τραγικὸς Αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσσίας. Καὶ ἀκολούθησαν οἱ Βασιλεῖς καὶ τὸ Διαδοχικὸ ζεῦγος τῆς Δανίας, ὁ Πρίγκηψ τῆς Οὐαλλίας Ἐδουάρδος μὲ τὴ σύζυγό του — ἀδελφὴ τοῦ Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α' — καὶ τοὺς γυιούς τους, καὶ ὁ Κάϊζερ Γουλιέλμος Β' μὲ τὴν Αὐτοκράτειρα, ποὺ ἔφθασαν μὲ πολυμελῆ ἀκολουθία στὶς 14 Ὀκτωβρίου. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Βασιλεῖς καὶ τοὺς Πρίγκηπες ἔφθασαν καὶ ἄλλες προσωπικότητες ποὺ ἀντιπροσώπευαν τις Αὐλές, τοὺς Ἡγεμονικοὺς Οἴκους καὶ τὶς Κυβερνήσεις τῆς Εὐρώπης.

Ὅλο αὐτο τὸ πλῆθος τῶν εστεμμένων, τῶν επισήμων, τῶν υπασπιστῶν καὶ τῶν ἀκολούθων μὲ τις ποικιλόμορφες στολές τους ἔδωσε μιὰ ἀσυνήθιστη θεαματικὴ ὄψι στὴ ζωὴ τῆς πρωτευούσης. Ὅταν περνοῦσαν ἀπὸ τοὺς δρόμους τῆς πόλεως γιὰ ν' ἀνέβουν στὴν Ἀκρόπολι, νὰ πᾶνε στὰ Μουσεῖα καὶ νὰ ἐπισκεφθοῦν τ' ἀξιοθέατα, ἐγίνοντο δεκτοὶ ἀπὸ τὸ λαὸ μὲ ζητωκραυγὲς καὶ χειροκροτήματα. Ζωηρὴ καὶ ξεχωριστὴ ἐντύπωσι ἐπροξένησε στους Ἀθηναίους τότε ὁ Κάϊζερ Γουλιέλμος μὲ τὴν υπεροπτική του ακαμψία, τὸ μεγαλοπρεπές του ὕφος καὶ προ παντὸς μὲ τὰ πρός τὰ ἄνω ἐπιμελῶς στριμμένα μουστάκια του. Ὁ Κάϊζερ εἶχε ὄψι αὐταρχική. Καὶ ὀφείλει νὰ ὁμολογήση κανεὶς ὅτι στον Ἑλληνικὸ λαὸ, ποὺ τον συγκινεῖ ἡ ἁπλότης καὶ ὄχι ἡ ἐπιτήδευσι, ὁ Κάϊζερ προξένησε περισ-

σότερο θαυμασμὸ παρὰ συμπάθεια. Ἀπὸ τότε ἔμεινε καὶ ἡ φράσις «Καϊζέρειον βλέμμα». Ἀντίθετα μὲ τοὺς ἄλλους ἡγεμόνες κι' ἐπισήμους ξένους ποὺ εἶχαν συγκινηθῆ μὲ τὸ γελαστὸ οὐρανὸ τῆς Ἀττικῆς καὶ μὲ τὴν εὐγένεια καὶ ἀφέλεια τῶν κατοίκων, στὸν Κάϊζερ τίποτε δὲν φάνηκε νὰ τοῦ κάνῃ ἐντύπωσι. Τὸ μόνο ποὺ τὸν ἱκανοποίησε ἦταν ὁ λόχος τῆς Ἀνακτορικῆς Φρουρᾶς. Ἐθαύμασε τὸ περήφανο παράστημα καὶ τὴ γραφικὴ στολὴ τῶν εὐζώνων καὶ εἶπε μὲ ὕφος αὐθόρμητο:

- Πρέπει νὰ φτιάσετε πολλοὺς τέτοιους στρατιῶτες!...

Ἴσως νὰ μὴ χρειαζόταν ἡ συμβουλή του γιὰ νὰ τοὺς φτιάσουμε... Καὶ τοῦτο, γιατὶ στὰ ἱερὰ αὐτὰ χώματα ὁ ἀθάνατος τσολιᾶς δὲν... κατασκευάζεται, ἁπλῶς γεννιέται!...

Μεγάλες ἑτοιμασίες ἐξ ἄλλου ἐγίνοντο καὶ στὰ Ἀνάκτορα, ποὺ ἔδιναν τὴν κατεύθυνσι στὴν ὀργάνωσι τῆς ὑποδοχῆς. Στὶς ἑτοιμασίες αὐτὲς πρωτοστατοῦσαν ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος καὶ ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος, ποὺ περίμενε μὲ γλυκειὰ ἀγωνία τὴν ἄφιξι τῆς μνηστῆς του.

Ἕνα σοβαρὸ πρόβλημα ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ εἶχε γεννηθῆ τότε ἦταν ἡ ἀντάξια καὶ ἀξιοπρεπὴς φιλοξενία τῶν ἐπισήμων ξένων καὶ τῆς ἀκολουθίας των. Τ' Ἀνάκτορα διέθεταν βέβαια ἀρκετὰ δωμάτια. Ἀλλὰ δὲν ἔφθαναν γιὰ τόσα πρόσωπα ποὺ εἶχαν ἔλθει. Ἐκεῖ ἐγκατεστάθησαν οἱ στενοὶ συγγενεῖς, δηλαδὴ τὸ Αὐτοκρατορικὸ ζεῦγος τῆς Γερμανίας, οἱ Βασιλεῖς τῆς Δανίας καὶ οἱ Πρίγκηπες μὲ τὰ πρόσωπα τῆς συνοδείας των. Γιὰ τοὺς ἄλλους ἐπισήμους ξένους τὰ λίγα ξενοδοχεῖα τῆς πόλεως δὲν ἦσαν ἀρκετά. Γι' αὐτὸ προσεφέρθησαν αὐθορμήτως διακεκριμένες οἰκογένειες τῆς Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας νὰ τοὺς φιλοξενήσουν. Ἕνα ἄλλο ἐπίσης σοβαρὸ ζήτημα ἦταν ἡ ἐξεύρεσις τῶν πολλῶν ἁμαξῶν ποὺ ἐχρειάζοντο. Τ' Ἀνάκτορα βέβαια δὲν εἶχαν νὰ διαθέσουν τόσα ἁμάξια. Κι' ἐδῶ ὅμως οἱ προύχοντες Ἀθηναῖοι μὲ προθυμία προσέφεραν τὰ δικά τους. Ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν ἔφθαναν. Καὶ τότε ὁ Σταυλάρχης τοῦ Βασιλέως κατέφυγε στὴ μόνη λύσι ποὺ ἀπέμενε. Προσέλαβε ἰδιῶτες ἁμαξηλάτες μὲ τ' ἁμάξια τους. Οἱ ἁμαξηλάτες αὐτοὶ ὑποχρεώθησαν νὰ φορέσουν τὶς κυανὲς λιβρέες τῆς Αὐλῆς χάριν τῆς ὁμοιομορφίας. Καὶ τὸ θέαμα

πού παρουσίαζαν μερικοί από αυτούς ήταν μάλλον κωμικό...

Τέλος ή άμαξα, πού θά έχρησιμοποιείτο γιά νά μεταφέρη τήν Πριγκήπισσα Σοφία άπό τά 'Ανάκτορα στή Μητρόπολι τήν ήμέρα τών γάμων, είχε κι' αυτή τή δική της ιστορία. 'Αρχικώς ή άμαξα αυτή άνήκε στό Δούκα ντέ Σαμπόρ, γυιό τού Δουκός ντέ Μπερρύ καί έγγονο τού Βασιλέως τής Γαλλίας Καρόλου τού Χ. 'Ο Δούξ ντέ Σαμπόρ είχε πάντα τήν έλπίδα δτι θά τόν καλούσαν μιά μέρα ν' άνέβη στό Θρόνο τών προγόνων του, γιατί πίστευε πως οί Βασιλόφρονες τής Γαλλίας θά ύπερίσχυαν κάποτε καί θά έπανέφεραν τό βασιλικό θεσμό. Καί γιά τήν ήμέρα τής έπανόδου πού περίμενε είχε παραγγείλει ειδικώς μιά ωραία καί πολυτελή άμαξα γιά νά μπή μ' αυτή στο Παρίσι. 'Αλλά ό Δούξ ντέ Σαμπόρ πέθανε στό 1883, χωρις νά ίκανοποιηθή τό όνειρό του. Καί ό Βασιλεύς Γεώργιος άγόρασε τήν άμαξά του, πού χρησιμοποιήθηκε γιά πρώτη φορά στούς γάμους τής Σοφίας μέ τόν Κωνσταντίνο.

Κι' ενώ ή ήμέρα τών γάμων έπλησίαζε, χιλιάδες άνθρωποι άπό τίς επαρχίες καί τίς πιο μακρυνές άκόμη συνέρρεαν στήν πρωτεύουσα, οίκογενειακώς οί περισσότεροι. Ξενοδοχεία καί σπίτια είχαν πλημμυρίσει άπό τούς κατοίκους τών έπαρχιών, άνάμεσα στούς όποίους ξεχώριζαν οί τετρακόσιοι Δήμαρχοι, πού είχαν έλθει γιά ν' άντιπροσωπεύσουν τίς πόλεις καί τούς Δήμους τής Χώρας στούς Διαδοχικούς γάμους. Κι' έκτος άπό τούς κατοίκους τών έπαρχιών, είχαν έλθει άπό τά πιο μακρυνά μέρη τού κόσμου πολλοί άπό χρόνια ξενητεμένοι Έλληνες γιά νά ζήσουν τήν ιστορική έκείνη μέρα.

Ή Ελληνική πρωτεύουσα ήταν τότε μιά μικρή πόλις, πού ό πληθυσμός της μόλις έφθανε τίς 80.000 χιλιάδες κατοίκους. Καί μέσα σέ λίγες ήμέρες δέχτηκε 25 χιλιάδες έπισκέπτες, πού έφθαναν μέ τό σιδηρόδρομο τής Πελοποννήσου τό μοναδικό πού ύπήρχε τότε μέ πλοία καί μέ άμάξια άπό τή Στερεά Ελλάδα. Ποτέ ώς τότε ή πόλις τών Αθηνών δέν είχε γνωρίσει, ούτε φανταστή κάν, τόσο συνωστισμό.

Μέσα σέ μιά τέτοια άτμόσφαιρα χαράς, άνυπομονησίας καί ένθουσιασμού, περίμενε ό Ελληνικός λαός νά έορτάση τούς γάμους τού Διαδόχου. Πολλοί έξ άλλου πού ζητούν άπό ώρισμένες συμπτώσεις νά βγάλουν προφητικά συμπεράσματα δέν παρέλειψαν νά συνδυάζουν τήν σύμπτωσι τών όνομάτων Κωνσταντίνος -- Σοφία καί νά όραματισθούν τήν έκπλήρωσι τών μεγάλων ιδανικών τής φυλής!..

Η ΝΥΦΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

12 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1889. Ἐνῶ ἡ πρωτεύουσα περίμενε στολισμένη καὶ χαρούμενη τὴν ἄφιξι τῆς Πριγκηπίσσης Σοφίας, ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος τὸ ἀπόγευμα τῆς ἡμέρας αὐτῆς κατέβηκαν στὸν Πειραιᾶ γιὰ νὰ ἐπιβοῦν στο πλοῖο «Ἀμφιτρίτη» ποὺ θὰ τοὺς μετέφερε στο Καλαμάκι -ὁ ἰσθμὸς δὲν εἶχε γίνει ἀκόμη κι' ἀπὸ ἐκεῖ θὰ πήγαιναν στὴν Κόρινθο, ὅπου θὰ γινόταν ἡ προϋπάντησις τῆς Νύφης καὶ τῆς συνοδείας της, ποὺ θὰ φθάναν τὴ νύχτα ἀπὸ τὴ Βενετία.

Ἡ Κόρινθος ἦταν ἡ πρώτη ἑλληνικὴ πόλις ποὺ εἶχε τὴν τύχη νὰ ὑποδεχθῆ τὴ μνηστὴ τοῦ Διαδόχου. Ἀπὸ τὴν προηγουμενη μέρα ἑτοιμαζόταν γιὰ τὴν ὑποδοχή. Ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς μικρῆς πελοποννησιακῆς πόλεως ἦσαν στο πόδι. Σημαιοστολισμός, ἁψῖδες, συρροὴ πλήθους ἀπὸ τὰ γύρω χωριά. Καὶ στὰ μπαλκόνια τῶν σπιτιῶν εἶχαν στρωθῆ πολύχρωμα χαλιά, ὅπως ἦτο τότε ἡ συνήθεια στις γιορτάσιμες ἡμέρες.

Καθως ἡ θάλασσα τοῦ Κορινθιακοῦ ἐχρυσώνετο ἀπὸ τις τελευταῖες ἀνταύγειες τοῦ φθινοπωρινοῦ ἡλιοβασιλέματος, φάνηκε στο βάθος τοῦ ὁρίζοντος ἡ θαλαμηγὸς ποὺ ἔφερνε τὴ Σοφία, τὴ μητέρα της καὶ τὶς ἀδελφές της. Εἶχε νυκτώσει πιά, ὅταν ἡ «Αὐτοκράτειρα» ἔρριξε τις ἄγκυρές της στὴ μέση τοῦ λιμένος. Τὰ πλήθη ποὺ εἶχαν πιὰ συγκεντρωθῆ στὴν παραλία ἐξέσπασαν σὲ ζητωκραυγές. Ἡ «Αὐτοκράτειρα» ἦταν φωταγωγημένη. Μουσικὲς ἔπαιζαν στο πλοῖο καὶ στὴν προκυμαία. Ἐκείνη τὴ νύχτα κανεὶς δὲν κοιμήθηκε στὴν Κόρινθο.

Τὴν ἐπομένη στίς 10 τὸ πρωῒ μιὰ μεγάλη βάρκα μὲ διπλὰ κουπιὰ ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ τὴ θαλαμηγό, διέσχισε γοργὰ τὴν ἤρεμη θάλασσα καὶ πλησίασε στὴν ξηρά. Ὅλων τὰ βλέμματα ἦσαν προσηλωμένα προς τὰ ἐκεῖ. Ἡ Πριγκήπισσα Σοφία ντυμένη μ' ἕνα λευκὸ φόρεμα πατοῦσε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ Ἑλληνικὸ ἔδαφος. Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος τὴν ἀσπάσθηκε πρῶτος. Ἔπειτα ζωηρὰ συγκινημένος ἀντήλλαξε ἀσπασμὸ μαζί της καὶ ὁ Διάδοχος, ἐνῶ δονοῦσαν τὸν ἀέρα οἱ

ζητωκραυγὲς τοῦ πλήθους. Και ἀμέσως ἡ Σοφία μ' ἕνα κίνημα τῆς κεφαλῆς κι' ἕνα χαμόγελο στὰ χείλη χαιρέτησε τὸν παραληροῦντα ἀπὸ χαρὰ λαό. Τὰ πρῶτα λόγια της ποὺ ἀπηύθυνε ἑλληνικὰ προς τὸν Διάδοχον ἦσαν:

—Διηνύσαμεν ἔξοχον πλόον...

Ἡ ἀρχαιοπρεπὴς καθαρεύουσα τῆς πριγκηπίσσης εἶχε κάμει τὸ θαῦμα της...

Μετὰ τὴν ἀποβίβασι καὶ τῆς Αὐτοκρατείρας Φρειδερίκου ἀποβιβάσθηκαν και οἱ ἀδελφές της Βικτωρία καὶ Μαργαρίτα, ὁ Διάδοχος Πρίγκηψ τοῦ Σὰξ Μάϊνίγκεν καὶ τὰ ἄλλα μέλη τῆς συνοδείας. Ἀκολούθησαν μετὰ οἱ ἀτελείωτες παρουσιάσεις καὶ τῶν Ἑλλήνων ἐπισήμων. Ὁ ἐνθουσιασμὸς συνεπῆρε καὶ τον Ἐπίσκοπο Κορίνθου, ποὺ προσεφώνησε ἑλληνικὰ στὴν ἀρχὴ καὶ γερμανικὰ κατόπιν τὴν Πριγκήπισσα ἐπὶ ἕνα ὁλόκληρο τέταρτο τῆς ὥρας. Κατόπιν τὰ κορίτσια τῆς Κορίνθου προσέφεραν ἄνθη στὴ νεαρὰ Πριγκήπισσα καὶ ἡ μικρὴ πομπὴ τῶν ἐπισήμων κατευθύνθηκε πρὸς τὴν ἁμαξοστοιχία ποὺ περίμενε νὰ τοὺς μεταφέρῃ στὸ Καλαμάκι.

Οἱ ἴδιες συγκινητικὲς σκηνὲς κι' ἐκεῖ. Η συνοδεία ἐπιβιβάστηκε στὴν «Ἀμφιτρίτη» καὶ τὸ ἀπομεσήμερο τῆς 13ης Ὀκτωβρίου ἔφθασαν στον Πειραιᾶ. Τὰ ἀγκυροβολημένα πολεμικά, ἑλληνικὰ καὶ ξένα, χαιρέτησαν τοὺς ἐπισήμους μὲ κανονιοβολισμούς. Οἱ ναῦτες εἶχαν ἀνέβει στις κεραῖες καὶ τὰ κατάρτια τῶν πλοίων καὶ παρουσίαζαν ἕνα πολὺ γραφικὸ θέαμα. Ἡ Βασιλικὴ Οἰκογένεια καὶ οἱ ξένοι Βασιλεῖς καὶ Πρίγκηπες ἦρθαν νὰ προϋπαντήσουν τὴν Πριγκήπισσα Σοφία στον προλιμένα. Στὸ σιδηροδρομικὸ σταθμὸ περίμενε τὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιο μὲ τον Πρωθυπουργὸ Τρικούπη ἐπὶ κεφαλῆς, οἱ Ἀρχὲς τῆς πόλεως καὶ οἱ ξένες ἀντιπροσωπεῖες. Τὴν ἀποβίβασι τῆς συνοδείας ὑποδέχτηκε ὁ λαὸς τοῦ Πειραιῶς μὲ τις πιὸ θερμὲς ἐκδηλώσεις. Σὲ λίγο ἡ ειδικὴ ἁμαξοστοιχία μὲ τὴ μνηστὴ τοῦ Διαδόχου καὶ ὅλο τὸ πλῆθος τῶν ἐστεμμένων, τῶν Πριγκήπων καὶ τῶν στρατιωτικῶν μὲ τὶς φανταχτερὲς στολές των ξεκίνησε γιὰ τὴν πρωτεύουσα ποὺ βρισκόταν ἀπὸ τὸ πρωὶ σὲ ἀληθινὸ συναγερμό. Ὅταν ἡ ἁμαξοστοιχία ἔφθασε στο σταθμὸ Ἀθηνῶν ἔγιναν οἱ απαραίτητες παρουσιάσεις καὶ οἱ ἀναπόφευκτες προσφωνήσεις. Ἡ Σοφία τέλος ἀνέβηκε στὴ βασιλικὴ ἅμαξα. Ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ ὁ Βα-

σιλεὺς καὶ ὁ Διάδοχος τὴν συνόδευαν ἔφιπποι. Ἀκολουθοῦσαν δέκα ἁμάξια τῶν Ἀνακτόρων μὲ τοὺς συγγενεῖς τῆς μνηστῆς καὶ τοὺς ξένους Πρίγκηπας καὶ τριάντα τοῦ διπλωματικοῦ σώματος. Ἡ πομπὴ περνώντας ἀνάμεσα σ' ἕνα πλῆθος ἔξαλλο ἀπὸ χαρά, ποὺ εἶχε πλημμυρίσει τοὺς δρόμους, ἀνέβαινε πρὸς τ' Ἀνάκτορα. Οἱ μαθήτριες τῶν ἀθηναϊκῶν σχολείων, ντυμένες ὅλες στὰ λευκά, ἔρραιναν μὲ ἄνθη τὴν Ὑψηλὴ μνηστή. Ἡ Πριγκήπισσα ὠχρὴ ἀπὸ τὴ συγκίνησι χαιρετοῦσε μὲ χαμόγελο. Καὶ τὰ πλήθη ποὺ ἀκολουθοῦσαν συγκεντρώθηκαν στὴν πλατεῖα τῶν Ἀνακτόρων καὶ ζητοῦσαν μὲ φωνὲς καὶ μὲ θόρυβο νὰ ἰδοῦν τὴ μέλλουσα Βασίλισσα. Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ἔσπευσε τότε νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἐπιτακτικὴ αὐτὴ ἐπιθυμία τοῦ λαοῦ. Πῆρε τὴ Σοφία ἀπὸ τὸ χέρι καὶ τὴν ὡδήγησε στὸν ἐξώστη τῶν Ἀνακτόρων. Νέες ἐκδηλώσεις, ζητωκραυγές, τραγούδια, δάκρυα χαρᾶς...

Ἀργὰ διαλύθηκαν τὰ πλήθη τοῦ ἐνθουσιῶντος λαοῦ καὶ σκορπίστηκαν στὰ κέντρα καὶ στὶς συνοικίες ποὺ πανηγύριζαν.

Τὴν ἄλλη μέρα - 14 Ὀκτωβρίου — ἔφθασε ὁ Κάϊζερ Γουλιέλμος μὲ τὴν Αὐτοκράτειρα. Ἡ ἄφιξίς του ἦταν γεμάτη ἐπιβλητικὴ μεγαλοπρέπεια, γιὰ τὴν ὁποία τόση ἀδυναμία εἶχε ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας. Στὸν Πειραιᾶ ἔφθασε μιὰ ὁλόκληρη μοῖρα ἀπὸ 10 πολεμικὰ πλοῖα, ποὺ ὑπογράμμιζε τὴ δύναμι καὶ τὸ γόητρο τῆς Γερμανίας, ποὺ βρισκόταν τότε στὴν ἀκμή της, ἔπειτα ἀπὸ δυὸ νικηφόρους πολέμους. Στὸν Κάϊζερ ἔγινε ἐξαιρετικὴ ὑποδοχή. Καὶ ὅταν βγῆκε στὸν ἐξώστη τῶν Ἀνακτόρων γιὰ νὰ χαιρετήσῃ τὰ πλήθη, εἶχε μιὰ ὡραία ἔμπνευσι ποὺ προξένησε μεγάλη ἐντύπωσι στοὺς Ἀθηναίους τῆς ἐποχῆς. Ἐστράφη πρὸς τὴν Ἀκρόπολι, στάθηκε σὲ προσοχὴ καὶ φέρνοντας τὸ χέρι στο κράνος χαιρέτησε τὸν Παρθενῶνα, ποὺ λουζόταν στο γλυκὸ φῶς τοῦ φθινοπωρινοῦ δειλινοῦ.

Η ΜΕΓΑΛΗ ΜΕΡΑ

15 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1889. Ἡ μεγάλη μέρα ξημέρωσε. Ὁ ἀττικὸς οὐρανὸς χαμογελοῦσε. Ἕνα ἀπέραντο γαλάζιο ἀτλάζι εἶχε ἁπλωθῆ πάνω ἀπὸ την ἑορτάζουσα πόλι τῆς Ἀθήνας. Θὰ ἔλεγε κανεὶς πὼς ἦταν ἄνοιξις και ὄχι φθινόπωρο. Μιὰ γλυκειὰ θαλπωρὴ ἦταν χυμένη παντοῦ κι᾿ ὅλα ἦσαν χαρούμενα καὶ γελαστά.

Ὁ λαός, γεμᾶτος ἀνυπομονησία, ἀπὸ τὰ ξημερώματα σχεδὸν εἶχε πλημμυρίσει τοὺς δρόμους ἀπ᾿ ὅπου θὰ περνοῦσε ἡ γαμήλιος πομπή. Κατὰ μῆκος τῶν δρόμων εἶχε παραταχθῆ στρατός. Στις 11 κανονιοβολισμοὶ ἔδωσαν τὸ πρῶτο ἄγγελμα πὼς ἄρχιζε ἡ μεγάλη ἑορτή. Στὴ Μητρόπολι ἀπὸ νωρὶς εἶχαν συγκεντρωθῆ σχεδὸν ὅλοι οἱ ἐπίσημοι. Τὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιο, βουλευτές, διπλωμάτες, ἀντιπροσωπεῖες ὅλων τῶν ἀρχῶν, στρατηγοί, ναύαρχοι καὶ οἱ δήμαρχοι ποὺ ἀντιπροσώπευαν ὅλες τὶς πόλεις τῆς Ἑλλάδος.

Στις 11.30 ἡ μεγαλοπρεπὴς πομπὴ ξεκίνησε ἀπὸ τὰ Ἀνάκτορα. Πέρασε ἀργὰ ἀπὸ τὴν πλατεῖα τοῦ Συντάγματος, τὴν ὁδὸ Ἑρμοῦ καὶ κατευθύνθηκε πρὸς τὴ Μητρόπολι. Ἀποτελοῦσε ἕνα λαμπρὸ θέαμα ποὺ δὲν εἶχαν ξαναϊδῆ οἱ Ἀθηναῖοι. Μεγαλειότητες καὶ Πρίγκηπες μὲ τις θεαματικὲς καὶ χρυσοστόλιστες στολές τους περνοῦσαν μπροστὰ ἀπὸ τὰ μάτια τους μέσα στὴ μακρὰ σειρὰ τῶν ἁμαξῶν. Προηγεῖτο ἡ ἅμαξα τοῦ Αὐλάρχου. Ὕστερα ἐρχόταν ἡ ἅμαξα μὲ τὴν πριγκήπισσα τῆς Ἀγγλίας Βικτωρία, τὴν Πριγκήπισσα Μαρία καὶ τὸν Πρίγκηπα τῆς Οὐαλλίας. Σὲ ἄλλη ἅμαξα ἡ Αὐτοκράτειρα τῆς Γερμανίας καὶ ἡ Βασίλισσα τῆς Δανίας, κατόπιν ἡ ἅμαξα μὲ τὸν Κάιζερ Γουλιέλμο καὶ τὸ Βασιλέα τῆς Δανίας. Στὴν τελευταία ἅμαξα ἡ Βασίλισσα Ὄλγα καὶ ἡ Σοφία, ποὺ τὴν περιστοίχιζαν ὁ Βασιλεύς, ὁ Διάδοχος καὶ οἱ Ἕλληνες Πρίγκηπες ἔφιπποι.

Οἱ Ἀθηναῖοι ποὺ κατέκλυζαν τὰ πεζοδρόμια καὶ τὴν πλατεῖα παρηκολούθουν μὲ ἄπληστα μάτια τὴ γεμάτη μεγαλοπρέπεια ἐκείνη παρέλασι καὶ χειροκροτοῦσαν στὸ πέρασμα κάθε Ἡγεμόνα. Ἀληθινὸ παραλήρημα ἐνθουσιασμοῦ ξέσπασε στὴν ἐμφάνισι τῆς τελευταίας

ἁμάξης ποὺ ἔφερε τὴν Πριγκήπισσα Σοφία. Φοροῦσε ἕνα βαρύτιμο λευκὸ φόρεμα ἀπὸ φυσικὸ μετάξι καὶ τὸ κεφάλι της σκεπαζόταν μὲ τὸν ἀραχνοΰφαντο γαμήλιο πέπλο. Παρὰ τὴ συγκίνησί της τὸ χαμόγελο δὲν ἔλειπε ἀπὸ τὰ χείλη της καὶ τὰ μάτια της ἀκτινοβολοῦσαν ἀπὸ χαρά. Ἰδιαίτερη ἐντύπωσι ἔκανε τὸ εὐγενικό της παράστημα. Θαρεῖ κανεὶς πὼς ἦταν ἕνας παρθενικὸς κρίνος ποὺ σκορποῦσε ὁλόγυρα τὸ ἄρωμα τῆς στοργῆς καὶ τῆς καλωσύνης. Στὴν ἴδια ἅμαξα καθόταν κοντά της ἡ Βασίλισσα Ὄλγα, ποὺ φοροῦσε ἑλληνικὴ ἐνδυμασία τῶν χωριῶν τῆς Ἀττικῆς. Στὸ κεφάλι της εἶχε ἕνα χρυσοΰφαντο μαντήλι, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐκρέμοντο στὸ μέτωπό της μία σειρὰ ἀπὸ ὁλόχρυσα φλωριά. Ἦταν ἡ ἴδια ἐνδυμασία ποὺ φοροῦσε καὶ στους δικούς της γάμους.

Ἡ συνοδεία ἔφθασε στη Μητρόπολι. Στὴν εἴσοδο τοῦ ναοῦ ὑποδέχθηκαν τοὺς μελλονύμφους ὁ κλῆρος μὲ τὸ Μητροπολίτη Ἀθηνῶν. Καὶ σὲ λίγο ἡ τελετὴ τῆς στέψεως ἄρχισε μέσα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα γεμάτη κατάνυξι.

Οἱ χρυσοΰφαντες καὶ ἀργυροΰφαντες στολὲς τῶν Ἡγεμόνων μὲ τὸ πλῆθος τῶν παρασημων, τὰ ξίφη καὶ τὰ κράνη ποὺ ἄστραφταν, οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ τῶν ξένων πλοίων, οἱ πλούσιες καὶ κομψὲς ἐσθῆτες τῶν Βασιλισσῶν, τῶν Πριγκηπισσῶν καὶ τῶν κυριῶν τῆς ἀκολουθίας, οἱ πολυποίκιλες στολὲς τῶν διπλωματῶν, οἱ γραφικὲς ενδυμασίες τῶν Δημάρχων τῆς χώρας ἀπὸ τὴ φουστανέλλα μὲ τὰ χρυσοστολισμένα σελάχια της ὡς τις βελάδες οἱ Ἀρχιερεῖς μὲ τὰ χρυσά τους ἄμφια καὶ τις μίτρες μὲ τὰ πετράδια ποὺ λαμποκοποῦσαν, τὰ κηροπήγια μὲ τις συμβολικὲς ἑπτάφωτες λυχνίες τους, ἡ βαρειὰ καὶ συγκινημένη φωνὴ τοῦ Μητροπολίτου, ἡ χορῳδία ποὺ ἔψαλλε, ὅλα αὐτὰ ἔδιναν ἕναν τόνο επιβλητικοῦ μεγαλείου καὶ θρησκευτικοῦ δέους στὴν τελετή.

Μιὰ ὥρα διήρκεσε ἡ ἱεροτελεστία. Καὶ ὅταν τὸ μυστήριο τελείωσε, ἄρχισε ὁ ἀσπασμὸς τῶν νεονύμφων, ἐνῷ οἱ καμπάνες ὅλων τῶν ἐκκλησιῶν εσήμαιναν χαρμόσυνα καὶ χαιρετιστήριοι κανονιοβολισμοὶ δονοῦσαν την πόλι. Συγχρόνως ἡ Στρατιωτικὴ μουσικὴ στὴν πλατεῖα ἔπαιζε ἐθνικὰ ἐμβατήρια καὶ ὁ Στρατὸς παρουσίαζε ὅπλα.

Ἡ ἔξοδος τῶν νεονύμφων ἔδωσε τὸ σύνθημα σὲ νέες ἐνθουσιώδεις ἐκδηλώσεις τοῦ πλήθους. Καὶ τὸ θέαμα τοῦ λαοῦ ἐκείνου δὲν ἦταν ἁπλῶς ἕνα ξέσπασμα χαρᾶς. Ἦταν κάτι περισσότερο.

Ἦταν ἕνα φτερούγισμα τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς, ποὺ αγγιζε τὰ μεγάλα ὄνειρα τοῦ Γένους...

Ἡ ἐπιστροφὴ τῆς πομπῆς ἔγινε μὲ τὴν ἴδια τάξι. Αὐτὴ τὴ φορὰ ὅμως πρώτη ἦταν ἡ ἄμαξα μὲ τοὺς νεονύμφους. Ἡ συνοδεία ἀκολούθησε τώρα ἄλλους δρόμους γιὰ νὰ ἱκανοποιηθῆ ἡ ἐπιθυμία καὶ τοῦ κόσμου ἐκείνου, ποὺ δὲν τὴν εἶχε ἰδῆ κατὰ τὴ μετάβασί της στὴ Μητρόπολι. Ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπιστροφὴ ἔγινε καὶ ἄλλη ἱεροτελεστία σύμφωνα μὲ τὸ δόγμα τῶν Διαμαρτυρομένων στο μικρὸ παρεκκλήσιο τῶν Ἀνακτόρων. Καὶ ὁλόκληρος ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἐπέρασε μὲ χοροὺς καὶ τραγούδια ἀπὸ τον πανηγυρίζοντα Ἑλληνικὸ λαὸ γιὰ τὸ εὐτυχὲς γεγονὸς τῆς ἐθνικῆς του Δυναστείας.

Ἕνα ἀκόμη ἀσυνήθιστο θέαμα γιὰ τοὺς Ἀθηναίους ἦταν τὰ πυροτεχνήματα ποὺ ἐκάησαν τὸ ἴδιο βράδυ στο πεδίο τοῦ Ἄρεως καὶ ἡ φωταγώγησι τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἐπίσης στὴ μεγάλη αἴθουσα τῶν Ἀνακτόρων ἐδόθηκε τὸ ἐπίσημο γαμήλιο δεῖπνο, στο ὁποῖον παρεκάθησαν ὅλοι οἱ Ἕλληνες καὶ ξένοι ἐπίσημοι.

Τὴν ἄλλη μέρα ἔγινε στ' Ἀνάκτορα ἡ τελετὴ τοῦ χειροφιλήματος. Σ' αὐτὴ τὴν τελετὴ ἡ Πριγκήπισσα Σοφία, σύμφωνα μὲ τὸ ἔθιμο ποὺ εἶχε καθιερωθῆ στὴν Ἑλληνικὴ Αὐλὴ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Ἀμαλίας, ἐμφανίστηκε μὲ ἐθνικὴ ἐνδυμασία. Καὶ ἡ γνώμη ὅλων ὅσοι τὴν εἶδαν ἦταν πὼς ἡ Σοφία ἔπαιρνε μιὰ ἰδιαίτερη χάρι μέσα στὸ ὡραῖο ἐκεῖνο Ἑλληνικὸ φόρεμα, ποὺ φοροῦσε γιὰ πρώτη φορά.

Τὴν ἴδια μέρα ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος παρέθεσε γεῦμα στοὺς τετρακοσίους Δημάρχους τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἦταν μια γραφικὴ καὶ ἀνοιχτόκαρδη συγκέντρωσις ἐκείνη μὲ τοὺς Δημάρχους, ποὺ φοροῦσαν οἱ περισσότεροι τὶς τοπικές τους ἐνδυμασίες. Πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἦσαν μορφωμένοι ἄνθρωποι. Ἄλλοι ὅμως ἦσαν ἁπλοϊκοὶ καὶ ἀφελεῖς τύποι, ποὺ δὲν φανέρωσαν ἐν τούτοις καμμιὰ συστολὴ ποὺ τοὺς ἐκάλεσε ὁ Βασιλεὺς σὲ γεῦμα. Ὁ Γεώργιος μίλησε σχεδὸν μὲ ὅλους καὶ βρῆκε τὴν εὐκαιρία νὰ δείξη τὸ λεπτό του χιοῦμορ, ποὺ μᾶς ἔχει ἀφήσει ἀνέκδοτα ἀλησμόνητα. Ἀνάμεσα στὰ ἄλλα ἀνέκδοτα τῆς βραδυᾶς τὸ πιὸ διασκεδαστικὸ εἶναι τοῦτο. Στο πρόσωπο ἑνὸς Δημοτικοῦ ἄρχοντος μικροῦ δήμου ὁ Γεώργιος ἀνεγνώρισε μὲ εὐχάριστη ἔκπληξι ἕναν παλιό του μάγειρο, ποὺ δειλὸς καὶ ντροπαλὸς τοῦ ἔδωσε τὸ χέρι.

Ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος καὶ ἡ πριγκήπισσα Σοφία κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν γάμων των.

Ἡ Σοφία ὡς Πριγκήπισσα Διαδόχου ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν ἄφιξίν της εις τὴν Ἑλλάδα

— Μπράβο, Γιάννη, τοῦ εἶπε ὁ Βασιλεύς. Καὶ Δήμαρχος λοιπόν; Σὲ συγχαίρω καὶ δὲν τὸ περίμενα. Εὔχομαι νὰ σὲ ἰδῶ καὶ Βουλευτή.

— Εὐχαριστῶ, Μεγαλειότατε, ἐτραύλισε ὁ Δήμαρχος. Προώδευσα..

— Ναί, τὸ βλέπω, Γιάννη, ἀπάντησε ὁ Γεώργιος. Μόνο τοῦ λόγου μου δὲν προώδευσα. Βασιλιᾶ μ' ἄφησες, Βασιλιᾶ μὲ βρίσκεις...

Ὁ πανηγυρισμὸς τῶν γάμων ἀπὸ τὸ λαὸ ἐξακολούθησε ἀρκετὲς ἡμέρες ἀκόμα. Ἡ μικρὴ τότε πρωτεύουσα μὲ τους ἐπίσημους ξένους καὶ τους Ἕλληνες που εἶχαν ἔλθει ἀπὸ τὶς επαρχίες καὶ τὸ ἐξωτερικὸ παρουσίασε μιὰ ὄψι καὶ κίνησι ἀσυνήθιστη. «Ἐνόμιζέ τις» ἔγραφαν μὲ θαυμασμὸ οἱ δημοσιογράφοι τῆς εποχῆς – ὅτι εὑρίσκετο ἐν μεγαλοπόλει τινὶ τῆς Δύσεως. Τοιαύτη κίνησις, θόρυβος, φωναί, ἀνησυχία, συνωστισμὸς ἐπικρατοῦσε .

Οἱ χοροί, οἱ δεξιώσεις, τὰ γεύματα που ἀκολούθησαν τους γάμους δὲν εἶχαν τέλος. Ὁ σημαντικώτερος ἀπὸ τοὺς χοροὺς τῶν Ἀνακτόρων ἦταν ἐκεῖνος στον ὁποῖον εἶχαν προσκληθῆ περὶ τὰ πεντακόσια ἄτομα, ἀπὸ τὰ εκλεκτότερα μέλη τῆς Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας. Ὅλος αὐτὸς ὁ κόσμος ἦταν βέβαια ἀδύνατον νὰ χορέψη καὶ ἀρκέσθηκε ἁπλῶς νὰ παρελάση πρὸ τῶν Βασιλέων ὑπὸ τους ἤχους τῆς μουσικῆς τῆς φρουρᾶς μὲ τὰ ρυθμικὰ βήματα τῆς περίφημης «Πολωνέζας».

Η λαϊκὴ μοῦσα ἐξ ἄλλου εἶχε ἐμπνευσθῆ ἀπὸ τοὺς Διαδοχικοὺς γάμους ἁπλούς, ἀλλὰ συγκινητικοὺς στίχους, που τους δημοσίευαν οἱ ἐφημερίδες καὶ τους ἀπήγγελλαν ἢ τοὺς τραγουδοῦσαν οἱ ἁγνοὶ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ. Ἀλλὰ καὶ γνωστοὶ ποιηταὶ ἀφιέρωσαν θαυμάσιους στίχους στο εὐτυχὲς γεγονός. Τὸ πιο ἐμπνευσμένο ποίημα ἦταν τοῦ νεαροῦ τότε ποιητοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ μὲ τίτλο «Ἐπιθαλάμιον», οἱ τελευταῖες στροφὲς τοῦ ὁποίου εἶναι αὐτές :

«...Τ' ἀγέρι στὴν Ἀκρόπολι γλυκοφυσάει καὶ φέρνει
Τ' ὁλόχαρο τὸ μήνυμα στοῦ Ἐρεχθείου τὲς κόρες,
Ὑμέναιε, ζωντανεύουνε κ' ἡ μιὰ τὴν ἄλλη παίρνει
Καὶ τραγουδοῦν περήφανες, πανώριες, λαμπροφόρες.

Ὅμως, Ὑμέναιε τῆς χαρᾶς, τραγούδι ἁπλὸ δὲν εἶναι
Ἔχει κ' ἐλπίδες μέσα του, πόθους, καϋμοὺς κρυμμένους
Ὑμέναιε, τῆς λαμπάδας σου τὴ φλόγα παντοῦ χύνε
Ἄκου... μέσ' τὸ τραγούδι τους λαλεῖ ἡ καρδιὰ τοῦ Γένους».

Μ' αὐτὴ τὴ μεγαλοπρέπεια έγιναν οἱ γάμοι τῆς Πριγκηπίσσης Σοφίας μὲ το Διάδοχο Κωνσταντῖνο. Ὑπῆρχαν ὅμως και μερικὲς λεπτομέρειες σὲ ὡρισμένα γεγονότα ποὺ και ὁ πιο ἔμπειρος ἀπὸ τοὺς δημοσιογράφους ποὺ περιέγραψαν τὴν τελετὴ δὲν μπόρεσε νὰ τὶς συλλάβη και νὰ τις ἀποδώση. Λεπτομέρειες ποὺ μόνο μιὰ γυναικεία ψυχὴ μπορεῖ νὰ τις νοιώση – οταν μάλιστα πρόκειται γιὰ ἀγαπημένο της πρόσωπο – γιατι τις ζεῖ ἀπὸ πολὺ κοντά. Και περισσότερο γιατὶ συμμετέχει σ' αὐτές. Τὶς τόσο ενδιαφέρουσες και χαρακτηριστικὲς αὐτὲς λεπτομέρειες τις ὀφείλουμε στὴ μητέρα τῆς Σοφίας, στὴν Αὐτοκράτειρα Φρειδερίκου, ποὺ τις ἔγραψε σ' ἕνα γράμμα της προς τὴ δική της μητέρα, τὴ Βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας Βικτωρία, τὴν ἑπομένη τῶν γάμων :

«...Μέσα σ' ὅλην αὐτὴ τὴν ἀναστάτωσι και φασαρία πρέπει νὰ σᾶς γράψω λίγες λέξεις γιὰ τοὺς γάμους. Ὅλα πῆγαν καλά. Ὁ Ντῖνος και ἡ Σοφία μου βρίσκονται στο καινούργιο τους σπίτι, ἕνα ὄμορφο σπιτάκι, μικρότερο κι' ἀπὸ τὸ Ὄσμπορν Κότετζ, ἀλλα χαρούμενο και βολετό, σὰν γαλλικὴ βίλλα, ποὺ μοῦ θυμίζει πολὺ τὴ δική μας τοῦ «Ζίριο» στο Σὰν Ρέμο.

Ἡ αγαπημένη μου Σοφία ἦταν τόσο γλυκειά, σοβαρὴ καὶ γαλήνια, τὸ κουκλί μου. Ἀλλ' ἐγὼ αἰσθανόμουν τόσο δυστυχισμένη σ' ὅλη τὴ λειτουργία, γιατὶ σκεπτόμουν τον ἄτυχο ἀγαπημένο μου Φρίτζ. Πόσο θὰ χαιρόταν ἐὰν ζοῦσε κι' ἔβλεπε εὐτυχισμένο τὸ παιδί του καὶ πόσο θὰ παρηγορούμεθα γιὰ τὸ χωρισμό της.

» Τὸ νυφικὸ φόρεμα καὶ τὸ στεφάνι τῆς πήγαιναν θαυμάσια. Τὸ μικρό της ντενκολτέ, τὸ τόσο ὄμορφο κι' ἄσπρο, τῆς πήγαινε ὑπέροχα ! Τὸ νυφικὸ στεφάνι ἔσφιγγε χαριτωμένα τὸ κεφαλάκι της. Τὸ φόρεμα ἦταν ἀπὸ λευκὸ σατὲν μὲ ποδιὰ ἀσημοῦφαντη, ρελιασμένη μὲ κρινάκια ἀπάνω σὲ δαντέλλα και μὲ γιρλάντες ἀπὸ ἄνθη λεμονιᾶς καὶ μύρτων. Ἡ οὐρα ἦταν επίσης ἀπὸ ἄσπρο σατὲν καὶ κεντημένη ὁλόκληρη μὲ ἀσημένιες κλωστὲς σὲ Γενοβὲζ τοῦ 18ου αἰῶνος. Ἡ μόνη ἀναποδιὰ ἦταν ποὺ ἐξαφανίσθηκε τὸ πέπλο. Πολὺ πιθανὸν νὰ τὸ λησμόνησαν στο Βερολῖνο. Ἀναγκάσθηκε λοιπὸν ἡ νύφη νὰ φορέση ἕνα ἁπλὸ τοὐλινο. Τὸ λαιμό της στόλιζε ἕνα μαργαριταρένιο περιδέραιο, ἐνῶ ἀδαμαντοκόλλητες καρφίτσες συγκρατοῦσαν τὰ μαλλιά της.

» Ἡ τελετὴ στην Ἑλληνικὴ Ἐκκλησία κράτησε πολύ, ἦταν

ὅμως ἐπιβλητικὴ καὶ αὐστηρά. Ἡ Ἐκκλησία φάνταζε καινούργια καὶ ὡραία. Ὅλοι οἱ Μητροπολῖτες μὲ τὶς στρογγυλές τους μίτρες καὶ τὶς μακρυές τους γενειάδες ἦσαν γραφικώτατοι. Ὅλα περίφημα τακτοποιημένα. Αὐτοπροσώπως τα εἶχε ὅλα τακτοποιήσει ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος. Ὁ καιρὸς ἦταν θαυμάσιος, ὅπως τὴν ἡμέρα τοῦ Ἰωβιλαίου σας. Εἴχαμε ἕνα εὐχάριστο ἀεράκι. Μπήκαμε μὲ τις ντεκολτέ μας τουαλέττες σὲ ἀνοικτὰ ἁμάξια. Ἐγὼ μὲ τον ἀγαπητό μου Μπέρτη (τον ἀδελφό της, Πρίγκηπα τῆς Οὐαλλίας), πρᾶγμα ποὺ μὲ εὐχαρίστησε πάρα πολύ. Πόσο σᾶς σκεπτόμουν! Ἐσένα, τον ἀγαπητό μου Μπαμπᾶ, τὴν ἡμέρα τῶν γάμων μου, σαν ἔβλεπα μπρος στο ἱερὸ τοὺς νεόνυμφους. Ὁ καθένας τους κρατοῦσε ἀπὸ μία λαμπάδα κι' ἔκαμναν, ὅπως ξέρετε, τρεῖς γύρους στὸ ἱερό.

»Ἡ τελετὴ κατὰ τὸ διαμαρτυρόμενο δόγμα ἔγινε στην ἐκκλησίτσα τῶν Ἀνακτόρων. Ἦταν πολὺ σύντομη καὶ ὡραιότατη. Ἐλειτούργησαν ὁ Πάστωρ τοῦ Βασιλέως καὶ ὁ Λόγκελ. Ὁ πρῶτος ἐτέλεσε τὸ μυστήριο τῶν γάμων καὶ ὁ ἄλλος εὐλόγησε τὸ νεαρὸ ζεῦγος, λέγοντας μιὰ προσευχή. Λίγοι ψαλμοὶ ἀκόμη καὶ ὅλοι μαζὺ ἀνεβήκαμε στὸ παλάτι γιὰ τὸ οἰκογενειακὸ γεῦμα.

»Ἤμουν τρομερὰ ταραγμένη, ἀλλὰ προσπαθοῦσα νὰ μὴ τὸ δείξω. Ἡ Βασίλισσα τῆς Δανίας καὶ ἡ ἀγαπητὴ Ὄλγα ἦταν πολὺ καλὲς μαζὺ μου. Μετὰ τὸ γεῦμα φόρεσε ἡ Σοφία μια νόστιμη ἄσπρη τουαλέττα, μὲ χρυσὰ καὶ μὲ μπονὲ, ποὺ τῆς πήγαινε θαυμάσια, καὶ βγῆκε μὲ τ' ἀμάξι ἕνα γῦρο στὴν πόλι. Ἡ καϋμένη ἡ Βίκκυ Βικτωρία — καὶ ἡ Μόσσυ Μαργαρίτα - δὲν μπόρεσαν νὰ κρατηθοῦν περισσότερο καὶ ἄρχισαν τὰ κλάματα.

»Ἡ Ὄλγα, ο Βασιλεὺς καὶ εγώ, πήγαμε κατόπιν πεζῆ στο σπίτι τῆς Σοφίας καὶ τοῦ Ντίνου γιὰ νὰ τοὺς ὑποδεχθοῦμε. Ἡ Ὄλγα τοὺς ἔδωκε τὴν εὐχή της καὶ μιὰν εἰκόνα τοῦ Σωτῆρος, γιὰ νὰ τὴ φιλήσουν, ὅπως εἶναι ἐδῶ συνήθεια. Κατόπιν τοὺς ἀφήσαμε στὸ νέο τους σπίτι γιὰ νὰ ἀναπαυθοῦν ἕως τὴν ὥρα τοῦ ἐπισήμου γεύματος, ποὺ θὰ τοὺς ξαναβλέπαμε.

»Τον πέπλο τῆς Σοφίας κρατοῦσαν ἡ Δεσποινὶς Πέρποντσερ καὶ ἡ Δεσποινις ντὲ Περπινιάν, Κυρία ἐπὶ τῶν Τιμῶν τῆς Αὐτοκρατείρας, καὶ ἡ Δεσποινὶς Σούτσου, ἡ νέα Κυρία ἐπὶ τῶν Τιμῶν τῆς νύφης.

»Ἡ Βικτωρία τῆς Οὐαλλίας ἦταν ἀδιάθετη καὶ δὲν μποροῦσε

νὰ παρακαθίση στὸ γεῦμα. Δὲν ἦταν ὅμως καὶ κρεββατωμένη. Ἡ Ὄλγα εἶναι τώρα στὶς μεγάλες της ὀμορφιές. Τὸ πρόσωπό της εἶναι σὰν μαντόνας.

Εἶναι θαῦμα πῶς ἄνθεξε ἡ Βασίλισσα τῆς Δανίας σὲ τέτοια κούραση.

»Τὸ ἀγαπημένο μου «τριφύλλι», τὸ τρίο μου, ὅπως τὸ ἔλεγες, τώρα χωρίσθηκε. Καὶ τὸ χωρισμὸ αὐτὸ τον αἰσθάνομαι βαθύτατα. Σκέπτομαι ὅτι ἡ μιὰ μετὰ τὴν ἄλλη τώρα θὰ μοῦ φεύγουν. Καὶ θὰ εἶναι πολὺ σκληρὴ σὰν ἔλθη αὐτὴ ἡ ἡμέρα. Σὰν βλέπω τὴ Μορέττα μου (*)καὶ συλλογίζομαι τὶ μποροῦσε καὶ τὶ ἔπρεπε νὰ ἦταν, μοῦ σφίγγεται ἡ καρδιά, τώρα ἰδίως ποὺ βλέπω παντρεμένους τὸν Ντῖνο καὶ τὴ Σοφία...»

Τὶς πρῶτες ἡμέρες τὸ Διαδοχικὸ ζεῦγος τὶς πέρασε στὸ Ἀνάκτορο τοῦ Τατοΐου ἀνάμεσα στὴν ειδυλλιακὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ ἑλληνικοῦ τοπίου. Ὕστερα ἐγκατεστάθηκε σ' ἕνα ἀπὸ τὰ ὡραιότερα σπίτια τῶν Ἀθηνῶν ποὺ ἀνῆκε στὸ Νεγρεπόντη καὶ βρισκόταν στὴν ὁδὸ Ὄθωνος καὶ Ἀμαλίας. Αὐτὸ τὸ σπίτι εἶχε ὁρισθῆ γιὰ νὰ χρησιμεύση ὡς προσωρινὸ Ἀνάκτορο τοῦ Διαδόχου.

(*) Ἐννοεῖ τὴν ἄτυχη συμπάθεια τῆς Μορέττας μὲ τὸν Πρίγκηπα Ἀλέξανδρο Βάτεμπεργκ, ποὺ δὲν κατέληξε σὲ γάμο.

Η ΖΩΗ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η ΑΘΗΝΑ ΤΟΥ 1889

ΕΔΩ και 58 χρόνια ἡ ἑλληνικὴ πρωτεύουσα δὲν εἶχε πολλὲς ὁμοιότητες μὲ τὴ σημερινή. Ἡ πολιτική, κοινωνικὴ καὶ κοσμικὴ ζωή της εἶχε διαφορετικὲς ἐκδηλώσεις. Ὁ λαὸς εἶχε κάποια ἀφέλεια καὶ ἁγνότητα, ποὺ φαινόταν στὴν αὐστηρὴ τήρησι τῶν πατροπαραδότων ἠθῶν καὶ ἐθίμων τοῦ κοινωνικοῦ βίου.

Ἐκεῖ μόνο ποὺ μποροῦσε νὰ βρῇ κανεὶς κάτι τὸ κοινὸ στὴ ζωὴ τοῦ 1889 καὶ στὴ σημερινὴ εἶναι ἡ πολιτικὴ -τὸ αἰώνιο σαράκι ποὺ κατατρώει τὴν Ἑλληνικὴ φυλὴ ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐμφανίσεώς της στὴ γῆ. Ὁ ἴδιος καὶ τότε πολιτικὸς φανατισμὸς ἐτρικύμιζε τὰ πνεύματα τοῦ λαοῦ μὲ τις ἴδιες πάντοτε θλιβερὲς συνέπειες γιὰ τὴν τύχη τοῦ Ἔθνους. Στὴ Βουλὴ οἱ καυγάδες δὲν ἦσαν σπάνιο θέαμα. Οἱ κομματικοὶ ἀνταγωνισμοὶ ἔδιναν καὶ ἔπαιρναν καὶ οἱ μύδροι τῶν ρητόρων τοῦ Κοινοβουλίου ἐκτοξεύοντο μὲ ἀκατάσχετη μανία ἐναντίον τῆς ἀντιπάλου πολιτικῆς παρατάξεως. Τὰ ἴδια καὶ τὰ ἴδια...

Ἡ κοινωνικὴ ζωὴ ὅμως ἦταν διαφορετική. Ἡ ὄψις τῶν Ἀθηνῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲν ἔμοιαζε σχεδὸν σὲ τίποτα μὲ τὴ σημερινή. Οἱ ἀκαλαίσθητες πολυκατοικίες μὲ τον ἐντυπωσιακὸ ὄγκο τους δὲν ὑπῆρχαν. Οὔτε ὁ ἐκνευριστικὸς θόρυβος ἀπὸ τὰ τράμ καὶ τὰ αὐτοκίνητα. Ἡ Ἀθήνα διατηροῦσε ἀκόμα τὴ γραφική της ὀμορφιά, ποὺ συγκινοῦσε τόσο τοὺς ξένους περιηγητές. Στους δρόμους ἔβλεπε κανεὶς συχνὰ ἀνθρώπους μὲ βράκες ἢ μὲ φουστανέλλες, μὲ τὴν κεντητὴ φέρμελη καὶ τὴν κάπα. Τὰ μακρυὰ τσιγγελωτὰ μουστάκια ἦταν ἀπαραίτητα διὰ... νὰ θεωρῆται κανεὶς ἄνδρας. Τὰ «λαντὼ» καὶ οἱ «βικτώριες» ἦσαν τὸ συνηθισμένο μεταφορικὸ μέσο, μαζὺ μὲ τὰ ἱπποκίνητα τράμ. Ἡ ὁδὸς Σταδίου, Αἰόλου καὶ Ἑρμοῦ ἦσαν οἱ μοναδικοὶ κεντρικοὶ δρόμοι καὶ οἱ μόνες σχεδὸν πλατεῖες ἦσαν τῆς Ὁμο-

νοίας καὶ τοῦ Συντάγματος. Ἕνας ξένος ἐπισκέπτης τῶν Ἀθηνῶν ἐκείνου τοῦ καιροῦ μᾶς ἄφησε αὐτὴ τὴ χαρακτηριστικὴ εἰκόνα : «Ἡ Ἀθήνα εἶναι ἡ πόλις τῶν μεγάλων ἀντιθέσεων. Σὲ κάθε βῆμα ἡ Ἀνατολὴ καὶ ἡ Δύσις, τὸ μεγάλο χωριὸ καὶ ἡ πόλις χρονθοκοποῦνται».

Παράλληλα ἡ κοσμικὴ καὶ φιλολογικὴ ζωὴ τῶν Ἀθηνῶν ἦταν ἀρκετα ζωηρη. Οἱ χοροι καὶ τὰ φιλολογικα σαλόνια ἦσαν στὴν ἡμερησία διάταξι. Οἱ χοροι ἰδίως τῶν Πρεσβειῶν, τοὺς ὁποίους συνήθως ἐτιμοῦσαν διὰ τῆς παρουσίας των καὶ οἱ Βασιλεῖς, ἀποτελοῦσαν μεγάλα κοσμικὰ γεγονότα. Καὶ ὄνειρο διάπυρο κάθε Ἀθηναίας κυρίας ἢ δεσποινίδος ἦταν μιὰ πρόσκλησις σ' ἕνα τέτοιο χορό. Ὅσο γιὰ τοὺς χοροὺς τῶν Ἀνακτόρων, ποὺ δὲν ἐδίδοντο καὶ συχνά, οἱ εὐτυχεῖς προσκεκλημένοι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἔκαναν εἰδικὲς ἑτοιμασίες ἀπὸ αρκετὲς ἡμερες για να ἐμφανισθοῦν στὸ Ἀνακτορικὸ περιβάλλον, ὅπου θὰ ἐχόρευαν ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς μουσικῆς τῆς Φρουρᾶς τις περίφημες καντρίλλιες, τὴ μαζούρκα καὶ τὸ βαλς.

Ἕνα ἀπο τὰ πιο γνωστὰ σαλόνια τῆς ἐποχῆς, ποὺ ἄφησε πραγματικὰ... ἐποχή, ἦταν καὶ τῆς Ἀθηναίας δέσποινας Ζηνοβίας Ψύχα, ὑπὸ τας αἰθούσας τῆς ὁποιας πέρασε ὅ,τι ἐκλεκτὸ εἶχε νὰ ἐπιδείξη στὴν πολιτικη, στὰ γράμματα, στὶς τέχνες ἡ κοινωνία τῆς Πρωτευούσης τοῦ 1889 καὶ κατόπιν.

Αὐτὴ περιληπτικὰ ἦταν ἡ ἀτμόσφαιρα τῶν Ἀθηνῶν, τον καιρὸ ποὺ ἡ Πριγκήπισσα Σοφία ἐγκαταστάθηκε στὴν Ἑλλάδα.

Η ΕΚΜΑΘΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

ΕΝΑ ἀπὸ τὰ πρῶτα καθήκοντα που αἰσθάνθηκε ἡ Πριγκήπισσα μόλις ἦλθε στην Ἀθήνα ἦταν νὰ μάθη τέλεια τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ της. Εἶχε αρχίσει βέβαια νὰ μαθαίνη τὰ ἑλληνικὰ ἀπὸ τὴ Γερμανία, ἀπὸ τον καιρὸ που ἐμνηστεύθη τον Κωνσταντῖνο. Ἀπὸ τὴν πρώτη επαφή της ὅμως μὲ τους Ἕλληνες διεπίστωσε ὅτι τὰ ἑλληνικὰ ποὺ εἶχε μάθει ἐκεῖ δὲν θὰ τὰ χρειαζόταν καὶ τόσο. Στη Γερμανία εἶχε διδαχθῆ τὴν αρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα. Διδάσκαλοί της ἦσαν ὁ Μητσοτάκης και ὁ ἑλληνομαθὴς Πρίγκηψ τοῦ Σὰξ Μάϊνιγκεν. Ἀφοσιώθηκε λοιπὸν μὲ επιμονὴ καὶ ἐπιμέλεια στὴν ἐκμάθησι τῆς νεοελληνικῆς. Ὁ καλλίτερος καὶ πρακτικώτερος δάσκαλός της ἦταν ὁ ἴδιος ὁ Κωνσταντῖνος. Ὑπάρχει καὶ φωτογραφικὴ ἀπόδειξις τοῦ μαθήματος. Εἶναι μιὰ οἰκογενειακὴ εικόνα, ποὺ δὲν ἐκυκλοφόρησε ἔξω ἀπὸ τὰ Ἀνάκτορα— φωτογραφία ἐρασιτέχνου πρίγκηπος—ποὺ δείχνει τὸ τότε νεαρὸ Διαδοχικὸ ζεῦγος σκυμμένο επάνω σ' ἕνα ἑλληνικὸ βιβλίο νὰ διαβάζη μὲ προσοχή. Μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Κωνσταντίνου, μὲ τὴν ἀντίληψι καὶ μὲ τὴν καθημερινὴ πρακτικὴ ἄσκησι ἡ Σοφία σημείωσε γρήγορα ἐκπληκτικὲς προόδους. Μέσα σὲ σχετικὰ μικρὸ χρονικὸ διάστημα, ἔφθασε νὰ μιλάη τὰ νέα ἑλληνικὰ σὰ νὰ εἶχε γεννηθῆ στὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ συνεννοῆται χωρὶς δυσκολία μὲ τοὺς ἁπλοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ.

Κάτι ἀκόμα ποὺ δείχνει πῶς τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ της τὴν ἀγάπησε, εἶναι κι' αὐτό: Μιὰ φορὰ ἔδωσε ἕνα πατριωτικὸ δίδαγμα σὲ κυρίες τῆς ὑψηλῆς ἀριστοκρατίας, ποὺ δοκίμασαν σὲ κάποιο χορὸ τῶν Ἀνακτόρων νὰ κάμουν ἐπίδειξι τῆς γλωσσομαθείας τους. Οἱ κυρίες αὐτὲς ἐπεχείρησαν νὰ μιλήσουν προς τὴ Σοφία στὴ γερμανικὴ καὶ ἀγγλικὴ γλῶσσα. Ἀλλ' ἐκείνη τοὺς ἔδωσε νὰ καταλάβουν ὅτι προτιμοῦσε νὰ ἀκούη καὶ νὰ μιλῆ ἑλληνικά. Κι' ἦταν τόση ἡ ἐπιμονή της σ' αὐτό, ὥστε, καὶ ὅταν ακόμα ὑπῆρχαν ἐκφράσεις στις ὁποῖες εὕρισκε κάποια δυσκολία, δὲν κατέφευγε σὲ ἄλλη γλῶσσα.

Εὕρισκε προτιμότερο νὰ κάνη ἕνα λάθος στα ελληνικά, παρὰ νὰ μιλήση γερμανικὰ στὴν Ἑλλάδα.

Γιὰ την τελειοποίησί της στη γλῶσσα τὴν ἐβοήθησαν πολὺ καὶ οἱ κυρίες τῆς Τιμῆς. Πρώτη κυρία ἐπὶ τῶν Τιμῶν ποὺ προσελήφθη στο Παλάτι ἦταν ἡ δεσποινὶς Σούτσου. Ἀλλ' ἡ παραμονή της δὲν ὑπῆρξε μακρά, γιατὶ μετὰ ἀπὸ λίγο καιρὸ παντρεύτηκε τον Πρέσβυ τῆς Ἱσπανίας στὰς Ἀθήνας. Κατόπιν διωρίσθη ἡ δεσποινὶς Μαρὴ Βάσσου, ἡ ὁποία δὲν παρέμεινε περισσότερον ἀπὸ ἕνα ἔτος πλησίον τῆς Πριγκηπίσσης, γιατὶ παντρεύτηκε κι' αὐτὴ μὲ τον ανθυπίλαρχο τότε Ἀνδρ. Καλλίνσκη. Τὸν Αὔγουστο 1893 τὰ καθήκοντα τῆς Κυρίας τῆς Τιμῆς ἀνετέθησαν στὴν δεσποινίδα Ἀγγελικὴ Κοντοσταύλου, ἀνεψιὰ τοῦ τότε Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Ἀλ. Κοντοσταύλου, ἡ ὁποία ὑπῆρξε μία ἀπὸ τὶς λίγες ἑλληνίδες ποὺ συνεδέθησαν στενώτατα μὲ τὴν Πριγκήπισσα. Ἦταν ἡ μόνη ποὺ ἔζησε μαζύ της ὅλες τις δραματικὲς ἡμερες τῶν περιπετειῶν τῆς Δυναστείας. Ἡ κυρία Κοντοσταύλου δὲν ἦταν μόνο ἡ πιο πιστη καὶ ἀφοσιωμένη φίλη τῆς Πριγκηπίσσης καὶ μετέπειτα Βασιλίσσης Σοφίας, ἀλλὰ καὶ πολύτιμη σύντροφος καὶ συνεργάτις σὲ κάθε κοινωφελῆ της ἐκδήλωσι. Μαζύ της σχεδίαζε τὴν ὀργάνωσι τῶν διαφόρων εκπολιτιστικῶν της ἔργων καὶ αυτὴ ἐθεωρεῖτο στα συμβούλια τῶν φιλανθρωπικῶν Σωματείων ὡς ἐντολοδόχος τῆς Βασιλίσσης. Σ' αὐτὴ τη σεβαστὴ καὶ ἐνάρετη ἀθηναία δέσποινα ἡ Σοφία ἐξεμυστηρεύετο τὸν πόνο καὶ τὴ χαρά της, τοὺς πόθους καὶ τὰ ὄνειρά της. Ἐξ ἄλλου αὐτὴ στάθηκε ὁ παρήγορος ἄγγελος τῆς Βασιλίσσης στὰ χρόνια τῆς ἐξορίας. Καὶ τὴν ὥρα ποὺ παρέδιδε την ὑστάτη της πνοὴ ἡ ἀείμνηστος Βασίλισσα, ἡ Ἀγγελικὴ Κοντοσταύλου εἶχε τὴν τραγικη τυχη νὰ εἶναι ἡ μόνη ἑλληνίδα ποὺ ἀντίκρυσε τὴν τελευταία ἀκτινοβολία τῆς Μεγάλης ἐκείνης ψυχῆς.

Η ΕΠΙΣΚΕΨΙΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΕΙΡΑΣ

ΓΙΑ δεύτερη φορά μέσα σ' ένα χρόνο ή Αυτοκράτειρα Φρειδερίκου ερχόταν στην Ελλάδα. Ήταν Ιούνιος του 1890, ό μήνας πού ή Σοφία περίμενε τό πρώτο της παιδί. Και ή Μητέρα της ήθελε νά βρίσκεται κοντά στή μεγάλη αυτή χαρά της κόρης της.

Τήν Αυτοκράτειρα συνώδευαν οί δυό νεώτερες θυγατέρες της, ή Βικτωρία κατόπιν Πριγκήπισσα Αδόλφου του Σάουμπουργκ Λίπε και ή Μαργαρίτα — κατόπιν Πριγκήπισσα Φρειδερίκου Καρόλου της Έσσης. Στό πρώτο ταξείδι ή Μητέρα τής Σοφίας είχε μείνει στην Αθήνα δυο μόνον εβδομάδες. Οι επίσημες τελετές των γάμων δεν της είχαν δώσει τότε τον καιρό νά χαρή την ελληνική φύσι όπως ήθελε. Φεύγοντας είχε εκφράσει τή ζωηρή επιθυμία νά ξαναέλθη. Τήν είχε πραγματικά μαγεύσει ό γαλανός ουρανός της χώρας μας και ή απλότης των κατοίκων της. Ή Αυτοκράτειρα καί οί κόρες της έμειναν στό Τατόϊ. Καί στο διάστημα της παραμονής της άφησε τις καλλίτερες εντυπώσεις, όχι μόνον γιά τον ευγενικό καί αξιαγάπητο χαρακτήρα της, αλλά καί γιά τον πλούτο τών ιστορικών και καλλιτεχνικών της γνώσεων. Επεσκέφθη πολλές φορές όλα τά Μουσεία καί τους αρχαιολογικούς μας τόπους. Οί καλλιτεχνικοί μας θησαυροί, πού της ήσαν γνωστοί από τά βιβλία, αποτελούσαν τώρα γι' αυτήν θέμα μελέτης καί έρευνης. Ή Αυτοκράτειρα ήταν καί ζωγράφος μέ αξιοθαύμαστο ταλέντο. Ή ελληνική φύσις δέ καί ή ελληνική ζωή έδωσαν άπειρα θέματα στην έμπνευσί της καί τό χρωστήρα της. Εζωγράφισε πολλά τοπεία. Ξεχωριστά όμως της άρεσε νά ζωγραφίζη τούς ευζώνους της ανακτορικής φρουράς — μέ την άσπρη ή μπλέ φουστανέλλα, τό κόκκινο φέσι, τά τσαρούχια καί την κάπα καί τούς χωρικούς της Αττικής πού εδούλευαν στό κτήμα του Τατοΐου κι' άφηναν τή δουλειά τους μέ πολλή ευχαρίστησι, γιά νά ποζάρουν ώρες ολόκληρες μπροστά στην Υψηλή ζωγράφο. Κάθε φορά πού ή Αυτοκράτειρα ήθελε καινούργιο μοντέλλο, ανέθετε στό νεαρό

τότε Πρίγκηπα Νικόλαο — καλλιτέχνη κι' αὐτὸν — νὰ τῆς βρῆ. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ἔργα που φιλοτέχνησε — λαδομπογιὲς καὶ ἀκουαρέλλες — τὰ πῆρε μαζύ της στη Γερμανία, σὰν ἕνα ἀγαπημένο ἐνθύμιο ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ Αὐτοκράτειρα ἦταν καὶ μανιώδης πεζοπόρος. Δεν περνοῦσε ἡμέρα χωρὶς νὰ κάνη μακρυνοὺς περιπάτους, μὲ τὴ συντροφιὰ πάντα τοῦ Βασιλέως Γεωργίου, που αἰσθανόταν ἐξαιρετικὴ εὐχαρίστησι νὰ δείχνη στους ξένους του τις ὀμορφιὲς τοῦ τόπου. Ἄρεσαν πολὺ στὴν Αυτοκράτειρα οἱ περίπατοι στὰ βουνά. Φοροῦσε χονδρὰ παπούτσια, κοντὴ φούστα, κρατοῦσε κι' ἕνα μπαστούνι καὶ σκαρφάλωνε μὲ ζηλευτὴ εὐλυγισία και στὰ πιο ἀπότομα μονοπάτια τῆς Πάρνηθος. Σὲ μερικοὺς περιπάτους συνώδευε τὴ Μητέρα της και ἡ Σοφία. Ὁ ἀπαραίτητος σύντροφος ὅμως ἦταν ὁ ακόλουθος τῆς Αὐτοκρατείρας κόμης Βέντελ, ἕνας ἔξυπνος ἄνθρωπος ποὺ γοήτευε τὴ συντροφιὰ μὲ ὄμορφες καὶ διασκεδαστικὲς ἱστορίες που ἤξερε νὰ διηγῆται. Ὁ κόμης Βέντελ ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ κρατάη τὸ μαῦρο σάλι τῆς Αὐτοκρατείρας, ποὺ ἐκείνη ἔρριχνε στοὺς ὤμους της, προς τὸ δείλι, ὅταν ἔπιανε ἡ πρώτη ψύχρα. Ὁ κόμης ὅμως μὲ δυστροπία τὴν ἀκολουθοῦσε στις κουραστικὲς αὐτὲς πεζοπορίες, ποὺ τις ἀντιπαθοῦσε. Συχνὰ σταματοῦσε γιὰ νὰ ξεκουραστῆ. Καὶ τότε γιὰ νὰ πάρη ἴσως μιὰ μικρὴ καὶ ἀθώα ἐκδίκησι γιὰ τοὺς κόπους ποὺ τοῦ υπέβαλλαν, ἔστρωνε τὸ σάλι καὶ καθόταν ἐπάνω!...

Ἡ Αὐτοκράτειρα καὶ οἱ κόρες της εἶχαν καταμαγευθῆ μὲ τὸ ἐξαίσιο ἡλιοβασίλεμα στο Σαρωνικό, ὅταν ὁ ἥλιος ποὺ γέρνει ἀργὰ προς τὴ δύσι του στολίζει τὸν ὁρίζοντα γύρω μὲ τὶς πιο λεπτὲς ἀποχρώσεις. Συνηθισμένες στο σκυθρωπὸ καὶ ὁμιχλώδη οὐρανὸ τῶν βορεινῶν χωρῶν, ἀπολάμβαναν μὲ συγκινησι τὴν ομορφιὰ τοῦ ἀττικοῦ δειλινοῦ.

Ἔμειναν ἀρκετὲς εβδομάδες ἐδῶ ἡ Αὐτοκράτειρα καὶ οἱ κόρες της. Καὶ ἀγάπησαν πολὺ τὴν Ἑλλάδα, ὅπως ὅλοι ὅσοι γνωρίζουν, ἔστω καὶ γιὰ λίγο, τὸ φτωχό, ἀλλὰ τόσο πλούσιο σὲ ὀμορφιὰ αὐτὸν τόπο.

Ἡ ἀγάπη ποὺ συνέδεε τὴ Σοφία μὲ τὴν οἰκογένειά της ἦταν θερμὴ καὶ συγκινητική. Ἦταν λατρεία. Αὐτὴ τὴν ἀγάπη τὴ συγκρατοῦσε καὶ τὴ δυνάμωνε πάντα ἡ τακτικὴ ἀλληλογραφία τῆς Σοφίας μὲ τὴ Μητέρα της καὶ τις ἀδελφές της. Ἰδιαίτερη ἦταν ἡ

συμπάθεια τῆς Πριγκηπίσσης μὲ τὴ Μαργαρίτα, ποὺ ἦταν ἡ πιὸ ἔμπιστη της στὰ ἀτομικὰ ζητήματα. Αὐτὸς ὁ ξεχωριστὸς σύνδεσμος μεταξύ τους εἶχεν ἀναπτυχθῆ ἀπὸ τὰ παιδικά τους χρόνια καὶ ἐξακολούθησε σ' ὅλη τους τὴ ζωή. Καὶ ὅταν τὰ καλοκαίρια ἡ Σοφία ἐπήγαινε στὴ Γερμανία γιὰ νὰ ἐπισκεφθῆ τὴν οἰκογένειά της, περνοῦσε, τὸν περισσότερο καιρό, ὡς φιλοξενουμενη στο σπίτι τῆς Μαργαρίτας.

Ἐκεῖ ξαναζοῦσε τὰ νεανικά της χρόνια, ὅταν ἀμέριμνη καὶ χαρούμενη ἔπλαθε τὰ πιὸ εὐτυχισμένα ὄνειρα γιὰ τὴ ζωή, ποὺ ἀκόμα δὲν εἶχε γνωρίσει. Ἐκεῖ ἐπίσης, μέσα ἀπὸ τὴν τρυφερότητα καὶ τὴ στοργὴ τῆς ἀγαπημένης της ἀδελφῆς ἡ κατόπιν Βασίλισσα τῆς Ἑλλάδος δυνάμωνε τὴν πίστι καὶ τὸ θάρρος της γιὰ νὰ συνεχιση τὴ μαρτυρική, ἀλλ' επικὴ πορεία της σ' ἕνα Μεγάλο καθῆκον. Ἦταν ἴσως αὐτὰ τὰ ταξείδια της ἡ μόνη φωτεινὴ ἀνταύγεια ποὺ ἔνοιωθε στὴν ψυχή της ὅταν βρισκόταν μακρυὰ ἀπὸ τὸν ὁρίζοντα τῆς δικῆς της πατρίδος, ποὺ ἡ νοσταλγία τῆς αἰωνίας ὀμορφιᾶς της δὲν ἔπαυε νὰ λικνίζη γλυκὰ τὴ σκέψι της σ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς ἀπουσίας της ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

Ο ΕΠΙΔΟΞΟΣ ΔΙΑΔΟΧΟΣ

Ο ΠΡΩΤΟΣ βλαστὸς τοῦ νεαροῦ Διαδοχικοῦ ζεύγους ἦλθε ἕνα χρόνο μετὰ τοὺς γάμους, γιὰ νὰ συμπληρώση τὴν εὐτυχία του καὶ νὰ δώση καινούργια χαρὰ στὸ Ἔθνος.

Στὶς 7 Ἰουλίου 1890 στὶς 9, 12 π. μ. γεννήθηκε στὴν ἔπαυλι τῆς Δεκελείας ὁ ἐπίδοξος Διάδοχος καὶ σημερινὸς Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων Γεώργιος Β'.

Τὸ εὐτυχὲς γεγονὸς ἀνηγγέλθη στὸ λαὸ τῆς Πρωτευούσης μιὰ ὥρα αργότερα μὲ 101 κανονιοβολισμούς, ποὺ ἐρρίπτοντο ἀπὸ τὸν λόφο τῶν Νυμφῶν. Σὲ ὅλες τις ἐκκλησίες ἔγιναν δοξολογίες ὑπὲρ τῆς ὑγείας τοῦ τέκνου καὶ τῆς Μητρός του, ἐνῷ οἱ καμπάνες χτυποῦσαν χαρμόσυνα. Ἡ πόλις φωταγωγήθηκε τὴ νύκτα, ἡ μουσικὴ τῆς Φιλαρμονικῆς ἔπαιζε στὴν πλατεῖα Συντάγματος ὡς τὰ μεσάνυχτα καὶ ὁ λαὸς πανηγύριζε τὸ εὐφρόσυνο γεγονός, ποὺ ἐξασφάλιζε τὴ διάρκεια τῆς Ἑλληνικῆς Δυναστείας. Ὁ Κωνσταντῖνος, ποὺ ἦταν τότε 23 μόλις χρονῶν, δεχόταν τὰ συγχαρητήρια τῶν οἰκείων του, τῶν αὐλικῶν, τῶν ἀξιωματικῶν, τῶν ξένων Διπλωματῶν καὶ τῶν μελῶν τῆς Κυβερνήσεως, ποὺ ἀνέβηκαν στὸ Τατόϊ γιὰ νὰ συγχαροῦν τοὺς Ὑψηλοὺς γονεῖς. Τὸ ἴδιο ἔκαμε καὶ ὁ Δήμαρχος Ἀθηναίων, Τιμολέων Φιλήμων, ποὺ ἐπέδωσε συγχαρητήριο ψήφισμα τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου.

Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Α' βρισκόταν τότε στὴν Κέρκυρα καὶ ἡ Βασίλισσα Ὄλγα στην Πετρούπολι. Ἐκεῖ ἔλαβαν τὰ τηλεγραφήματα ποὺ τοὺς πληροφοροῦσαν ὅτι ἀπέκτησαν τὸν πρῶτον ἔγγονο.

Στις 9 Ἰουλίου ὑπογραφη στὴ Δεκέλεια ἡ ληξιαρχικὴ πρᾶξις τῆς γεννήσεως παρουσία τοῦ Διαδόχου, τοῦ Πρωθυπουργοῦ Χαριλάου Τρικούπη, τοῦ Ὑπουργοῦ Δικαιοσύνης Βουλπιώτου, τοῦ Προέδρου τῆς Βουλῆς Αὐγερινοῦ καὶ τοῦ Δημάρχου Ἀθηναίων.

Τον ἐνθουσιασμὸ ποὺ προκάλεσε ἡ γέννησις τοῦ Ἐπιδόξου Δια-

δόχου διερμήνευσε μὲ πολλὰ ἄρθρα ὁ τύπος τῆς εποχῆς. Μέσα σ' αὐτὰ ξεχωρίζει τὸ ἄρθρο τοῦ πρυτάνεως τῆς ἑλληνικῆς δημοσιογραφίας Βλάση Γαβριηλίδη, ποὺ ἔχει μερικὰ σημεῖα, μπορεῖ κανεὶς νὰ πῆ, προφητικά. Εἶναι δημοσιευμένο στὴν «Ἀκρόπολι» τῆς 8ης Ἰουλίου 1890 :

«Ἡ Δυναστεία τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α' πρέπει νὰ καταταχθῆ εἰς τὰς ἰσχυροτέρας τῶν Βασιλευουσῶν. Αὐτὸ πρέπει καὶ ἐπιβάλλεται ἄνωθεν. Ἤ, ἂν θέλετε πεζότερον, ἐπιβάλλεται κάτωθεν, ὑπὸ τῶν πραγμάτων. Δυναστεῖαι ἔχουσαι ἤδη ἑτοίμην τὴν διαδοχὴν διὰ δύο γενεὰς δὲν εἶναι ἐκ τῶν συνηθεστέρων. Καὶ ἐὰν ὁ κυριώτερος ρόλος τῶν ἀτυχιῶν τοῦ πρώτου Βασιλικοῦ Οἴκου ὑπῆρξεν ἡ ἀτεκνία αὐτοῦ, ἡ τῆς δευτέρας Δυναστείας εὐτεκνία τῇ ἔδωκε ρίζας βαθείας καὶ πολυσχιδεῖς. Οὕτως ἠθέλησεν ὁ οὐρανός. Οὕτως ἠθέλησεν ὁ Θεὸς τῆς Ἑλλάδος. Τὴν κραταίωσιν ταύτην τοῦ Βασιλικοῦ μας Οἴκου διὰ νέου κατ' εὐθεῖαν ἄρρενος ἀπογόνου μετὰ χαρᾶς ἐχαιρέτησεν ὁ λαός. Ἐν τῷ βαρεῖ ἀγῶνι, ὅστις ἐπιφυλάσσεται εἰς τὸ Ἔθνος καὶ οὗ ἡ ἡμέρα ἐγγίζει βαρεῖα καὶ ἀπειλητική, ἄς εἶναι τοὐλάχιστον ἠσφαλισμένον ἀπὸ ἐσωτερικῶν καὶ δυναστικῶν περιπλοκῶν. Ἐπὶ πολλὰς δεκαετηρίδας ἀκόμη, ἐπὶ αἰῶνας ἴσως, ἡ δρᾶσις ὅλη τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου ὀφείλει νὰ εἶναι ἐστραμμένη πρὸς τὰ ἔξω. Φρενοβλαβὴς ἢ προδότης θὰ ἦτο ἐκεῖνος ὅστις σήμερον σκέπτεται περὶ πολιτειακῶν μεταβολῶν παρ' ἡμῖν. Φρενοβλαβὴς ἢ προδότης εἶναι πᾶς ὁ μὴ θεωρῶν τὴν παγίωσιν, τὴν ἐνίσχυσιν τῆς Βασιλείας ὡς ἀπαραίτητον ὅρον πρὸς συντήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ μεγάλου προορισμοῦ της. Ἐν μέσῳ δὲ τοῦ πολιτικοῦ σάλου, τῶν ἀκολασιῶν τῆς δημοκοπίας καὶ τῆς προϊούσης διαφθορᾶς τῶν λεγομένων φιλελευθέρων θεσμῶν, πᾶς φιλόπατρις ἀναγκάζεται νὰ στρέψῃ τὰ ὄμματα πρὸς τὴν Βασιλείαν, εἰς ἣν εἶναι ἐναποτεθειμέναι αἱ ἐλπίδες καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη τοῦ Ἔθνους. Δι' αὐτὸ ἐχαιρετίσθη οὕτω χαρμοσύνως ἡ γέννησις τοῦ υἱοῦ τοῦ Διαδόχου, ὅστις ὑπὸ τὰς πτέρυγας τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Θρησκείας καὶ ὑπὸ τὰς εὐλογίας τοῦ Πανελληνίου πέπρωται μίαν ἡμέραν νὰ ἀναβῆ τὰς βαθμίδας τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου».

Δύο μέρες ἀργότερα ἔγινε ἡ βάπτισις τοῦ Ἐπιδόξου Διαδόχου. Τὸ μυστήριον δὲν ἐπῆρε τὴ μορφὴ μεγάλης τελετῆς. Ἔγινε στὰ ἀνάκτορα τῆς Δεκελείας, σὲ στενὸ κύκλο, ποὺ ἐσχημάτιζαν οἱ γονεῖς, οἱ

συγγενεῖς, τὰ μέλη τῆς Κυβερνήσεως καὶ οἱ ἀνώτερες πολιτικὲς καὶ στρατιωτικὲς Ἀρχὲς καὶ τὸ Διπλωματικὸ Σῶμα. Ἀνάδοχοι τοῦ νεοφωτίστου Πρίγκηπος ἦσαν ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος Α΄, ἡ Αὐτοκράτειρα Φρειδερίκου καὶ ἡ Βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας Βικτωρία. Ἐκ τῶν ἀναδοχων ὅμως παρέστη εις τὴν τελετὴν μόνον ἡ Αὐτοκράτειρα, οἱ ἄλλοι δὲ δι᾽ ἀντιπροσώπων. Εις τὸ πρωτότοκο παιδὶ τοῦ Διαδοχικοῦ ζεύγους ἐδόθη τὸ ὄνομα τοῦ πάππου του: Γεώργιος.

Ἡ ἀνατροφὴ τοῦ ἐπιδόξου Διαδόχου ἔγινε μὲ την πιο στοργικὴ μέριμνα καὶ τὴν πιο αὐστηρὴ φροντίδα. Ἡ μητέρα του στὴν περίπτωση αὐτὴ ἔπαιξε τον σημαντικώτερο ρόλο. Σπάνια συμβαίνει βλαστὸς Βασιλικῆς Οἰκογενείας νὰ ἔχῃ λάβει τὴν ἀγωγὴ καὶ μόρφωσι -πνευματικὴ καὶ ψυχικὴ—ποὺ ἔλαβε ἀπὸ τὰ μικρά του ἐκεῖνα χρόνια ὁ σημερινὸς Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων Γεώργιος Β΄. Ἡ Σοφία παρακολουθοῦσε μὲ ἄγρυπνο βλέμμα καὶ τὴν τελευταία λεπτομέρεια τῆς ζωῆς του. Ἐκείνη τοῦ ἐνέπνευσε ὅλα τὰ αἰσθήματα ποὺ δημιουργοῦν τον εὐθὺ καὶ χρηστὸ χαρακτῆρα καὶ σφυρηλατοῦν πρὸ παντὸς τὸν «Ἄνθρωπο».

Ἀλλὰ συγχρόνως ἡ Πριγκήπισσα δὲν παραμέλησε νὰ προετοιμάσῃ τον αὔριανὸν ἡγεμόνα καὶ νὰ τον προικίσῃ μὲ τὰς ἀρετάς ἐκείνας, ποὺ θὰ εὐνοοῦσαν τὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἐπιβλητικότητα στοὺς αὐριανοὺς ὑπηκόους του.

Ἔτσι μεγάλωνε καὶ διεπλάσσετο ὁ Ἐπίδοξος Διάδοχος.

Η ΣΟΦΙΑ ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ

ΔΕΝ εἶχε περάσει ἕνα ἔτος ἀπὸ τὴν ἐγκατάστασι τῆς Πριγκηπίσσης στὴν Ἀθήνα, ὁπότε ἄρχισε νὰ πιστευη ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλείψη τὸ προτεσταντικὸ δόγμα και ν' ἀσπασθῆ τὴν ὀρθοδοξία. Ἔνοιωθε πὼς ἀφοῦ συνταύτισε τὴ ζωή της μὲ τὴ ζωὴ τοῦ Διαδόχου καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, εἶχε χρέος ν' ἀκολουθήση και τὶς θρησκευτικές του πεποιθήσεις. Ἡ τολμηρὴ αὐτὴ ἀπόφασις θ' ἀποτελοῦσε ἕνα ἀκόμα πνευματικὸ δεσμὸ μὲ τὸ Ἔθνος καὶ τὸ λαό. Ἐπὶ πλέον, σὰν μητέρα ποὺ ἦταν, ἔπρεπε νὰ δώση τὴν ἐπιβαλλόμενη θρησκευτικὴ ἀνατροφὴ στὰ παιδιά της. Ὡς τόσο δὲν τῆς τὸ ζήτησε, οὔτε τῆς τὸ ὑπέδειξε κανείς. Μόνη της μὲ τὴν ὥριμη σκέψι της, παρὰ τὴ νεανική της ἡλικία, ἔκρινε και ἀπεφάσισε νὰ γίνη ὀρθόδοξος. Αὐτὴ ἡ πρωτοβουλία της συγκίνησε ἐξαιρετικὰ τον Ἑλληνικὸ λαό, που εἶδε μιὰ ἀκόμη ἀπόδειξι τῆς μελλούσης Βασιλίσσης του γιὰ νὰ πλησιάση περισσότερο τὴν ψυχή του.

Τὸ γεγονὸς ὅμως αὐτὸ ἔγινε ἀφορμὴ νὰ ψυχρανθῆ γιὰ πολυ καιρὸ μὲ τον ἀδελφο της Κάϊζερ Γουλιέλμο, που ἦταν ἀνένδοτος στὰ θρησκευτικὰ ζητήματα, σὰν φανατικὸς προτεστάντης. Πριν ἀκόμη ἡ ἀπόφασίς της ἀναγγελθῆ ἐπίσημα προηγήθηκε ὁλόκληρη οἰκογενειακὴ διαμάχη. Ὅταν βρέθηκε στὸ Βερολῖνο, τὸ φθινόπωρο τοῦ 1890, ἡ Πριγκήπισσα ἀνακοίνωσε τὴ σκέψι της στον ἀδελφό της. Ἐκεῖνος ἀγανάκτησε και ἀπείλησε τὴ Σοφία ὅτι δὲν θὰ τῆς ἐπέτρεπε πιὰ νὰ ἐπισκεφθῆ τὴ Γερμανία. Ἡ Πριγκήπισσα ὅμως ἐπέμενε παρ' ὅλη τὴν ἀπειλή. Οἱ θυμοὶ τοῦ Αὐτοκράτορος δὲν ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ἐπηρεάσουν τὴν ἁγνὴ καὶ καθαρὴ συνείδησί της σὲ κεῖνο ποὺ θεωροῦσε σωστὸ καὶ ἐπιβεβλημένο νὰ κάμη.

Ἡ ἀγέρωχη στάσις τοῦ Αὐτοκράτορος ἐπίκρανε βαθειὰ καὶ τὴ μητέρα τῆς Σοφίας, Αὐτοκράτειρα Φρειδερίκου, ποὺ ἔγραψε τότε στὴ μητέρα της, τὴ Βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας Βικτωρία, μεταξὺ ἄλλων κι' αὐτά:

«...Αἰσθάνομαι πολὺ τὴ σκληρότητα ποὺ ὁ Γουλιέλμος δείχνει

στὴν αδελφή του. Ἡ Σοφία ἔφυγε βαθειὰ πληγωμένη. Δὲν ἔχει καρδιὰ ὁ Αὐτοκράτωρ. Ἡ Ντόνα (Αὐτοκράτειρα Αὐγούστα, σύζυγος τοῦ Κάϊζερ) πάλι δὲν ἔχει καθόλου τάκτ. Εἶναι και οἱ δυο τόσο πεπεισμένοι γιὰ την τελειότητά τους, που θὰ σπάσουν καμμιὰ ἡμέρα τὰ κεφάλια τους στον τοῖχο, μὲ ὅλη τὴν ἀφέλειά τους....».

Ὁ Κάϊζερ ἔγραψε γιὰ νὰ προλάβη τὸ γεγονὸς και στο Βασιλέα Γεώργιο Α΄ καὶ τοῦ ζητοῦσε μὲ κάθε τρόπο νὰ ἀποτρέψη τη Σοφία νὰ ἀπαρνηθῆ τὸ πάτριο δόγμα της καὶ νὰ προσέλθη στὴν Ὀρθοδοξία. Ὁ Γεώργιος τοῦ ἀπάντησε ἀμέσως διὰ μακρᾶς ἐπιστολῆς, ὅπου μεταξὺ τῶν ἄλλων τοῦ ἔγραφε: «Δὲν θὰ τὴν ἐνθαρρύνω στο σκοπὸ τὸν ὁποῖον ἐνδεχομένως ἔχει, ἀλλὰ καὶ δὲν θὰ ᾐσθανόμην τὸν ἑαυτόν μου ἱκανὸ νὰ τὴν ἐμποδίση ἄν εἶναι αποφασισμένη ἐν πεποιθήσει καὶ συνειδήσει νὰ κάμη τὸ σοβαρὸ αὐτὸ διάβημα. Καὶ οἱ Ἕλληνες θὰ ἐξεγείροντο ἐναντίον μου, ἂν ἐμάθαιναν ὅτι ἐπεχείρησα νὰ εμποδίσω τὴ νύφη μου, τὴ μέλλουσα Βασίλισσα τῶν Ἑλλήνων, νὰ προσέλθη στὴν Ὀρθοδοξία. Ἔτσι, παρὰ τὶς πιέσεις ἡ Σοφία ἀσπάσθηκε τὸ ὀρθόδοξο δόγμα στὶς 2 Μαΐου τοῦ 1891. Ὁ Κάϊζερ ὠργίσθηκε, ὅταν πληροφορήθηκε τὸ γεγονός. Γιὰ τον ὑπεροπτικὸ Αὐτοκράτορα ἡ ἀπόφασις τῆς Σοφίας ἦταν ἕνα πραξικόπημα ἀσυμβίβαστο μὲ τὶς ἀρχὲς καὶ τὴν ἀξιοπρέπεια τοῦ Οἴκου τῶν Χοεντζόλλερν. Καὶ πραγματοποίησε τὴν ἀπειλή του. Ἀπαγόρευσε στὴ Σοφία νὰ πατήση στὸ γερμανικὸ ἔδαφος.

Σχετικα μὲ τὸ ζήτημα αὐτό, ἀπο μιὰ ἐπιστολὴ τῆς Βαρώνης Στόκμαρ πληροφορούμεθα ὅτι ἡ Βασιλικὴ Οἰκογένεια τῆς Ἀγγλίας, καθὼς καὶ ἄλλοι ἡγεμόνες, ἀπεδοκίμασαν τὴν αὐστηρὴ αὐτὴ καὶ ἄδικη στάσι τοῦ Γουλιέλμου προς τὴν ἀδελφή του, που δὲν ἔπραξε τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ ὑπακούση στὴ φωνὴ τῆς συνειδήσεώς της.

Πέρασε ἀρκετὸς καιρὸς ἕως ὅτου καταπραΰνθῆ ἡ ὀργη τοῦ Αὐτοκράτορος. Μεσολάβησαν συγγενεῖς μίλησε πιὰ καὶ ἡ ἀδελφικη στοργὴ στὴν καρδιὰ τοῦ Γουλιέλμου καὶ ἡ ποινὴ τῆς Σοφίας ἔληξε, ὕστερα ἀπὸ τρία ὁλόκληρα χρόνια.

Ἡ μικρὴ αὐτὴ ἱστορία ἂς εἶναι μιὰ ἀπάντησις σὲ κείνους πού ἀπὸ κομματικὸ πάθος κατηγόρησαν ἀργότερα τη Βασίλισσα Σοφία ὅτι ὑφίστατο τὴν ἐπιρροὴ τοῦ ἀδελφοῦ της.

ΤΑ ΝΕΑ ΑΝΑΚΤΟΡΑ

ΤΑ ΠΡΩΤΑ χρόνια τὸ Διαδοχικὸ ζεῦγος ἐγκατεστάθηκε στο σπίτι τοῦ Νεγρεπόντη, στὴν ὁδὸ Ὄθωνος καὶ Ἀμαλίας. Ἡ Ἑλληνικὴ πρωτεύουσα τότε εἶχε ἕνα μονάχα Ἀνάκτορο. Τὸ μεγάλο καὶ ἐπιβλητικὸ μέγαρο ποὺ δεσπόζει στὴν πλατεῖα Συντάγματος μὲ τὶς ἁπλὲς γραμμές του, ποὺ τὸ κάνει νὰ μοιάζῃ μὲ στρατῶνα. Εἶχε κτισθῆ γιὰ τὸ πρῶτο Βασιλικὸ ζεῦγος τῆς Ἑλλάδος σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ ἡ πρωτεύουσα ἦταν ἀκόμα ἕνα μεγάλο χωριό. Σ᾽ αὐτὸ τὸ Ἀνάκτορο ἔζησαν ὅλα τὰ χρόνια τῆς ζωῆς τους ὁ Γεώργιος καὶ ἡ Ὄλγα, ποὺ θεμελίωσαν τὴ δεύτερη Ἑλληνικὴ Δυναστεία. Ἐκεῖ γεννήθηκαν καὶ μεγάλωσαν τὰ παιδιά τους. Καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μέσα ξεπήδησαν οἱ μεγάλες ἀποφάσεις, ποὺ δημιούργησαν τὴν πεντηκονταετῆ ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος. Τὸ πτωχὸ Ἑλληνικὸ Κράτος, μὲ τοὺς περιωρισμένους του πόρους, δὲν διέθετε ἄλλο Ἀνάκτορο γιὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν οἱ βλαστοὶ τῆς Δυναστείας, ὅπως συνέβαινε σὲ ἄλλα Κράτη, ποὺ εἶχαν ἱστορία αἰώνων ἐλευθερίας καὶ μακροχρόνιες περιόδους ἀκμῆς. Ἐξ ἄλλου, ὡς τότε δὲν εἶχε δημιουργηθῆ καὶ ἡ ἀνάγκη γιὰ νέο Ἀνάκτορο.

Ὅταν ὅμως ἔγινε ὁ γάμος τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τῆς Σοφίας, ποὺ θὰ δημιουργοῦσαν δική τους ζωὴ καὶ δική τους οἰκογένεια, ἦρθε και τὸ ζήτημα τῆς ὁριστικῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ Διαδοχικοῦ ζεύγους. Ἡ Σοφία, νοικοκυρὰ ποὺ ἐλάτρευε τὴν οἰκογενειακὴ ζωή, ἔπρεπε ν᾽ ἀποκτήσῃ τὸ σπίτι της. Ἔτσι ἡ Κυβέρνησις Τρικούπη ἀπεφάσισε νὰ ἀνεγείρῃ τὰ Νέα Ἀνάκτορα. Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ἐπρότεινε ἕνα μεγάλο γήπεδο, πίσω ἀπὸ τὸ Βασιλικὸ κῆπο, ὅπου ἦσαν ἐγκατεστημένα τὰ βοηθητικὰ οἰκήματα τῶν Ἀνακτόρων, δηλαδὴ τὸ πλυντήριο, οἱ σταῦλοι κ.λ.π. Συνέχεια τοῦ γηπέδου αὐτοῦ ἦταν ἕνας μεγάλος λαχανόκηπος, ποὺ ἀποτελοῦσε κατὰ περίεργο τρόπο ἰδιαίτερη ἀδυναμία τοῦ Γεωργίου. Ὁ Βασιλεὺς εἶχε τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι ὁ λαχανόκηπος ἐκεῖνος τροφοδοτοῦσε μὲ διάφορα εἴδη λαχανικῶν ὅλο τὸ προσωπικὸ τοῦ Παλατιοῦ καὶ δὲν ἐννοοῦσε μὲ κανένα τρόπο νὰ

τον θυσιάση. Έχουν καὶ οἱ Βασιλεῖς τις μικρὲς τους ἀδυναμίες. Τὸ ἔθεσε μάλιστα ὡς ὅρον ἀπαράβατο καὶ δὲν δεχόταν καμμιὰ συζήτησι ἐπ᾽ αὐτοῦ. Τοῦ ἄρεσε νὰ ἐπιθεωρῇ συχνὰ αὐτὸν τὸ λαχανόκηπο, νὰ δίνῃ συμβουλὲς καὶ οδηγίες καὶ νὰ παρακολουθῇ μὲ ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον τὴν ἀπόδοσί του, που ἦταν σὲ ποιότητα, τουλάχιστον, ἐξαιρετική. Μ᾽ αὐτὴ τὴ συμφωνία προσέφερε τὸ γήπεδο καὶ ἄρχισαν οἱ ἐργασίες τῆς οἰκοδομήσεως τὸ 1890 βάσει τοῦ σχεδίου τοῦ Γερμανοῦ ἀρχιτέκτονος Ἐρνέστου Τσίλλερ, ποὺ εἶχε κάμει καὶ τὰ σχέδια τῆς Ἀκαδημίας καὶ ἄλλων μεγάλων κτιρίων τῆς πρωτευούσης.

Ἡ ἔλλειψις ὅμως τῶν ἀπαραιτήτων οἰκονομικῶν μέσων δὲν ἐπέτρεψε νὰ κτισθοῦν γρήγορα τὰ νέα ἀνάκτορα. Τελείωσαν σχεδὸν ὕστερα ἀπὸ δέκα ολόκληρα χρόνια. Καὶ στὸ διάστημα αὐτὸ ἡ επιμονὴ τοῦ Βασιλέως Γεωργίου ὑπεχώρησε καὶ τὸ Ἀνάκτορο τοῦ Διαδόχου ἀπέκτησε καὶ τὸν κῆπο του.

Αὐτὸν τὸ λαχανόκηπο ἡ Σοφία τον μετέβαλε ἀργότερα —στὰ 1913— σ᾽ ἕνα θαυμάσιο πάρκο, μὲ πρασινάδες, δενδροστοιχίες καὶ ὡραίους ἀνθῶνας, δίνοντας ὅλο τὸ καλαίσθητο γοῦστο της γιὰ νὰ παρουσιάσῃ κάτι τὸ ὡραῖο καὶ ἁρμονικό. Ὅπως καὶ ἔγινε. Και ὅπως ὑφίσταται καὶ σήμερα.

Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ

ΠΡΙΝ ΜΙΛΗΣΩ γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δρᾶσι τῆς Βασιλίσσης Σοφίας, θὰ ἤθελα μέσα σὲ λίγες γραμμὲς νὰ σκιαγραφήσω τὸν χαρακτῆρα της καὶ νὰ παρουσιάσω τὸν ψυχικό της κόσμο. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ἔργο της, τὸ τόσο γόνιμο καὶ κοινωφελές, εἶναι ἱκανὸ καλλίτερα ἀπὸ κάθε τι ἄλλο νὰ ἐμφανίση τὴν Βασίλισσα καὶ νὰ τὴν τοποθετήση στὴν ἱστορία, ἐν τούτοις εἶναι ἀπαραίτητο νὰ εἰπωθοῦν μερικὰ πράγματα χωρὶς προκατάληψιν, ἔτσι σὰν ἀνάλυσι καὶ σὰν κριτική.

Ἂς ἀρχίσω ὅμως πρῶτα ἀπὸ τὴ μορφή της. Χωρὶς τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς Βασιλίσσης Σοφίας νὰ εἶναι ὡραῖα, ἡ φυσιογνωμία της ἐφωτίζετο ἀπὸ τὴν ἔκφρασι μιᾶς ἐπιβλητικῆς ἀρχοντιᾶς σὲ βαθμὸ ποὺ γινόταν ἀμέσως αἰσθητὴ ἡ ἀπόστασις ποὺ τὴν χώριζε ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους. Στὸ πρόσωπό της ξεχώριζαν τὰ μάτια της, προ παντὸς γιὰ τὴν βαθειὰ ἐντύπωσι ποὺ ἔδιναν, ὅτι ἀντανακλοῦσαν ἕναν τίμιον ἐσωτερικὸ κόσμο. Τὸ ἰδιαίτερο στὴν ἐμφάνισί της ἦταν ἡ εὐθυτενὴς κορμοστασιά της. Ἦταν ἕνα μῖγμα Ἀγγλίδος και Γερμανίδος. Ὡστόσο, εἶχε περιορίσει στο ἐλάχιστο τὴν ξενικὴ ἐπιρροὴ ποὺ εἶχε κληρονομήσει ἀπὸ τοὺς γονεῖς της καὶ τὴ σκέψι της ἐθέρμαινε τὸ ἀνέσπερο φῶς τοῦ Ἑλληνικοῦ μεγαλείου. Ἦταν τὸ ἀντίθετο ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν Βασίλισσα Ὄλγα, ἡ ὁποία μὲ τὴ χριστιανική της εὐλάβεια καὶ τὴν ἄπειρη καλωσύνη της δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ ἦταν ἀγαπητὴ στὸν πολὺ λαό. Ἡ Βασίλισσα Σοφία ἦταν πολὺ πιὸ καλὴ καὶ ἀγαθή, ἀλλὰ ἡ καλωσύνη της ἦταν τόσο ἀνάμικτη μὲ αὐστηρότητα, ὥστε δὲν παρέσυρε κανένα καὶ δὲν προκαλοῦσε εὔκολες συγκινήσεις στο κοινό.

Ἡ θρησκευτικὴ προσήλωσίς της, ὡς Βασιλίσσης, ὡς μητέρας, ὡς γυναικός, πρὸς τὸ καθῆκον καὶ ἡ βαθειὰ συναίσθησις τῶν ὑποχρεώσεών της πρὸς τὴ νέα της Πατρίδα, ἀποτελοῦσαν τὸ μοναδικὸ ἄξονα γύρω ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐστρέφετο ὁλόκληρη ἡ ζωή της. Ἡ ἔννοια τοῦ καθήκοντος ὑπέτασσε μέσα της κάθε ἄλλο αἴσθημα. Ἐκεῖνο ποὺ

ἐφαντάζετο ὅτι τῆς ἐπέβαλλε τὸ καθῆκον, τὸ ἔκανε μὲ τυφλὴ πειθαρχία. Καὶ τοῦτο γιατὶ ἦταν μέχρι τὰ μύχιά της ποτισμένη μὲ τὶς ἀρχὲς τοῦ Γερμανοῦ σοφοῦ, τοῦ Φίχτε, ποὺ ἐχαρακτήριζε τὴν ἐκτέλεσι τοῦ καθήκοντος ὡς μοναδικὸ προορισμὸ τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ ἄνεμοι τῶν νέων ἰδεῶν ποὺ ἔπνεαν στὴν Γερμανία, ἡ ἰσχυρὰ καὶ πειθαρχημένη ὀργάνωσις τῆς Αὐτοκρατορίας, ποὺ συνετελεῖτο μὲ τὴν καθοδήγησιν τοῦ ἀδελφοῦ της Κάϊζερ Γουλιέλμου, τῆς εἶχαν χρησιμεύσει ὡς ὑποδείγματα γιὰ νὰ τὰ ἐφαρμόση στὴν Ἑλλάδα. Ἤθελε, τρόπον τινά, νὰ «μεταμοσχεύση» στον τόπο μας τὸ γερμανικὸ πνεῦμα ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς τάξεως καὶ τῆς πειθαρχίας. Ἀλλὰ συνήντησε ἐμπόδια. Ἴσως γιατὶ δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ μπῆ στὴν ψυχολογία τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ὅσο ἔπρεπε. Ἤθελε τὴν προκοπὴ καὶ τὴν εὐτυχία του. Ποθοῦσε νὰ τὸν ἰδῆ ἰσχυρὸ καὶ προωδευμένο. Τὸν ἀγάπησε βαθύτατα. Ἔχυσε δάκρυα γιὰ τὶς συμφορές του καὶ ἐχάρη στὶς ἡμέρες τῶν θριάμβων του. Κι' ὅμως ἡ ἀπέραντη στοργή της δὲν βρῆκε τὴν ἀνάλογη ἀνταπόδοσι ἐκ μέρους του. Ἀντίθετα, παρεξηγήθη. Ὁ ἅγιος σκοπός της δὲν ἁγίασε τὸν τρόπο ποὺ χρησιμοποίησε γιὰ νὰ τὸν ἐπιτύχη. Ἀνεξάρτητα, ἂν ὁ τρόπος αὐτὸς ἦταν ὁ καλύτερος καὶ ὁ πιὸ ἐνδεδειγμένος.

Ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες, σὰν μεσημβρινὸς λαὸς ποὺ εἴμαστε, παρουσιάζουμε μερικὲς φορὲς κάποια περίεργη συναισθηματικότητα στὶς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς. Παρασυρόμεθα σὲ ἐνθουσιασμοὺς καὶ ἀπογοητεύσεις μὲ τὴν ἴδια εὐκολία. Καὶ ἂς μὴν κρυβώμαστε: Μᾶς τραβάει περισσότερο ἡ ἀταξία, ἡ ἀπειθαρχία, ἀπὸ τὴν τάξι καὶ τὸ ρυθμὸ στὴν ἰδιωτικὴ καὶ κοινωνική μας ζωή.

Αὐτὴ τὴν ἀκαταστασία, τὴν ἀρρυθμία, ἠθέλησε νὰ θεραπεύση ἡ Βασίλισσα. Ἦταν ἀλήθεια μεγάλος ἆθλος αὐτὸ τὸ πρᾶγμα. Κι' ἦταν φυσικὸ σύμφωνα μὲ τὴ νοοτροπία μας νὰ δημιουργήση ἀντιπάθειες. Δὲν τις φοβήθηκε ὅμως. Ἐβάδισε τὸ δρόμο τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ καθήκοντος καὶ δὲν ἐδειλίασε, ὅταν μαζὶ μὲ τὸ τίμιο Ἑλληνικὸ στέμμα ἡ μοῖρα τῆς ἐπεφύλασσε καὶ τὸν ἀκάνθινον στέφανον τοῦ μαρτυρίου. Καὶ μὲ ἀξιοπρέπεια ἀσυνήθη ἄφισε τ' ἀγκάθια τοῦ μίσους νὰ τῆς ματώσουν τὴν καρδιά!..

Ἔθεσε τον ἑαυτόν της ὡς παράδειγμα καὶ πρότυπον στὴ μεγάλη σταυροφορία της γιὰ τὴν ψυχικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀναγέννησι τοῦ τόπου καὶ τοῦ λαοῦ. Καὶ ἀντὶ νὰ τὴν ἀκολουθήσουν καὶ νὰ τὴν μι-

μηθοῦν τὴν εἶπαν ἀκατάδεκτη καὶ ὑπεροπτική. Ἀτυχῶς δὲν ἀντελήφθη μέρος τοῦ λαοῦ ὅτι παρὰ τὴν φαινομενικήν της ἀκαμψίαν ἔκρυβε μέσα της πλοῦτον φιλανθρωπίας καὶ ἀγάπης. Καὶ ἡ παρεξήγησις προχωροῦσε. Οἱ καπνοὶ τῆς συκοφαντίας δὲν ἄργησαν νὰ ὑψωθοῦν γύρω της. Ἀλλὰ ἡ ἀκτινοβολία τοῦ χαρακτῆρος της τοὺς διέλυσε. Τίποτε δὲν ἦταν ἱκανὸ νὰ μολύνη τὴν ἀρετή της.

Ἔβλεπε ὅτι ἡ νέα γενεά, τὰ Ἑλληνόπαιδα, ἀνετρέφοντο καὶ διεπαιδαγωγοῦντο σύμφωνα μὲ ἀρχές, ποὺ δὲν μποροῦσαν νὰ διαπλάσουν ἕναν χρηστὸ καὶ εὐθὺ χαρακτῆρα —μήπως καὶ σήμερα δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιο;— καὶ σκέφθηκε νὰ ἱδρυση μιὰ εἰδικὴ Σχολὴ καὶ νὰ δημιουργήση ἕνα φυτώριο ἀπὸ νέους Ἕλληνας —εἶχε μάλιστα τὴν πρόθεσι νὰ δοθοῦν καὶ τίτλοι εὐγενείας— γιὰ νὰ μονιμοποιηθοῦν ἡ πειθαρχία καὶ οἱ ἀρετὲς ἐκείνων ποὺ θὰ ἤρχοντο ἀργότερα νὰ κυβερνήσουν τον τόπο. Τὸ σχέδιό της αὐτὸ βρῆκε τις μεγαλύτερες ἀντιδράσεις. Καὶ δὲν ἔμεινε μόνον ἀπραγματοποίητο, ἀλλα προκάλεσε τὰ πλέον κακόβουλα σχόλια ἐναντίον της.

Ὁ ἄλλοτε πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας στὴ Ρώμη τὸ 1932— καὶ περίφημος ἑλληνιστὴς σὲρ Ρέννελ Ρὸντ ἔγραψε στους «Τάϊμς» τοῦ Λονδίνου ἐπ' εὐκαιρία τοῦ θανάτου τῆς Βασιλίσσης μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς:

«Ἡ Βασίλισσα Σοφία ἦταν ἡ διαρκῶς παρεξηγημένη. Φαίνεται πῶς θὰ εἶχε κληρονομήσει ἀπὸ τὴ μητέρα της μίαν ἄδικη μερίδα τοῦ κατατρεγμοῦ τῆς μοίρας. Τῆς ἔλαχεν ὁ κλῆρος νὰ εἶναι διαρκῶς ἐκτεθειμένη στὴν δημοσία ἐπίκρισι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ που ἠσπάσθη τὸ θρήσκευμα τῆς χώρας, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἐβασίλευεν ὁ σύζυγός της. Παρεξηγήθη πρῶτον στὴ Γερμανία καὶ ὕστερα παρενοήθη καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐξ αἰτίας τῶν πολιτικῶν παθῶν. Οἱ περιστάσεις δὲν τῆς ἔδωσαν καμμιὰ εὐκαιρία νὰ διαψευση γνῶμες ἢ ν' ἀρνηθῆ πράξεις ποὺ ἀπεδόθησαν εἰς αὐτήν. Εἶναι δύσκολον νὰ διαλυθῆ μία ἑδραιωμένη προκατάληψις. Ἡ Βασίλισσα Σοφία ὅμως εὐτυχῶς ἐπέζησε τῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα εἶχαν δημιουργήσει τὴν προκατάληψι αὐτή, ὥστε νὰ ἐπέλθη ἡ ἀναγνώρισις καὶ ἡ δικαίωσις καὶ νὰ πενθήσουν ὅλοι διὰ τὸν θάνατόν της».

Πόσες θλίψεις, πόσες ἀγωνίες, πόσα πλήγματα δὲν τῆς ἐπεφύλαξε ἡ χώρα αὐτή. Ἀλλὰ καὶ πόση ἀξιοπρέπεια ἐπέδειξε, πόση ὑπερηφάνεια καὶ εὐγένεια στὴν ἀντιμετώπισι τῆς ἀδυσώπητης αὐτῆς

εἱμαρμένης. Ἐδέχθη τοὺς κεραυνοὺς χωρὶς νὰ καμφθῇ, χωρὶς νὰ λυγίσῃ, χωρὶς νὰ ταπεινωθῇ. Τοὐναντίον ἔκαμε κάτι ἄλλο: Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὥς τὸ τέλος ἐξηκολούθησε νὰ δίνῃ τὸν ἑαυτόν της θυσία στὸ βωμὸ τῶν βασιλικῶν της καθηκόντων. Ἀφιερώθη μὲ ὅλην της τὴν ψυχὴ στην ὑπηρεσία τῆς Ἑλλάδος, ποὺ ἔγινε ἡ θετή της Πατρίς. Καὶ σὲ κάθε ἀντίξοη περίστασι, θυμόταν πάντα τὴν τελευταία ὑποθήκη τοῦ πατέρα της ἀπὸ τὴν ἐπιθανάτιο κλίνη του:

— «Μάθε νὰ ὑποφέρῃς...».

Καὶ ὑπέφερε σιωπηλά, ἀγόγγυστα, καρτερικά.

Ὅτι ἀγάπησε πολὺ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐργάσθηκε γιὰ τὸ καλό της εἶναι ἀναμφισβήτητο. Ἐνδεικτικὸ τῶν αἰσθημάτων της αὐτῶν εἶναι ἀκόμα καὶ ἡ ἐπιστολὴ ποὺ ἔστειλε στον ἀδελφό της Γουλιέλμο, σ' ἀπάντησι δικῆς του, ποὺ τὴν καλοῦσε νὰ παραστῇ στο μνημόσυνο τοῦ πατέρα τους.

«... Λυποῦμαι, ἔγραφε, διότι οἱ κρίσιμοι καιροί, τοὺς ὁποίους διέρχεται ἡ θετή μου πατρίς, εἰς τὴν ὁποίαν ἀφωσιώθην μὲ ὅλην τὴν δυναμιν τῆς ψυχῆς μου, δὲν μοῦ ἐπιτρέπουν νὰ ἔλθω εἰς τὸ μνημόσυνο τοῦ ἀγαπητοῦ μας πατέρα».

Μ' αὐτὰ τὰ λόγια μιλοῦσε γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἔτσι τὴν ἔνοιωθε, ἔτσι τὴν ἔβλεπε. Καὶ ἀφοῦ ἐγνώρισε τὴν εναλλαγὴν τῶν ἀνθρωπίνων χαρακτήρων καὶ ἔζησε ὅλον τὸν κατατρεγμὸν ἀπὸ τις σκοτεινὲς δυνάμεις τῆς τύχης, ἐτερμάτισε τὸν βίον της στὴν ἐξορία. Εἰς τὸ τίμιον μέτωπόν της ἔβαλαν τότε τον δάφνινο στέφανο τῆς δόξης, ἀλλ' ἡ ψυχή της ἦταν πεπρωμένο καὶ νεκρὴ ἀκόμη νὰ δοκιμάσῃ τὴν πικρίαν τῆς δάφνης... Ἔμεινεν ἄταφη τρία ὁλόκληρα χρόνια.

Τὸ χαρακτηριστικότερο ἐπίγραμμα γιὰ τὴ Βασίλισσα Σοφία θὰ μποροῦσε νὰ κλεισθῇ σ' αὐτὴ τὴ φράσι: «Καθηγίασε τὴ γυναῖκα καὶ ἐδόξασε τὴ Βασίλισσα».

Η ΟΙΚΟΔΕΣΠΟΙΝΑ

ΣΤΟ ΚΟΜΨΟ σπίτι τῆς ὁδοῦ Ὄθωνος καὶ Ἀμαλίας στὴν ἀρχὴ καὶ ἀργότερα στὸ Ἀνάκτορο τῆς ὁδοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, ἔστησε τὸ Θρόνο της ἡ Νοικοκυρωσύνη καὶ ἡ Τάξις. Ἡ Σοφία εἶχε ἀνατραφῆ ἀπὸ μικρὴ μὲ τον προορισμὸ νὰ γίνη ἡ γυναίκα τοῦ σπιτιοῦ, ἡ ἀφωσιωμένη στὰ καθήκοντα τῆς συζύγου, τῆς μητέρας, τῆς οἰκοδεσποίνης. Ἦταν ἀκριβῶς ὁ ρόλος που ταίριαζε στὴν ἰδιοσυγκρασία της. Τὴν ἀγάπη προς τὸ σπίτι τὴν εἶχε ἔμφυτη. Ἦταν, θὰ ἔλεγε κανείς, γεννημένη νοικοκυρά.

Αὐτὴ ἀνέλαβε τὴν ἐπίπλωσι τῶν ἀνακτόρων της καὶ τὴν διακόσμησι τῶν διαμερισμάτων του. Τὰ ἔπιπλα παρηγγέλθησαν μὲ τὴν δική της ὑπόδειξι, μὲ τὴν ἰδιαίτερη προτίμησί της, ποὺ ζητοῦσε πάντα τὴν ἁπλότητα και τὸ ἀπέριττο συνδυασμένα μὲ τὴ χάρι καὶ τὴν πρακτικότητα. Οὔτε ἕνα κάθισμα, οὔτε μιὰ εἰκόνα, οὔτε ἕνα καρφὶ δὲν τοποθετήθηκε χωρὶς νὰ ἐπιστατήση ἡ ἴδια. Ἤθελε νὰ εἶναι ἡ Βασίλισσα τοῦ σπιτιοῦ της καὶ σ' αὐτὸ δὲν δεχόταν καμμιὰ ἄλλη παρέμβασι. Αὐτὸ τὸ πνεῦμα τῆς σοβαρότητος καὶ τῆς καλαισθησίας ἐπικρατοῦσε μέσα στο Διαδοχικὸ Ἀνάκτορο. Δὲν ὑπῆρχε ἐκεῖ τίποτε τὸ ἐντυπωσιακό, ποὺ νὰ θυμίζη τὴν προκλητικὴ χλιδὴ καὶ κτυπητὴ πολυτέλεια ἄλλων Ἀνακτόρων, ποὺ προκαλοῦν ἴσως τὴν ἐντύπωσιν καὶ τον θαυμασμὸ, ἀλλὰ εἶναι τόσο ξένα προς τὴν ἀνθρώπινη ψυχή. Ὁ ἐπισκέπτης τοῦ Διαδοχικοῦ Ἀνακτόρου βρισκόταν μέσα σ' ἕνα ἀρχοντικὸ σπίτι, ὅπου δὲν ὑπῆρχε κανένας φόρτος πλούτου, καμμιὰ ἐπίδειξις, τίποτε ποὺ νὰ μὴν ἦταν ἐναρμονισμένο μὲ τὴν εὐπρέπεια καὶ τὴ σοβαρότητα. Σ' ὅλα τὰ ἔπιπλα, τὶς κουρτίνες, τὰ ὑφάσματα, ἐπικρατοῦσαν τὰ ἐθνικὰ χρώματα, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ βαθυπράσινο ποὺ προτιμοῦσε ἰδιαίτερα ἡ Πριγκήπισσα. Δὲν ἔλειπαν ἐπίσης καὶ τὰ ἁπλᾶ χωριάτικα κεντήματα —δεῖγμα τῆς λαϊκῆς καλλιτεχνικῆς ἐργασίας- ποὺ εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἐπιβάλλωνται χάρις στις προσπάθειες τῆς Σοφίας.

Ἡ ἀγάπη της πρὸς τὴν τάξι καὶ τὴν καθαριότητα ἔχει μείνει

παροιμιώδης. Όλο τὸ Διαδοχικὸ Ἀνάκτορο, ἀπὸ τὸ προαύλιο, ἀπὸ τὴν εἴσοδο, ἀπὸ τὰ μαγειρεῖα, ἀπὸ τὰ διαμερίσματα τοῦ ὑπηρετικοῦ προσωπικοῦ ὡς τὰ κύρια διαμερίσματα, ἔλαμπε και ἄστραφτε. Ἡ Σοφία τὰ ἐπιθεωροῦσε καθημερινῶς γιὰ νὰ ἰδῆ ἂν ὅλα ἦσαν στη θέσι τους καὶ —πρὸ παντὸς— καθαρά.

Ἕνα πρᾶγμα ποὺ τὴν ἐτρόμαζε ἦταν ἡ παληὰ Ἀθηναϊκὴ πληγή: ἡ σκόνη. Οἱ δρόμοι τῆς πρωτευούσης δὲν ἦσαν τότε ἀσφαλτοστρωμενοι καὶ μὲ το παραμικρὸ αεράκι σύννεφα σκόνης ὑψώνοντο καὶ ἐκάλυπταν τὸ πᾶν. Τόσο, ὥστε, κάποιος φιλοπαίγμων εἶχε ὀνομάσει τὸ «ἰοστεφὲς» Ἄστυ κονιοστεφές». Καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς παρέμεινε, ἕως ὅτου ἡ ἄσφαλτος θεράπευσε τὶς κεντρικὲς τουλάχιστον συνοικίες ἀπὸ τὴ φοβερὴ αὐτὴ πληγή.

Η σκόνη λοιπὸν ἦταν ὁ θανάσιμος εχθρὸς τῆς Πριγκηπίσσης. Τῆς εἶχε κηρύξει αληθινὸ πόλεμο. Καὶ δὲν ὑπῆρχε στὰ Ἀνάκτορα γωνία, ἔπιπλο, τοῖχος, κουφωμα πόρτας ἢ παραθύρου, ποὺ νὰ παρουσίαζε καὶ τὸ ἐλάχιστο μοριο σκόνης.

—Δὲν θέλω ἐγὼ σκόνη στὸ σπίτι μου, ἔλεγε συχνά.

Καὶ ἡ υπηρεσία τῶν Ἀνακτόρων ἐπάσχιζε κυριολεκτικὰ γιὰ νὰ συμμορφωθῆ μὲ τις σχολαστικὲς μπορεῖ νὰ πῆ κανεὶς ὑποδείξεις της. Ἀκόμα δὲ γιὰ ν' ἀποφυγη τὴν διείσδυσι τῆς σκόνης ανάμεσα στὰ ἔπιπλα εἶχε παραγγείλει ἔπιπλα ποὺ νὰ μὴν ἔχουν ἐσοχὰς καὶ σκαλίσματα γιὰ νὰ καθαρίζωνται ευκολα και νὰ μὴ μπορεῖ ἡ σκόνη νὰ εἰσχωρηση.

Ἡ αγάπη της, ἡ μανία της, θὰ ἔλεγε κανείς, προς τὴν τάξι καὶ τὴν καθαριότητα δὲν εκδηλωνόταν μόνο στο σπίτι της. Τὴν ἀκολουθοῦσε παντοῦ. Καὶ προ παντὸς στὶς αιφνιδιαστικὲς ἐπιθεωρήσεις ποὺ ενεργοῦσε συχνὰ στὰ διάφορα φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι αὐτὴ ἡ μικρὴ ἱστορία:

Ἕνα βράδυ ἐπρόκειτο νὰ γίνη συμβούλιο στον Πατριωτικὸ Σύνδεσμο Ἑλληνίδων — γιὰ τον ὁποῖον θὰ μιλήσω σὲ ειδικὸ κεφάλαιο. Ἡ δεσποινὶς Ξανθάκη - μέλος τοῦ Συμβουλίου ἐπῆγε στὰ γραφεῖα νωρίτερα ἀπὸ τὴν ὡρισμένη ωρα γιὰ νὰ προετοιμάση τις λεπτομέρειες τῆς ημερησίας διατάξεως. Σὲ λιγάκι ἄκουσε βήματα καὶ ξαφνικὰ ἄνοιξε ἡ πόρτα καὶ παρουσιάσθη ἡ Βασίλισσα Σοφία μὲ τον Πρίγκηπα Ἀλέξανδρο. Ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς συνήθεις αἰφνιδιασμούς της. Καὶ ἄρχισε ἀμέσως την ἐπιθεώρησι ὅλων τῶν διαμερισμάτων

τοῦ Καταστήματος, τις ὧρες ποὺ δὲν λειτουργοῦσε. Ἀφοῦ περιῆλθε ὅλα τὰ γραφεῖα ἐμπῆκε τέλος σ' ἕνα στενὸ διάδρομο ποὺ ὡδηγοῦσε στὴν ἀποθήκη, ὅταν εἶδε χάμου ἕνα μικρὸ ἄσπρο χαρτάκι. Ἡ Βασίλισσα δὲν τὸ ἐπροσπέρασε. Ἔσκυψε ἀμέσως νὰ τὸ πάρῃ, ἐπρόλαβε ὅμως και τὸ ἐσήκωσε ὁ Πρίγκηψ Ἀλέξανδρος. «Τί ἄλλο παράδειγμα ἠθέλαμε νὰ μᾶς δώσῃ», γράφει σὲ μιὰ επιστολή της πρὸς φίλην της ἡ δεσποινὶς Ξανθάκη. Καὶ συνεχίζει: «Τὴν προσήλωσι πρὸς τὴν τάξι την μετέδιδε σὲ ὅλες γενικῶς τὶς συνεργάτιδές της, ποὺ ἀκολουθούσαμε τὸ παράδειγμά της σὲ ὅλα. Δὲν μᾶς ἔλεγε, δὲν μᾶς ὑπεδείκνυε ποτὲ τὸ παραμικρό. Δίχως λόγια ἄφινε νὰ ἐννοηθῇ μὲ τὴ στάσι της πῶς ἐννοοῦσε νὰ διεξάγεται ἡ ὑπηρεσία».

Μὲ τὸ πνεῦμα αὐτὸ τῆς πειθαρχίας λειτουργοῦσαν ὅλα τὰ ἱδρύματα, ποὺ τελοῦσαν ὑπὸ τὴν προστασίαν καὶ ἐνεπνέοντο ἀπὸ τὴν ἐνεργὸ δρᾶσι τῆς Πριγκηπίσσης Σοφίας. Εἶχαν ὅλα κάτι ἀπὸ τὴν πνοή της. Κάτι ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν προσωπικότητά της, ποὺ ἐνέπνεε σ' ὅλους τὸν σεβασμὸ καὶ τὴν δραστηριότητα.

Ὅπως ἤθελε τὴν ἁπλότητα στο σπίτι της ἡ Πριγκήπισσα Σοφία ἔτσι ἤθελε νὰ ντύνεται καὶ ἡ ἴδια ἁπλᾶ καὶ ἀπέριττα. Μιὰ μέρα ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ συγκέντρωσις τῶν κυριῶν τοῦ Συνδέσμου τῶν Ἑλληνίδων καὶ μερικὲς κυρίες ποὺ ἐπληροφορήθησαν ὅτι θὰ παρευρίσκετο καὶ ἡ Πριγκήπισσα, ἐπῆγαν ντυμένες μὲ πολυτελεῖς ἐνδυμασίες καὶ φορτωμένες κοσμήματα. Ὅταν ὕστερα ἀπὸ λίγο προσῆλθε καὶ ἡ Πριγκήπισσα ἦταν ντυμένη ἁπλούστατα μ'ἕνα σκέτο φόρεμα περιπάτου. Οἱ κυρίες ποὺ ἦσαν στολισμένες μὲ βαρύτιμα κοσμήματα εὑρέθησαν τότε σὲ στενόχωρη θέσι. Ἐννοεῖται ὅτι αὐτὸ ἔγινε τὴν πρώτη φορά. Στὴ δευτέρα συγκέντρωσι ὅλες οἱ κυρίες παρουσιάσθησαν μὲ ἁπλὲς φορεσιές, γιὰ νὰ συναγωνισθοῦν στὴν ἁπλότητα τὴν Πριγκήπισσα!

Γιὰ νὰ χαρακτηρίσουν τὴν ὑποδειγματικὴ τάξι ποὺ ἐπικρατοῦσε στὸ Διαδοχικὸ Ἀνάκτορο, εἶπαν μερικοὶ πὼς ἡ Σοφία εἶχε ἐπιβάλλει μιὰ κατάστασι ποὺ ὡμοίαζε μὲ «στρατιωτικὴ πειθαρχία». Ἡ λέξις πειθαρχία ὅμως, ὅπως προφερόταν, ἔπαιρνε μιὰ ψυχρὴ καὶ σκληρὴ ἔννοια, ποὺ δὲν εἶχε τὴ θέσι της ἐκεῖ. Ἡ Πριγκήπισσα ἦταν βέ-

βαια τύπος αὐστηρῆς γυναίκας. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἐσήμαινε πὼς ἡ ατμόσφαιρα τῶν Ἀνακτόρων ἔδινε τὴν εἰκόνα στρατῶνος. Κάθε ἄλλο. Τὸ νὰ βρίσκωνται ὅλα βαλμένα στὴ θέσι τους σ' ἕνα σπίτι, νὰ γίνεται τὸ κάθε τι στὴν κανονική του ὥρα και νὰ μὴν παρατηρῆται ἡ παραμικρὴ αταξία, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ δείγματα πραγματικῆς νοικοκυρωσύνης.

Μὲ τὸ πνεῦμα αυτὸ ἔζοῦσε ἡ Σοφία και διοικοῦσε τὸ σπίτι της.

Υπάρχει μάλιστα καὶ τὸ ἑξῆς περιστατικὸ ποὺ συνέβη αργότερα ὅταν ἔγινε μητέρα καὶ ποὺ δείχνει πῶς ἐκτελοῦσε τὰ καθήκοντά της ὡς οἰκοδέσποινα.

Στις 5 τὸ απόγευμα κάθε μέρα ἐδίδετο τὸ τσάι, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἡ Σοφία δὲν ἐννοοῦσε νὰ λείπη κανένα μέλος τῆς οικογενείας. Συνέβη ὅμως μιὰ μέρα νὰ πλησιάζη ἡ 5η απογευματινὴ καὶ ὅλοι οἱ Πρίγκηπες νὰ ἔχουν συγκεντρωθῆ γύρω στὸ τραπέζι καὶ ὁ νεαρὸς Ἀλέξανδρος ν' ἀπουσιάζη. Ὁ Κωνσταντῖνος ἔνοιωσε αμέσως τὴν στενοχωρία τῆς Σοφίας γιὰ τὴν καθυστέρησι τοῦ γυιοῦ της καὶ προσπαθοῦσε νὰ δείξη καὶ ὁ ἴδιος τὸ ἴδιο αἴσθημα. Ἡ 5η ἐσήμανε καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἀκόμη δὲν ἐφαίνετο πουθενά. Ἡ Βασίλισσα κατέβαλε κάθε προσπάθεια γιὰ νὰ μὴ δείξη τὴ δυσφορία της, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐκάθητο στο τραπέζι, ἀπὸ τὸ ὁποῖον τὸ ἕνα κάθισμα θὰ ἔμενε ἀδειανό. Ἐπὶ τέλους ὁ ζωηρὸς Πρίγκηψ ἐνεφανίσθη. Φαινόταν ἀνήσυχος γιὰ τὴ θύελλα ποὺ ἔμελλε νὰ ξεσπάση επάνω του. Ὁ πατέρας του τὸν ὑπεδέχθη πρῶτος στὴν πόρτα τῆς αιθούσης καὶ ὁ Ἀλέξανδρος προσπάθησε νὰ δικαιολογηθῆ. Ὁ Βασιλεὺς ἔκαμε πὼς δέχτηκε τὴν δικαιολογία του, ἀλλ' ἔμενε ἡ Βασίλισσα, ἡ οποία σὲ τέτοιες περιπτώσεις δὲν ἤθελε ν' ἀκούση τίποτα. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος τοῦ εἶπε:

— Καλὰ. Πήγαινε τώρα καὶ κύτταξε πῶς θὰ τὰ καταφέρης μὲ τὴ μητέρα σου!...

Ἕνας τίτλος ἅρμοζε στὴ Σοφία: «Οἰκοδέσποινα». Μιὰ ἀρχοντικὴ οἰκοδέσποινα ποὺ ἦταν κυρίαρχη στὸ σπίτι της καὶ ποὺ ὅλα μέσα σ' αὐτὸ ἔφεραν τὴν προσωπική της σφραγίδα, μαρτυροῦσαν τὴ λεπτὴ καὶ προσεκτική της φροντίδα.

Πολλὲς φορὲς τὴν εἶδαν νὰ κατεβαίνη στὴν κουζίνα τῶν Ἀνα-

κτόρων καὶ νὰ ἐπιστατῆ ἡ ἴδια στὴν παρασκευὴ τῶν φαγητῶν. Μὲ τὶς οἰκιακὲς γνώσεις ποὺ εἶχε ἀποκτήσει ἀπὸ μικρὴ ἔδινε πολύτιμες ὁδηγίες καὶ συμβουλὲς στὸ προσωπικό. Ἴσως νὰ νομίζουν μερικοὶ πὼς αὐτὰ τὰ πεζὰ καθήκοντα δὲν ταιριάζουν σὲ μιὰ Πριγκηπισσα ἢ μιὰ Βασίλισσα, ποὺ τὴν φαντάζονται διαρκῶς μέσα σ' ἕνα περιβάλλον ἀνέσεως καὶ πλούτου. Ἀλλὰ μιὰ ἀληθινὴ Βασίλισσα ὀφείλει να εἶναι πρῶτα ἀπ' ὅλα νοικοκυρά. Ἄς μὴ ξεχνᾶμε πὼς κι' οἱ Βασιλεῖς εἶναι ἄνθρωποι.

Ἀκόμα πιο ἁπλῆ ἦταν ἡ ζωὴ στὴ Βασιλικὴ Ἔπαυλι τῆς Δεκελείας. Ἐκεῖ συνήθως περνοῦσε τοὺς καλοκαιρινοὺς μῆνες ἡ Βασιλικη οἰκογένεια. Στὴν ὡραία ἐκείνη ἔπαυλι, τὴ χωμένη μέσα στὸ ἄλλοτε πυκνὸ δάσος τοῦ Τατοΐου—ποὺ κάηκε τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1909 ἡ Σοφία εὕρισκε τὴν εὐκαιρία νὰ ζήση μακρυὰ ἀπὸ τον θόρυβο καὶ τὸν πολὺ κόσμο, ἀφωσιωμένη ἀποκλειστικὰ στον ἄνδρα της καὶ τὰ παιδιά της, σὰν μιὰ ἁπλῆ μητέρα ἀστικῆς οἰκογενείας.

Στοργικὴ σύζυγος ἡ Σοφία, ἀκολουθοῦσε κάποτε καὶ τον Κωνσταντῖνο στὶς κοπιαστικὲς ἡμέρες τῆς στρατιωτικῆς του ζωῆς. Ἤθελε ἡ χαρὰ τῆς οἰκογενειακῆς θαλπωρῆς νὰ τὸν παρακολουθῆ καὶ μακρυὰ ἀπὸ τὸ σπίτι.

Ὅταν ἄρχισαν τὰ μεγάλα στρατιωτικὰ γυμνάσια τοῦ 1906, στὶς περιφέρειες Ἀττικῆς, Θηβῶν και Λαμίας ποὺ τὰ διηύθυνε ὁ Διάδοχος ὡς ἀρχηγὸς τοῦ Στρατοῦ, ἡ Σοφία συχνὰ ἐπήγαινε στὰ πεδία τῶν ἀσκήσεων, γιὰ νὰ τοῦ ἑτοιμάση πρόχειρα ἕνα τσάϊ ἢ ἕναν καφφὲ ποὺ δημοκρατικώτατα προσέφερε ἡ ἴδια καὶ στοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ Ἐπιτελείου του. Καὶ πολλὲς φορὲς τὴν εἶχαν ἰδῆ οἱ χωρικοί, στὶς ἡμέρες τῶν ἀσκήσεων, νὰ ἐπιβαίνη σὲ μιὰ κοινὴ σούστα καὶ νὰ ταλαιπωρῆται στοὺς κακοὺς καὶ σκονισμένους δρόμους, γιὰ νὰ βρεθῆ κοντὰ στὸν σύζυγό της καὶ νὰ τοῦ φέρη τὴ χαρὰ τῆς οἰκογενειακῆς ἑστίας.

*

Ὅπως ἦταν ἁπλῆ στὴν ἐμφάνισί της, ἔτσι ἦταν καὶ στὴν ἀτομική της ζωή. Ἡ τροφή της ἦταν λιτή. Μετὰ τὸ γεῦμα ποτὲ δὲν συνήθιζε νὰ κοιμᾶται. Οὔτε ἀκόμα τὰ βαρειὰ ἀθηναϊκὰ ἀπομεσήμερα τοῦ καλοκαιριοῦ. Ἀποσυρόταν μόνο στὸ ἰδιαίτερο γραφεῖο της καὶ ἠσχολεῖτο μὲ τὴν ἀλληλογραφία της, στὴν ὁποία ἦταν πολὺ

τακτική. Στις 5 ἔπαιρνε τὸ τσάι μὲ τὰ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας καὶ ὕστερα ἔβγαινε γιὰ τὸ συνηθισμένο της περίπατο, ποὺ διαρκοῦσε ὡς τὶς 7 τὸ βράδυ.

Ἔτσι δημιούργησε τὸ σπίτι της καὶ τὴ ζωή της ἡ Σοφία. Δὲν κατέστησε τὴν Αὐλὴ οἶκον ἐπιδείξεων καὶ ματαιοδοξίας, ὅπως γινόταν σὲ ἄλλες Αὐλές, ὅπου ἡ ἔννοια τῆς Βασιλείας εἶχε συνδεθῆ μὲ τὴν ἐκθαμβωτικὴ λάμψι ἑνὸς ἐντυπωσιακοῦ μεγαλείου. Σὲ ὅλο τὸ διάστημα τῆς ζωῆς της στὴν Ἑλλάδα καὶ στὰ χρόνια τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς χαρᾶς καὶ στὰ χρόνια τοῦ πόνου καὶ τῆς δυστυχίας, στὰ Ἀνάκτορα δημιουργήθηκε καὶ ἔζησε μιὰ οἰκογένεια ἀληθινή, τῆς ὁποίας ὅλα τὰ μέλη ἠσθάνοντο μεταξύ των τὴν ἀγάπη, τὴν στοργή, τὸν ἀλληλοσεβασμὸ καὶ τὴν ἀφοσίωσι, ποὺ ἀποτελοῦν τὴ βάσι κάθε πραγματικῆς οἰκογενείας.

Ἔτσι ἔνοιωθε τον ὑψηλὸ προορισμὸ τῆς οἰκοδεσποίνης ἡ Βασίλισσα Σοφία.

Ἐνῶ ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἔδειξε ὅλη τὴ συμπάθειά του ὅταν πρωτοῆλθε ἡ Πριγκήπισσα στὴν Ἑλλάδα, ἡ Ἀθηναϊκὴ ἀριστοκρατία στάθηκε κάπως ἐπιφυλακτικὴ ἀπέναντί της. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ τὸ ἐνίσχυε ἡ μετριοφροσύνη καὶ ἡ συστολὴ τῆς Σοφίας ὅταν βρισκόταν μπροστὰ σὲ κόσμο. Τότε τὰ λόγια της ἦταν μετρημένα, κάπως αὐστηρά, καὶ ἡ ὅλη συμπεριφορά της δὲν δημιουργοῦσε οὔτε ἴχνος κἂν διακριτικῆς οἰκειότητος μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν κυριῶν ποὺ ἔφεραν τὰ μεγαλύτερα ὀνόματα τῆς ἐποχῆς. Ἔτσι ἡ πρώτη επαφή της μὲ τὰ μέλη τῆς ἀριστοκρατίας δὲν ἦταν ἐνθουσιαστική. Ὑψώθηκε ἀνάμεσα στὴ Βασίλισσα καὶ στις κυρίες ἕνα ἀόρατο τεῖχος ποὺ μεγάλωνε τὴν ἀπόστασι. Δὲν ἐπιθυμοῦσε ἡ Πριγκήπισσα νὰ δημιουργήση τὴ χαρακτηριστικὴ ἐκείνη ἀτμόσφαιρα, σύμφωνα μὲ ὡρισμένα παληὰ ἔθιμα, ποὺ τόσο ἐπιθυμοῦσαν οἱ κυρίες μὲ τις υψηλὲς φιλοδοξίες. Κι' ἔτσι την ἐπιφυλακτικὴ στάσι τῆς Σοφίας τὴ θεώρησαν σὰν ἐκδήλωσι ὑπερηφανείας. Νόμισαν πὼς ἡ Πριγκήπισσα στάθηκε ἐπίτηδες ἀπέναντί τους ψυχρὴ καὶ ἀκατάδεχτη. Καὶ εἶπαν μερικὲς κάνοντας πνεῦμα:

—Χοεντζόλλερν βλέπεις!...

Σιγὰ σιγὰ ὅμως ὅταν τὴν γνώρισαν καλύτερα κι' ἔνοιωσαν τὸν ἀληθινὸ χαρακτῆρα τῆς Σοφίας κατάλαβαν τὸ λάθος τους. Εἶδαν ὅτι ἡ ἄκαμπτη στάσι της δὲν ἦταν ἐκδήλωσις ὑπερηφανειας, ἀλλὰ

προήρχετο ἀπὸ κάποιο συναίσθημα δειλίας ποὺ ἔνοιωθε μπροστὰ στὸν πολὺ κόσμο. Καὶ ὅμως ἡ ἀθώα καὶ παρὰ τὴ θέλησί της αὐτὴ ἐπιφυλακτικότης ἔδωσε πολλὲς φορὲς ἀφορμὴ σὲ παρεξηγήσεις καὶ κακόβουλα σχόλια ἐναντίον της.

Χαρακτηριστικὸ εἶναι ἕνα σχετικὸ ἀνέκδοτο ποὺ δείχνει τὴν πλευρὰ αὐτὴ τῆς ἰδιοσυγκρασίας της. Λίγο καιρὸ πρὶν ἐκραγῇ ὁ Εὐρωπαϊκὸς πόλεμος ἐδόθη ἕνα γεῦμα σὲ μιὰ ξένη Πρεσβεία τῶν Ἀθηνῶν πρὸς τιμὴν τῶν Βασιλέων. Τὸ γεῦμα ἀκολούθησε δεξίωσις. Καὶ τότε ἡ Σοφία νοιώθοντας ἕνα παράξενο αἴσθημα ἀπομονώσεως ἀπεσύρθη σὲ μιὰ μικρὴ αἴθουσα, μακρυὰ ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν προσκεκλημένων, μαζὶ μὲ τὶς κυρίες Καλλίνσκη καὶ Στρέϊτ.

—Τὸ βλέπω, τοὺς εἶπε, ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ πάω μέσα στὴ σάλα καὶ νὰ μιλήσω μὲ τὶς κυρίες. Ἀλλὰ δὲν μπορῶ, τὸ ξέρετε. Εἶναι ἀνώτερο τῶν δυνάμεών μου...

Τὴν ἴδια συστολὴ ἔδειχνε καὶ στὶς συνεδριάσεις τῶν κοινωφελῶν Σωματείων ποὺ ἵδρυσε. Ἔδινε τὴν ἐντύπωσι σὰν νὰ ντρεπόταν. Ἂν καὶ προήδρευε ἡ ἴδια πάντα, ἐν τούτοις ἄφινε τὴν κατεύθυνσι τῆς συζητήσεως σὲ ἄλλες κυρίες. Ἀλλὰ τὶς συζητήσεις τὶς παρακολουθοῦσε μὲ ἀμείωτη προσοχή. Καὶ ὅταν εἶχε ἀντίρρησι σὲ κάτι, ἢ ἤθελε νὰ κάνῃ μιὰ παρατήρησι, παρακαλοῦσε τὴν κυρία Κοντοσταύλου —Κυρία τῶν Τιμῶν—νὰ τὸ μεταβιβάσῃ ἐκ μέρους της.

Ὅταν ἦταν Πριγκήπισσα Διαδόχου δεχόταν μιὰ - δυο φορὲς τὴν ἑβδομάδα τὶς κυρίες τῶν Ὑπουργῶν, τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, τῶν Πρεσβευτῶν καὶ ὅσες κυρίες ἐπιθυμοῦσαν νὰ τὴν ἰδοῦν. Ὅταν ὅμως ἔγινε Βασίλισσα ἔπαυσε νὰ δέχεται, γιατὶ θεωροῦσε αὐτὸ τὸ εἶδος τῶν παρουσιάσεων σὰν ἀπώλεια πολυτίμου χρόνου ποὺ μποροῦσε νὰ χρησιμοποιηθῇ ἐπωφελέστερα σὲ ἄλλες ἀσχολίες. Πολλὲς κυρίες ἀνωτέρων Ἀξιωματικῶν, ποὺ οἱ ἄνδρες των εἶχαν συμπολεμήσει μὲ τὸν Βασιλέα, δυσηρεστοῦντο γιατὶ δὲν ἐγίνοντο πιὰ δεκτὲς ἀπὸ τὴ Βασίλισσα. Κι' ἐνόμιζαν πὼς αὐτὸ γινόταν ἀπὸ ὑπερηφάνεια καὶ ἐγωϊσμό. Καὶ ὅμως αὐτὰ ἦταν τὰ μόνα αἰσθήματα ποὺ δὲν εἶχε νοιώσει ποτὲ ἡ Σοφία. Ἦταν πάντα ἁπλῆ κι' εἶχε ψυχὴ πολὺ εὐαίσθητη.

Ἀτυχῶς ὡρισμένοι κύκλοι τῶν Ἀθηνῶν τὴν εἶχαν παρεξηγήσει. Καὶ τοῦτο γιατὶ περίμεναν ὅτι μιὰ Πριγκήπισσα ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ τὴν γεμάτη μεγαλοπρέπεια Αὐλὴ τῆς Γερμανικῆς Αὐτοκρατορίας

θὰ ἔδινε ἀσφαλῶς ἕναν τόνο ἐπιδείξεως καὶ μεγαλείου στὴ ζωὴ τῆς Ἑλληνικῆς πρωτευούσης. Πολλὲς κυρίες μάλιστα ὠνειρεύοντο λαμπρὲς ἑορτὲς καὶ ἐπίσημες συγκεντρώσεις, ποὺ θὰ τοὺς ἔδιναν τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπιδείξουν καλλίτερα τὴν ομορφιά των καὶ τὰ πολυτελῆ των φορέματα, ποὺ ἔφερναν ἐπίτηδες ἀπὸ τὸ Παρίσι. Γρήγορα ὅμως ἀπογοητεύθηκαν. Εἶδαν ὅτι ἡ Πριγκήπισσα ἀπὸ χαρακτῆρος δὲν ἀγαποῦσε αὐτὴ τὴ ζωή. Ἐκεῖνο ποὺ διέκρινε πάντα τὴ Βασιλικὴ οἰκογένεια τῆς Ἑλλάδος ἦταν ἡ ὑποδειγματικὴ λιτότης τῆς ζωῆς της. Ἡ μεγαλοπρέπεια καὶ ἡ πολυτέλεια ἄλλων Εὐρωπαϊκῶν Αὐλῶν ἦταν ἄγνωστες στὴν Ἑλληνική. Τὸ παλάτι δὲν ἦταν τίποτε ἄλλο παρὰ ἕνα σπίτι μεγαλύτερο ἀπὸ τὰ συνηθισμένα, ὅπου ζοῦσε ἡ πρώτη οἰκογένεια τοῦ τόπου μέσα σ᾽ ἕνα περιβάλλον οἰκογενειακῆς στοργῆς καὶ τρυφερότητος.

Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Α΄, ποὺ τον διέκρινε μιὰ ἀνεπιτήδευτη εὐγένεια καὶ μιὰ ἔμφυτη πραότητα καὶ καλωσύνη, εἶχε θεσπίσει τὴν ἐθιμοτυπία τῆς Αὐλῆς σύμφωνα μὲ τὴν νοοτροπία του, ἡ ὁποία ὅμως δὲν ερχόταν σὲ ἀντίθεσι μὲ τον ἑλληνικὸ χαρακτῆρα. Ἤξερε τὸν τρόπο τοῦ σκέπτεσθαι καὶ τὰς συνηθείας τῶν ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν καὶ βάσει αὐτῶν τῶν δεδομένων συνέταξε τὸ πρωτόκολλον τοῦ Οἴκου του. Τὴν ὡραία αὐτὴ παράδοσι συνέχισε καὶ ἐλάμπρυνε ἡ Μεγάλη Οἰκοδέσποινα Βασίλισσα Σοφία.

Η ΜΗΤΕΡΑ

ΕΚΤΟΣ ἀπὸ τὴν τελεία ὀργάνωσι τοῦ Οἴκου της ἡ Πριγκήπισσα Σοφία εἶχε ἐπιδοθῆ μὲ ἐξαιρετικὸ ζῆλο στὴν ἀνατροφὴ τῶν παιδιῶν της. Καὶ παρὰ τὴν νεαρά της ἡλικία, ἀπὸ τὸ πρῶτο της ἀκόμη παιδί, ἀνεδείχθη μιὰ ὑπέροχη μητέρα. Ἕνα πρότυπον Ἑλληνίδος μητρός, ποὺ ἔδωσε στὰ παιδιά της σπανία χριστιανικὴ καὶ ἐθνικὴ μόρφωσι. Οἱ ἀδιάκοπες μητρικὲς φροντίδες της γιὰ τὴ διάπλασι τοῦ χαρακτῆρος των ὑπῆρξαν παροιμιώδεις. Ἐκτος τῶν πολυτίμων συμβουλῶν καὶ ἰδιαιτέρων ὁμιλιῶν της μὲ τοὺς μικροὺς Πρίγκηπες καὶ τὶς Πριγκήπισσες, ἀναλόγως μὲ τὶς κλίσεις καὶ τις φυσικές των ἱκανότητες, ἤθελε νὰ βλέπη πῶς θὰ ἐντύνοντο, πῶς θὰ περνοῦσαν την ἡμερα των στο Παλάτι, πῶς θὰ μελετοῦσαν, πῶς θὰ ἔβγαιναν περίπατο, πῶς θὰ ἔπαιζαν. Ὅλες τὶς κινήσεις των τὶς παρακολουθοῦσε μὲ στοργὴ ὥς τὴν τελευταία τους λεπτομέρεια.

Εὕρισκε ξεχωριστὴ εὐχαρίστησι νὰ περιποιῆται μόνη της τὰ παιδιά της καὶ νὰ φροντίζη γιὰ τὴν ὑγεία τους. Πολλὲς φορὲς πήγαινε μαζύ τους περίπατο τὶς ἀπογευματινὲς ὧρες καὶ τοὺς μιλοῦσε γιὰ τὰ μνημεῖα καὶ τὰ ἔργα τέχνης ποὺ ἀποτελοῦσαν σελίδες ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς Ἑλλάδος.

Ἐπίστευε μὲ φανατισμὸ ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρωπου πρέπει νὰ δαπανηθῆ καλῶς, ἡ δὲ καλὴ δαπάνη τῆς ζωῆς εἶναι οἱ ἔντιμες πράξεις καὶ ἡ ἄσκησις τῆς ἀρετῆς. Γι' αὐτὸ προσπαθοῦσε νὰ μεταδώση καὶ στὰ ἔξη της παιδιά τὸν Γεώργιο, τὸν Ἀλέξανδρο, τὴν Ἑλένη, τὸν Παῦλο, τὴν Εἰρήνη καὶ τὴν Αἰκατερίνη τις ἠθικὲς ἐκεῖνες ἀρχὲς ποὺ θὰ τοὺς ἐχρησίμευαν γιὰ νὰ γίνουν καλοὶ χριστιανοί, ἄξιοι τῆς Πατρίδος Ἕλληνες.

Ἡ λογική, ἡ πειθαρχία,ἡ εὐσέβεια ἦσαν τὰ θέματα τῶν καθημερινῶν της συστάσεων γιὰ νὰ ἐμποτίση μὲ τὸ πνεῦμα αὐτὸ τις ψυχὲς τῶν μικρῶν Πριγκήπων. Στὸ παρεκκλήσιο τῶν Ἀνακτόρων κάθε Κυριακὴ ἐκκλησιάζετο μὲ τὰ παιδιά της καὶ μετελάμβανε μαζί τους

σύμφωνα μὲ τις καθιερωμένες θρησκευτικὲς παραδόσεις τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἕνας λόγος μάλιστα γιὰ τον ὁποῖον ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἀφίξεώς της στὴν Ἑλλάδα ἠσπάσθη τὸ Ὀρθόδοξο δόγμα ἤταν και οἱ ὑποχρεώσεις της ὡς μητέρας ἀπέναντι στὰ παιδιά της, ποὺ τὰ ἐλάτρευε ὅλα μὲ ἀληθινὸ πάθος. Μὲ ἰδιαίτερη προσοχὴ ὅμως παρακολουθοῦσε τὴν ἀνάπτυξι και τὴν ἀνατροφὴ τοῦ ἐπιδόξου Διαδόχου Γεωργίου.

Ἤταν μιὰ μητέρα γεμάτη τρυφερότητα καὶ στοργή. Ἔδειχνε πάντα ζωηρὸν ἐνδιαφέρον γιὰ τὰς προόδους τῶν παιδιῶν στὰ μαθήματα, τὰ ὁποῖα πολλὲς φορὲς παρακολουθοῦσε καὶ ἡ ἴδια γιὰ νὰ εἶναι ἐνήμερη τῶν διδασκομενων θεμάτων καὶ νὰ κάνῃ τις παρατηρήσεις ποὺ ἐνόμιζε γιὰ τὴν καλλίτερη ἐκπαίδευσί τους. Ὅλοι οἱ Πρίγκηπες καὶ οἱ Πριγκήπισσες ἀπὸ τὰ νηπιακά τους χρόνια εἶχαν Ἀγγλίδες παιδαγωγοὺς καὶ μόνον ὅταν περνοῦσαν τὸ ἕβδομον ἔτος προσετίθετο καὶ Γερμανίδα παιδαγωγός. Καθηγητὴ στὰ Ἑλληνικὰ εἶχαν τον Σακελλαρόπουλον καὶ στὰ Γαλλικὰ τον Μπρυσσώ. Οἱ Πρίγκηπες Γεώργιος καὶ Ἀλέξανδρος στὰ Γερμανικὰ εἶχαν καθηγητὴ τον Χόνιγκ, ὁ ὁποῖος ἀργότερα ἔγινε Πάστωρ. Ἀλλὰ καὶ μακρὰν τῆς Ἑλλάδος ἡ Πριγκήπισσα δὲν παρέλειψε νὰ δώσῃ στὰ παιδιὰ της τὴν Ἑλληνοπρεπῆ ἐκείνη μόρφωσι, ποὺ θεωροῦσε περισσότερο ἀπὸ κάθε τι ἄλλο ἀπαραίτητη. Στὴ Φλωρεντία εἶχε πάρει ἰδιαίτερο καθηγητὴ τῆς Ἑλληνικῆς γιὰ τὴν Αἰκατερίνη ποὺ ἦταν μικρᾶς ἡλικίας καὶ ἔπρεπε νὰ τελειοποιηθῇ στὴν ἐκμάθησι τῆς γλώσσης τοῦ τόπου της. Ἀναφορικὰ μὲ τις ἀτομικὲς κλίσεις τῶν Πριγκήπων πάντοτε τις ἐβοήθησε νὰ ἐξελιχθοῦν καὶ νὰ εὐδοκιμήσουν. Ἔτσι ἡ ἀδυναμία τοῦ Πρίγκηπος Παύλου στὴ μουσικὴ βρῆκε τὴ μητέρα του πρόθυμη νὰ τὴν ἐνυσχύσῃ. Καὶ ὁ σημερινὸς Διάδοχος τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου, ποὺ ἀπὸ τὰ παιδικὰ του χρόνια εἶχε βαθειὰ ἀγαπήσει τὴ μουσική, ἔχει τώρα μιὰ ἄρτια μουσικὴ κατάρτισι καὶ παίζει θαυμάσιο πιάνο. Ἐπίσης ἡ Πριγκήπισσα Αἰκατερίνη εἶναι μιὰ καλὴ ἐρασιτέχνις ζωγράφος.

Παρ' ὅλη ὅμως τὴν ἀγάπη τῆς Πριγκηπίσσης Σοφίας προς τὰ παιδιά της ἂς μὴ νομισθῇ ὅτι συγχωροῦσε τὶς ἀταξίες τους καὶ τὰ παιδικά τους παραπτώματα. Ἀντιθέτως ἦταν πάντα αὐστηρὴ καὶ δὲν ἀνεχόταν οὔτε τις ἀθωότερες παρεκτροπές των. Ἀκόμη δὲν ἤθελε νὰ θορυβοῦν οὔτε καὶ κατὰ τις ὧρες τῶν παιχνιδιῶν τους στον

Εἰς τὸν Βασιλικὸν κῆπον. Ἐξ ἀριστερῶν: Οἱ πρίγκηπες Νικόλαος καὶ Ἀλέξιος, ἡ Μ. Δούκισσα Μαρία, ὁ πρίγκηψ Γεώργιος, ἡ Βασίλισσα Ὄλγα, ὁ πρίγκηψ Ἀλέξανδρος, ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος Α΄, ὁ Διάδοχος τότε Κωνσταντῖνος, ἡ πριγκήπισσα Ἑλένη, ἡ πριγκήπισσα Διάδοχος Σοφία, ὁ διάδοχος τοῦ Διαδόχου Γεώργιος καὶ ὁ πρίγκηψ Χριστόφορος.

Ἡ Βασίλισσα Σοφία ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α'
φέρουσα εἰς τὰς ἀγκάλας της τὴν ἀναδεκτὴ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου
πριγκήπισσα Αἰκατερίνη.

κῆπο τῶν Ἀνακτόρων. Ἐννοεῖται ὅτι τὶς παρατηρήσεις της τὶς ἔκανε πάντα μὲ τὸν μητρικὸ ἐκεῖνο τρόπο ποὺ κάνει τὸ παιδί, ὁσοδήποτε ζωηρὸ καὶ ἂν εἶναι, νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ λάθος του καὶ νὰ μὴν τὸ ἐπαναλάβῃ. Ποτὲ σχεδὸν δὲν τὰ ἐμάλωνε, οὔτε τὴν ἄκουσαν νὰ ὑψώνῃ τὸν τόνον τῆς φωνῆς γιὰ νὰ τοὺς κάνῃ μιὰ παρατήρησι. Πάντοτε μὲ καλὸ ἀλλὰ ἐπιβλητικὸ ὕφος τὰ συμβούλευε καὶ τὰ καθωδηγοῦσε στὸν ὀρθὸ δρόμο. Κι' αὐτὰ ὑπάκουαν. Τὴν ἐσέβοντο χωρὶς νὰ τὴν φοβοῦνται. Αὐτὸ ἄλλως τε ἐπεδίωκε καὶ ἡ Πριγκήπισσα.

Ἕνα μεγάλο δωμάτιο τῶν ἀνακτόρων εἶχε διαρρυθμισθῆ ἐπίτηδες σὲ γυμναστήριο καὶ ἦταν ἐφωδιασμένο μὲ ὅλα τὰ ὄργανα τῆς Σουηδικῆς γυμναστικῆς. Ὅταν οἱ Πρίγκηπες μεγάλωσαν κάπως κι' ἄρχισαν νὰ γυμνάζωνται μὲ τὸν καθηγητὴν γυμναστικῆς τῆς Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων Κιέντ, ἡ Πριγκήπισσα Σοφία θεώρησε καλὸ νὰ καλέσῃ στὸ Παλάτι μερικὰ παιδιὰ ἀρίστων οἰκογενειῶν γιὰ νὰ γυμνάζωνται μαζί τους. Δὲν ἤθελε νὰ εἶναι ἀπομονωμένα τὰ παιδιά της ἀπὸ τοὺς συνομηλίκους των τῆς Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας. Ἡ γυμναστικὴ ποὺ γινόταν στὴν αἴθουσα αὐτὴ τὸν χειμῶνα καὶ τὸ καλοκαίρι στὸν κῆπο, ὅπου τώρα εἶναι οἱ στρατῶνες τῆς Ἀνακτορικῆς φρουρᾶς, διαρκοῦσε τρία τέταρτα τῆς ὥρας. Τὰ παιδιὰ ποὺ ἐγυμνάζοντο μὲ τοὺς Πρίγκηπες καὶ συνεδέθησαν ἀργότερα μὲ στενὴ φιλία μαζί τους ἦταν οἱ ἀδελφοὶ Παῦλος καὶ Γεώργιος Καλλιγᾶς, ὁ Ι. Κοντόσταυλος, οἱ ἀδελφοὶ Βάσου, ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, ὁ Γ. Σκουζὲς καὶ οἱ ἀδελφοὶ Καλλίνσκη. Πολλὲς φορὲς στὴ γυμναστικὴ ἐλάμβανε μέρος καὶ ὁ θεῖος τῶν Πριγκήπων Πρίγκηψ Χριστόφορος, ποὺ ἦταν θερμὸς φίλαθλος, ὅπως ἔγιναν μετὰ ὁ Ἀλέξανδρος καὶ ὁ Παῦλος.

Ἡ Πριγκήπισσα Σοφία εἶχε γιὰ ὅλα προβλέψει ὡς μητέρα, γιὰ νὰ διαπλάσῃ ἰσχυρὸν τὸν χαρακτῆρα τῶν παιδιῶν της, καὶ ἐπανελάμβανε συχνὰ τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ ρητό: «νοῦς ὑγιὴς ἐν σώματι ὑγιεῖ».

Καὶ ἄλλη ἀκόμη χειρονομία της ποὺ ἔδειχνε τὴν τρυφερότητα τῆς μητρικῆς της καρδιᾶς εἶναι κι' αὐτή: ὅταν μεγάλωσε ὁ Πρίγκηψ Παῦλος τοῦ ἐχάρισε τὸ πολύτιμο διάδημα ποὺ φοροῦσε στὶς μεγάλες δεξιώσεις καὶ ἦταν δῶρο τῆς μητέρας της, τῆς Αὐτοκρατείρας Αὐγούστας Βικτωρίας. Τὸ κληρονομικὸ αὐτὸ δῶρο ὁ Διάδοχος Παῦλος τὸ ἐπρόσφερε στὴ γυναῖκα του, τὴν Πριγκήπισσα Φρειδερίκη, ποὺ τὸ πρωτοφόρεσε τὴν ἡμέραν τῶν γάμων της.

ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΤΗΣ

ΤΡΙΑ χρόνια μετὰ τὴ γέννησι τοῦ ἐπιδόξου Διαδόχου Γεωργίου, ποὺ μὲ τόσον ἐνθουσιασμὸ πανηγύρισε ὁ Ἑλληνικὸς λαός, γεννήθηκε στὴν Ἔπαυλι τοῦ Τατοΐου στις 20 Ἰουλίου 1893 ὁ Πρίγκηψ Ἀλέξανδρος, τὸ ζωηρὸ καὶ πρόσχαρο ἐκεῖνο Πριγκηπόπουλο, ποὺ εἶχε τόσο τραγικὸ τέλος στὴν ἄνοιξι τῆς ζωῆς του. Ὁ Πρίγκηψ Ἀλέξανδρος ἐκράτησε τὸ Θρόνο τοῦ Πατέρα του σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ κρίσιμες περιόδους τῆς Ἐθνικῆς μας ἱστορίας. Ποτὲ ὁ νεαρὸς Πρίγκηψ δὲν ἐπόθησε τὸ Στέμμα. Ἡ μοῖρα τῶν πραγμάτων ὅμως τοῦ ἐπεφύλαξε αὐτὴ τὴν τύχη, ποὺ ἦταν περισσότερο ψυχικὴ δοκιμασία γι' αὐτόν, γιὰ νὰ ἐπαληθεύσῃ ἡ σοφὴ ρῆσι τοῦ Σολομῶντος, ὅτι «ἡ μεγαλύτερη δυστυχία εἶναι ἐκείνη ποὺ κρύβεται κάτω ἀπὸ τὴ μάσκα τῆς εὐτυχίας». Ὁ Ἀλέξανδρος, ἂν ὡς ἄνθρωπος δὲν στάθηκε εὐτυχὴς στὴ ζωή τοῦ, ὡς Πρίγκηψ καὶ ὡς Βασιλεὺς ἀγαπήθηκε πολὺ ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸ λαό, γιὰ τὴν ευγένεια τῶν αἰσθημάτων του, γιὰ τὴν εἰλικρινῆ του ἐγκαρδιότητα καὶ γιὰ τοὺς δημοκρατικούς του τρόπους.

Στὶς 20 Ἀπριλίου 1896 γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ τρίτο παιδὶ τῆς Σοφίας, ἡ Πριγκήπισσα Ἑλένη. Ἡ πρώτη κόρη τοῦ Κωνσταντίνου μεγάλωσε σ' ἕνα περιβάλλον, ποὺ τῆς ἐνέπνευσε τὰ ὡραιότερα αἰσθήματα. Ἡ Ἑλένη ἦταν τύπος εὐγενικῆς ὁμορφιᾶς, μὲ λεπτὰ χαρακτηριστικά, ποὺ ὑπεγράμμιζεν ἡ ἑλληνική της κατατομή. Ἡ ζωὴ στὰ μικρά της χρόνια τῆς χαμογελοῦσε, σὰν νὰ τῆς ἔδινε τὶς καλλίτερες ὑποσχέσεις γιὰ ἕνα εὐτυχισμένο μέλλον. Παντρεύτηκε τὸν τότε Διάδοχο τῆς Ρουμανίας Κάρολο. Ἀλλ' ὑπῆρξε δυστυχὴς ὡς σύζυγος καὶ μαρτυρικὴ ὡς Βασίλισσα. Τὸ δρᾶμα τῆς Πριγκηπίσσης Ἑλένης εἶναι γνωστὸ καὶ συγκίνησε πολὺ τὴν ἑλληνικὴ ψυχή, ποὺ συμμερίστηκε τὸν πόνο της. Ὡς τόσο ἐσήκωσε τὸ βάρος τῆς σκληρῆς της μοίρας μὲ ὅλη τὴν ἀξιοπρέπεια καὶ ὑπερηφάνεια τῆς καταγωγῆς της καὶ ἀνεδείχθη ὑπόδειγμα γυναικείας ἀρετῆς καὶ στοργικῆς Μητέρας.

Τὴν 1 Δεκεμβρίου 1901 γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα ὁ Πρίγκηψ Παῦλος, ὁ σημερινὸς Διάδοχος τοῦ Ἑλληνικοῦ Θρόνου. Ὁ Παῦλος, μὲ τὸ ζωηρὸ καὶ ἀνοικτόκαρδο χαρακτῆρα του, ἦταν τὸ χαϊδεμένο παιδὶ τοῦ Κωνσταντίνου, ποὺ διεσκέδαζε μαζί του καὶ τοῦ συγχωροῦσε ὅλες τὶς ἀταξίες του, ἐνῶ ἡ μητέρα του, αὐστηρὴ στὴν ἀνατροφὴ τῶν παιδιῶν της, ἐστενοχωρεῖτο. Ἡ Σοφία τὸν ἀποκαλοῦσε «ἄτακτο παιδὶ» καὶ ὁ Κωνσταντῖνος «ζιζάνιο». Ὁ Παῦλος ἦταν πάντα διαχυτικὸς στὴν ἀγάπη του πρὸς τὸν Πατέρα του. Καὶ ὅταν ὁ Κωνσταντῖνος ἀρρώστησε στὰ 1915 τον εἶδαν νὰ κρύβεται πίσω ἀπὸ τὰ παραπετάσματα τῆς αἰθούσης ὅπου συνήρχετο τὸ ἰατρικὸ συμβούλιο γιὰ ν' ἀκούσῃ τὶς γνῶμες τῶν γιατρῶν. Ὁ Πρίγκηψ ἦταν τότε ἡλικίας μόλις 13 ἐτῶν. Συνέβαινε δὲ κάποτε, ὅταν οἱ γιατροὶ ἐξέφραζαν σοβαρὲς ἀνησυχίες γιὰ τὴν κατάστασι τοῦ ἀσθενοῦς, ὁ μικρὸς Πρίγκηψ νὰ ξεσπάῃ σὲ κλάματα. Ὁ Κωνσταντῖνος, ποὺ ἐγνώριζε την ἀδυναμία τοῦ Παύλου πρὸς αὐτόν, τὶς πρῶτες ἡμέρες τὶς ἀναρρώσεώς του τον παρεκάλεσε νὰ τοῦ φέρῃ ἐφημερίδες καὶ τσιγάρα, πράγματα ποὺ τοῦ εἶχαν αὐστηρῶς ἀπαγορεύσει οἱ γιατροί. Ὁ μικρὸς Πρίγκηψ, ἂν καὶ τὸ ἤξερε αὐτό, δὲν εἶχε τὴ δύναμι ν' ἀντισταθῇ στὶς ἐπιθυμίες τοῦ Πατέρα του. Καὶ τοῦ ἔφερνε κρυφὰ ὅ,τι τοῦ ζητοῦσε.

Ὁ σημερινὸς Διάδοχος ἐσπούδασε στὴ Σχολὴ Δοκίμων, ὅπου ὑπῆρξε ἐξαιρετικὸς μαθητής, καὶ ὑπηρέτησε κατόπιν στὸ Βασιλικὸ Ναυτικό. Παρὰ τὴ μικρὴ διάρκεια τῆς πολεμικῆς ὑπηρεσίας του, στὰ 1922 στὸ Ἀντιτορπιλλικὸ «Ἕλλη», λόγῳ τῆς ἱκανότητος καὶ τῆς τόλμης του εἶχε προσελκύσει τὴν ἐκτίμησι τῶν ἀνωτέρων του καὶ τὴν ἀγάπη τῶν συναδέλφων του καὶ τῶν ναυτῶν. Ὁ Πρίγκηψ Παῦλος αἰσθάνεται ἀληθινὴ λατρεία γιὰ τὴ θάλασσα καὶ εἶναι μανιώδης φίλαθλος.

Παντρεύτηκε τὴν 9ην Ἰανουαρίου 1938 μὲ τὴν Πριγκήπισσα Φρειδερίκη τοῦ Ἀννοβέρου. Ἀπὸ τὸ γάμο του, ποὺ ὑπῆρξεν ἁρμονικὸς καὶ εὐτυχής, ἀπέκτησε τρία παιδιά: Τὴ Σοφία, τον Κωνσταντῖνο καὶ τὴν Εἰρήνη.

Ὕστερα ἀπὸ τρία χρόνια, τὴν 31ην Ἰανουαρίου 1904, ἡ Πριγκήπισσα Σοφία ἐγέννησε τὸ πέμπτο της παιδί, τὴν Πριγκήπισσα Εἰρήνη, ποὺ τὸ 1939 παντρεύτηκε κατόπιν εἰδυλλίου τὸν Δοῦκα τοῦ Σπολέτο, ὅστις σήμερον φέρει τὸν τίτλον τοῦ Δουκὸς τῆς Ἀόστης.

Ἡ Πριγκήπισσα Εἰρήνη κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ τελευταίου πολέμου βρισκόταν στὸ Μιλάνο, ὅπου κατὰ τὴν εἴσοδο τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων συνελήφθη καὶ ἀπεστάλη σὲ στρατόπεδο συγκεντρώσεως στὴν Αὐστρία. Ἐκεῖ, μακρυὰ ἀπὸ τὸν σύζυγόν της, ποὺ τὴν περίοδο ἐκείνη βρισκόταν σὲ ἄλλον τομέα, ἐπέρασε πολλὲς στερήσεις καὶ ταλαιπωρίες μέχρι τέλους τοῦ πολέμου, ὁπότε ἀπηλευθερώθη μὲ τὴν εἴσοδο τῶν ἀμερικάνικων στρατευμάτων στὴ Βιέννη. Ἐκ τοῦ γάμου της ἀπέκτησε ἕνα τέκνον, τὸν Πρίγκηπα Ἀμεδέο.

Τὸ ἕκτο καὶ τελευταῖο παιδὶ τῆς Σοφίας, ἡ Αἰκατερίνη, γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα τὴν 21ην Ἀπριλίου 1913. Ἡ Πριγκήπισσα Αἰκατερίνη ἦλθε στὸν κόσμο σὲ μιὰ περίοδο ἐθνικοῦ μεγαλείου. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Στρατευμάτων του ἀπελευθέρωνε τὴν αἱματοποτισμένη Ἑλληνικὴ γῆ τῆς Μακεδονίας. Ἐκεῖ πληροφορήθηκε τὸ χαρμόσυνο ἄγγελμα γιὰ τὴ γέννησι τῆς κόρης του. Καὶ τότε συνέλαβε τὴν ὡραίαν ἔμπνευσι νὰ κάμη ἀναδόχους τῆς νεογέννητης Πριγκηπίσσης τὸ Στρατὸ καὶ τὸ Στόλο καὶ νὰ ἑνώση ἔτσι μὲ πνευματικοὺς δεσμοὺς τὴ Βασιλικὴ Οἰκογένεια μὲ τὰς ἐνόπλους δυνάμεις τοῦ Ἔθνους. Ἡ βάπτισις ἔγινε τὴν 1ην Ἰουλίου 1913 στὰ Νέα Ἀνάκτορα, ὅπου παρέστησαν οἱ Ὑπουργοὶ Στρατιωτικῶν καὶ Ναυτικῶν ὡς ἐκπρόσωποι τοῦ Στρατοῦ καὶ τοῦ Στόλου. Ἀπὸ τὴν ἡμέρα ἐκείνη ὁ Κωνσταντῖνος ὠνομάστηκε ἀπὸ τὸ λαὸ «κουμπάρος». Ἕνας ἁπλὸς τίτλος, ποὺ συγκίνησε ὅμως βαθειὰ τὴν ἑλληνικὴ ψυχή. Ἡ Πριγκήπισσα Αἰκατερίνη, ποὺ εἶναι μιὰ φυσιογνωμία ἐξαιρετικὰ συμπαθὴς καὶ ὁ χαρακτήρ της μαρτυρεῖ ὅλη ἐκείνη τὴ γυναικεία εὐαισθησία ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴν ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον, καθ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς διαμονῆς της στὴν Ἑλλάδα, τόσο κατὰ τὴν εἰρηνικὴ ὅσο καὶ κατὰ τὴν πολεμικὴ περίοδο, ἀνέπτυξε ζωηρὴ φιλανθρωπικὴ δρᾶσι. Ἀξιόλογο ἐπίσης ὑπῆρξε τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἡ στοργὴ τὴν ὁποίαν ἔδειξε γιὰ τοὺς Ἕλληνας πολεμιστὰς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς διαμονῆς της στὴν Αἴγυπτο καὶ Ν. Ἀφρικήν.

Ἀπὸ τὸν Νοέμβριο τοῦ 1946 ἡ Πριγκήπισσα Αἰκατερίνη εὑρίσκεται στὴν Ἀθήνα καὶ συνεχίζει ἀθόρυβα καὶ σιωπηλὰ τὸ εὐεργετικόν της ἔργον, μὲ τὸν ἴδιον ζῆλον ποὺ τῆς εἶχεν ἐμπνεύσει ἡ ἀείμνηστη Μητέρα της. Στὶς 3 Φεβρουαρίου 1947 ἀνηγγέλθησαν οἱ ἀρραβῶνες τῆς Πριγκηπίσσης μετὰ τοῦ Ριχάρδου Μπάντραμ, ταγματάρχου τοῦ Βρεττανικοῦ πυροβολικοῦ.

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΝΕΦΗ

ΔΕΝ ΕΙΧΕ ἀκόμη συμπληρωθῆ δεκαετία ἀπὸ τὴ θυελλώδη ἐποχὴ τῶν Ρωμυλιακῶν τοῦ 1886 και νέα σύννεφα πιὸ βαρειὰ ὑψώθηκαν στὸν πολιτικὸ ὁρίζοντα τῆς Ἑλλάδος. Πῶς θὰ ἀντιμετώπιζεν ὅμως ἡ Ἑλλὰς τὴν καταιγίδα ποὺ ὅλο καὶ ἐπλησίαζε; Μὲ τί στρατὸ καὶ μὲ τί στόλο θὰ εἰσήρχετο σ᾽ ἕνα νέον πόλεμο; Κι᾽ ὅμως ὁ λαὸς ποὺ εἶχε καταληφθῆ ἀπὸ ἕνα αἴσθημα ἐπιπολαίου ἐνθουσιασμοῦ ἐφώναζε στοὺς δρόμους ὅτι θέλει πόλεμο καὶ ὁ τότε πρωθυπουργὸς Θ. Δηληγιάννης ὑπεχώρησε στὶς φιλοπόλεμες αὐτὲς λαϊκὲς ἐκδηλώσεις.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ Ἑλλὰς τὴν ἐποχὴ τοῦ 1897 ἦταν τελείως ἀπαράσκευη στρατιωτικῶς καὶ δὲν ὑπῆρχε καμμιὰ πιθανότης νὰ βγῆ νικήτρια ἀπὸ μιὰ πολεμικὴ ρῆξι μὲ τὴ μεγάλη Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία. Ἀλλὰ στὸ μεταξὺ οἱ σφαγὲς τῶν χριστιανῶν τῆς Κρήτης συνεχίζοντο καὶ οἱ κάτοικοί της ἀναγκάστηκαν νὰ καταφύγουν στὰ βουνὰ γιὰ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὸ μαχαίρι τοῦ κατακτητοῦ. Ἡ Μεγαλόνησος βρισκόταν ὁλόκληρη μέσα στὶς φλόγες. Ἐπὶ πλέον ἡ Γερμανία ὑπεστήριζε φανερὰ τὴν Τουρκία καὶ ἡ τελευταία ἐξετράχυνε τὰ γεγονότα, ὄχι μόνον στην Κρήτη ἀλλὰ καὶ στὴ Θεσσαλία, ὅπου συγκέντρωσε πολυάριθμα στρατεύματα. Ὁ πόλεμος ἐκηρύχθη. Καὶ εἰς τὸν ἀνοργάνωτον Ἑλληνικὸν Στρατὸν τῶν 28 χιλιάδων ἔναντι 270 χιλιάδων Τουρκικοῦ, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις διώρισε ἀρχιστράτηγον τὸν Διάδοχο Κωνσταντῖνον.

Κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ ἀνίσου ἐκείνου πολέμου ἡ Πριγκήπισσα Σοφία ἔκαμε τὸ καθῆκον της ἕως τὴν τελευταία στιγμή. Ἀσχολήθηκε κυρίως μὲ τὴν περίθαλψι καὶ τὴν νοσηλεία τῶν τραυματιῶν καὶ προσέφερε πολύτιμες ὑπηρεσίες. Ἡ Ὑγειονομικὴ Ὑπηρεσία τοῦ Στρατοῦ βρισκόταν τότε σὲ ἐμβρυώδη κατάστασι, ὅπως ἄλλως τε ὁλόκληρη ἡ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις τῆς Χώρας. Καὶ πρῶτα - πρῶτα ὑπῆρχε μεγάλη ἔλλειψις στρατιωτικῶν Νοσοκομείων γιὰ νὰ περιθάλψουν τοὺς τραυματίες, ποὺ ἐπέστρεφαν διαρκῶς ἀπὸ τὸ μέτωπο μὲ ἀ-

νοικτὰς πληγὰς καὶ ὅπου εἶχαν πάει νὰ πολεμήσουν μὲ μόνο σχεδὸν ὅπλο τὸν πατριωτικό τους ἐνθουσιασμό. Ἡ Πριγκήπισσα μπροστὰ στὴν τραγικὴ ἐκείνη κατάστασι τοῦ πλήθους τῶν τραυματιῶν μετέτρεψε ἕνα μέρος τῆς Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων σὲ Νοσοκομεῖο, ὅπου ἐνοσηλεύοντο οἱ βαρέως τραυματισμένοι, γιὰ τοὺς ὁποίους εἶχε μετακαλέσει εἰδικὲς Ἀγγλίδες νοσοκόμες. Ὅλη τὴν ἡμέρα σχεδὸν τὴν περνοῦσε στὸ νοσοκομεῖο της, ὅπου ἐπέβλεπε προσωπικῶς τὴν νοσηλεία καὶ τὴν περιποίησι τῶν τραυματιῶν. Κάθε τραυματίας τὴν ἔβλεπε ἐπάνω ἀπὸ τὸ προσκέφαλό του κι' ἔνοιωθε μιὰ ἀνακούφισι στοὺς πόνους του, γιατὶ βρισκόταν ἕνα στοργικὸ χέρι νὰ τοῦ χαϊδέψη τὸ μέτωπο.

Ἀλλ' ὅταν ὕστερα ἀπὸ λίγο καιρὸ μετὰ τὴν ἔναρξι τοῦ πολέμου ἦρθε ἡ μοιραία ἧττα, εὑρέθησαν ἄνθρωποι ποὺ ἀπέδωσαν τὶς εὐθῦνες τῆς καταστροφῆς στὸ Διάδοχο. Αὐτὸς ὑπῆρξε τὸ ἐξιλαστήριο θῦμα τῆς φιλοπολέμου πολιτικῆς ποὺ ἀκολούθησε ὁ Δηληγιάννης. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος μὲ τὴν ἄκαμπτη ἀποφασιστικότητά του διέταξε γενικὴ σύμπτυξι τοῦ στρατοῦ καὶ ἀπέφυγε τὴν αἰχμαλωσία του στὴ Λάρισα, ποὺ ἀλλοιῶς θὰ ἦταν ἀναπόφευκτη. Καὶ τί δὲν ἄκουσε τότε. Κύματα ὕβρεων καὶ συκοφαντιῶν ἐξέσπασαν ἐναντίον του. Καὶ προήρχοντο κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἀκριβῶς ἐκείνους, ποὺ ἦσαν ὑπεύθυνοι τῆς ἀτυχοῦς αὐτῆς πολεμικῆς περιπετείας. Κάτω ἀπὸ τὸν ὄγκο τῶν συκοφαντιῶν αὐτῶν, ποὺ εἶχαν ἐπηρεάσει ἕνα μέρος τοῦ λαοῦ, ἡ Βασιλικὴ Οἰκογένεια ἔχασε κάπως τὴν δημοτικότητά της. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἰδιαίτερα ἀπετέλεσε τὴν πρώτη ψυχικὴ δοκιμασία ποὺ ἔπληξε τὴν Πριγκήπισσα Σοφία. Γιατὶ οἱ κακόβουλοι καὶ μικρόψυχοι ἄνθρωποι δὲν ἐδίστασαν νὰ στρέψουν τὰ βέλη τοῦ μίσους των καὶ ἐναντίον της ἀκόμη. Καὶ ἡ νεαρὰ Πριγκήπισσα, ποὺ διήνυε τὸν ἔνατο χρόνο στὴ νέα της Πατρίδα καὶ δὲν ἦταν συνηθισμένη στὴν ἰδιότυπη ψυχοσύνθεσι τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἐπέρασε ἡμέρες πικρίας καὶ πόνου. Ἡμέρες ποὺ δὲν ἐφαντάζετο ὅτι θὰ περνοῦσε ὅταν κατέβαινε στὴν Ἑλλάδα, ὕστερα ἀπὸ τὶς εὐτυχεῖς συνθῆκες τῶν γάμων της.

Ἀλλ' ἡ θλιβερὴ ἐκείνη ἐθνικὴ περιπέτεια ἐλησμονήθη ἔπειτα ἀπὸ τὴν ὑπογραφὴ τῆς συνθήκης εἰρήνης στὶς 28 Νοεμβρίου 1897 μὲ τὴν μεσολάβησι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ποὺ ἐδέησε τὴν τελευταία στιγμὴ νὰ συγκινηθοῦν ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ δρᾶμα. Ἢ καλύτερα,

για νὰ εἴμεθα μέσα στὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια, ἐπενέβησαν γιατὶ δὲν ἦταν συμφέρον γι' αὐτές, ὡς Μεσογειακὲς δυνάμεις, ν' ἀφίσουν τὴν Τουρκία ν' ἀναπτυχθῆ μὲ τὴν βοήθεια τῆς Γερμανίας. Ἡ ἐπανάληψις δηλαδὴ τῆς ἰδίας ἱστορίας...

Καὶ ὅταν ἡ θύελλα τῶν παθῶν ἀπὸ τὰ ἀτυχῆ γεγονότα ἐκόπασε καὶ ἡ πληγωμένη φιλαυτία τοῦ λαοῦ ἐθεραπεύθη μὲ τὸν καιρό, ἡ Πριγκήπισσα Σοφία ἐπανεῦρε τὴν ψυχική της γαλήνη καὶ ἔγινε πάλιν εὐτυχὴς Οἰκοδέσποινα στο Παλάτι τῆς ὁδοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ.

Ὡς τόσο τὰ πρῶτα ἐκεῖνα νέφη δὲν ἦσαν ἀτυχῶς καὶ τὰ τελευταῖα, ποὺ ἐσκίασαν τὸν οὐρανὸ τῆς εὐτυχίας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας. Ἀντιθέτως, θὰ ἔλεγε κανεὶς πὼς ἦρθαν σὰν πρόλογος μιᾶς φοβερῆς καταιγῖδος ποὺ θὰ ξεσποῦσε ἀργότερα γιὰ νὰ συγκλονίσῃ ἀπὸ τὰ θεμέλια τὴν πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ τῆς Χώρας.

ΤΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΤΩΝ ΠΑΙΔΩΝ

ΔΕΞΙΑ, καθὼς ἀνεβαίνουμε γιὰ τοὺς 'Αμπελοκήπους, στη θέσι Γουδί, ἕνα ἐπιβλητικὸ συγκρότημα κτιρίων ὑψώνει τον ὄγκο του καὶ προκαλεῖ τὴν προσοχή. Εἶναι τὸ Νοσοκομεῖον τῶν Παίδων ἡ «'Αγία Σοφία,» ἕνα Ἵδρυμα ποὺ λειτουργεῖ κατὰ τρόπον ὑποδειγματικὸ μισὸν αἰῶνα σχεδόν. Γιὰ νὰ μάθη κανεὶς καλύτερα τι εἶναι τὸ Νοσοκομεῖον τῶν Παίδων καὶ τι προορισμὸ ἐκπληρώνει, θὰ μποροῦσε νὰ ρωτήση τὶς χιλιάδες τῶν πτωχῶν ἀρρώστων παιδιῶν ποὺ ἔχουν περάσει ἀπὸ ἐκεῖ καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ περνοῦν γιὰ νὰ βροῦν τὴν ὑγεία τους καὶ τὶς χιλιάδες τῶν πτωχῶν γονέων ποὺ βρίσκουν πάντα τὴν πόρτα του ἀνοικτὴ καὶ τὴν ἐπιστήμη πρόθυμη νὰ παράσχη βοήθεια στὸ παιδί τους.

Εἶναι κι' αὐτὸ ἕνα ἀπὸ τὰ μεγάλα κοινωφελῆ ἔργα τῆς Βασιλίσσης Σοφίας.

Τὴν ἐποχὴ ποὺ ὡς Πριγκήπισσα ἦρθε στὴν 'Ελλάδα ἡ παιδικὴ θνησιμότης βρισκόταν σὲ σημεῖο ἀνησυχητικό. Ἡ ἔλλειψις τῆς γνώσεως τῶν κανόνων τῆς ὑγιεινῆς ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος καὶ ἡ ἔλλειψις ἑνὸς εἰδικοῦ ἐπιστημονικοῦ ἱδρύματος γιὰ νὰ δέχεται τὰ ἄρρωστα παιδιὰ ἀπὸ τὸ ἄλλο, εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν τρομακτικὴ αὐτὴ θνησιμότητα. Τὰ περισσότερα παιδιὰ ποὺ βάδιζαν στον τάφο μποροῦσαν νὰ σωθοῦν, ἄν εὕρισκαν ἐγκαίρως τὴν κατάλληλη ἰατρικὴ καὶ νοσοκομειακὴ περίθαλψι. Κι' αὐτὴ ἡ σκέψις ἐβασάνιζε τὸ μυαλὸ τῆς νεαρᾶς τότε Πριγκηπίσσης. Ἕνα Νοσοκομεῖο γιὰ παιδιὰ ἔπρεπε ὁπωσδήποτε ν' ἀνεγερθῆ στὴν πρωτεύουσα γιὰ νὰ χαρίζη τὴν ὑγεία στοὺς νεαροὺς βλαστοὺς τῆς φυλῆς. Αὐτὸ ἦταν τὸ ὄνειρό της. Καὶ τὸ ὄνειρο γιὰ τὴν Σοφία δὲν ἀργοῦσε νὰ γίνη σχέδιο καὶ τὸ σχέδιο πραγματικότης. Μὲ τον πρακτικό της νοῦ εἶχε καταστρώσει τὸ πρόγραμμά της, μὲ τὸ ὁποῖον θὰ πραγματοποιοῦσε τὴν ἵδρυσιν τοῦ Νοσοκομείου, ποὺ θὰ ἐγλύτωνε τὰ 'Ελληνόπουλα ἀπὸ τὸ χάρο. 'Αλλὰ τὰ οἰκονομικὰ μέσα τῆς μικρᾶς 'Ελλάδος ἦσαν ἀνεπαρκῆ καὶ μεγάλες οἱ ἐθνικὲς ἀπαιτήσεις. Τὸ Ἔθνος μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Βασι-

λέα του βρισκόταν σὲ ἀδιάκοπο συναγερμό. Πέραν ἀπὸ τὰ στενὰ ὅρια τῆς Ἑλληνικῆς Πατρίδος οἱ ἀλύτρωτοι ἔτειναν πρὸς αὐτὴν ἱκετευτικὰς τὰς χεῖρας.

Ἀπὸ τὸν Κρατικὸ λοιπὸν προϋπολογισμὸ ἔβλεπε ὅτι δὲν ἠμποροῦσε τίποτε νὰ περιμένῃ. Κι' ὅμως τὸ Νοσοκομεῖον ἔπρεπε νὰ γίνῃ. Καὶ πρὶν ἀπ' ὅλα ἔπρεπε νὰ ἐξευρεθῇ τὸ κατάλληλον οἰκόπεδο καὶ νὰ παραχωρηθῇ μάλιστα δωρεάν. Κατὰ τὶς ὀλίγες ὥρες ποὺ τὴν ἄφινεν ἐλεύθερη τὸ νοικοκυριό της εἰς τὸ «Παλατάκι», ὅπως ἔλεγεν ὁ λαὸς τὸ μικρὸν Ἀνάκτορον, καὶ τὰ καθήκοντά της ὡς μητέρας (στὸ μεταξὺ εἶχαν γεννηθῆ ἐκτὸς τοῦ ἐπιδόξου Διαδόχου ὁ Πίγκηψ Ἀλέξανδρος καὶ ἡ Πριγκήπισσα Ἑλένη ἔκανε τακτικὰ μακρινοὺς περιπάτους γιὰ τὴν ἐξεύρεσι τοῦ οἰκοπέδου. Καὶ τὸ βρῆκε.

Στὰς ὑπωρείας τοῦ Ὑμηττοῦ πρὸς τὸ βορειοανατολικὸ μέρος τῶν Ἀθηνῶν σὲ ἐξαίσια θέσι, μὲ γελαστὸ καὶ εὐρὺ ὁρίζοντα, ἕνα γραφικὸ μέρος μὲ θέα πρὸς τὴν πρωτεύουσαν, τὴν Ἀκρόπολι, τὸν Πειραιᾶ, τὸ Σαρωνικό. Ἡ τοποθεσία ἦταν μοναδικὴ γιὰ τὸ σκοπό της.

Τὸ οἰκόπεδο ἀνῆκε στὴν Ἱερὰ Μονὴ τῶν Ἀσωμάτων. Ἡ Πριγκήπισσα ἐπεσκέφθη μετ' ὀλίγας ἡμέρας τὸ Ἡγουμενοσυμβούλιο καὶ ἀνέπτυξε τὸν ἅγιο σκοπό της. Καὶ ἡ Μονὴ Πετράκη, μὲ τὴν μακραίωνα φιλάνθρωπο δρᾶσι, ἐπεδοκίμασε τὰ σχέδιά της, εὐλόγησε τὴν Πριγκήπισσα καὶ τῆς παρεχώρησε τὸ οἰκόπεδο, ποὺ εἶχε ἔκτασι 56 χιλιάδες τ. μ., δηλ. 97,777 τ. π., ἀξίας καθὼς ὑπελογίσθη τότε 25.000 δραχμῶν. Τὴν 24ην Αὐγούστου 1896 ἐξεδόθη τὸ σχετικὸ Διάταγμα καὶ τὴν 3ην Σεπτεμβρίου στὸ Συμβολαιογραφεῖο τοῦ Ἠλία Γλυκοφρύδη ὁ πληρεξούσιος τῆς «Ἡγεμονίδος» Συνταγματάρχης Κ. Σαπουντζάκης καὶ τὸ Ἡγουμενοσυμβούλιο τῆς Ι. Μονῆς ὑπέγραψαν τὸ ἱστορικὸ ὑπ' ἀριθ. 81624 συμβόλαιο, διὰ τοῦ ὁποίου «παρεχωρεῖτο εἰς τὴν Α.Β.Υ. τὴν Ἡγεμονίδα Σοφίαν διὰ δωρεᾶς τελείας καὶ ἀμετακλήτου μεταξὺ ζώντων» τὸ θαυμάσιο ἐκεῖνο οἰκόπεδο. Καὶ τώρα ἔπρεπε νὰ κτισθῇ τὸ Νοσοκομεῖο γιὰ τὸ ὁποῖον ὅμως ἐχρειάζοντο πολλὰ χρήματα.

Πρῶτοι ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Α'. καὶ ἡ Βασίλισσα Ὄλγα προσέφεραν γιὰ τὸ θεάρεστο ἔργο τῆς νύφης των ἀνὰ 20.000 δραχμάς. Ὁ Τσάρος τῆς Ρωσίας ἄλλας 20.000, ὁ Παῦλος Σκυλίτσης 136.000 κι' ἕνας Γερμανὸς φιλάνθρωπος ὁ Φὸν Ντὲρ Χάϋντ 20.686. Τέλος ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος τῆς παρέδωσε 156 χιλιάδες ἀπὸ εἰσφο-

ρὲς διαφόρων γιὰ νὰ τις διαθέση ὅπως ἔκρινε καλυτερα. Δὲν ἦταν μεγάλο τὸ κεφάλαιο ποὺ οἱ πρῶτοι ἱδρυταὶ ἔθεσαν στὴ διάθεσι τῆς Πριγκηπίσσης Σοφίας. Γιὰ τὴν ἐποχὴ ὅμως ἐκείνη ἦταν σωστὴ περιουσία.

Πρώτη σκέψις τῆς Πριγκηπίσσης ἦταν τότε νὰ καλέση τὰς Κυρίας τῆς Ἑλληνικῆς πρωτευούσης ποὺ θὰ τὴν βοηθοῦσαν στὸ ἔργο ποὺ ἀνελάμβανε. Μὲ προθυμία ἐνεγράφησαν στον τιμητικὸ κατάλογο τῶν συνδρομητῶν οἱ Ἀθηναῖες. Ἀθρόες ἐπίσης ἔφθαναν οἱ μικροεισφορὲς τῶν Ἑλλήνων και Ἑλληνίδων ποὺ συνεκινήθησαν ἀπὸ τὴν εὐγενικὴ πρωτοβουλία τῆς Πριγκηπίσσης καὶ ἀντελήφθησαν τὴν μεγάλη σημασία τοῦ Νοσοκομείου. Παραλλήλως, ἡ Πριγκήπισσα εἶχε μακρὰς συσκέψεις μὲ τὸν γιατρὸ τῶν Βασιλοπαίδων Καθηγητὴ Κ. Σάββαν καὶ τον Ἀρχιτέκτονα τῆς Αὐλῆς Ἀν. Μεταξᾶν, γιὰ νὰ δώση στὴν Ἑλλάδα ἕνα πρότυπο Νοσοκομεῖο ποὺ θὰ ἐξεπλήρωνε δύο μεγάλους σκοπούς: «Ν᾿ ἀποδίδη τὴν ὑγείαν στὰ ἄρρωστα Ἑλληνόπουλα καὶ νὰ μορφώνη Ἑλληνίδας Νοσοκόμους, ἀξίας τοῦ ὑψηλοῦ προορισμοῦ των».

Μεταξὺ τῶν κτιρίων ποὺ θὰ ἀνεγείροντο προέβλεπε ἡ Πριγκήπισσα καὶ μεγάλη Σχολὴ Νοσοκόμων μὲ ἰδιαίτερη γι᾿ αὐτὲς κατοικία. Εις αὐτήν, ὅπως τονίζει εἰς τὴν ἱστορικήν του ἔκθεσιν ὁ καθηγητὴς Σάββας, «δὲν προσελαμβάνοντο αἱ νοσοκόμοι εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ 20—26 ἐτῶν καλῆς κοινωνικῆς τάξεως και ἐγγράμματοι». Γιὰ νὰ σχηματίση μάλιστα πυρῆνα καλῶν νοσοκόμων ἀπέστειλε ἡ Πριγκήπισα στὴν Ἀγγλία πρὸς ειδικὴ ἐκπαίδευσι τρεῖς νέες, τῶν ὁποίων εἶχε ἐκτιμήσει τὸν ζῆλον, τὴν τάξι και τὴν ἀφοσίωσι στὸ ἐπάγγελμα.

Διασώζεται ἀκόμη το σχέδιο τοῦ Νοσοκομείου. Καὶ εἶναι τόσον τέλειον καὶ λεπτομερές, ὥστε νὰ ἠμπορῆ νὰ ἀνθέξη καὶ σήμερα στὴν αὐστηρότερη ἀρχιτεκτονικὴ κριτική. Τὸ συγκρότημα τοῦ Νοσοκομείου τῶν Παίδων θὰ ἀπετελεῖτο ἀπὸ 12 μεμονωμένα περίπτερα κατασκευασμένα ἔτσι ὥστε νὰ δέχωνται ἄφθονα τὸν ἀέρα καὶ τὸ φῶς, στοιχεῖα ποὺ συμβάλλουν πολὺ στὴ διατήρησι καὶ ἀνάκτησι τῆς ὑγείας τῶν ἀσθενῶν, ἰδίως τῶν παιδιῶν. Ἕνα μεγάλο πάρκο θὰ περιέβαλλε ὁλόκληρη τὴν παραχωρηθεῖσαν ἔκτασιν καὶ τὰ Νοσοκομειακὰ κτίρια. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ὁ ἀέρας θὰ ἦτο τελείως καθαρὸς καὶ οἱ σκιάδες τῶν δένδρων θὰ ἐπέτρεπαν στὰ ὑπὸ ἀνάρρωσι παι-

διὰ νὰ παραμένουν στὸ ὕπαιθρο χωρὶς νὰ ὑποφέρουν ἀπὸ τον καυστικὸ ἥλιο τῆς Ἀττικῆς.

Τέσσερα περίπτερα ἀπομονωμένα μὲ ὑψηλὸν τοῖχον προωρίζοντο γιὰ τοὺς φυματικοὺς καὶ τοὺς πάσχοντας ἀπὸ λοιμώδεις νόσους τῦφο, ἱλαρὰ κλπ. Τὰ ἄλλα θὰ ἦσαν παθολογικὰ καὶ χειρουργικά. Ἡ χειρουργικὴ Πολυκλινικὴ θὰ περιεῖχε, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν αἴθουσα τῶν ἐγχειρήσεων, καὶ ἄλλη αἴθουσα γιὰ τὰ ἐργαλεῖα καὶ ὀρθοπεδικὰ μηχανήματα. Σὲ ἄλλο περίπτερο θὰ ἐγκαθίστατο ἡ Παθολογικὴ Πολυκλινική, τὸ ἐξωτερικὸ δηλαδὴ ἰατρεῖο. Ἄλλο κτίριο θὰ περιελάμβανε τὰ γραφεῖα καὶ τὴ Διεύθυνσι. Τὸ σχέδιο προέβλεπε κι' ἕνα πλῆθος ἀκόμα βοηθητικῶν οἰκημάτων, τὸ μηχανοστάσιο, τὸ ἀπολυμαντήριο, τὸ πλυντήριο, τὰ μαγειρεῖα, τὰ λουτρά, ἐκκλησία καὶ θυρωρεῖο. Ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ Νοσοκομείου τῶν Παίδων κατετέθη τὸ 1896 ὀλίγους μῆνες μετὰ τὴν παραχώρησι τοῦ οἰκοπέδου. Καὶ ἄρχισαν οἱ πρῶτες ἐργασίες γιὰ τὴν ἀνέγερσι χωρὶς καθυστέρησι. Ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ μηχανοστάσιο διετρήθη τὸ πετρῶδες ἔδαφος καὶ σὲ βάθος 22 μέτρων ἀνευρέθη ἄφθονο καὶ καθαρὸ νερὸ προερχόμενο, κατὰ τοὺς εἰδικούς, ἀπὸ τὰ ἔγκατα τοῦ Ὑμηττοῦ. Σαράντα κυβικὰ μέτρα ὕδατος ἡμερησίως θὰ ἀνεβιβάζοντο δι' ἀντλίας στὶς τεράστιες σιδερένιες ὑδαταποθῆκες τοῦ ἀνεγερθέντος καὶ σωζομένου μέχρι τελευταίως ὡραιοτάτου πύργου. Ἡ ἀπολύμανσις τῶν ἀσπρορρούχων καὶ κλινοσκεπασμάτων θὰ ἐγίνετο δι' ἀτμοῦ, ποὺ θὰ εἰσήγετο διὰ καταλλήλου μηχανήματος στὸ ἀπολυμαντήριο, τὸ κτίριο τοῦ ὁποίου θὰ ἐχωρίζετο εἰς δύο δι' ἑνὸς λουτροῦ, ἀπ' ὅπου θὰ περνοῦσαν οἱ ἀσθενεῖς προτοῦ εἰσέλθουν στὸ καθαρὸ διαμέρισμα τοῦ Νοσοκομείου. Γιὰ τὴν ἄρδευσι τέλος τοῦ κήπου ἀνηγέρθη ἡ ὑπάρχουσα δεξαμενή, δεξιὰ δὲ τῆς εἰσόδου τὸ θυρωρεῖο καὶ μικρὴ αἴθουσα ἀναμονῆς. Ἀριστερὰ θὰ ἀνεγείρετο, κατὰ τὸ σχέδιον, μικρὸς ναός, ἡ Ἁγία Σοφία, κατοικία ἱερέως, αἴθουσα νεκρῶν καὶ νεκροτομεῖον. Ἡ ἱστορικὴ ἔκθεσις τοῦ ἰατροῦ Σάββα ὁμιλεῖ ἀκόμη καὶ γιὰ ἕνα ὄνειρο τῆς ἀειμνήστου ἱδρυτρίας τοῦ Νοσοκομείου ποὺ ἔθεσε εἰς ἐφαρμογὴν τὸ τελευταῖο ἔτος τῆς Βασιλείας της, σήμερα δὲ ἔχει πλήρως πραγματοποιηθῆ. «...Βραδύτερον ἐάν τις τῶν φιλανθρώπων, γράφει, καταβάλη τὴν δαπάνην θὰ ἀνεγερθοῦν δύο ἀναρρωτήρια, τὸ ἓν παρὰ τὴν θάλασσαν καὶ τὸ ἕτερον ἐπὶ ὀρεινοῦ μέρους».

Τὸ εὐεργετικὸν αὐτὸ ἔργο, γιὰ τὴ βεβαία ἐπιτυχία τοῦ ὁποίου ἡ-

ταν ἀρκετὴ ἐγγύησι τὸ θερμὸν ἐνδιαφέρον τῆς Πριγκηπίσσης, ἀπαιτοῦσε συνολικὴ δαπάνη τριῶν ἑκατομμυρίων δραχμῶν, ἡ δὲ λειτουργία του κεφάλαιον 7.000.000. Ἀλλὰ τὰ ποσὰ αὐτὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦσαν μυθώδη γιὰ τὴν μικρὴ καὶ πτωχὴν Ἑλλάδα, τῆς ὁποίας ὁ κρατικὸς προϋπολογισμὸς ἔφθανε μόλις τὰς ὀλίγας δεκάδας ἑκατομμυρίων. Ἡ νεαρὰ Πριγκήπισσα ὅμως δὲν ἐγνώριζε ἐμπόδια. Καὶ μὲ τὰ μικρὰ κεφάλαια ποὺ εἶχαν θέσει στὴ διάθεσί της οἱ πρῶτοι ἱδρυταὶ τοῦ Νοσοκομείου ἐπροχώρησε στο μεγάλο της ἔργον.

Καὶ πρῶτον ἀνηγέρθη τὸ Παθολογικὸν περίπτερον, στὸ ὁποῖον ἡ ἱδρύτρια ἔδωσε τὸ ὄνομα τοῦ μεγάλου Ἐθνικοῦ εὐεργέτου Ἀνδρέα Συγγροῦ. Στὸ ἰσόγειον ἐγκατεστάθησαν τὰ γραφεῖα, τὸ φαρμακεῖο, τὸ μικροβιολογικὸ ἐργαστήριο καὶ οἱ κατοικίες τῶν νοσοκόμων, ἰατρῶν καὶ μαθητευομένων. Στὸν ἄνω δὲ ὄροφον τὰ λουτρὰ τῶν παιδιῶν, ἡ κατοικία τῆς διευθυντρίας και στὴ μεγάλη αἴθουσα ποὺ ἐχωρίσθη στὰ δύο τὸ παθολογικὸ και χειρουργικὸ τμῆμα. Τὸ περίπτερο αὐτὸ ἐστοίχισε 150.000 δραχμὰς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Κατόπιν ἀνηγέρθη τὸ περίπτερον λοιμωδῶν νόσων, τὸ θυρωρεῖον, πλυντήριον, ἀπολυμαντήριον, μηχανοστάσιον καὶ μαγειρεῖα, ὁ πύργος καὶ ἡ δεξαμενή. Ὅλα αὐτὰ τὰ τμήματα ἡ Πριγκήπισσα τὰ ἐφωδίασε μὲ τὰ τελειότερα μηχανήματα. Ἐκτὸς τῆς ἠλεκτρικῆς μηχανῆς γιὰ τὴν παροχὴ φωτισμοῦ, ἠγοράσθησαν καὶ συμπυκνωτῆρες γιὰ τὴ νύχτα γιὰ νὰ ἀποφεύγεται ὁ θόρυβος τῆς λειτουργίας τῆς μηχανῆς. Τὰ πάντα εἶχε προβλέψει ἡ φιλάνθρωπος Πριγκήπισσα γιὰ τὸ Νοσοκομεῖο της, τὸ ὁποῖον ὠνειρεύετο ἐφάμιλλο τῶν Εὐρωπαϊκῶν καὶ ποὺ ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι καὶ σήμερα τὸ μοναδικὸ στὴν Ἑλλάδα Νοσοκομεῖο Παίδων. Ὅ,τι ὠργάνωνε ἡ Σοφία, ἔπρεπε νὰ εἶναι τέλειο καὶ συγχρονισμένο ὣς τὶς τελευταῖες του λεπτομέρειες.

Στὸ μεταξὺ ἡ Πριγκήπισσα, ποὺ ἦταν τότε μόλις 29 ἐτῶν, συνέταξε τὸ καταστατικὸν τοῦ Νοσοκομείου, τὸ ὁποῖον φέρει ἡμερομηνίαν 31 Δεκεμβρίου 1899. Τὸ καταστατικὸν συνετάχθη μὲ τόσην μεθοδικότητα καὶ εὐρύτητα ἀντιλήψεως, ὥστε ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος Α', ὁ ὁποῖος τὸ ἐνέκρινε διὰ τοῦ Β. Δ. τῆς 9ης Ἰανουαρίου 1900, διέγραψε μόνο μία λέξι. Τὸ καταστατικὸν μεταξὺ ἄλλων ὥριζε ὅτι τὴν γενικὴ καὶ ὑπεύθυνον διοίκησιν ἀνελάμβανε αὐτοπροσώπως ἡ Πριγκήπισσα Σοφία, ἡ ὁποία ἐξέλεγε καὶ τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου. Οὐδεμία ἀπόφασις τούτου εἶχε κῦρος ἐὰν δὲν ἐνεκρίνετο

ὑπὸ τῆς Πριγκηπίσσης. Ἐπίσης τὸ ἀνώτερον προσωπικὸν καὶ ἡ διευθύνουσα ἀδελφὴ διωρίζοντο ἀπ᾽ εὐθείας ἀπὸ τὴν ἰδίαν. Κατόπιν τὸ καταστατικὸν καθώριζε τὰ τῶν ἱδρυτῶν, εὐεργετῶν, δωρητῶν καὶ συνδρομητῶν, κατὰ τὸ ἄρθρον δὲ 20 τὸ Νοσοκομεῖον ἀπεδέχετο εὐγνωμόνως καὶ τὴν ἐλαχίστην δωρεὰν εἰς χρῆμα ἢ εἰς εἴδη. Ὡς μέλη τοῦ πρώτου Διοικητικοῦ Συμβουλίου ἡ Πριγκήπισσα διώρισε τὰς Κυρίας Φρανσὲ, Φιλὶπ Πάλλη, Ἰουλίαν Ζερβουδάκη, Ἀγγελικὴν Π. Κουντουριώτου, Ταρσῆ Μαρίνου καὶ Ἀμαλίαν Ἠλιοπούλου.

Τὴν 22αν Μαρτίου 1909, μὲ σεμνότητα καὶ μεγαλοπρέπειαν, ἔγιναν τὰ ἐγκαίνια τοῦ ἀγαθοεργοῦ Ἱδρύματος. Γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἑλλάδα ἡ τρυφερὰ παιδικὴ ἡλικία εὕρισκε ἰδιαιτέρα φιλόστοργη καὶ ἐπιστημονικὴ μέριμνα, ποὺ δὲν ἠμποροῦσε ὥς τότε νὰ εὕρη στὰ λειτουργοῦντα Νοσοκομεῖα.

Τὸ νέον ὅμως Ἵδρυμα εὑρέθη ἐνώπιον πολλῶν δυσχερειῶν. Καὶ πρῶτον ἔπρεπε νὰ πεισθοῦν οἱ μητέρες ν᾽ ἀποχωρίζωνται τὰ τέκνα των καὶ νὰ τὰ ἐμπιστεύωνται στὸ Νοσοκομεῖο, πρᾶγμα δηλ. δυσκολώτατον γιὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Κατ᾽ ἀρχὰς τὸ Νοσοκομεῖον λειτούργησε ὡς παθολογικόν. Γρήγορα ὅμως κατεδείχθη ἐπιτακτικὴ ἡ ἀνάγκη τοῦ χειρουργικοῦ τμήματος. Τὸ προβλεπόμενον ὅμως χειρουργικὸν περίπτερον δὲν εἶχε ἀκόμη ἀνεγερθῆ, λόγῳ ἐλλείψεως οἰκονομικῶν μέσων. Γιὰ νὰ ἐξοικονομηθοῦν τὰ πράγματα ἐκρίθη σκόπιμον ἡ μεγάλη αἴθουσα τοῦ περιπτέρου Συγγροῦ νὰ διαιρεθῆ σὲ δύο τμήματα μὲ 34 συνολικὰς κλίνας, ποὺ εἶναι ἔκτοτε πάντοτε πλήρεις. Πρῶτον θεράποντα ἰατρὸ ἡ Πριγκήπισσα διώρισε τὸν Γ. Τροχάνην καὶ ὡς διευθύνουσαν ἀδελφὴν τὴν Δίδα Μῶ Κάλβερτ, ἡ ὁποία ἀνεχώρησε μετ᾽ ὀλίγους μῆνας ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀντεκατεστάθη ἀπὸ τὴν δεσποινίδα Πάρσον. Τὸ χειρουργικὸν τμῆμα ἀνέθεσε εἰς τὸν ἰατρὸ Σ. Τσάκωνα, τὸ παθολογικὸ δὲ στὸν Καθηγητὴ Ν. Μακᾶ μέχρι τῆς ἐπανόδου τοῦ εἰς τὴν Εὐρώπην ἀποσταλέντος ὑπὸ τῆς Πριγκηπίσσης, γιὰ εἰδικὰς σπουδάς, υἱοῦ του Γ. Μακκᾶ. Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Νοσοκομειακοῦ προσωπικοῦ ἔθεσεν ἑπτὰ νοσοκόμους, ἀπ᾽ τὶς ὁποῖες ἡ μία ἦταν Ἀγγλίς. Ἐπίσης μετεκάλεσεν ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ τὴν δίδα Μαρία Κλωνάρη, διπλωματοῦχο νοσοκόμο τῆς Σχολῆς τῆς Βοστώνης. Ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς δίδος Κλωνάρη ἐλειτούργησε ἀργότερα καὶ ἡ Σχολὴ Νοσοκόμων τοῦ Νοσοκομείου, ἐκ τῆς ὁποίας ἑπτὰ μαθήτριες μετὰ τὸ τέλος τῶν πρακτικῶν εἰς τὸ Νοσοκομεῖο

σπουδῶν τους ἀπεστάλησαν στὴ Βοστώνη προς εὐρυτέραν ἐκπαίδευσιν. Στὰς νοσοκόμους ποὺ ἐξήρχοντο τῆς Σχολῆς ἐδίδετο αὐτοπροσώπως ὑπὸ τῆς Πριγκηπίσσης σχετικὸ δίπλωμα καὶ μετάλλιον.

Ἀντιπρόσωπό της στὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο διώρισε ἡ Πριγκήπισσα τὴν ἐπὶ τῶν Τιμῶν Κυρία Κοντοσταύλου, Ταμία τὴν κυρία Ἰουλία Ζερβουδάκη καὶ μετὰ τὴν ἀποχώρησίν της τὴν κυρία Ταρσῆ Μαρίνου, Γραμματέα τὴν κυρία Ἀμαλία Καντᾶ καὶ Ἔφορον τοῦ Νοσοκομείου τὸν Ἰωάννην Βαλαωρίτην, Ὑποδιοικητὴν τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης.

Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς λειτουργίας τοῦ Ἱδρύματος εἰσήχθησαν 116 ἄρρωστα παιδιὰ ἡλικίας 1 10 ἐτῶν. Ἀπ' αὐτὰ ἀπέθαναν τὰ 10, ἀλλὰ τὰ 4 εἶχαν εἰσαχθῆ ἑτοιμοθάνατα. Στὸ χειρουργικὸ τμῆμα εἰσήχθησαν 47, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπέθαναν τὰ 5. Τὸ δεύτερον ἔτος 1902 ἐνοσηλεύθησαν 143 παιδιά, τὸ τρίτον 150. Κατὰ τὸ 1903 ὁ ἰατρὸς Σ. Ἀντωνιάδης ἵδρυσε ὀφθαλμολογικὸν τμῆμα, στὸ ὁποῖον ἐνοσηλεύθησαν 15 παιδιά. Τὸ τέταρτον ἔτος εἰσήχθησαν 174 παιδιά. Τὸ 1907 ἐνοσηλεύθησαν 185. Τὸ 1908, 188. Τὸ 1909, 190. Καὶ κάθε χρόνο ὁ ἀριθμὸς τῶν νοσηλευομένων παιδιῶν ηὔξανε συνεχῶς.

Συγχρόνως ὅμως ηὔξαναν καὶ τὰ ἔξοδα. Δύο ἦσαν κυρίως οἱ πόροι τοῦ Νοσοκομείου: Τὰ νοσήλεια τῶν εὐπόρων ἀσθενῶν καὶ οἱ εἰσφορὲς καὶ συνδρομὲς τῶν φιλανθρώπων. Γιὰ νὰ καλυφθοῦν τὰ ἐλλείμματα, ἡ Πριγκήπισσα ἀπηυθύνθη στοὺς εὐπόρους Ἕλληνας τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Πολλὲς εἰσφορὲς ἀπεστάλησαν τότε εἰς χρῆμα καὶ εἰς εἴδη. Κυρίες τῆς Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας προσέφεραν παιγνίδια, βιβλία, φορέματα καὶ γλυκύσματα. Οἱ Ἑλληνικὲς παροικίες τοῦ Λίβερπουλ καὶ τοῦ Μάντσεστερ ἐδώρησαν 40 σιδερένια κρεββάτια καὶ ἕνας ὁμογενὴς τῆς Ἀμερικῆς μία χειρουργικὴ τράπεζα. Ἀλλὰ καὶ πάλιν οὔτε τὰ χρήματα, οὔτε τὰ εἴδη καὶ ἰατρικὰ ἐργαλεῖα ἦσαν ἀρκετά. Καὶ ἡ Σοφία διωργάνωσε φιλανθρωπικὲς ἑορτὲς καὶ συναυλίες, τὰ ἔσοδα τῶν ὁποίων διετίθεντο πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Νοσοκομείου. Γιὰ πρώτη φορὰ τότε εἰσήχθη εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ σύστημα τῶν φιλανθρωπικῶν ἀγορῶν. Οἱ κυρίες τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἱδρύματος ἔφεραν ἀπὸ τὴν Εὐρώπη ἕνα πλῆθος μικρὰ ἀντικείμενα ποὺ καὶ ἐντύπωσιν ἔκαμαν καὶ χρήσιμα ἦσαν. Ἡ πρώτη ἀγορὰ ἔγινε στὴν αἴθουσα τοῦ «Παρνασσοῦ» κι' ἐσημείωσε μεγάλη ἐπιτυχία.

Ὑπῆρξαν καὶ περίοδοι ὅμως κατὰ τὶς ὁποῖες οἱ προϋπολογισμοὶ παρ' ὅλες τὶς εἰσφορὲς καὶ τὶς ἀποδόσεις τῶν ἑορτῶν ἄφηναν ἐλλείμματα. Αὐτὰ τότε τὰ συνεπλήρωναν ἐξ ἰδίων τους ἡ Σοφία καὶ ὁ Κωνσταντῖνος. Κατὰ τὸ 1908 χάρις στὸ κληροδότημα τοῦ Ἄμπετ, τὸν λαϊκὸν ἔρανο που διωργανώθη καὶ ἄλλες εἰσφορές, τὰ οἰκονομικὰ ἐπῆγαν πολὺ καλλίτερα. Καὶ ἀμέσως ἡ Πριγκήπισσα ηὔξησε τὰς κλίνας τοῦ Νοσοκομείου κατὰ 16.

Τὸ Ἵδρυμα γιὰ νὰ ἐκπληρώσῃ εὐρύτερα τὸν προορισμό του καθιέρωσε καὶ τὸ σύστημα τῆς κατ' οἶκον νοσηλείας. Κατηρτισμένες ἀδελφὲς νοσοκόμοι ἐπήγαιναν στὰ σπίτια εὐπόρων ἀσθενῶν παιδιῶν, τὰ ὁποῖα ἐνοσήλευαν καὶ ἐπεριποιοῦντο. Καὶ αὐτὸ ἐνίσχυε τὰ ἔσοδα τοῦ Νοσοκομείου.

Κατὰ τὸ 1913 μὲ τὸ κληροδότημα Κοργιαλένιου ἀνηγέρθη τὸ δεύτερο περίπτερον ποὺ ὠνομάσθη «Κοργιαλένειον» γιὰ νὰ χρησιμεύσῃ εἰδικῶς ὡς χειρουργεῖον. Ἀλλὰ ποτὲ δὲν ἐλειτούργησε ὡς τοιοῦτο, χρησιμοποιεῖται δὲ μέχρι σήμερον ὡς παθολογικὸ τμῆμα γιὰ μεγάλα παιδιά. Ἡ ἀνέγερσις τοῦ Κοργιαλενείου ἐτελείωσε στὰ 1917.

Τὸ 1913 ἡ Πριγκήπισσα Σοφία εἶναι πλέον ἡ λατρευτὴ Βασίλισσα τῶν Ἑλλήνων. Εἶναι περίοδος πολέμου καὶ δόξης. Τὰ καθήκοντά της τώρα αὐξάνονται. Ἔχει τὰ συσσίτια γιὰ τοὺς ἀπόρους, τὴν περίθαλψιν τῶν οἰκογενειῶν τῶν ἐπιστράτων, τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πολεμιστῶν καὶ ἀναπήρων, τὰ Στρατιωτικὰ Νοσοκομεῖα καὶ πολλὲς ἄλλες ἀσχολίες. Δὲν ξεχνᾶ ὅμως τὸ ἀγαπημένο της Ἵδρυμα, γιὰ τὸ ὁποῖον ἔχει ἀφιερώσει τὴν ψυχή της. Πάντοτε βρίσκει καιρὸ νὰ τὸ ἐπισκεφθῇ, νὰ τὸ ἐπιθεωρήσῃ, νὰ ἐπιβλέψῃ, νὰ παρακολουθήσῃ τὴ λειτουργία του.

Ἀλλὰ ἔρχεται ὁ Εὐρωπαϊκὸς πόλεμος καὶ ἀρχίζουν οἱ δύσκολες καὶ τραγικὲς ἡμέρες γιὰ τὸ Ἔθνος. Τὸ 1917 ἡ Βασίλισσα ἀναγκάζεται ν' ἀφίσῃ τὰ ἱδρύματά της, τὴν Ἑλλάδα, τὸ λαό της. Μαῦρα σύννεφα σκεπάζουν τὸν Ἑλληνικὸν ὁρίζοντα. Κλαίει γιὰ τὴν ἀναχώρησι τῶν Βασιλέων ὅλος ὁ λαός. Ἀλλὰ καὶ στὶς πικρὲς στιγμὲς τῆς ἀναχωρήσεώς της ἡ Βασίλισσα ἔχει τὴ σκέψι της στὰ φιλανθρωπικά της ἱδρύματα καὶ παρακαλεῖ τοὺς πιστοὺς συνεργάτας της νὰ μὴ τὰ ἐγκαταλείψουν. «Μὴ λησμονεῖτε ποτὲ ὅτι ἐργάζεσθε γιὰ τὴν Ἰδέα καὶ ὄχι γιὰ πρόσωπα», τοὺς λέγει.

Μία φράσις πού άρκεῖ γιὰ νὰ χαρακτηρίση τὴν ἀνωτερότητα τῆς μεγάλης ἐκείνης καρδιᾶς.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ μέχρι τοῦ 1931 τὸ Νοσοκομεῖο τῶν Παίδων, δι' εἰδικῶν νόμων, ἐτέθη ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Πατριωτικοῦ Ἱδρύματος Περιθάλψεως καὶ κατόπιν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας. Στὸ μεταξὺ τὸ Νοσοκομεῖο συνεπληρώθη μὲ τὴν ἵδρυσιν Παιδιατρικῆς Κλινικῆς, Ἀμφιθεάτρου πρὸς διδασκαλίαν τῶν φοιτητῶν καὶ ἐξωτερικοῦ ἰατρείου.

Τὸ 1932 ἡ Σοφία, ἡ Βασίλισσα τῆς ἀγαθοεργίας ἀπέθανε μακρὰν τῆς Ἑλλάδος. Εἰς μνήμην της ἀπεστάλησαν τότε διάφορα ποσὰ ὑπὲρ τοῦ Ἱδρύματος. Καὶ τὸ Ἀδελφᾶτον τοῦ Νοσοκομείου γιὰ νὰ τιμήση τὴ μνήμη τῆς εὐγενικῆς ἱδρυτρίας, ἀπεφάσισε ν' ἀνεγείρη τὴν προτομή της καὶ νὰ ἐντοιχίση πλάκα μὲ τὸ ὄνομά της εἰς τὴν πρόσοψιν τοῦ κεντρικοῦ κτιρίου. Ὁ γλύπτης Κ. Δημητριάδης, ποὺ εἶχε φιλοτεχνήσει τὴν προτομή της ἀπὸ καιρό, τὴν προσέφερε δωρεὰν στὸ Ἵδρυμα. Καὶ σήμερα εὑρίσκεται στὴν ἀνεγερθεῖσαν Σχολὴν Νοσοκόμων τοῦ Νοσοκομείου Παίδων γιὰ νὰ θυμίζη πάντα στὰ ἄρρωστα παιδιὰ πόσο τὰ ἐφρόντιζε ὅταν ἔζουσε ἡ στοργικὴ ἐκείνη Μητέρα, ποὺ ἡ μορφή της εἶναι τώρα χαραγμένη στὸ Πεντελικὸ μάρμαρο...

Ἀπὸ τὸ 1933 κι' ἔπειτα τὸ Ἵδρυμα, καταχρεωμένο δὲν ἀνταπεκρίνετο στὰ ἔξοδά του κι' ἄρχιζε νὰ καταρρέη. Βρισκόταν σὲ πραγματικὸ ἀδιέξοδο. Καὶ στὶς 3 Ἀπριλίου 1934 τὸ Διοικητικόν του Συμβούλιον ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του στὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας. Τὸ Κράτος ἀναγκάστηκε τότε νὰ δώση μιὰ μικρὴ ἐπιχορήγησι, ἐντελῶς ἀνεπαρκῆ ὅμως γιὰ νὰ βοηθήση θετικὰ τὸ Νοσοκομεῖο στὸν προορισμό του. Περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ ἀπεδείχθη τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἡ σημασία τοῦ στοργικοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς ἐκλιπούσης Βασιλίσσης. Ἔλειπε ἀπὸ τὸ ἔργο, ἡ ψυχή...

Κατὰ τὸ 1934 ἀνηγέρθη τὸ κτίριον τῆς Κλινικῆς Ἀπόρων Παίδων Παναγιώτου καὶ Ἀγλαΐας Κυριακοῦ μὲ τὸ κληροδότημά τους. Τὸ 1935 τὸ Νοσοκομεῖον τῶν Παίδων μὲ εἰδικὸ νόμο ἐπανέρχεται ἐκ νέου στὴ δικαιοδοσία τοῦ Πατριωτικοῦ Ἱδρύματος. Ἡ οἰκονομική του δυσπραγία ὅμως ἐξακολουθεῖ.

Ἡ Σοφία ἕνα ἔτος μετὰ τὴν στέψιν της ὡς Βασιλίσσης τῆς Ἑλλάδος.

1913. Μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ πρώτου Βαλκανικοῦ πολέμου. Ἡ Βασιλικὴ Οἰκογένεια κατὰ τὴν ὥραν τοῦ γεύματος. Ἐξ ἀριστερῶν· Ἡ πριγκήπισσα Εἰρήνη, ὁ Διάδοχος τότε Γεώργιος, ἡ Βασίλισσα Σοφία κρατοῦσα τὴν μικρὰν Αἰκατερίνη, ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος, ἡ πριγκήπισσα Ἑλένη, καὶ οἱ πρίγκηπες Ἀλέξανδρος καὶ Παῦλος.

Μετὰ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Β΄ στὸ Θρόνο του, ἡ Πριγκήπισσα Εἰρήνη ἀνέλαβε νὰ συνεχίση τὸ ἔργον τῆς Μεγάλης Μητρός της σύμφωνα μὲ τὶς ὑποθῆκες ποὺ τῆς εἶχε ἀφίσει. Στὸ μεταξὺ πραγματοποιήθηκε καὶ τὸ ἄλλο ὄνειρο τῆς Βασιλίσσης: Ἡ σύστασις τῆς Σχολῆς Νοσοκόμων, τὰ ἐγκαίνια τῆς ὁποίας ἔγιναν στὶς 18 Ἰουνίου 1938 παρουσίᾳ τῆς Πριγκηπίσσης Εἰρήνης. Ἦταν μιὰ ἡμέρα ἰδιαίτερα συγκινητική. Μιὰ ἡμέρα ποὺ ἔφερε δάκρυα στὰ μάτια. Οἱ συνεργάτιδες καὶ συνεργάται τῆς Βασιλίσσης, ἐνῷ ἄκουαν τοὺς ψαλμοὺς τοῦ ἱερέως, εἶχαν τὴν ἐντύπωσιν πὼς κάπου ἐκεῖ πετοῦσε ἡ ψυχὴ Ἐκείνης, ποὺ τόσο εἶχε ἀγαπήσει καὶ τόσο εἶχε ἐργασθῆ γιὰ νὰ φέρη εἰς πέρας τὸ λαμπρὸ αὐτὸ δημιούργημα μὲ τὴν ἱερή του ἀποστολή.

Σήμερα τὸ Νοσοκομεῖο διατελεῖ ὑπὸ τὴν ἐπίτιμον Προεδρίαν τῆς Πριγκηπίσσης Διαδόχου, ἡ ὁποία μὲ τὸν ζῆλον καὶ τὴν συναίσθησιν τοῦ καθήκοντος ποὺ τὴν διακρίνει εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ φανῆ ἀντάξια κληρονόμος τοῦ Μεγάλου αὐτοῦ Ἔργου, γιὰ νὰ δυνηθῆ τὸ Ἵδρυμα νὰ συνεχίση τὴν κοινωφελῆ δρᾶσι του ὑπὸ καλυτέρους οἰωνοὺς γιὰ τὸ Ἔθνος καὶ τὸ Λαό.

Η ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ ΤΟΥ ΔΑΣΟΥΣ

ΜΙΑ ΧΑΡΟΥΜΕΝΗ φάλαγγα ἀνέβαινε μὲ τραγοῦδια τὴ λεωφόρο Ἀκροπόλεως ἕνα πρωῒ τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1900. Τὴν ἀποτελοῦσαν οἱ μαθηταὶ καὶ οἱ μαθήτριες τῶν σχολείων τῆς πρωτευούσης καὶ ἀκολουθοῦσε ἄπειρο πλῆθος κόσμου μὲ κατεύθυνσι πρὸς τὸ λόφο τοῦ Φιλοπάππου, γιὰ νὰ βάλῃ τὶς πρῶτες ρίζες τοῦ πρασίνου, ποὺ τόσο ἔλειπε ἀπὸ τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὴν Ἀττική. Αυτὴ τὴν ἡμέρα ἡ Πριγκήπισσα Σοφία ἐγκαινίαζε ἐπίσημα τὴν μεγάλη σταυροφορία της γιὰ τὴν ἀναδάσωσι τῆς Ἑλλάδος.

Εἶχε ζήσει τὰ παιδικὰ καὶ νεανικά της χρόνια σὲ μιὰ χώρα μὲ μεγάλα καὶ πυκνὰ δάση. Εἶχε ἀγαπήσει τὸ δένδρο, ὅπως ἀγαπάει κανεὶς ἕναν καλὸ καὶ πιστὸ φίλο. Εἶχε νοιώσει βαθειὰ στὴν ψυχή της τὴν μεγάλην ὠφελιμότητα τοῦ δάσους, ποὺ προσφέρει τὴ χαρὰ καὶ τὴν ὑγεία στοὺς ἀνθρώπους. Κι᾽ ὅταν ἦλθε ἐδῶ βρέθηκε σὲ μιὰ πόλι, ποὺ τὸ μόνο της πλαίσιο ἦταν βράχοι καὶ λόφοι γυμνοί. Μέσα σ᾽ αὐτὴ τὴν ἀπελπιστικὴ ξηρότητα, ποὺ τὴν ἔκανε ἀνυπόφορη ἡ δυνατὴ ζέστη τοῦ καλοκαιριοῦ, δὲν ὑπῆρχε μιὰ πράσινη ὄασις, ποὺ νὰ ξεκουράζῃ τὸν ἄνθρωπο μὲ τὴ σκιά της. Ὡς τότε δὲν εἶχε ἀναπτυχθῇ ἡ ἀγάπη στὰ δένδρα. Ἀντίθετα. Ὅλοι ἐφρόντιζαν πῶς νὰ καταστρέψουν κι᾽ αὐτὰ ποὺ ὑπῆρχαν.

Στὰ πολὺ παλιὰ χρόνια εἶναι γνωστὸ πὼς ἡ Ἑλλὰς ὑπῆρξε χώρα δασοσκεπής. Τὰ δάση της ἄρχιζαν ἀπὸ τὶς ἀκρογιαλιές της καὶ ἐκάλυπταν ὅλα τὰ βουνά της. Μὲ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων ὅμως περιωρίστηκαν καὶ ἐξακολουθοῦν—δυστυχῶς—νὰ περιορίζωνται ἀκόμα, μὲ τὴ φωτιὰ τοῦ ἐμπρηστοῦ καὶ τὸ τσεκούρι τοῦ λαθροϋλοτόμου.

Οἱ πρῶτοι ποὺ σκέφτηκαν τὴν ἀνάγκη τῆς ἀναδασώσεως ἦταν ὁ Ὄθων καὶ ἡ Ἀμαλία, ποὺ ἦλθαν στὴν Ἑλλάδα συνοδευόμενοι ἀπὸ Βαυαροὺς δασοκόμους. Αὐτοὶ ὅμως δὲν ἔκαμαν τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ συντάξουν μερικὰ νομοθετικὰ Διατάγματα γιὰ τὴν προστασία τῶν δασῶν καὶ μερικὲς μελέτες καὶ ὅλη ἡ ὑπόθεσις ἐσταμάτησε ἐκεῖ. Δεύτερη προσπάθεια ἦταν τοῦ [illegible] Γεωργίου τοῦ Α΄, ὁ ὁποῖος ἐδημιούργη-

σε κατὰ τὸ 1870 τὸν πρῶτον ὑποδειγματικὸ πυρῆνα δασοκομίας στὸ κτῆμα τοῦ Τατοΐου, γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ ὁποίου εἶχε μετακαλέσει εἰδικοὺς ἐπιστήμονας ἀπὸ τὴ Δανία. Ἡ προσπάθεια ὅμως ἐκείνη δὲν βρῆκε μιμητὰς καὶ τὸ μόνο κέρδος ποὺ ἄφησε ἦταν τὸ ὡραῖο ἐκεῖνο δάσος, ποὺ ἀργότερα ἀτυχῶς κάηκε κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος του.

Στὰ 1882 ὁ Χαρίλαος Τρικούπης μὲ τὸ εὐρὺ πνεῦμα ποὺ τὸν διέκρινε θέλησε μὲ τὴ συνεργασία τοῦ Νομοδιδασκάλου Παύλου Καλλιγᾶ νὰ θέση τὰς βάσεις μιᾶς συστηματικῆς δασονομικῆς πολιτικῆς. Εἶχε ἀποφασίσει μάλιστα καὶ τὴν ἵδρυσι Δασολογικῆς Σχολῆς, ἡ ὁποία μόλις ἔπειτα ἀπὸ 35 χρόνια συνεστήθη. Κι' αὐτὲς οἱ προσπάθειες ὅμως ἔμειναν χωρὶς ἀποτέλεσμα. Ἴσως γιατὶ τὰ ἐμπόδια ἦσαν μεγάλα, ἴσως γιατὶ δὲν βρέθηκε τὸ κατάλληλο πρόσωπο, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ κάνη αὐτὴ τὴν προσπάθεια ἔργο καὶ σκοπὸ τῆς ζωῆς του, ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ἐμπνεύση τὸ λαὸ καὶ νὰ τὸν κάμη ν' ἀγαπήση τὸ πράσινο. Στὰ 1900 ὅμως βρέθηκε ὁ ἄνθρωπος αὐτός. Ἦταν ἡ Πριγκήπισσα Σοφία. Ἐπῆρε αὐτὴ τὴν ὑπόθεσι σὰν ζήτημα δικό της. Αὐτὴ ἦταν ἡ ἐμπνευσμένη Ἀρχηγός. Μὲ τὸ παράδειγμά της ἐξύπνησε στὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ τὶς αἰσθητικὲς ἐκεῖνες δυνάμεις ποὺ ἐλάνθαναν καὶ ἡγήθη τοῦ φιλοδασικοῦ ἀγῶνος μὲ θερμὴ πίστι, μὲ ἀξιοθαύμαστη ἐπιμονή, μὲ ὡλοκληρωμένο πρόγραμμα. Αὐτὴν τὴ φορὰ δὲν ἐπρόκειτο περὶ ἐπιπολαίου ἐνθουσιασμοῦ, ποὺ περνάει καὶ απομένει σὰν μιὰ ἀνάμνησις. Ἡ ἀναδάσωσις ἦταν ἕνα ἔργο σοβαρὸ γιὰ τὸν ἐκπολιτισμὸ τοῦ τόπου. Καὶ ἔπρεπε νὰ τεθοῦν οἱ βάσεις του πρῶτα, γιὰ νὰ συστηματοποιηθῆ καὶ ν' ἀποδώση τοὺς καρποὺς του.

Ἡ πρώτη σκέψις τῆς Πριγκηπίσσης ἦταν νὰ ἱδρύση στὰ 1900 τὴ «Φιλοδασικὴ Ἑταιρία» καὶ ν' ἀναλάβη αὐτὴ ὄχι μόνο τὴν ἐπίτιμη Προεδρία, ἀλλὰ τὴν ὀργάνωσι ὅλης τῆς ἐργασίας. Ἔδωσε ὅλην τὴ ζωογόνο πνοή της σ' αὐτὸ τὸ ἔργο γιὰ νὰ ἐπιτύχη, καὶ τὸ κατώρθωσε. Ἔκαμε τὴν πρώτη ἐξόρμησι καὶ ἐτέθη ἡ ἴδια ἐπὶ κεφαλῆς, γιὰ νὰ κεντηθῆ μὲ ὅλο τὸ καλαίσθητο γοῦστο της ἡ πράσινη φορεσιὰ τῆς γυμνῆς πρωτευούσης. Στὴν ψυχή της εἶχε κατασκηνώσει ὅλος ὁ κόσμος τῶν ἀρχαίων Νυμφῶν τοῦ δάσους καὶ ζοῦσε τὴ ζωὴ ὅλων μαζὶ τῶν Ἀμαδρυάδων. Μέσα σὲ μικρὸ σχετικὰ χρονικὸ διάστημα ἅπλωσε τὸ πράσινο παντοῦ στὴ γῆ τῆς Ἀττικῆς ὡσὰν ἕνα πέπλο της σμαράγδινο ἡ μεγάλη αὐτὴ Ἀμαδρυάς, ποὺ ὕστερα ἀπὸ χιλιάδες χρόνια εἶχε ἔξαφνα ἀναζήσει. Γιατὶ πραγματικὰ εἶχε ἀναζήσει ἡ

Νύμφη, πού μὲ τὴν ἀγάπη της πρὸς τὴν φύσι καὶ τὴν καλωσύνη της θὰ μετεμόρφωνε τὴ θλιβερὰ ἐκείνη ἔκτασι σὲ κοιλάδα ζωῆς καὶ χαρᾶς, σὲ κατοικία θεῶν καὶ πάλιν.

Ἀπὸ ἡμέρες εἶχαν ἑτοιμασθῆ τὰ δενδρύλλια, ποὺ θὰ ἐφυτεύοντο, καὶ εἶχαν ἀνοιχθῆ οἱ λάκκοι. Κι' ἐκεῖνο τὸ πρωῒ τοῦ Ἰανουαρίου ἡ Ἀθήνα ἐξύπνησε ἕτοιμη γιὰ τὸ γενικὸ συναγερμό. Ὁ λαὸς αὐτὸς ποὺ δημιουργεῖ θαύματα, μὲ τὴ φιλοτιμία του καὶ τὴν ἁγνή του ψυχή, ὅταν θὰ βρῆ τὸν ἡγέτη ποὺ θὰ τὸν ἐμπνεύση καὶ θὰ τὸν ὁδηγήση, ἐμπῆκε μέσα στὸ νοῦ καὶ τὴν καρδιὰ τῆς Πριγκηπίσσης του. Καὶ δὲν εἶναι ὑπερβολὴ νὰ πῆ κανείς, ὅτι ὅλος ὁ μικρὸς πληθυσμὸς τῆς πρωτευούσης ἔλαβε μέρος στὴν πρώτη ἐκείνη ἑορτὴ τοῦ πρασίνου. Ἐδῶ ὅμως θὰ δώσω τὸ λόγο στὴ γλαφυρὴ πέννα τοῦ Ζαχαρία Παπαντωνίου, ποὺ ἐξωγράφισε τὴ ζωντανὴ εἰκόνα τῆς ὡραίας ἐκείνης ἡμέρας μ' αὐτὲς τὶς ἁπλὲς καὶ δυνατὲς γραμμὲς στὸ περιοδικὸ «Παναθήναια»:

«. . . Τὴν ὥρα ποὺ ἐπήγαιναν εἰς τὸν λόφον τοῦ Φιλοπάππου διὰ νὰ φυτεύσουν 50 χιλιάδες λαοῦ ὡς μιὰ ἀπὸ τὰς πλημμύρας ποὺ περνοῦν αἰφνιδίως ἀπὸ ξηροὺς τόπους διὰ ν' ἀφίσουν ὀπίσω των μίαν πρασιάν, τὴν ὥρα ἐκείνην διῆλθεν ἐφ' ἁμάξης ἡ κυανῆ αἰθρία δύο ἡγεμονικῶν ὀφθαλμῶν. Ἡ Πριγκήπισσα Σοφία μετέβαινε νὰ φυτεύση ἓν δένδρον, νὰ φυτεύση μίαν ψυχήν, νὰ πλάση ἕναν κόσμον. Ὁ ἥλιος ὅλος δόξαν ὑπέσχετο τὴν ὥραν ἐκείνην νὰ δωρήση τὰ γονιμώτερα θάλπη του εἰς τὸ γεννώμενον δάσος καὶ ὁ οὐρανὸς προητοίμαζε τὴν δρόσον. Καὶ ἐπὶ τῶν ξηρῶν ἐκτάσεων ὁ λαὸς δι' ὀλίγων πρασίνων γραμμῶν φαινομένων μακρόθεν ἔγραψεν ἐν μιᾷ στιγμῇ συμβόλαιον ἀγάπης πρὸς τὴν φύσιν. Ἡ οὐρανομήκης ζητωκραυγὴ μὲ τὴν ὁποίαν Ἀθηναϊκὸς λαὸς ὑπεδέχθη τὴν Πριγκήπισσαν ἦτο τὸ θυμίαμα τῆς εὐγνωμοσύνης του πρὸς αὐτήν. Ἡ Βασίλισσα τοῦ μέλλοντος μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ποὺ ἔκλειαν τὴν ἀσυννέφιαστον αἰθρίαν ἀτελειώτου καλωσύνης ἐφύτευσε τὸ Ἀθηναϊκὸν δάσος τοῦ μέλλοντος».

Ἔτσι ἐφυτεύθη ὁ λόφος τοῦ Φιλοπάππου. Κατόπιν ἠκολούθησε ὁ ἐξωραϊσμὸς τοῦ Ζαππείου καὶ ἡ δημιουργία τοῦ Ἄλσους. Ἐδῶ ὅμως ὑπῆρχε ἕνα σοβαρὸ ἐμπόδιο. Τὸ νεκροταφεῖον τῶν Διαμαρτυρομένων, ποὺ βρισκόταν στὴν ἄκρη τοῦ κήπου καὶ κατελάμβανε ἀρκετὸ πολύτιμο χῶρο. Ἀλλ' ἡ Σοφία δὲν ἐδίστασε. Ἐνήργησε καὶ ἐπέτυχε τὴν μεταφοράν του, πρᾶγμα ποὺ ἐπὶ τόσα χρόνια κανεὶς δὲν εἶχε

κατορθώσει νὰ πραγματοποιήση. Ἔπειτα ἐδενδροφυτεύθησαν ὁ λόφος τοῦ Ἀρδηττοῦ, οἱ πρόποδες τοῦ Λυκαβηττοῦ, ἡ Καστέλλα, ἐδημιουργήθησαν τὸ Ἄλσος τοῦ Παγκρατίου καὶ τὸ Ἄλσος τῆς Καισαριανῆς. Παντοῦ ὅπου ὑπῆρχε λόφος ἢ κατάλληλος χῶρος ἡ Πριγκήπισσα ὠργάνωνε τὴν πράσινη ἐκστρατεία της. Κινητοποιοῦσε τοὺς μαθητὰς τῶν Σχολείων, τὶς ὀργανώσεις, τὰ μέλη τῆς Φιλοδασικῆς Ἑταιρίας, ἕναν κόσμο ὁλόκληρο ποὺ ἀποτελοῦσε τὸν ἐθελοντικὸ στρατὸ τῆς σταυροφορίας της γιὰ τὴν ἀναδάσωσι τῆς Ἑλλάδος, γιὰ τὴν ὑγεία καὶ τὴ χαρὰ τῶν κατοίκων της. Κὰι σὲ λίγον καιρὸ ἐκεῖ ὅπου ἦσαν γυμνοὶ λόφοι καὶ πέτρες ξεφύτρωσαν χαρούμενες δάσεις μὲ τὰ πρῶτα δεντράκια, ποὺ μεγάλωναν σιγὰ-σιγά, γιὰ νὰ συνθέσουν τὸ καλαίσθητο πλαίσιο τῆς πρωτευούσης.

Τὸ ἐνδιαφέρον της γιὰ τὴ δενδροφύτευσι τῶν πλατειῶν καὶ ὁδῶν τῆς πόλεως ἦταν πάντοτε ζωηρό. Ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ στενοὺς συνεργάτες της στὸν ἀγῶνα τοῦ πρασίνου ἦταν καὶ ὁ διευθυντὴς Δασῶν τοῦ ὑπουργείου Γεωργίας Πέτρος Κοντός, ποὺ ἀργότερα ἔγινε καθηγητὴς τῆς Δασολογίας στὸ Πανεπιστήμιο καὶ Ἀκαδημαϊκός. Αὐτὲς τὶς πράσινες δάσεις τῶν Ἀθηνῶν τὶς ἐπισκεπτόταν συχνά, παρακολουθοῦσε τὴν ἀνάπτυξί τους κι᾿ ἔδινε ὁδηγίες γιὰ τὴν περιποίησί τους. Κάθε νέο δενδράκι γιὰ τὴ Σοφία ἦταν καὶ μιὰ μικρὴ ζωή. Ὁ Κοντὸς μὲ τὴν εὐρυμάθεια καὶ τὸν ζῆλο ποὺ τὸν διέκρινε εἶχε καταρτίσει ἕνα πλῆρες σχέδιο δενδροφυτεύσεως τῆς πρωτευούσης, τὸ ὁποῖον, χάρις στὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἐνίσχυσι τῆς Πριγκηπίσσης, ἐτέθη σὲ ἐφαρμογὴ καὶ ἀπέδωσε ἄριστα ἀποτελέσματα. Ἐπίσης γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ εἶχε πολλὲς συνεργασίες μὲ τὸν τότε Δήμαρχο τῶν Ἀθηνῶν Σπῦρο Μερκούρη, μὲ τὸν ὁποῖον κάποτε διεφώνησε γιὰ τὸ κλάδεμα τῶν δένδρων. Εἶχε φυτευθῆ μὲ πιπεριὲς ἡ θαυμάσια δενδροστοιχία τῆς ὁδοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, ποὺ εἶναι καὶ σήμερα ἡ ὡραιότερη καὶ γραφικώτερη τῆς πόλεως. Ἡ Δενδροκομικὴ ὑπηρεσία τοῦ Δήμου ἐκλάδευε τὶς παραφυάδες, ποὺ φυτρώνουν στὶς ρίζες τῶν δένδρων. Ἡ Σοφία ὅμως ἐπέμενε στὸ ἀντίθετο καὶ ὑπεστήριζε τὴν ἄποψί της μὲ τὶς γνῶμες ξένων δενδροκόμων. Γρήγορα ὅμως ἀντελήφθη καὶ ἀνεγνώρισε, ὅτι οἱ γνῶμες αὐτὲς ἦσαν ἐσφαλμένες καὶ ὅτι τὸ δίκαιο ἦταν μὲ τὸ μέρος τῆς Δενδροκομικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Δήμου.

Μὲ τὴν πρωτοβουλία της πάντοτε ἡ Φιλοδασικὴ Ἑταιρία ἐργαζόταν ἐντατικὰ ἐπιστρατεύοντας συχνὰ τὰ μέλη της σὲ ἐξορμήσεις στὴν

'Αττική, γιὰ νὰ δώση στὴν πρωτεύουσα τὸ χρῶμα ποὺ τῆς ἔλειπε. Φυτώρια ἐδημιουργήθησαν, γιὰ νὰ προμηθεύουν τὰ δενδρύλλια, ποὺ ἐφύτευαν τὰ παιδιὰ τῶν Σχολείων καὶ οἱ Πρόσκοποι στὶς πράσινες γιορτές, ποὺ διωργάνωναν, ἐδῶ καὶ στὶς ἐπαρχίες. Τὸ πρόγραμμα τῆς Φιλοδασικῆς ἦταν εὐρύτατο, μὲ προοπτικὴν νὰ ἐπεκταθῆ σὲ ὅλη τὴ χώρα. 'Ιδιαιτέρως πρέπει νὰ ἀναφερθῆ, ὅτι στὴν πόλι τῶν Πατρῶν ἐφυτεύθη ἕνα θαυμάσιο δασύλλιο, ὁλόγυρα στὸ Βενετσιάνικο κάστρο, ποὺ φέρει τὸ ὄνομα τῆς Βασιλίσσης. Σήμερα αὐτὸ τὸ δασύλλιο εἶναι μιὰ ὡραία πευκόφυτη ἔκτασις, ἕνα ἀληθινὸ στολίδι γιὰ τὴν πόλι τῶν Πατρῶν.

Τὸ μεγάλο αὐτὸ ἐκπολιτιστικὸ ἔργο δὲν μποροῦσε βέβαια νὰ διεξάγεται μηχανικά. Ἡ βάσις γιὰ τὴν ἐπιτυχία του καὶ τὴν ἀπόδοσί του ἦταν νὰ μπῆ μέσα στὴν καρδιὰ τοῦ λαοῦ ἡ ἀγάπη γιὰ τὸ πράσινο. Νὰ γίνη προπαγάνδα μὲ τὸν Τύπο, μὲ διαλέξεις, μὲ βιβλία. Νὰ γίνεται συστηματικὴ διδασκαλία στοὺς μαθητὰς τῶν Σχολείων, ὥστε νὰ θεωρήσουν τὸ δένδρο ὡς τὸν καλλίτερο φίλο τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ σ' αὐτὸν τὸν τομέα ἡ προσπάθεια τῆς Βασιλίσσης ἐπέτυχε ἐξ ὁλοκλήρου. Κι' ὅμως οἱ ἀντιδράσεις ὡρισμένων καὶ τὰ ἐμπόδια δὲν ἔλειψαν. Ὑπῆρχε καὶ τότε ἡ μερὶς ἐκείνη τοῦ λαοῦ, ποὺ ἐκδηλώνει τὴν ἀδιαφορία της καὶ τὶς αἰώνιες μεμψιμοιρίες της γιὰ κάθε προσπάθεια ποὺ ἀφορᾶ τὴν πρόοδο καὶ τὸν ἐξωραϊσμὸ τοῦ τόπου. Καὶ βρέθηκαν ἄνθρωποι ποὺ δὲν εἶδαν μὲ καλὸ μάτι τὴν προσπάθεια αὐτὴ τῆς Βασιλίσσης. Λόγοι πολιτικοὶ καὶ ἐδῶ. 'Αλλ' 'Εκείνη δὲν ἐπηρεάζετο εὔκολα ἀπὸ παρόμοιες ἐκδηλώσεις. Τραβοῦσε πάντα μπροστὰ καὶ δὲν ἔβλεπε παρὰ πῶς θὰ κατώρθωνε νὰ ἐπιτύχη ὁ σκοπός της, ποὺ ἀπέβλεπε γιὰ τὸ καλὸ καὶ τὴν προκοπὴ τῆς χώρας.

'Ακόμη ἔφθασε μὲ τὸ στοργικό της χέρι νὰ τοποθετῆ στὰ πάρκα καὶ στὰ δασύλλια τὶς περίφημες καλλιγραφικὲς πινακίδες μὲ τὴ φράσι «ἀγαπᾶτε τὰ δένδρα», «προστατεύετε τὰ δένδρα».

Οἱ πόλεμοι ὅμως καὶ οἱ ἐσωτερικὲς ἀνωμαλίες ποὺ ἐμεσολάβησαν ἐστάθηκαν τὰ κυριώτερα ἐμπόδια στὴν ἀνάπτυξι τοῦ φιλοδασικοῦ ἔργου. 'Αλλὰ ὁ σπόρος εἶχε ριφθῆ καὶ εἶχε ἀποδώσει τοὺς καρπούς του. Καὶ σήμερα ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ πράσινο ἔχει καταστῆ κοινὴ συνείδησις. Καινούργια πάρκα ἔγιναν, δενδροστοιχίες ἐφυτεύθησαν, δάση ξεφύτρωσαν σ' ὅλη τὴν 'Αττικὴ πού, λίγες δεκάδες χρόνια πρίν, ἦταν ἕνα εἶδος Σαχάρας. Καὶ εἶναι κοινὴ ἡ ὁμολογία πὼς

δλη αὐτὴ ἡ πολιτισμένη φροντίδα ὀφείλεται ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο στὴν Πριγκήπισσα Σοφία, ποὺ ἀγάπησε μὲ ὅλην της τὴν ψυχὴ τὸ πράσινο κι' ἔκανε καὶ τοὺς ἄλλους νὰ τὸ ἀγαπήσουν. Γιατὶ δὲν εἶναι ἀρκετὸ νὰ δημιουργήση κανεὶς ἕνα ἔργο πολιτισμοῦ. Ἀκόμη πιὸ σπουδαῖο εἶναι νὰ ἐμπνεύση τὴν ἀγάπη καὶ τὸ σεβασμὸ τοῦ λαοῦ σ' αὐτό, νὰ μεταδώση τὴν πίστι καὶ νὰ θεμελιώση μιὰ παράδοσι ποὺ θὰ συνεχισθῆ κι' ὅταν ὁ δημιουργὸς λείψη. Αὐτὴ τὴν ἀγάπη στὸ πράσινο κατώρθωσε νὰ ἐμπνεύση ἡ Βασίλισσα Σοφία μὲ τὴ συνεχῆ καὶ ἀκούραστη προσπάθειά της, ἀπὸ τὰ χρόνια ποὺ ἦταν Πριγκήπισσα Διαδόχου μέχρι τὶς τελευταῖες ἡμέρες τῆς ζωῆς της. Μακρυὰ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, μὲ τραυματισμένη τὴν καρδιὰ ἀπὸ τὶς συμφορὲς ποὺ τὴν βρῆκαν, δὲν ἔπαυσε νὰ σκέπτεται τὰ δένδρα της, νὰ ρωτάη γι' αὐτὰ καὶ νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν διάδοσι τῆς φιλοδασικῆς ἰδέας. Καὶ ὁ λαὸς αὐθόρμητα καὶ δίκαια τὴν ὠνόμασε «Βασίλισσα τοῦ Δάσους», πρὶν ἀκόμα γίνη Βασίλισσα τῆς Ἑλλάδος. Καὶ θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι τὰ δένδρα τῆς Ἀττικῆς, ὅταν ὁ ἄνεμος περνάη ἀνάμεσά τους, σιγοψιθυρίζουν πάντα τ' ὄνομά της...

Καὶ τώρα, κάθε φορὰ ποὺ φυτεύεται ἕνα δασύλλιο, εἶναι κι' ἕνα συμβολικὸ εὐλαβικὸ μνημόσυνο πρὸς τὴν ψυχὴν Ἐκείνης, ποὺ πρώτη ἐχάρισε στὴν πρωτεύουσα τὴν ὀμορφιά, καὶ τὴ χαρὰ τοῦ πρασίνου.

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΕΙΡΑΣ

Η ΠΡΙΓΚΗΠΙΣΣΑ Σοφία έτρεφε άληθινή λατρεία γιά τή Μητέρα της τήν Αύτοκράτειρα Αύγούστα Βικτωρία. Είχε μαζί της συχνή άλληλογραφία, στήν όποίαν άφινε νά ξεχύνεται όλη ή τρυφερότης καί ή άγάπη τής ψυχής της. Τά ίδια αίσθήματα ένοιωθε καί ή Αύτοκράτειρα, πού άγαπούσε μαζί μέ τήν κόρη της καί τήν Ἑλλάδα σάν δεύτερη Πατρίδα της. Στόν κύκλο τής έπιρροής της δέν έπαυε ποτέ νά δείχνη θερμότατον ένδιαφέρον γιά τή χώρα τής όποίας Βασίλισσα έμελλε νά γίνη ή Σοφία. Τήν Ἑλλάδα ή Αύτοκράτειρα τήν είχε γνωρίσει άπό τά βιβλία άπό τά νεανικά της χρόνια καί άργότερα μετά τούς γάμους τής κόρης της τήν έγνώρισε άπό κοντά, γιατί τήν έπεσκέφθηκε άρκετές φορές. Ἐξ άλλου τής άρεσε νά μαθαίνη έλληνικές λέξεις κι' έδειχνε ίδιαίτερη συμπάθεια σέ κάθε έλληνικό.

Στήν άλληλογραφία της μέ τήν Βασίλισσα τής Ἀγγλίας ύπάρχουν πολλά σημεία πού δείχνουν τό ένδιαφέρον της γιά τήν Ἑλλάδα. Θά παραθέσω ένα άπόσπασμα άπό έπιστολή της γραμμένη στίς 13 Δεκεμβρίου 1890, όταν τό Μακεδονικό ζήτημα, πού βρισκόταν πάλι σέ όξύ σημείον, άπασχολούσε τήν Εύρώπη. Στίς κρίσεις της έκείνες πού άνέφερε στήν έπιστολή της άποδεικνύεται όχι μόνον ή μέριμνα τής Αύτοκρατείρας γιά τόν τόπο μας, άλλά καί τό πολιτικό της αίσθητήριο. Θά έλεγε κανείς μάλιστα πώς έχει τήν έπικαιρότητά του καί σήμερα.

«..."Οσον άφορά τήν Ἑλλάδα, έγραφε, θά ήθελα νά προσθέσω κάτι. Τό έπικίνδυνο καί εύαίσθητο ζήτημα γιά τήν είρήνη είναι τό Ἀνατολικό καί ίδιαιτέρως τό Μακεδονικό, πού έπανέρχεται πάλιν έπί τάπητος. Ποτέ ή Ἑλλάς καί ή Βουλγαρία δέν θά παύσουν νά διεκδικούν ένα μέρος μεταξύ τών δύο αύτών χωρών καί δέν θά συμφιλιωθούν ποτέ προτού τούτο κανονισθή όριστικώς. Κάποτε είχε καί ό Σάντρο ένα έξαίρετο σχέδιο πού θά ίκανοποιούσε καί τίς δυό χώρες

ἂν ποτὲ ἔχανε ἡ Τουρκία τὴ Μακεδονία. Διερωτῶμαι λοιπὸν συχνὰ ἂν ἡ Ἀγγλία, Αὐστρία, Γερμανία καὶ Ἰταλία θὰ μποροῦσαν νὰ διευθετήσουν εἰρηνικὰ τὸ ζήτημα ἐξαφανίζοντας ἔτσι τὸ ἐπικίνδυνο αὐτὸ μῆλον τῆς ἔριδος ποὺ θὰ μποροῦσε σὲ κάθε στιγμὴ νὰ ἀναστατώση τὴν Ἀνατολὴ καὶ νὰ δώση στὴ Ρωσσία τὴν τόσο ποθητὴ εὐκαιρία νὰ ἐπέμβη...».

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1901 ἡ Αὐτοκράτειρα Βικτωρία ἀρρώστησε βαρειά. Στὴν εἴδησι αὐτὴ ἡ Πριγκήπισσα Σοφία ἔσπευσε ἀμέσως νὰ εὑρεθῇ στὸ πλευρὸ τῆς ἄρρωστης Μητέρας της, ποὺ τὴν πλησίαζε ὁ θάνατος. Ἡ Αὐτοκράτειρα ὑπέφερε πολὺ στὶς τελευταῖες της στιγμὲς ὅπως καὶ ὁ μαρτυρικός της Σύζυγος, ποὺ δὲν πρόφθασε νὰ χαρῇ τὸ Θρόνο του περισσότερο ἀπὸ τρεῖς μῆνες. Ὑπέφερε ὅμως τοὺς πόνους μὲ στωϊκότητα καὶ καρτερία ὅπως κι' Ἐκεῖνος. Σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τῆς ἀρρώστειας της στάθηκαν στὸ προσκέφαλό της ἄγρυπνες οἱ δυὸ ἀγαπημένες της κόρες : Ἡ Πριγκήπισσα Διαδόχου τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ Πριγκήπισσα Φρειδερίκη τῆς Ἔσσης. Ἐπάνω στὸ μαρτυρικὸ κρεββάτι τοῦ θανάτου ἡ Αὐτοκράτειρα περιμένοντας τὸ μοιραῖον της τέλος εἶχε τὴ σκέψι της στὴν Ἑλλάδα. Κι' ἔλεγε στὴ Σοφία μὲ φωνὴ ποὺ μόλις ἀκουόταν, ὅτι θὰ ἤθελε τὸν τάφο της νὰ τὸν φτιάσουν ἀπὸ πεντελικὸ μάρμαρο.

Στὶς 5 Αὐγούστου 1901 ἡ Αὐτοκράτειρα παρέδωσε τὸ πνεῦμα, μέσα στὴ βαρειὰ θλῖψι τῶν οἰκείων της. Ἦταν τὸ δεύτερο—μετὰ τὸ θάνατο τοῦ πατέρα της—βαρὺ οἰκογενειακὸ πένθος ποὺ ἔπληξε τὴν Πριγκήπισσα Σοφία τὰ χρόνια ἐκεῖνα.

Η ΕΛΛΑΣ ΤΟΥ 1900 - 1911

ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ καὶ κοινωνικὰ γεγονότα ποὺ ἐμεσολάβησαν κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1900—1911 ὑπῆρξαν μεγάλα καὶ δραματικὰ γιὰ τὸ Ἔθνος. Τὰ φτερὰ τῆς Μεγάλης Ἰδέας, ποὺ ἐθέρμαινε ἀπὸ αἰῶνες τὸν Ἑλληνισμό, εἶχαν ψαλλιδισθῆ ἀρκετὰ μετὰ τὸν ἀτυχῆ πόλεμο τοῦ 97. Ἡ Ἑλλὰς ἔφερε ἀκόμη νωπὲς τὶς πληγὲς τῆς ἥττης. Οἱ προπηλακισμοὶ καὶ οἱ περιφρονήσεις ἐκ μέρους τῶν Τούρκων κατὰ τοῦ ἐθνικοῦ γοήτρου καὶ ἡ καθημερινὴ ἀπειλὴ κατὰ τῶν ἀλυτρώτων Ἑλλήνων ἐτραυμάτιζαν βαθειὰ τὴν ἐθνικὴ ψυχή. Οἱ βιαιοπραγίες καὶ οἱ σφαγὲς τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης μας εἶχαν προκαλέσει τὴν συγκίνησι καὶ τὴν ἀγανάκτησι τῆς κοινῆς γνώμης. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀναγκάστηκε νὰ διαμαρτυρηθῆ στὶς Μεγάλες Δυνάμεις, ἀλλὰ οἱ διαμαρτυρίες της σὲ τίποτε δὲν καλυτέρευσαν τὴν κατάστασι τῶν ὑποδούλων.

Τὸ Ἀνατολικὸ ζήτημα ἀπεκάλυπτε σιγὰ σιγὰ τὸν ἄγριο ἀνταγωνισμὸ ποὺ θὰ ἐμφανίζετο κατόπιν μεταξὺ τῶν Κρατῶν ὁλοκλήρου τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἠπείρου. Ὁ Σλαυϊσμὸς καὶ ὁ Γερμανισμὸς εἶχαν τὸ ὅπλον παρὰ πόδας γιὰ ν' ἀπειλήσουν τὰ συμφέροντα τῶν Μεσογειακῶν Δυνάμεων. Ἡ μικρὰ Ἑλλὰς ἄρχισε πλέον καθαρὰ νὰ διαβλέπη τὸν κίνδυνον καὶ τὴν ἀπειλὴν ποὺ πλησίαζε στὸν οἶκον της. Ἡ Κυβέρνησις Θεοτόκη κατέβαλε κάθε προσπάθεια γιὰ νὰ ἐντάξη τὸ Ἔθνος σὲ νέες γραμμές. Ἕνας ὀργασμὸς ἐργασίας καὶ διοργανώσεως τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων ἄρχισε νὰ πνέῃ ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς Ἑλλάδος. Πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ πατριωτικοῦ αὐτοῦ σκοποῦ ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος διωρίσθη τὴν 2αν Ὀκτωβρίου 1904 Γενικὸς Διοικητὴς τοῦ Στρατοῦ. Καὶ κατέβαλε ἀληθινὰ ὑπερανθρώπους προσπαθείας γιὰ ν' ἀνασυγκροτήσῃ τὸν Στρατὸν σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα, τὴν ζωὴν καὶ τὸ μέλλον τοῦ Ἔθνους. Καὶ ὁμολογουμένως ὁ ἄξιος τῆς Πατρίδος Ἐκεῖνος Στρατιώτης ἔκαμε κάτι περισσότερον ἀπὸ θαύματα. Ἐπραγματοποίησε αὐτὸ ποὺ ἐτόνισε στὴν ἡμερησία

διαταγή του. «Ἀπὸ τῆς τέφρας τῆς ἥττης θὰ ἀναθάλῃ ὁ φοῖνιξ τῆς Νίκης». Γιὰ πρώτη φορὰ ἡ Ἑλλὰς εἶδε πραγματικὸ Στρατό, ἀπέκτησε ἐφόδια ἱκανά, ἔκαμε τὰ περίφημα μεγάλα γυμνάσια καὶ ἡ χώρα ἄρχισε νὰ γίνεται ὑπολογίσιμη Βαλκανικὴ δύναμις.

Ἕνα ἔτος ἀργότερα τὸν Μάρτιον τοῦ 1905, ἔλαβε χώραν στὴν Κρήτη ἡ ἐπανάστασις τοῦ Θερίσου συνέπεια τῆς ὁποίας ἦταν ὁ διχασμὸς τοῦ ὁμονοοῦντος καὶ ἀδελφωμένου ὑπὸ τὸν Πρίγκηπα Γεώργιον Κρητικοῦ Λαοῦ. Ἕνας διχασμὸς, ποὺ μετέπειτα εἶχε ὀλεθρίαν ἐπιρροὴν στὶς τύχες τοῦ Ἔθνους.

Στὰ μέσα τοῦ 1908 ἔγινε τὸ περίφημο κίνημα τῶν Νεοτούρκων στὴν Κωνσταντινούπολιν ποὺ εἶχε ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὴν Ἑλλάδα ὕστερα ἀπὸ τὶς πολιτικὲς καὶ κοινωνικὲς μεταρρυθμίσεις ποὺ ἐπέφερε στὴν Τουρκία. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἕνα χρόνο κατόπιν τὸν Αὔγουστο τοῦ 1909 ἡ Κυβέρνησις εὑρέθη ἐνώπιον κινήματος παρομοίου σχεδὸν μὲ ἐκείνου ποὺ ἔγινε στὴ Τουρκία. Οἱ ἐπαναστάται, μέλη τοῦ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Ν. Ζορμπᾶν, συνεκεντρώθησαν στὸ Γουδὶ καὶ ἠνάγκασαν τὴν Κυβέρνησι Ράλλη νὰ παραιτηθῇ. Μεταξὺ τῶν πρώτων μελημάτων τῆς ἐπαναστάσεως ἦταν ἡ αἴτησις ὅπως ὁ Διάδοχος καὶ οἱ Πρίγκηπες ἀποχωρήσουν τοῦ Στρατεύματος. Καὶ πράγματι ἐπέτυχαν τοῦ σκοποῦ των. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐδέχθη τὸ πλῆγμα μὲ βαθὺν πατριωτικὸ πόνο. Ἡ Πριγκήπισσα Σοφία μὲ ὀδύνην. Συνεμερίζετο ἐξ ὁλοκλήρου τὴν πικρίαν τοῦ Συζύγου της. Κι᾿ ἔπειτα ἀπὸ λίγο ὁ Διάδοχος μὲ τὴν οἰκογένειά του ἀνεχώρησε εἰς τὴν Εὐρώπη. Ἐπέρασε μερικοὺς μῆνες στὸ Παρίσι καὶ στὴ Φραγκφούρτη.

Στὰ 1910 ἐμφανίστηκε στὴν πολιτικὴ σκηνὴ τῆς Χώρας ὁ Βενιζέλος, ὁ ὁποῖος γιὰ νὰ μειώσῃ τὴν ὀξύτητα τῶν παθῶν καὶ τὶς ἀκρότητες τῶν ἐπαναστατικῶν ἐμπνεύσεων, ἐπανέφερε τοὺς Πρίγκηπας στὸ Στρατό. Ὁ Διάδοχος διωρίσθη ἀμέσως Γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς τοῦ Στρατοῦ καὶ συνέχισε τὸ διακοπὲν ἔργον του τῆς ἀναδιοργανώσεως καὶ ἐκπαιδεύσεως τῶν ἐνόπλων δυνάμεων.

Ἦταν ἐποχὴ μεγάλων ζυμώσεων στὴν Ἀνατολή. Τὰ Βαλκανικὰ Κράτη εἶχαν ἀφυπνισθῆ. Κάτι θὰ συνέβαινε στὴν Τουρκία. Καὶ ἡ Ἑλλὰς ἔπρεπε νὰ εἶναι ἕτοιμος. Ὁ Κωνσταντῖνος ἦταν ὁ πρωταγωνιστὴς καὶ πρωτεργάτης αὐτῆς τῆς ἐθνικῆς προετοιμασίας. Οἱ ὑπηρεσίες του ἐκεῖνες ἔτυχαν πράγματι μιᾶς δικαίας ἐκτιμήσεως ἀπὸ

ὅλους. Ἀκόμη καὶ τὰ μέλη τοῦ διαλυθέντος στὸ μεταξὺ Στρατιωτικοῦ Συνδέσμου ποὺ εἶχαν ζητήσει τὴν ἀπομάκρυνσίν του, ἀνεγνώριζαν τώρα τὴν στρατιωτικήν του ἰδιοφυΐαν καὶ ἐξεφράζοντο μὲ πολλὴ εὐμένεια γιὰ τὸ Διάδοχο. Κάτω ἀπὸ τὰς διαταγάς του καὶ τὸ προσωπικό του παράδειγμα συνετελεῖτο ἡ ἀναδιοργάνωσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ ποὺ δὲν ἔμοιαζε, τίποτε σὲ μὲ τὸν παλαιό. Ὑποδειγματικὴ πειθαρχία, μόρφωσις τῶν στελεχῶν, ἐφοδιασμὸςμὲ σύγχρονο πολεμικὸ ὑλικό, πίστις καὶ ἐνθουσιασμός, δημιουργοῦσαν μέσα σὲ λίγο χρονικὸ διάστημα ἕνα ἀληθινὸ θαῦμα. Δημιουργοῦσαν ἕνα Στρατὸ ποὺ ἦταν ἄξιος γιὰ τὸ μεγάλο προορισμὸ ποὺ τοὺ ἐπεφύλασσεν ἡ ἱστορία.

Αὐτὴ ἡ κοινὴ ἀναγνώρισις τῶν ἀόκνων πατριωτικῶν προσπαθειῶν τοῦ Κωνσταντίνου βρῆκε ἰδιαίτερη ἀπήχησι στὰ αἰσθήματα τῆς Πριγκηπίσσης Σοφίας, ἡ ὁποία, ὅταν ἄκουε νὰ ὁμιλοῦν γιὰ τὸν ἄνδρα της μὲ τόσον ἐνθουσιασμόν, χαμογελοῦσε μὲ ἱκανοποίησιν. Καὶ τὸ ἔτος ποὺ ἠκολούθησε, ἦταν ἔτος ἐντατικῆς πολεμικῆς προπαρασκευῆς. Ἔτος ἀγωνίας γιὰ τὴν αὔριον, ποὺ ξημέρωνε μέσα σὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα γεμάτη ἀπὸ τὴν ὀσμὴν τῆς πυρίτιδος.

ΟΙ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Η ΝΥΚΤΑ τῆς 17ης πρὸς τὴν 18ην Σεπτεμβρίου 1912 ἦταν γιὰ τὴν Ἑλλάδα προάγγελος σοβαρῶν γεγονότων γιὰ τὴν τύχη τοῦ Κράτους καὶ τοῦ ὑποδούλου ἑλληνισμοῦ. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου τῆς κρισίμου ἐκείνης ἡμέρας καὶ λίγο πρὶν ἀπὸ τὰ μεσάνυκτα ἐκυκλοφόρησαν στὰς Ἀθήνας ἔκτακτα παραρτήματα τῶν ἐφημερίδων ποὺ ἀνήγγειλαν τὴν κήρυξιν γενικῆς ἐπιστρατεύσεως. Παρὰ τὶς προσπάθειες τῆς Εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας πρὸς ἀποσόβησι τῆς ρήξεως τὰ πράγματα ὡδηγοῦσαν πρὸς τὴ μοιραία λύσι. Ἡ πυρκαϊὰ τῆς Βαλκανικῆς ἀνεμένετο νὰ ἐκραγῇ ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμή.

Ὡς τόσο, ἐμεσολάβησαν μερικὰ εἰκοσιτετράωρα γεμάτα ἀνησυχία καὶ νευρικότητα. Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἔζουσε κάτω ἀπὸ τὴν ἀγωνιώδη προσμονὴ τοῦ πολέμου, ποὺ δὲν ἦταν μακρυὰ ἀπὸ τὸ κατώφλι του. Τέλος ἦρθε ἡ στιγμὴ ὅπου τὰ ἀπειλητικὰ σύννεφα ποὺ πλημμύριζαν τὸν ὁρίζοντα ἔφεραν τὴν ὁρμητικὴ καταιγίδα. Στὶς 6 Ὀκτωβρίου ἄρχισαν οἱ ἐχθροπραξίες ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς ὑπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου ἐπέρασε τὰ σύνορα καὶ ἔδωσε τὴν πρώτη μάχη στὴν πεδιάδα τῆς Ἐλασσῶνος, τὴν ὁποίαν κατέλαβε ἐντὸς 24 ὡρῶν κάτω ἀπὸ τὰ σφοδρὰ πυρὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἡ μάχη αὐτή, παρὰ τὴν ὀλιγόχρονη διάρκειά της, εἶχε τοῦτο τὸ χαρακτηριστικό, τὸ ὁποῖον ἀπὸ τότε παρετηρεῖτο σὲ ὅλες τὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις. Ὁ Ἀρχιστράτηγος Κωνσταντῖνος, ὁ ἐπίδοξος Διάδοχος Γεώργιος—ὁ σημερινὸς Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων—καὶ οἱ λοιποὶ πρίγκηπες, καθὼς καὶ οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ ἐπροπορεύοντο τῶν τμημάτων τους καὶ ἔδιδαν πρῶτοι τὸ παράδειγμα τῆς ἐπιθέσεως καὶ τῆς αὐτοθυσίας.

Τρεῖς ἡμέρες ἀργότερα τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα ἔδωσαν τὴ μεγάλη καὶ νικηφόρο μάχη τοῦ Σαρανταπόρου καὶ ὕστερα ἀπὸ λίγες ἡμέρες τὰ Σέρβια καὶ ἡ Κοζάνη ἦσαν καὶ πάλιν ἑλληνικά. Κατό-

πιν ἡ Στρατιὰ εἰσῆλθε στὴ Βέρροια καὶ κατέλαβε τὰ Γιαννιτσά. Καὶ τώρα ὁ δρόμος ἦταν ἀνοικτὸς πρὸς τὴ Θεσσαλονίκη, τῆς ὁποίας ἡ φρουρὰ ἀναγκάστηκε νὰ παραδοθῆ τὸ βράδυ τῆς 26ης Ὀκτωβρίου.

Ὁ Στρατὸς τῆς Ἠπείρου προήλασε νικηφόρος κι' ἔπειτα ἀπὸ πολύωρο μάχη κατέλαβε τὰ Πέντε Πηγάδια καὶ ἔφθασε μπρὸς στὰ Γιάννενα, τὰ ὁποῖα ἔπεσαν κατόπιν μακρᾶς καὶ πολυνέκρου πολιορκίας. Κατὰ τὶς μάχες αὐτὲς ἕνα θραῦσμα ὀβίδος τοῦ ἐχθρικοῦ πυροβολικοῦ ἐπλήγωσε τὸν ἐπίδοξο Διάδοχο Γεώργιο στὸ ἀριστερὸ χέρι καὶ ἀκριβῶς στὸν καρπό, ὅπου ἦταν δεμένο τὸ ὡρολόγιό του, τὸ ὁποῖον ἐθραύσθη. Μετὰ ἠκολούθησε ἡ πτῶσις τοῦ Μπιζανίου καθὼς καὶ τῶν ἄλλων ὀχυρῶν τῆς Ἠπείρου. Ἀλλὰ δὲν πρόκειται νὰ ἱστορηθοῦν ἐδῶ τὰ κατορθώματα ποὺ ἔκαμε ὁ Στρατός μας ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Κωνσταντίνου, οὔτε τοῦ Στόλου ὑπὸ τὸν Ναύαρχο Κουντουριώτη. Γιατὶ ὑπάρχουν κι' ἄλλες σελίδες ἐξ ἴσου συγκινητικές, ποὺ ἐγράφησαν μὲ τὴν ἔμπνευσι καὶ τὴν πρωτοβουλία τῆς Πριγκηπίσσης Σοφίας καὶ τῶν ἄλλων Πριγκηπισσῶν μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὴν Βασίλισσα Ὄλγα. Εἰδικώτερα, ἡ δρᾶσις, κατὰ τὸν πρῶτο καὶ δεύτερο Βαλκανικὸ πόλεμο, τῆς Σοφίας γύρω ἀπὸ τὴν ἵδρυσι Στρατιωτικῶν Νοσοκομείων καὶ τὴν περίθαλψι τῶν τραυματιῶν φέρει τὴν σφραγῖδα τῆς στοργικωτέρας μερίμνης καὶ τῆς ἀδιακόπου φροντίδος ὑπὲρ τῶν μαχομένων παιδιῶν τῆς Ἑλλάδος.

Κατὰ τὶς ἔνδοξες ἐκεῖνες ἡμέρες, ποὺ ἐδημιούργησαν τὴ Νέα Ἑλλάδα καὶ ἄνοιξαν τὸν μεγάλο δρόμο πρὸς τὴν πραγματοποίησι τῶν ὀνείρων τῆς Φυλῆς, ἡ Πριγκήπισσα βρέθηκε στὶς ἐπάλξεις τοῦ καθήκοντος.

Ἀρκετὸν καιρὸ πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο, παράλληλα μὲ τὴν ἀναδιοργάνωσι τοῦ Στρατοῦ γιὰ νὰ καταστῆ ἄξιος τῆς σοβαρῆς ἀποστολῆς του, ἄρχισε νὰ συστηματοποιῆται καὶ ἡ Στρατιωτικὴ Ὑγιεινομικὴ Ὑπηρεσία. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως δὲν ἐκρίνετο ἐπαρκὴς γιὰ τὴν περίθαλψι τῶν τραυματιῶν καὶ τῶν ἀσθενῶν τοῦ ἐπικειμένου πολέμου. Ἐχρειάζετο νὰ πλουτισθοῦν μὲ ἀνάλογο ὑλικὸ τὰ ὑπάρχοντα Στρατιωτικὰ Νοσοκομεῖα καὶ νὰ συσταθοῦν καὶ νέα. Κι' ἔτσι τὶς παραμονὲς τοῦ πολέμου ἡ Βασίλισσα Ὄλγα, ἡ ὁποία, ὅπως ἦτο φυσικόν,

ἔπρεπε νὰ προΐσταται αὐτῆς τῆς προσπαθείας, καὶ ἡ Πριγκήπισσα Σοφία ἀφωσιώθηκαν μὲ ἐνθουσιασμὸν στὴ δημιουργία νέων μέσων Νοσοκομειακῆς περιθάλψεως.

Στὴ μεγάλη αὐτὴ προσπάθεια ἡ Πριγκήπισσα Σοφία ἀφιέρωσε ὁλόκληρο τὸν ἑαυτό της. Προσέφερε τὴν πίστι της, τὴν ἀκάματη δραστηριότητά της, τὸ ὀργανωτικό της πνεῦμα. Ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος ὥς τὴν ὥρα ποὺ ἐτελείωσε, βρισκόταν εἰς διαρκῆ κίνησι. Ὠργάνωνε, ἐπέβλεπε καὶ καθωδηγοῦσε, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Ἑλληνίδων ποὺ προσῆλθον καὶ ἀνέλαβαν τὸ ἔργον τῆς περιθάλψεως τῶν τραυματιῶν ὑπὸ τὰς διαταγάς της. Γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ ἡ Σοφία ἀπευθύνθηκε πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ποὺ δὲν εἶχαν κληθῆ ὑπὸ τὰ ὅπλα, καὶ πρὸς τὶς Ἑλληνίδες καὶ τοὺς ὑπενθύμισε τὸ πατριωτικό τους καθῆκον μὲ αὐτὴν τὴν συγκινητικὴ ἔκκλησι:

«Ἡ μητρικὴ στοργὴ καὶ περίθαλψις τῶν τραυματιῶν αὐτῶν, τῶν ὑπὲρ τῆς Πατρίδος ἀγωνιζομένων, εἶναι τὸ εὐγενέστερον τῶν καθηκόντων, ἀντάξιον πρὸς ἐκεῖνο τοῦ ὑπὲρ αὐτῆς θνήσκοντος. Ἐπανειλημμένως καὶ πάντοτε μοῦ ἐδόθη ἀφορμὴ νὰ ἐκτιμήσω τὰ πατριωτικὰ καὶ γενναῖα αἰσθήματα τῶν τέκνων τῆς Πατρίδος μας. Καὶ σήμερον, ἱδρύουσα Νοσοκομεῖα ἐν Ἀθήναις ὑπὸ τὴν ἐμὴν μέριμναν καὶ ἐπίβλεψιν διὰ τοὺς τραυματίας πολέμου ἀδιαφόρως βαθμοῦ, ἀποτείνομαι καὶ πάλιν πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ Ἕλληνας καὶ Ἑλληνίδας, ἐπικαλουμένη τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν εὐγενῆ αὐτῶν συνδρομήν.

ΣΟΦΙΑ»

Στὴν ἔκκλησί της αὐτὴ ἔσπευσαν ν' ἀπαντήσουν μὲ προθυμία χιλιάδες Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνίδων ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ καὶ ἐξωτερικό, συμμετέχοντες, κατὰ τὴ δύναμί τους καὶ τὸν τρόπο τους ὁ καθένας, στὸ νέο μεγάλο ἀγῶνα, ποὺ ἀνελάμβανε τὸ Ἔθνος μὲ τὴν πιὸ αἰσιόδοξη προοπτική.

Πρὶν ἀκόμη τελειώση ὁ πρῶτος πόλεμος, ὁ Ἑλληνοτουρκικός, ἡ Σοφία ἵδρυσε καὶ συνετήρησε στὴν πρωτεύουσα τρία Νοσοκομεῖα ἀπὸ 250 κλίνες ἕκαστον. Καὶ ἐκτὸς ἀπ' αὐτὰ ἵδρυσε τρία στὴ Θεσσαλονίκη, ἕνα στὴ Φιλιππιάδα, ἕνα στὴν Κέρκυρα καὶ ἕνα Ἀναρρωτήριο στὴ Φρεαττύδα. Καὶ πρὶν ἀρχίση ὁ δεύτερος Βαλκανικὸς πόλεμος χάρις στὴν ἐνεργητικότητα τῆς Πριγκηπίσσης εἶχαν προστεθῆ 3.500 ἀκόμη κλίνες συνολικῶς σὲ ἐκεῖνες ποὺ ὑπῆρχαν. Ἐκ παραλλήλου ἡ

Πριγκήπισσα Ἑλένη—σύζυγος τοῦ Πρίγκηπος Νικολάου—εἶχε ἱδρύσει ἕνα Νοσοκομεῖο στὴ Λαμία καὶ εἶχε διοργανώσει δύο Σιδηροδρομικοὺς Νοσοκομειακοὺς συρμούς. Ἡ Πριγκήπισσα Μαρία—σύζυγος τοῦ Πρίγκηπος Γεωργίου—ποὺ ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ ἀπὸ τὸ Παρίσι, ἐσύστησε τὸ πρῶτο πλωτὸ Νοσοκομεῖο μὲ 150 κλίνες διὰ τῆς διασκευῆς τοῦ ἐπιβατικοῦ ἀτμοπλοίου «Ἀλβανία». Ἀλλὰ καὶ οἱ ἄλλες Πριγκήπισσες συμμετέσχον στὸν ἀγῶνα αὐτὸν τῶν μετώπισθεν, βοηθοῦσαι τὴ βασίλισσα Ὄλγα καὶ τὴν Πριγκήπισσα Σοφία στὸ ἐθνικό τους ἔργο, ἐνῶ συγχρόνως κατέβαλλον κάθε φροντίδα γιὰ τὴν περισυλλογὴ καὶ ἀποστολὴ μαλλίνων εἰδῶν στὸ Μέτωπον.

Γιὰ τὴν κανονικὴ λειτουργία τῶν Νοσοκομείων ἡ Σοφία μετεκάλεσε 74 ξένες νοσοκόμους, γαλλίδες, ἀγγλίδες καὶ γερμανίδες, ποὺ ἦσαν εἰδικῶς ἐξησκημένες καὶ εἶχαν πολυετῆ πεῖρα. Τοῦτο δέ, γιατὶ ἡ νοσοκομειακὴ διδασκαλία καὶ κατάρτισις στὴν Ἑλλάδα δὲν εἶχε προχωρήσει ἀκόμη τὴν ἐποχὴ ἐκείνη σὲ σημεῖο ὥστε νὰ ἐπαρκῆ στὴν ἀντιμετώπισι τῶν ἐξαιρετικῶν καθηκόντων ποὺ ἐπέβαλε ὁ πόλεμος.

Ἐνῶ ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος ἐμάχετο ἐπὶ κεφαλῆς τῶν στρατευμάτων του κερδίζοντας τὴν μία νίκη κατόπιν τῆς ἄλλης, ἡ Πριγκήπισσα Σοφία εἶχε ἀφιερώσει ὁλόκληρο σχεδὸν τὸ εἰκοσιτετράωρό της στοὺς τραυματίες, ποὺ ἔφθαναν ἀπὸ τὰ μέτωπα τοῦ πολέμου γιὰ νὰ κατανεμηθοῦν στὰ διάφορα Νοσοκομεῖα. Κατέβαινε στοὺς σιδηροδρομικοὺς Σταθμοὺς καὶ ἐπέβλεπε γιὰ τὴ μεταφορά τους. Κι' εὕρισκε πάντα νὰ τοὺς εἰπῆ δυὸ παρήγορα ἐνθαρρυντικὰ λόγια, ποὺ ἔκαναν τὰ πονεμένα πρόσωπά τους νὰ χαμογελάσουν. Στὸ διάστημα αὐτὸ εὗρῆκε τὴν εὐκαιρία νά πάῃ καὶ στὴ Μακεδονία γιὰ νὰ ἐπιθεωρήσῃ τὴ λειτουργία καὶ τῶν ἐκεῖ Νοσοκομείων.

Χιλιάδες τραυματίες τῶν πολέμων 1912—13 εἶδαν τὴ Σοφία στὶς ὧρες τοῦ πόνου των νὰ σκύβῃ ἐπάνω ἀπὸ τὸ προσκέφαλό τους καὶ ν' ἀντικαθιστᾶ τὴ στοργικὴ μάνα ποὺ βρισκόταν μακρυά, τὴν ἀγαπημένη σύζυγο, τὴν ἀδελφὴ καὶ νὰ τοὺς μιλᾶ μὲ τὴν ἴδια ἀγάπη ὅπως θὰ ἔκαναν κι' ἐκεῖνες.

Τὴν εἶδαν κοντά τους νὰ τοὺς ἐνθαρρύνῃ οἱ ἡρωικοὶ ἐκεῖνοι στρατιῶτες, ποὺ εἶχαν βαρειὰ τραύματα κι' ἔπρεπε νὰ θυσιάσουν τὸ πόδι τους καὶ τὸ χέρι τους . . . Καὶ ὁ καλός, ὁ παρήγορος λόγος κάνει πάντα πιὸ ἐλαφρὺ τὸν ἀνθώπινο πόνο. Ἕνας ἀνάπηρος τοῦ πολέμου ἐκείνου μοῦ διηγήθηκε μὲ συγκίνησι τὴ δική του ἱστορία—ἱστορία

Ἡ Βασίλισσα Σοφία μὲ καταφανῆ εἰς τὸ πρόσωπόν της τὴν θλῖψιν ἀπὸ τὸν πόνον τῆς ψυχῆς της κατὰ τὴν περίοδον τοῦ πρώτου Παγκοσμίου πολέμου καὶ ὀλίγους μῆνας πρὶν τῆς ἐξορίας.

1917. Ἡ Βασιλικὴ Οἰκογένεια κατὰ τὴν πρώτην της ἐξορίαν εις τὴν Ζυρίχην.

πολλῶν παλληκαριῶν τοῦ 12 καὶ 13—, ὁ Ἀνδρέας Δηλαβέρης, ἀπὸ τὸν Πύργο τῆς Ἠλείας:

—Τραυματίστηκα, μοῦ λέει, βαρειὰ στὴ μάχη τοῦ Σαρανταπόρου. Καὶ μοῦ εἶπαν οἱ γιατροὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ μοῦ κόψουν τὸ πόδι, ἀλλοιῶς δὲν ὑπῆρχε ἐλπὶς νὰ σωθῶ. Ἡ ἰδέα ὅμως πὼς θὰ ἔμενα μ' ἕνα πόδι μ' ἔκανε ν' ἀπελπιστῶ καὶ ν' ἀποφασίσω τὴν αὐτοκτονία, ἂν οἱ γιατροὶ ἐπέμεναν στὴν ἀπόφασί τους. Γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ εἶχα κρύψει τὴν ξιφολόγχη μου κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι. Τὴν ἡμέρα ποὺ θὰ ἐκρίνετο ἡ τύχη μου, ἦλθε ἡ Πριγκήπισσα Σοφία στὸ Νοσοκομεῖο. Ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ πάθω γάγγραινα. Καὶ τότε . . . Οἱ γιατροὶ εἶπαν στὴν Πριγκήπισσα ὅτι ἐγὼ δὲν ἤθελα μὲ κανένα τρόπο νὰ μοῦ κόψουν τὸ πόδι. «Καλά, περιμένετε λίγο», τὴν ἄκουσα νὰ λέῃ στοὺς γιατρούς. Κι' ἀμέσως τὴ βλέπω νὰ πλησιάζῃ στὸ κρεβάτι μου. Στάθηκε πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι μου καὶ μοῦ ἐχάϊδεψε τὸ μέτωπο, ποὺ ἔκαιγε ἀπὸ τὸν πυρετό.

—Γιατὶ δὲν θέλεις νὰ σώσῃς τὴ ζωή σου; μοῦ εἶπε μὲ γλυκὸ τρόπο.

—Δὲν μπορῶ, Ὑψηλοτάτη, νὰ ζήσω μ' ἕνα πόδι.

—Μὰ μήπως ἡ ζωὴ σβύνει ἀφοῦ θὰ ἔχῃς στὸ κορμί σου τὸ πιὸ τιμημένο τραῦμα;

Στὰ μάτια μου ἀνέβηκαν δάκρυα

—Ὄχι, ἀπήντησα, ἀλλά . . . .

—Δὲν ὑπάρχει ἀλλά, εἶπε ἡ Πριγκήπισσα. Ἄφησε τοὺς γιατροὺς νὰ κάνουν ἐκεῖνο ποὺ πρέπει. Ἡ ζωὴ ἔχει πολλὲς χαρὲς γιὰ σένα.

Μοῦ εἶπε ἀκόμη μερικὰ στοργικὰ λόγια καὶ μὲ ἔπεισε. Μιὰ ὥρα ἂν καθυστεροῦσε ἡ ἐγχείρησις, ἴσως δὲν θὰ ζοῦσα πιά. Στὴ Σοφία ὀφείλω τὴ ζωή μου καὶ τὴν οἰκογενειακή μου εὐτυχία. Γιατὶ ἀργότερα παντρεύτηκα, ἀπέκτησα παιδιὰ καὶ βρῆκα τὴ χαρὰ τῆς ζωῆς.

Ἐγνώρισα κι' ἕνα ἄλλο τραυματία τῆς μάχης τῆς Ἐλασσόνος τὸν Γ. Ἀγγελόπουλον, ὁ ὁποῖος μοῦ διηγήθηκε σχετικῶς τὰ ἑξῆς:

—Ἔφθασα στὰς Ἀθήνας μὲ 300 ἄλλους τραυματίας. Εἴμαστε οἱ πρῶτοι ποὺ ἔφθαναν στὴν πρωτεύουσα καὶ γι' αὐτὸ μᾶς περίμεναν στὸ σταθμὸ ὁ Πρωθυπουργός, ὁ Μητροπολίτης καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι. Ἡ Πριγκήπισσα Σοφία βέβαια ἦταν ἐκεῖ ἐκ τῶν πρώτων. Ἀμέτρητο πλῆθος εἶχε κατακλύσει τὸ σταθμὸ καὶ ἦταν καταφανὴς ἡ συγκίνησις ὅλων. Οἱ ἐπίσημοι ἦλθαν κοντὰ στοὺς τραυματίας καὶ τοὺς ἔλεγαν μερικὰ ἐνθαρρυντικὰ λόγια, ἐνῶ κυρίες καὶ δεσποινίδες ἐμοίρα-

ζαν δῶρα καὶ ἀναψυκτικά. Ἦλθε κοντά μας καὶ ἡ Σοφία καὶ μᾶς μιλοῦσε στοργικά. Ἐπρόσεχε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον τὰ τραύματα καθενός. Σὲ μιὰ στιγμὴ βρέθηκε μπροστὰ σ' ἕναν νεαρὸ τραυματία, ποὺ ἂν καὶ ἦταν πολὺ βαρειὰ τραυματισμένος διατηροῦσε ἀμείωτο τὸ ἠθικό του καὶ τὸ κέφι του. Στὰ λόγια τῆς Πριγκηπίσσης ποὺ τὸν συνεχάρη γιὰ τὴν ἀνδρείαν του, ὁ τραυματίας ἀπάντησε μὲ ὑπερηφάνεια :

—Καὶ νὰ πεθάνω δὲν μὲ νοιάζει, ἀφοῦ εἶναι γιὰ τὴν Πατρίδα:

—Ἔχεις δίκηο ποὺ εἶσαι τόσο ὑπερήφανος, τοῦ εἶπε ἡ Σοφία. Τὰ τραύματά σου εἶναι τὰ ὡραιότερα παράσημα. Ὅσο γιὰ νὰ πεθάνης, μὴ τὸ λὲς αὐτό. Θὰ ζήσης, γιατὶ ἔχεις ψυχὴ δυνατὴ καὶ γιατὶ σοῦ ἀξίζει.

Καὶ προχώρησε πρὸς τοὺς ἄλλους τραυματίες ποὺ περίμεναν τὰ καλά της λόγια καὶ τὸ χαμόγελό της.

Χαρακτηριστικὸ τοῦ πατριωτισμοῦ τῆς Σοφίας εἶναι καὶ τὸ μικρὸ αὐτὸ ἀνέκδοτο, ποὺ συνέβη ἀκριβῶς τὶς ἡμέρες ἐκεῖνες, γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἀναφέρω ἐδῶ. Ἕνα ἀπόγευμα βρισκόταν στὸ Α΄ Στρατιωτικὸ Νοσοκομεῖο κοντὰ σ' ἕνα ὅμιλο κυριῶν ποὺ ἐκτελοῦσαν νοσοκομειακὰ καθήκοντα. Δύο κυρίες τὶς εἶχαν ἐπισκεφθῆ ἐκείνη τὴν ὥρα τὰ μικρά τους παιδιά. Καὶ μὲ τὴν ἀφελῆ ἰδέα ὅτι θὰ εὐχαριστοῦσαν τὴ σύζυγο τοῦ Διαδόχου ἄρχισαν νὰ τοὺς μιλοῦν γερμανικά. Ἀντὶ ὅμως ἡ Πριγκήπισσα νὰ εὐχαριστηθῆ, ἐστράφη καταγανακτισμένη πρὸς τὶς δυὸ ἐκεῖνες κυρίες καὶ τοὺς εἶπε:

—Μὰ δὲν ξέρετε ἑλληνικὰ καὶ μιλᾶτε στὰ παιδιά σας γερμανικά;

Ἡ ζωὴ τῆς Πριγκηπίσσης Σοφίας καθ' ὅλο τὸν καιρὸ τοῦ πολέμου εἶχε ἀφιερωθῆ στοὺς τραυματίας. Μητέρα καὶ σύζυγος κι' ἡ ἴδια, ἔνοιωθε τὶ ἀξίζει ἕνα γυναικεῖο χέρι ποὺ χαϊδεύει τὸ φλογισμένο ἀπ' τὸν πυρετὸ μέτωπο τοῦ πληγωμένου. Εἶναι κάτι ποὺ ἀνακουφίζει ἀφάνταστα τὸν πόνο, κάτι ποὺ ἂν δὲν θεραπεύει τὶς πληγές, δίνει ἠθικὴ δύναμι στὴν ψυχὴ γιὰ ν' ἀνθέξη στὴν πάλη πρὸς τὴν ἀσθένεια, κάποτε δὲ νὰ νικήση κι' αὐτὸν ἀκόμη τὸν θάνατον.

Χωρὶς μιᾶς στιγμῆς ἀνάπαυσι ἔτρεχε στὰ Νοσοκομεῖα της ὄχι μόνο γιὰ νὰ μιλήση μὲ τοὺς τραυματίες, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ ἐποπτεύση στὴ λειτουργία τῆς ὑπηρεσίας. Ἡ Σοφία ἐπέβαλε μὲ αὐστηρότητα τάξι παραδειγματικὴ καὶ καθαριότητα ἄμεμπτη. Ἐπισκεπτόταν κι'

ἐπιθεωροῦσε τὰ Νοσοκομεῖα ἀπὸ τοὺς θαλάμους ὡς τὰ μαγειρεῖα καὶ τὶς ἀποθῆκες ἀκόμη. Ἀπαιτοῦσε ἀπὸ τοὺς διευθυντὰς ὡς τὸ κατώτερο προσωπικὸ ζῆλο ἄοκνο καὶ ἐνδιαφέρον διαρκὲς καὶ ἄγρυπνο. Καὶ γι' αὐτὸ ρωτοῦσε συχνὰ τοὺς τραυματίας ἂν εἶχαν κανένα παράπονο, τὸ ὁποῖον ἔσπευδε νὰ ἐξακριβώση ἀμέσως. Κάτω ἀπὸ τὴν ἀνεξάντλητη ἐποπτεία της ὅλα τὰ Στρατιωτικὰ Νοσοκομεῖα ποὺ διηύθυνε κατὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους ἦσαν πρότυπα τάξεως καὶ μεθοδικῆς ὀργανώσεως. Τὸ Α΄ Στρατιωτικὸ ἰδιαιτέρως, ποὺ εἶχεν ὀργανώσει ἀμέσως μετὰ τὸν ἀτυχῆ πόλεμο τοῦ 97, κατὰ τὸν ὁποῖον διεπίστωσε αὐτοπροσώπως τὴν οἰκτρὰ κατάστασι τῆς Στρατιωτικῆς Ὑγιεινονομικῆς Ὑπηρεσίας, ἦταν ἀληθινὰ ὑπόδειγμα Νοσοκομείου. Αὐτὴ τὸ ἐπλούτισε μὲ νέα ἰατρικὰ ἐργαλεῖα καὶ μὲ ἄφθονο νοσοκομειακὸ ὑλικό. Αὐτὴ ἔφερε εἰδικῶς Ἀγγλίδες νοσοκόμους γιὰ νὰ τεθοῦν ἐπὶ κεφαλῆς καὶ νὰ διδάξουν καὶ καθοδηγήσουν τὸ προσωπικὸ τοῦ Νοσοκομείου. Καὶ ἐνεργοῦσε τακτικὰ αἰφνιδιαστικὲς ἐπιθεωρήσεις γιὰ νὰ διαπιστώση ἂν ὅλα λειτουργοῦσαν ὅπως ἔπρεπε.

Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ ἀνέκδοτο ποὺ ἀναφέρει ὁ τότε Γενικὸς Ἀρχίατρος καὶ ἤδη ἰατρὸς τῆς Αὐλῆς κ. Ἀνδρ. Ἀναστασόπουλος:

— Ἕνα μεσημέρι, μοῦ λέγει, εὑρῆκα τὸ Νοσοκομεῖο ἀνάστατο. Τί συμβαίνει; ἐρώτησα. Ἦλθεν ἡ Πριγκήπισσα, μοῦ εἶπαν. Ἀλλ' ἡ Σοφία δὲν φαινόταν πουθενά. Ὕστερα ἀπὸ μερικὲς ἀναζητήσεις ἐπληροφορήθην ὅτι εἶχε πάει κατ' εὐθεῖαν στὴν ἀποθήκη τοῦ Νοσοκομείου καὶ ἐξήταζε τὴν κατάστασι τοῦ ἱματισμοῦ.

Μὲ τὴ συνεχῆ αὐτὴ παρακολούθησι καὶ τὴν ἀκατάπαυστη φροντίδα της, τὸ Α΄ Στρατιωτικὸ Νοσοκομεῖο ἀπέδωσε λαμπρὰ ἀποτελέσματα στοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους.

Μεγάλη σημασία ἀπέδιδε ἡ Πριγκήπισσα Σοφία στὴν ὀργάνωσι Νοσοκομείων κοντὰ στὴ γραμμὴ τοῦ μετώπου. Ἔτσι, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ Νοσοκομεῖα ποὺ ἵδρυσε στὴ Θεσσαλονίκη πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν ἀμέσων ἀναγκῶν τοῦ πολέμου στὴ Μακεδονία, ἀπεφάσισε νὰ συστήση στὴν Ἤπειρο τὸ Νοσοκομεῖον τῆς Φιλιππιάδος. Ἐκεῖ εἶχε προηγουμένως ἐγκατασταθῆ τὸ Νοσοκομεῖον τῆς Πριγκηπίσσης Μαρίας ὑπὸ τὴν διεύθυνσι τοῦ Γάλλου χειρούργου Ριβαρνφέν, ἀλλὰ δὲν ἐπαρκοῦσε. Σκληρὲς μάχες συνήπτοντο γιὰ τὴν ἐκπόρθησι τοῦ Μπιζανίου, ποὺ

θὰ ἔκρινε τὸν πόλεμο στὸ μέτωπο τῆς Ἠπείρου. Καὶ οἱ τραυματίες ἦσαν πολλοί. Ἡ ἀνάγκη τῆς συστάσεως καὶ δευτέρου Νοσοκομείου λοιπὸν ἦταν ἐπιβεβλημένη καὶ ἐπείγουσα.

Τὸ Νοσοκομεῖον τῆς Φιλιππιάδος ἡ Πριγκήπισσα ἀνέθεσε στὴν κ. Καλλιγᾶ ποὺ εἶχε ἀρκετὴ πεῖρα ἀπὸ τὸν προηγούμενο πόλεμο. Ἡ κ. Καλλιγᾶ, διετάχθη ν' ἀναχωρήση ἀμέσως μὲ τὸ πλοῖο ποὺ μετέφερε ἐνισχύσεις στὸ μαχόμενο στράτευμα καὶ μαζί της εἶχε ὅλο τὸ προσωπικὸ τοῦ ὑπὸ σύστασιν Νοσοκομείου, τὸ ὁποῖον ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὸν ἰατρὸν Γιόλνταμερ ποὺ θ' ἀνελάμβανε τὴν διεύθυνσιν, τὸν ἰατρὸν κ. Τοπάλη, μία Γερμανίδα καὶ ἕξη Ἀγγλίδες νοσοκόμες ποὺ εἶχαν ἀποσπασθῆ ἀπὸ τὸ Νοσοκομεῖον τοῦ Μαρασλείου. Ἡ ἐγκατάστασις τοῦ Νοσοκομείου ἔγινε στὸ σπίτι ἑνὸς Μπέη καὶ περιελάμβανε 24 κλῖνες. Οἱ γιατροὶ ἔμεναν σὲ σκηνές. Παράρτημα δὲ τούτου εἶχε ἐγκατασταθῆ σ' ἕνα ἄλλο σπίτι γιὰ τοὺς τραυματίας ἀξιωματικούς.

Ἡ Πριγκήπισσα δὲν συνήθιζε ν' ἀναθέτη σὲ ἄλλους τὴ διοργάνωση καὶ διεύθυνσι τῶν Νοσοκομείων της. Αὐτὴ τὴ φορὰ ὅμως ἔκανε ἐξαίρεσι τοῦ κανόνος γιατὶ περίμενε τοκετόν. Λίγο ἀργότερα γεννήθηκε ἡ Αἰκατερίνη, ἡ ἀναδεκτὴ τοῦ Στρατοῦ καὶ τοῦ Στόλου.

Τὸ Νοσοκομεῖον τῆς Φιλιππιάδος προσέφερε μεγάλες ὑπηρεσίες στὸ μαχόμενο Στρατὸ τῆς Ἠπείρου. Περιέθαλψε καὶ ἔσωσε ἑκατοντάδες τραυματισμένων στρατιωτῶν, ἰδίως κατὰ τὶς τελευταῖες πρὸ τῆς πτώσεως τοῦ Μπιζανίου ἡμέρες, ὅταν οἱ ἀπώλειες ἦσαν μεγάλες.

Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ ὀχυροῦ αὐτοῦ, ὁ πόλεμος στὴν Ἤπειρον ἔληξε, τὸ Νοσοκομεῖον, ἀφοῦ ἐξεπλήρωσε τὸν προορισμό του, διελύθη καὶ τὸ προσωπικό του ἐπέστρεψε στὴν Ἀθήνα. Πρέπει νὰ σημειωθῆ, ὅτι σύμφωνα μὲ τὶς ἱπποτικὲς παραδόσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ το Νοσοκομεῖον Φιλιππιάδος περιέθαλψε καὶ ἀρκετοὺς Τούρκους τραυματίας, στοὺς ὁποίους παρεσχέθη κάθε περίθαλψις.

Ἀπὸ τὴ δρᾶσι τῆς Βασιλίσσης κατὰ τοὺς πολέμους 1912—13 πρέπει νὰ ἐξαρθῆ ἰδιαιτέρως ἡ πονετικὴ φροντίδα της γιὰ τὴ θεραπεία τῶν τραυμάτων ἀρκετῶν ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν, τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦσαν λεπτὲς χειρουργικὲς ἐπεμβάσεις καὶ ειδικὲς θεραπεῖες, ποὺ ἦταν ἀδύνατον νὰ γίνουν στὴν Ἑλλάδα, λόγῳ ἐλλείψεως τῶν καταλλήλων ἐπιστημονικῶν μέσων. Μὲ ἔξοδα τοῦ ἰδιαιτέρου της ταμείου, ἀπέστειλε τοὺς τραυματίας αὐτοὺς σὲ διάφορες κλινικὲς τοῦ ἐξωτερικοῦ, ὅπου ἔμειναν μέχρι τῆς ἀποθεραπείας των. Τριάντα

πέντε ἀξιωματικοὶ καὶ σαράντα πέντε στρατιῶτες ἐθεραπεύθησαν στὴν Εὐρώπη καὶ εὐγνωμονοῦσαν τὴ Βασίλισσα Σοφία γιὰ τὸ μητρικό της ἐνδιαφέρον, χάρις στὸ ὁποῖον ἀποκατέστησαν τὴν ὑγεία τους.

Μὲ τὴν πρωτοβουλία της καὶ τὴν ἀδιάκοπη ἐνεργητικότητά της, μὲ τὴν ἀγάπη της πρὸς τὸ μαχόμενο ἔθνος, ἡ Ὑγιειονομικὴ Ὑπηρεσία τοῦ Στρατοῦ καὶ οἱ ὑπηρεσίες τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ ἐλειτούργησαν κατὰ τρόπον ἀξιοθαύμαστο στὴν περίοδο τῶν ἐνδόξων ἐκείνων πολέμων. Καὶ σ' αὐτὲς τὶς φροντίδες, κατὰ μεγάλο μέρος, ὀφείλεται τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ὑγιειονομικὴ Ὑπηρεσία ἀπεδείχθη ἡ καλύτερη τῶν Βαλκανικῶν χωρῶν καὶ οἱ ἀπώλειές μας εἰς νεκροὺς ἀπὸ τραύματα ἦσαν κατώτερες τῶν ἄλλων.

Σύμφωνα μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου ποὺ ὑπεγράφη τὴν 25ην Ἰουλίου 1913 ἡ Ἑλλὰς χάρις στὸ Στρατηλάτη Βασιλέα της ἐλάμβανε τὴ Δυτική, Ἀνατολικὴ καὶ Κεντρικὴ Μακεδονία, τὴν Νότιο Ἤπειρο, τὴν Κρήτη καὶ τὰ Νησιὰ τοῦ Ἀρχιπελάγους.

Ὅταν τελείωσαν οἱ πόλεμοι ἡ Βασίλισσα εἶχε μιὰ ἰδέα, ποὺ ἔδειχνε γι' ἄλλη μιὰ φορὰ τὸ νοικοκυρεμένο καὶ πρακτικὸ πνεῦμα της. Ἀνέθεσε σὲ μιὰ ἐπιτροπὴ κυριῶν μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὴν κ. Καλλιγᾶ νὰ περισυλλέξῃ ὅλο τὸ ὑλικὸ τῶν Νοσοκομείων ποὺ εἶχεἵδρύσει κατὰ τὴν πολεμικὴ περίοδο στὶς διάφορες πόλεις τῆς Μακεδονίας καὶ νὰ ἐπιμεληθῇ τὴν τακτοποίησιν, ἐπισκευήν, συμπλήρωσιν καὶ συσκευασίαν του σὲ κιβώτια, ὥστε νὰ μπορῇ νὰ χρησιμοποιηθῇ ἐκ νέου ὅταν παρίστατο ἀνάγκη. Ἡ κ. Καλλιγᾶ ἐπεδόθη πράγματι μὲ ζῆλον στὸ ἔργο της καὶ ταξινόμησε ὑλικὸ γιὰ ἕξη Νοσοκομεῖα ἐκστρατείας, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἕνα κινητό. Τὰ κιβώτια αὐτά, καθένα χωριστά, περιεῖχαν κρεββάτια, ἱματισμό, φάρμακα, χειρουργικὰ ἐργαλεῖα, πιάτα, κ.λ.π. εἴδη ἀπαραίτητα γιὰ τὴ λειτουργία τῶν 6 Νοσοκομείων, ἕκαστον τῶν ὁποίων θὰ μποροῦσε νὰ νοσηλεύσῃ ἄνω τῶν 100 ἀσθενῶν.

Ἡ Βασίλισσα Σοφία—καὶ τότε ὅπως καὶ πάντοτε—ἔπραξε τὸ καθῆκον της, μὲ τὸν τρόπο ποὺ αὐτὴ ἤξερε νὰ τὸ αἰσθάνεται. Ὁ Κωνσταντῖνος ποὺ ὡδηγοῦσε στὴ νίκη τοὺς στρατιῶτες του ἦταν ἥσυχος γιὰ τοὺς τραυματίας του. Γιατὶ ἤξερε ὅτι πίσω ἀπὸ τὶς γραμμὲς τοῦ πυρὸς βρισκόταν μιὰ στοργικὴ Μητέρα ποὺ φρόντιζε γιὰ ὅλα τὰ τραυματισμένα της παιδιά.

Η ΣΟΦΙΑ ΒΑΣΙΛΙΣΣΑ

ΛΙΓΕΣ ἡμέρες μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Θεσσαλονίκης ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Α΄ ἐγκατεστάθηκε ἐκεῖ σὰν ἐκπρόσωπος τῆς Ἑλληνικῆς κυριαρχίας καὶ ἀκοίμητος Φρουρὸς τῆς ἱστορικῆς πόλεως. Στὸ μεταξὺ οἱ ἡρωϊσμοὶ τοῦ Στρατοῦ ἐξηκολούθουν στὰ Ἠπειρωτικὰ πεδία καὶ νέοι θρίαμβοι διαρκῶς ὕψωναν τὴν πυραμίδα τῆς Ἑλληνικῆς δόξης

Τὴν χαρὰν ὅμως καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸ τοῦ λαοῦ ἦλθε νὰ διακόψῃ ἡ μοῖρα ποὺ ὥπλισε τὸ χέρι τοῦ δολοφόνου Σχινᾶ. Τὴν 5ην Μαρτίου 1913 ἐφονεύθη στὴ Θεσσαλονίκη ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος Α΄ καὶ καθηγίασε μὲ τὸ τίμιο αἷμα του τὴν Ἑλληνικότητα τῆς Μακεδονίας. Ὅλος ὁ Ἑλληνισμὸς μὲ εἰλικρινῆ ὀδύνη ἔκλαψε τὸν Βασιλέα του. Ἀλλὰ τὴν ὀδύνη αὐτὴ τὴν ἔκανε ἐλαφρότερη ἡ σκέψις, ὅτι ὁ ἥρως τῶν ἀπελευθερωτικῶν πολέμων, ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος, ἀνήρχετο στὸ Θρόνο. Πρῶτοι τὸν ἐπευφήμησαν Βασιλέα οἱ Στρατιῶτες του στὰ Γιάννενα καὶ ἀναγκάστηκε νὰ κατέβη ἀπὸ τὸ Μπιζάνι γεμᾶτος δόξα καὶ πυρίτιδα γιὰ ν' ἀνέβη στὸν Θρόνο τοῦ πατρός του, ποὺ ἦταν σκεπασμένος μὲ πένθος καὶ μὲ δάφνες.

Τὴν Παρασκευή, 9 Μαρτίου, ἔδωσε ἐνώπιον τῆς Βουλῆς τὸν ὅρκον τοῦ Βασιλέως. Κατὰ τὴν ὥραν τῆς ὁρκωμοσίας του τὰ μάτια του ἦσαν κατακόκκινα γιατὶ εἶχε κλάψει τὸν θάνατο τοῦ πατέρα του. Κατόπιν, ὅταν ὑπέγραψε τὸ πρακτικὸ τῆς ὁρκωμοσίας, ἔβαλε γιὰ πρώτη φορὰ τὴν ὑπογραφή του: «Κωνσταντῖνος Β.». Ἔτσι μόνος του ἐφανέρωνεν ὅτι ἐπεθύμει νὰ μὴν εἶναι οὔτε Κωνσταντῖνος Α΄, οὔτε Κωνσταντῖνος ΙΒ΄, ἀλλ' ἁπλῶς Κωνσταντῖνος Βασιλεύς.

Μαζί του καὶ ἡ Πριγκήπισσα Σοφία ἀνηγορεύετο Βασίλισσα τῶν Ἑλλήνων. Τὴ μεγάλη καὶ ἐπίσημη ἐκείνη ὥρα ἦτο βαθειὰ συγκινημένη. Καὶ βρισκόταν τότε στὸν τελευταῖο μῆνα πρὶν γεννηθῆ ἡ Αἰκατερίνη. Σοβαρὴ καὶ ἐπιβλητικὴ κυττοῦσε τὰ μέλη τοῦ Κοινοβουλίου, δείχνοντας μὲ τὴν ἀπέριττη αὐτὴ στάσι της πόσο βαθειὰ ἔνοιωθε τὰ νέα καθήκοντα ποὺ τῆς ἐπεφύλασσε

τὸ ἔθνος. Καθήκοντα στὰ ὁποῖα ἀνταπεκρίθη πλήρως καὶ ἀφοσιώθηκε μὲ ὅλην της τὴν ψυχή. Καὶ διὰ τὴν ἱστορία θὰ πρέπει ν'ἀναφέρω ὅτι ἡ Σοφία δὲν ἦταν ἡ πρώτη Γερμανὶς Πριγκήπισσα ποὺ ἀνήρχετο εἰς τὸν Ἑλληνικὸ Θρόνο. Στὰ μέσα τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἡ Βέρθα, ἀδελφὴ τῆς συζύγου τοῦ Βασιλέως τῆς Γερμανίας Κορράδου τοῦ Γ', ἐζητήθη ἀπὸ τὸν Μανουὴλ τὸν Κομνηνόν, τὸν ἱπποτικὸν Βασιλέα τοῦ Βυζαντίου, γιὰ νὰ τὴν νυμφευθῇ. Καὶ ἡ Βυζαντινὴ πρεσβεία ποὺ ἐπῆγε στὴ Γερμανία γι' αὐτὸν τὸ σκοπὸ ἔφερε ὕστερα ἀπὸ λίγες ἡμέρες τὴν ὑψηλὴ μνηστὴ ὡς νύφη στὰ Βυζαντινὰ Ἀνάκτορα.

Δευτέρα Γερμανὶς Πριγκήπισσα ποὺ ἀνῆλθε καὶ αὐτὴ στὸ Βυζαντινὸ Θρόνο ἦταν ἡ Κωνσταντία, κόρη τοῦ Φρειδερίκου Β' καὶ ἀδελφὴ τοῦ Μανφρέδου, Βασιλέως τῆς Σικελίας. Ἡ Κωνσταντία ἐνυμφεύθη, ὡς δευτέρα σύζυγος, τὸν Ἕλληνα Αὐτοκράτορα Βατάτζην τὸν μεγαλόφρονα Βυζαντινὸν Βασιλέα τῆς Νικαίας. Στὴν Κωνσταντινούπολι ἡ Βέρθα μετωνομάσθη Εἰρήνη καὶ στὴ Νίκαια ἡ Κωνσταντία ἐβαπτίσθη Ἄννα. Μὲ τὰ ὀνόματα αὐτὰ οἱ δυὸ Γερμανίδες Πριγκήπισσες εἶναι γνωστὲς ὡς Αὐγοῦστες τῶν Βυζαντινῶν χρόνων.

Ἀλλὰ καὶ στὸν Γερμανικὸ Θρόνο ἀνῆλθαν Ἑλληνίδες Πριγκήπισσες. Τρεῖς πορφυρογέννητες κόρες, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία, ἡ περίφημη Θεανώ, ἤσκησε μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ Γερμανικοῦ Ἔθνους, κατὰ τὴν περίοδο ποὺ ἐκυβέρνησε ἡ ἴδια ἀντὶ τοῦ ἀνηλίκου παιδιοῦ της Ὄθωνος τοῦ Γ'. Στὴν Γερμανικὴ Αὐλὴ μὲ τὴ βαρειὰ ἀτμόσφαιρα ἔφερεν ἡ Θεανὼ τὴν λεπτότητα τῶν τρόπων καὶ τὸν εὐγενῆ πολιτισμὸν τῆς Πατρίδος της. Ἐπίσης ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶναι γνωστὸν ὅτι χάρις στὴ Θεανὼ διεδόθησαν στὴ Γερμανία τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ μετεμοσχεύθησαν τὰ σπέρματα τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ βρῆκαν θερμὴ ἀπήχησιν στοὺς Γερμανοὺς φιλοσόφους καὶ διδασκάλους.

Αὐτὸ τὸ ἱστορικὸν παρελθὸν συνέδεε τὸν Ἑλληνικὸ Θρόνο μὲ τὴν πατρίδα τῆς Πριγκηπίσσης Σοφίας. Ἐδώσαμεν Βασίλισσες στὴν μακρυνή της χώρα καὶ μᾶς ἔδωκαν Αὐγούστας στο Βυζάντιον. Τρίτη κατὰ σειρὰν ἀνῆλθεν εἰς τὸν Θρόνον τῆς Ἑλλάδος ἡ Σοφία. Ἡ κόρη ὅμως τοῦ Αὐτοκράτορος Φρειδερίκου δὲν ἐχρειάσθη ν' ἀλλάξῃ τ' ὄνομά της, ὅπως τὸ ἔκαμαν καὶ οἱ δυὸ προηγούμενές της. Γιατὶ ὅπως τὸ ὄνομα Κωνσταντῖνος, ἔτσι καὶ τὸ ὄνομα Σοφία ἔφερναν στὴν ψυχὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὴν ἠχὼ τῶν ὡραιοτέρων θρύλων καὶ παραδόσεων τοῦ Γένους.

Σὲ ὅλο τὸ διάστημα που ἦταν Πριγκήπισσα Διαδόχου ἡ Σοφία εἶχε στὸ νοῦ της ἕνα πλῆθος ἀπὸ κοινωφελῆ σχέδια, τὰ ὁποῖα ὅμως παρέμεναν κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος των μόνον σχέδια. Ὅταν δὲ ἐτύχαινε νὰ τὴν ρωτήσουν γιατὶ δὲν ἔβαζε εἰς ἐνέργειαν αὐτὲς τὶς ὡραῖες ἰδέες ποὺ εἶχε, ἀπαντοῦσε πάντα ὅτι δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα ν' ἀναμιχθῆ στὰ ἔργα τῆς Βασιλίσσης Ὄλγας. Ἦταν συνήθως προσεκτικὴ στὴ συμπεριφορά της καὶ δὲν ἤθελε νὰ δίδει καὶ τὴν παραμικρότερη ἀφορμὴ παρεξηγήσεων. Λεπτὴ στοὺς τρόπους, συνεδύαζε τὴν ἁβρότητα μὲ τὸν σεβασμὸ πρὸς τὴν Ἐστεμμένην πενθερά της, τὴν ὁποίαν ὑπερηγάπα καὶ παρηκολούθει μὲ ἐνδιαφέρον τὴν ἐθνωφελῆ δρᾶσιν της. Ἀνεξάρτητα ἂν τὸ σύστημα μὲ τὸ ὁποῖον εἰργάζετο ἡ ἀείμνηστος Μητέρα Βασίλισσα δὲν ἦταν ἐκεῖνο ποὺ προσηρμόζετο πρὸς τὸν δραστήριον καὶ ἄτεγκτο χαρακτῆρα τῆς Σοφίας. Ἀπὸ τὴν ἡμέρα ὅμως ποὺ ἔγινε Βασίλισσα ἀνέλαβε ὅλα σχεδὸν τὰ ἀγαθοεργὰ ἱδρύματα ὑπὸ τὴν προστασίαν της ἢ τὴν προσωπικήν της προεδρίαν καὶ ἐδημιούργησε καὶ ἄλλα ἀξιόλογα ἔργα, ποὺ ἡ εὐεργετική τους ἐπίδρασις ἀκόμα καὶ σήμερον εἶναι τόσο αἰσθητὴ στὸν Ἑλληνικὸ λαό.

Ο ΠΑΤΡΙΩΤΙΚΟΣ ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΛΛΗΝΙΔΩΝ

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ πρόνοια στὸν τόπο μας, ποὺ ν' ἀσκῆται ὄχι σὰν ἕνα ἁπλὸ φιλανθρωπικὸ ἔργο, ἀλλὰ σὰν ὠργανωμένη ὑποχρέωσι τῆς εὐπορούσης μερίδος τῆς κοινωνίας χάριν τοῦ συνόλου, ἦταν, μπορεῖ κανεὶς νὰ πῆ, ἀνύπαρκτη ἕως τὸ 1914. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς δὲν ὑπῆρχαν παρὰ μόνον τὸ Νοσοκομεῖον τῶν Παίδων, ὁ Ἑλληνικὸς Ἐρυθρὸς Σταυρός, μιὰ παιδικὴ ἐξοχὴ στὴ Βουλιαγμένη, ποὺ λειτουργοῦσε ἀπὸ τὸ 1911 καί, σχεδόν, τίποτε ἄλλο. Αὐτὲς ὅμως οἱ ἀνεξάρτητες ὀργανώσεις δὲν μποροῦσαν ν' ἀνταποκριθοῦν στὸν ὄγκο τῶν ὑποχρεώσεων ποὺ ὑπῆρχαν καὶ ποὺ ἐδημιουργοῦντο συνεχῶς. Ἔπρεπε λοιπὸν κάτι νὰ γίνη. Ἐχρειάζετο μιὰ ρωμαλέα προσπάθεια μὲ ὡλοκληρωμένο πρόγραμμα, μὲ σοβαρὰ στελέχη, μὲ πνοὴ καὶ διάθεσι νὰ ἐργασθοῦν γιὰ τὸν ἅγιο σκοπὸ τῆς ἀνακουφίσεως τῆς ἀνθρωπίνης δυστυχίας. Καὶ γιὰ νὰ δώση σάρκα καὶ ὀστᾶ σὲ μιὰ τέτοια ὀργάνωσι, νὰ κινητοποιήση καὶ νὰ συγκινήση τὸ κοινόν, μόνον μιὰ γυναίκα ἦταν κατάλληλη στὴν Ἑλλάδα: Ἡ Βασίλισσα Σοφία. Αὐτὴ καὶ μόνον μὲ τὴν θετικὴ ἀποφασιστικότητα ποὺ τὴν διέκρινεν ἦταν ἱκανὴ νὰ φέρη σὲ αἴσιον πέρας ἕνα τόσο μεγάλο ἔργο κοινῆς ὠφελείας.

Ἔτσι μιὰ ἡμέρα—τὸ καλοκαίρι τοῦ 1914—ἡ Βασίλισσα ἐκάλεσε τὸν ἰατρὸ τῆς Αὐλῆς κ. Ἀνδρ. Ἀναστασόπουλο καὶ τοῦ εἶπε:

—Ἡ μητέρα μου ἔχει ἱδρύσει στὴ Γερμανία ἕνα Σύνδεσμο Κυριῶν, ποὺ ἔχει νὰ ἐπιδείξη μιὰ λαμπρὰ φιλανθρωπικὴ δρᾶσι. Θέλω νὰ κάμω τὸ ἴδιο καὶ στὴν Ἑλλάδα. Ἐλπίζω μὲ τὸν τρόπον αὐτὸ νὰ διορθώσουμε πολλὰ πράγματα.

Ἡ πρώτη ἐκδήλωσις εἶχε γίνει. Καὶ ἡ ἀπόφασις εἶχε ληφθῆ. Ἠκολούθησαν ἀπὸ τὴν ἡμέρα ἐκείνη πολλὲς συσκέψεις μὲ τὴν συμμετοχὴ τῶν κ. κ. Ἀναστασοπούλου, Καλλιγᾶ, τῆς κ. Ἰουλίας Στρέϊτ καὶ τῆς δίδος Ἀγγελ. Κοντοσταύλου. Στὸ μεταξύ, κατ' ἐπιθυμία τῆς Βασιλίσσης, οἱ συνεργάτες της ἐπρομηθεύθησαν ἀπὸ διάφορες χῶρες τῆς Εὐρώπης τοὺς ὀργανισμοὺς καὶ τὰ καταστατικὰ παρομοίων ὀρ-

γανώσεων καὶ τὰ ἐμελέτησαν, γιὰ ν' ἀντιληφθοῦν πῶς λειτουργοῦσαν ἐκεῖ καὶ νὰ τοὺς προσαρμόσουν ἀναλόγως πρὸς τὶς Ἑλληνικὲς συνθῆκες. Ἐκεῖ στους πάγκους τοῦ κήπου τῆς ἐπαύλεως τοῦ Τατοΐου, ὅπου τὸ καλοκαίρι ἡ Βασίλισσα ἐπήγαινε μὲ τὴν πρόθεσι δῆθεν ν' ἀναπαυθῇ, δὲν εὕρισκε οὔτε ὥρα ἀναπαύσεως. Τὸν δημιουργικὸ νοῦ της τὸν ἀπασχολοῦσε συνεχῶς τὸ νέον ἔργον ποὺ ἀνελάμβανε νὰ ὀργανώσῃ καὶ ποὺ τὸ ἤθελε ὅσο τὸ δυνατὸν πιο τέλειο ὡς τὶς παραμικρές του λεπτομέρειες. Ἐκεῖ κατέστρωσε τὸ πρόγραμμα τῆς ἐργασίας της καὶ συνέταξε μὲ τοὺς συνεργάτες της τὸν πρῶτο κατάλογο τῶν κυριῶν ποὺ θὰ τὴν βοηθοῦσαν. Κι' ἔτσι, ὕστερα ἀπὸ λίγον καιρὸ, συνεστήθη ὁ Πατριωτικὸς Σύνδεσμος τῶν Ἑλληνίδων, ποὺ ἀνεγνωρίσθη ὡς Σωματεῖον μὲ τὴν ὑπ' ἀριθ. 6030 τῆς 8ης Νοεμβρίου 1915 ἀπόφασιν τοῦ Πρωτοδικείου Ἀθηνῶν. Πρόεδρος τοῦ Συνδέσμου ἦταν ἡ ἰδία ἡ Βασίλισσα, ἡ ὁποία ὅταν δὲν παρίστατο προσωπικῶς στὶς συνεδριάσεις ἀντεπροσωπεύετο ἀπὸ τὴν ἐπὶ τῶν τιμῶν Κυρίαν Ἀγγ. Κοντοσταύλου, μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ τῆς δίδη λεπτομερῆ ἀναφορὰν ὅλων τῶν θεμάτων ποὺ ἐσυζητοῦντο καὶ τῶν ἀποφάσεων ποὺ ἐλαμβάνοντο. Ἀντιπρόεδρος τοῦ Συνδέσμου ἦταν ἡ κ. Ἰ. Στρέϊτ καὶ Γενικὴ Γραμματεὺς ἡ κ. Καλλιρρόη Παρρέν.

Τόσο τὸ καταστατικὸν ὅσο καὶ ὁ κανονισμὸς τοῦ νέου αὐτοῦ Ἱδρύματος, ἦσαν καὶ παραμένουν ἀκόμα ὑπόδειγμα μελετημένης καὶ ἐμπνευσμένης ἐργασίας. Οἱ σκοποὶ τοῦ Συνδέσμου ἦταν εὐρεῖς καὶ περιελάμβαναν ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἐθνικῆς καὶ κοινωνικῆς δράσεως ποὺ παρουσιάζοντο σὲ ἐποχὴ πολέμου καὶ σὲ περίοδο εἰρήνης.

Οἱ ἐπιδιώξεις τοῦ Συνδέσμου κατὰ τὴν πολεμικὴν περίοδον ἦσαν: α) Ἡ συνδρομὴ στὸ ἔργον τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, διὰ τῆς ὀργανώσεως Νοσοκομείων καὶ νοσηλείας τῶν ἀσθενῶν καὶ τραυματιῶν καὶ β) Ἡ περίθαλψις τοῦ μαχομένου στρατοῦ καὶ τῶν ἀπόρων οἰκογενειῶν τῶν ἐπιστράτων.

Σὲ καιρὸ δὲ εἰρήνης: α) Ἡ συνεχὴς καὶ συστηματικὴ προπαρασκευὴ γιὰ τὴν ἀντιμετώπισιν ὅλων τῶν ἀναγκῶν σὲ καιρὸ πολέμου. β) Ἡ παροχὴ βοηθείας στοὺς παθόντας ἐν περιπτώσει θεομηνίας. γ) Ἡ περίθαλψις καὶ νοσηλεία ἀπόρων. δ) Ἡ προστασία ἀπόρων καὶ ἀπροστατεύτων παιδίων. ε) Ἡ διάδοσις στὶς λαϊκὲς τάξεις τῶν στοιχειωδῶν γνώσεων ὑγιεινῆς. στ) Ἡ σύστασις οἰκοκυρικῆς σχολῆς. ζ) Ἡ προστασία ἀπροστατεύτων νεανίδων καὶ ἡ παροχὴ εἰς

αὐτὰς ὅλων τῶν ἀναγκαίων πληροφοριῶν πρὸς εὕρεσιν καταλλήλου ἀσύλου καὶ ἐργασίας καί η) πᾶν ζήτημα ἀφορῶν τὴν ἐθνικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀλληλεγγύην καὶ τὴν ἁγνότητα τῶν ἠθῶν. Παραρτήματα τοῦ Πατριωτικοῦ Συνδέσμου θὰ ἱδρύοντο καὶ στὰς ἐπαρχίας.

Γιὰ τὴν πλήρη ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν τοῦ Συνδέσμου ἱδρύθησαν ἕνδεκα τμήματα, μὲ διαφορετικὲς ὑποχρεώσεις τὸ καθένα. Τὰ τμήματα αὐτὰ ἦσαν :

1ον) Τὸ Τμῆμα Νοσοκομείων καὶ Νοσοκόμων, τὸ ὁποῖον σκοπὸν εἶχε τὴν ἵδρυσιν Σχολῆς Νοσοκόμων καὶ ὀργάνωσιν Νοσοκομείων σὲ περίπτωσιν πολέμου. Κατὰ τὸ ἄρθρον 3 τοῦ Κανονισμοῦ τοῦ Τμήματος τούτου, «Ἰδιαιτέρα μέριμνα θὰ ἐλαμβάνετο διὰ τὴν προσέλευσιν ὡς Νοσοκόμων νεανίδων καλῶν οἰκογενειῶν, ἀρτίας ἐκπαιδεύσεως, ἀμέμπτου διαγωγῆς, ἰσχυρᾶς κράσεως καὶ ἡλικίας 20 μέχρι 30 ἐτῶν». 2ον) Τὸ Τμῆμα Ἱματιοθήκης, τοῦ ὁποίου σκοπὸς ἦταν ἡ προετοιμασία νοσηλευτικοῦ ἱματισμοῦ καὶ ἄλλου ὑλικοῦ, ἡ ἐναποθήκευσις καὶ ἡ καλὴ συντήρησις τούτου. Πρὸς τοῦτο ὡρίζοντο τρεῖς ἐφορεῖες, γιὰ τὴν κατασκευὴν ἐπιδέσμων, νοσοκομειακοῦ ἱματισμοῦ καὶ ἱματισμοῦ ἐν γένει. Ἡ κατασκευὴ τούτων θὰ ἐγίνετο ἀπὸ τὰ μέλη τοῦ Συνδέσμου κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς εἰρήνης. 3ον) Τὸ Τμῆμα Δωρημάτων, τὸ ὁποῖον εἶχε σκοπὸν τὴν συλλογήν, ἀποστολὴν καὶ διανομὴν δωρημάτων στοὺς στρατιώτας, καὶ τὴν παροχὴν στὰς οἰκογενείας των πάσης πληροφορίας. Πρὸς τοῦτο ἡ Ἐφορεία τοῦ Τμήματος ἵδρυσε σὲ διάφορα τμήματα τῆς πόλεως γραφεῖα, στὰ ὁποῖα κυρίες καὶ δεσποινίδες ἀνελάμβαναν νὰ γράφουν ἐπιστολὰς πρὸς στρατιώτας, καθ' ὑπαγόρευσιν τῶν ἀγραμμάτων συγγενῶν των, νὰ συσκευάζουν τὰ πρὸς αὐτοὺς ἀποστελλόμενα εἴδη, νὰ ἐπιγράφουν τὶς ἀκριβεῖς διευθύνσεις καὶ νὰ διαβιβάζουν τὰ δέματα εἰς τὴν Ἐφορείαν Ἀποστολῶν. 4ον) Τὸ Τμῆμα «Σταθμῶν», τοῦ ὁποίου σκοπὸς ἦταν ἡ περίθαλψις τῶν διερχομένων διὰ τῶν σιδηροδρομικῶν σταθμῶν στρατευμάτων καὶ τραυματιῶν. Σὲ καιρὸ πολέμου τὰ μέλη τοῦ Τμήματος ἔπρεπε νὰ ἐργάζωνται νυχθημερὸν καθ' ὁμάδας ἐναλλασσομένας, εἰς ὑπόστεγα ἢ σκηνάς, εἰς τὰ μέρη ὅπου δὲν ὑπῆρχον σιδηροδρομικοὶ σταθμοί.

Σὲ ἐποχὴ εἰρήνης τὰ τμήματα θὰ διωργανοῦντο σὲ τρόπον ὥστε σὲ κάθε στιγμήν, εὐθὺς ὡς ἐκηρύσσετο ἐπιστράτευσις, νὰ εἶναι ἕτοιμα πρὸς ἐγκατάστασιν καὶ λειτουργίαν εἰς τοὺς σταθμούς. Συγχρό-

νως καθωρίζετο ὁ τομεὺς ἐνεργείας ἑκάστης κυρίας, εἰς τρόπον ὥστε μαζὶ μὲ τὴν ὑπογραφὴ τοῦ Διατάγματος τῆς ἐπιστρατεύσεως οἱ κυρίες νὰ γνωρίζουν ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ποίαν ὑπηρεσίαν εἶχε κάθε μία νὰ ἐκτελέση.

Μία φορὰ τὸ χρόνο κατὰ τὴν διάρκεια τῶν μεγάλων γυμνασίων ἐγίνοντο δοκιμαὶ τῆς λειτουργίας τῶν τμημάτων.

5ον) Τὸ Τμῆμα Παροχῆς Ἐργασίας, τὸ ὁποῖον ἐμερίμνα γιὰ τὴν ἐξεύρεσι ἐργασίας στὰς ἀπόρους οἰκογενείας τῶν ἐφέδρων. Εἰδικὸ Γραφεῖον ἐγνώριζε στὸ κοινὸ τὰ εἴδη τῆς ἐργασίας γιὰ τὰ ὁποῖα διέθετε πρόσωπα. Τὸ Τμῆμα ἀπαιτοῦσε πάντοτε πιστοποιητικὸν εἰδικότητος, ἐντίμου προϋπηρεσίας, ἤ συστατικὴν ἐπιστολήν.

6ον) Τὸ Τμῆμα Συσσιτίων ἐφρόντιζε σὲ καιρὸ εἰρήνης γιὰ τὴν παροχὴ τροφῆς στοὺς πτωχούς, σὲ καιρὸ δὲ πολέμου ἐκτὸς τῶν πτωχῶν καὶ στὰς οἰκογενείας τῶν ἐφέδρων.

Ἱδρύθησαν ὀκτὼ ἐνοριακὰ συσσίτια, μεταξὺ τῶν ὁποίων τῆς Πλάκας καὶ τοῦ Βαρβακείου ποὺ ἔχουν μείνει ἱστορικά. Τὸ τελευταῖο τελοῦσε ὑπὸ τὴν προσωπικὴν ἐπίβλεψιν τῆς κ. Χαρ. Μπαλτατζῆ.

7ον) Τὸ Τμῆμα Πτωχῶν ἐμερίμνα γιὰ τὴν παροχὴν ἰατρικῆς περιθάλψεως καὶ φαρμάκων στοὺς πτωχοὺς ἀσθενεῖς. Ἐπίσης παρεῖχε γάλα, ζωμόν, στρώματα, σκεπάσματα, ἐνδύματα καὶ ἐπρονόει, ἐὰν παρίστατο ἀνάγκη, γιὰ τὴν εἰσαγωγήν των σὲ Νοσοκομεῖον. Τὸ Προεδρεῖον τοῦ Τμήματος ἐπεσκέπτετο τακτικῶς τὶς πτωχὲς αὐτὲς οἰκογένειες καὶ ἀντελαμβάνετο προσωπικῶς τὰς ἀνάγκας των.

8ον) Τὸ Ἐκπαιδευτικὸν Τμῆμα συνεστήθη μὲ σκοπὸν τὴν ἵδρυσιν Νηπιοτροφείων καὶ Λαϊκῶν Νηπιαγωγείων πρὸς περίθαλψιν σὲ καιρὸ μὲν πολέμου τῶν νηπίων τῶν ἐφέδρων, σὲ καιρὸ δὲ εἰρήνης τῶν ἀπροστατεύτων ὀρφανῶν καὶ ἄλλων πτωχῶν νηπίων. Πρὸς τοῦτο θὰ ἐνοικιάζοντο στὰς ἀπορωτέρας συνοικίας τῶν πόλεων οἰκήματα ποὺ νὰ εἶχαν αὐλὴν καὶ κῆπον. Ἡ Ἐφορεία τῶν Νηπιοτροφείων θὰ ἵδρυεν ἐπίσης Σχολὴν Παιδονόμων γιὰ τὴν μόρφωσι καὶ ἐκπαίδευσι πρακτικῶν νηπιαγωγῶν.

9ον) Τὸ Τμῆμα Βρεφοκομείου εἶχε σκοπὸν τὴν περίθαλψιν τῶν βρεφῶν καὶ τὴν καταπολέμησιν τῆς ἀπελπιστικῆς θνησιμότητός των. Ἡ Βασίλισσα εἶχε παρατηρήσει, ὅτι ἡ αἰτία τῆς μεγάλης θνησιμότητος ἦτο ἡ ἀνεπαρκὴς μόρφωσις τῶν μητέρων καὶ ἡ ἄγνοια τῶν στοιχειωδῶν ὅρων ὑγιεινῆς γιὰ παιδιά. Σκοπός, λοιπόν, τοῦ Τμήματος

ἦταν ἡ διάδοσις στὰς λαϊκὰς τάξεις γενικῶν γνώσεων παιδικῆς ὑγιεινῆς. Ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ Τμήματος παρηκολούθει τὰς τροφούς, στὰς ὁποίας ἐνεπιστεύοντο οἱ μητέρες τὰ παιδιά των, καὶ κατέγραφε σὲ εἰδικὸ κατάλογο τὰ ὀνόματα τῶν ἐπιμελῶν, τὰς ὁποίας καὶ συνίστα. Τόσον αἱ τροφοί ὅσον καὶ οἱ μητέρες ἀπηυθύνοντο μὲ ἐμπιστοσύνην στὸ Γραφεῖον τοῦ Τμήματος.

Ἑκάστη κυρία ἀνελάμβανεν ὡρισμένον ἀριθμὸν παιδιῶν προς ἐπίβλεψιν, ἐπισκεπτομένη τὰς οἰκίας τῶν τροφῶν, δύο φορὲς τὴν ἑβδομάδα, αἱ ὁποῖαι εἶχαν ἀναλάβει τὴν διατροφήν, διὰ νὰ ἐξετάζῃ ἂν ταῦτα διετηροῦντο καθαρὰ καὶ ὑγιᾶ καὶ διὰ νὰ δίδῃ χρησίμους συμβουλάς.

10ον) Τὸ «Τμῆμα Ὑγιεινῆς» ὠργάνωνε διαλέξεις καὶ διέδιδε δι' ἐντύπων τὰς στοιχειώδεις γνώσεις ὑγιεινῆς καὶ προφυλάξεως ἀπὸ τὰς μολυσματικὰς νόσους. Ἐπίσης προεβάλλοντο κινηματογραφικὲς ταινίες ποὺ ἐξηγοῦσαν τὴν θετικὴν σημασίαν τῶν διαφόρων τροφῶν καὶ τὸν τρόπον τῆς καταπολεμήσεως τοῦ ἀλκοολισμοῦ καὶ τῆς φθίσεως. Διὰ τῶν διαλέξεων τούτων ἡ Βασίλισσα ἤλπιζεν ὅτι θὰ ἐμορφώνοντο «Ἐπιθεωρήτριαι» τῶν πτωχικῶν συνοικιῶν. Τὸ Τμῆμα προέβλεπεν ἀκόμη ἵδρυσιν Λαϊκῶν Λουτρῶν στὰς ἀπόρους συνοικίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων.

11ον) Τὸ Τμῆμα Οἰκοκυρικῆς σκοπὸν εἶχε τὴν τελειοτέραν μόρφωσιν καλῶν οἰκοκυρῶν καὶ ὑπηρετριῶν, διὰ τῆς ἱδρύσεως εἰδικῶν σχολῶν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τῆς Ἑλλάδος.

Τέλος προεβλέπετο ἡ ἵδρυσις βιβλιοθήκης καὶ ἀναγνωστηρίου, διὰ τῆς συγκεντρώσεως βιβλίων σχετικῶν πρὸς τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς Κοινωνικῆς Προνοίας, ὑγιεινῆς, παιδαγωγικῆς κλπ.

Τὰ ἐγκαίνια τοῦ Πατριωτικοῦ Συνδέσμου τῶν Ἑλληνίδων ἔγιναν ἐπισήμως στὴν αἴθουσα τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου, τὸν Μάρτιο τοῦ 1915, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου, τῆς ἱδρυτρίας Βασιλίσσης Σοφίας, ὁλοκλήρου τῆς Βασιλικῆς οἰκογενείας, τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, τοῦ Μητροπολίτου, τοῦ Πρυτάνεως, τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ πολλῶν ἄλλων ἐπισήμων.

Τοὺς σκοποὺς τοῦ Συνδέσμου ἀνέπτυξεν ἡ κυρία Αἰκατερίνη Λασκαρίδου, μία ἀπὸ τὶς πιὸ ἐπιφανεῖς πρωταγωνιστρίας τῆς γυναικείας μορφώσεως στὴν Ἑλλάδα καὶ τιμημένη, γιὰ τὸ ἔργο της αὐτό,

μὲ τὸν Σταυρὸν τοῦ Σωτῆρος. Τὸ ἔργον ὅμως τοῦ Συνδέσμου ποὺ ἄρχιζε μὲ τόσον αἰσίους οἰωνοὺς εὑρῆκε μεγάλες δυσκολίες ἀπὸ τὶς πρῶτες ἡμέρες τῆς λειτουργίας του, λόγῳ τῆς ἐπιστρατεύσεως, ποὺ ἔγινε τότε καὶ ποὺ εἶχεν ἀπομακρύνει ἀπὸ τὶς ἑστίες του τὸν ἀνδρικὸ πληθυσμὸ τῆς χώρας. Αὐτὸ ἠνάγκασε τὸν Σύνδεσμο νὰ μερικεύση τὰς ἐργασίας του, γιὰ νὰ μπορέση ν' ἀντιμετωπίση τὰς πολλαπλᾶς ἀνάγκας ποὺ εἶχαν δημιουργηθῆ.

Γιὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν σκοπῶν τοῦ Συνδέσμου, ποὺ εἶχαν τόσην εὐρύτητα, ἐχρειάζοντο χρήματα. Καὶ χρήματα πολλά. Καὶ πρώτη, ὅπως πάντοτε, ἔδωσε τὸ καλὸ παράδειγμα ἡ Βασίλισσα, ποὺ προσέφερεν ἐκ τοῦ ἰδιαιτέρου της ταμείου 47.000 δραχμάς. Ἀκολούθησαν οἱ εἰσφορὲς τοῦ εἰς Ἀννόβερο Ἕλληνος ἐμπόρου καὶ προξένου Κωνσταντίνου Ἀγγελῆ 50.000, τῶν διαφόρων ὀργανισμῶν καὶ ἰδιωτῶν 78.000, τῶν μελῶν τοῦ Συνδέσμου 5.800 καὶ τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης 10.000.

Αὐτὲς ἦσαν οἱ πρῶτες ἐνέργειες τοῦ Συνδέσμου, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχικὴ περιουσία ἔφθασε τὸ ποσὸν τῶν 313.258 δραχμῶν τῆς ἐποχῆς. Γιὰ τὴ συνεχῆ δὲ οἰκονομική του ἐνίσχυσι, ἀπεσπάσθη ἕνα ποσοστὸν ἀπὸ τὸ φόρο δημοσίων θεαμάτων καὶ ἐτέθη εἰς κυκλοφορίαν στὰ ταχυδρομεῖα τοῦ κράτους προαιρετικὸ πεντάλεπτο γραμματόσημο.

Μὲ τὰ κεφάλαια αὐτὰ ἄρχισε μία καταπληκτικὴ πραγματικὰ δραστηριότης γιὰ τὴν ὀργάνωσι καὶ τὴ λειτουργία τοῦ μεγάλου ἐκείνου Σωματείου καὶ γιὰ τὴν ἐκτέλεσι τοῦ τεραστίου προγράμματος ποὺ εἶχε καταρτίσει ἡ ἐμπνευσμένη Βασίλισσα.

Ἡ πρώτη της προσπάθεια ἐστράφη στὴν προστασία τῆς μαθητικῆς νεολαίας. Στὸν τμηματάρχη τῆς Σχολικῆς ὑγιεινῆς τοῦ ὑπ. Παιδείας Ἐμμ. Λαμπαδάριο ἀνέθεσε νὰ ὑποβάλη πλῆρες πρόγραμμα ὀργανώσεως τῆς ὑγιεινῆς τῆς μητρότητος καὶ τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Τὸ σχέδιο αὐτὸ προέβλεπε τὴν ἵδρυσι: α) Μαθητικῆς πολυκλινικῆς, β) Τμήματος ὑγιεινῆς, γ) Προτύπου νηπιαγωγείου, δ) Παιδικῆς ἐξοχῆς καὶ ε) Ὑπαιθρίων σχολείων.

Ἔτσι ἄρχισε ἡ πρώτη σοβαρὰ προσπάθεια γιὰ νὰ πραγματοποιηθῆ καὶ ἐξελιχθῆ ἡ Κοινωνικὴ πρόνοια στὸν τόπο μας.

Ἡ Βασίλισσα Σοφία ἀντελήφθη ὅτι γιὰ νὰ προστατεύση τὴν παιδικὴν ἡλικία, ἔπρεπε νὰ στραφῆ πρῶτα στὰ σχολεῖα, τὰ ὁποῖα συνεκέντρωναν χιλιάδες παιδιῶν, ποὺ ἦταν εὔκολο νὰ ἐξετασθοῦν

καὶ νὰ παρακολουθηθοῦν. Καὶ ἵδρυσε τὴν πρώτη Μαθητικὴ Πολυκλινικὴ τῶν Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία ἐλειτούργησεν ἐντὸς τοῦ κεντρικοῦ καταστήματος τοῦ Ἱδρύματος, στὴν ὁδὸ Λυκαβηττοῦ. Τὸ προσωπικόν της ἀπετελέσθη ἀπὸ ἐγκρίτους ἰατροὺς τῶν Ἀθηνῶν—ἄνευ μισθοῦ—καὶ περιελάμβανε πέντε ἐξωτερικὰ ἰατρεῖα: τὸ Παθολογικόν, Ὀφθαλμολογικὸν, Ὀδοντολογικὸν, Χειρουργικὸν καὶ Ὀρθοπεδικὸν, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἐμμ. Λαμπαδαρίου καὶ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν Συμβουλίου ἀποτελουμένου ἐκ τῶν κυριῶν Δαμαλᾶ, Ἀλεξανδρῆ, Τριανταφυλλίδου, Ὄλγας καὶ Ἔρνας Βελλίνη, Μεσσαλᾶ καὶ τῶν Δ)δων Εὐκλείδη, Ναοὺμ καὶ Κοζαδίνου.

Ἐκεῖ ἐξητάζοντο λεπτομερῶς οἱ ἀσθενεῖς ἢ ὕποπτοι ἀσθενείας μαθηταὶ γιὰ τοὺς ὁποίους ἐτηρεῖτο ειδικὸ βιβλίο μὲ τὴ διάγνωσι, τὸ ἱστορικὸν κλπ. Ἐπίσης μικρὸ φαρμακεῖο τῆς Πολυκλινικῆς, ὑπὸ τὴν διεύθυνσι τῆς Δίδος Ξανθάκη, παρεῖχε δωρεὰν τὰ φάρμακα. Οἱ ἐντελῶς ἄποροι εἰσήγοντο δωρεάν, οἱ ἄλλοι δὲ κατέβαλλον πέντε μόνον λεπτὰ ὡς εἰσιτήριον καὶ ἐλάχιστο ποσὸν γιὰ τὴν ἀξίαν τῶν φαρμάκων.

Χάρις στὴ Μαθητικὴ Πολυκλινικὴ, κατεπολεμήθησαν κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς λειτουργίας της (1915) τὰ τραχώματα ποὺ ἀφθονοῦσαν στὰ σχολεῖα τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου 700 μαθηταὶ εὑρέθησαν πάσχοντες ἀπὸ την τόσο μεταδοτικὴ αὐτὴ νόσο. Ἐπίσης κατεπολεμήθη καὶ ὁ πονόματος. Μὲ ειδικὰ δὲ συνεργεῖα ἔγινεν ὁ ἐμβολιασμὸς 13.000 μαθητῶν κατὰ τῆς εὐλογίας καὶ τῆς διφθερίτιδος.

Στὰ ἀσθενικὰ παιδιὰ παρείχετο γάλα, στὰ μυωπικὰ ἐδίδοντο γυαλιὰ καὶ σὲ ὅλα γενικῶς τὰ φάρμακα.

Ἀμέσως κατόπιν ἱδρύθη τὸ πρότυπον Νηπιαγωγεῖον. Ὡς κτίριον ἡ Βασίλισσα ἐξέλεξε τὴν παλαιὰν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τῶν Πευκακίων, τὴν ὁποίαν ἐπιδιόρθωσε καὶ διερρύθμισε καταλλήλως. Ἐκεῖ περιεθάλποντο τὰ πτωχὰ παιδιὰ τῆς συνοικίας τῶν ὁποίων οἱ μητέρες εἰργάζοντο ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τους καθὼς καὶ τὰ παιδιὰ τῶν ἀπόρων ἐπιστράτων. Εἰς ὅλα παρείχετο, πλὴν τῆς διδασκαλίας, καὶ συσσίτιον, συμφώνως πρὸς εἰδικὸ διαιτολόγιο.

Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ πρώτου τούτου πειράματος Παιδικῶν Σταθμῶν ἦσαν ἄριστα καὶ ἡ Βασίλισσα ἀπεφάσισε νὰ ἱδρύσῃ προσωρινῶς, λόγῳ ἐλλείψεως χρηματικῶν μέσων, ὑπόστεγα σὲ ὅλες τὶς συνοικίες, ὅπου ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν μιᾶς ἐπιστατρίας, μιᾶς παιδονό-

μου καὶ ἐπιτροπῆς ἐκ Κυριῶν τοῦ Συμβουλίου νὰ μαζεύωνται τὰ νήπια τῆς γειτονιᾶς, νὰ παίζουν καὶ νὰ χαίρωνται τὸν ἥλιο καὶ τὸν ἀέρα ἀντὶ νὰ μένουν κλεισμένα σὲ τρῶγλες. Ἔτσι 100 περίπου νήπια 3—6 ἐτῶν διημέρευαν καθημερινῶς στὸ Νηπιοτροφεῖον τοῦ Ἁγίου Νικολάου Πευκακίων, στὸ ὁποῖον ἡ Βασίλισσα προσέθεσε καὶ Βρεφοτροφεῖον γιὰ ἄλλα 100 βρέφη τὰ ὁποῖα ἐκρατοῦσαν τὴν πτωχὴ μητέρα των μακρυὰ ἀπὸ κάθε ἐργασία.

Κατόπιν ἠκολούθησε ἡ ἵδρυσις τοῦ τμήματος παροχῆς ραπτικῆς ἐργασίας σὲ 2090 πτωχὲς γυναῖκες ἐπιστράτων. Πολλὲς δὲ ἄλλες γυναῖκες ἐτοποθετήθησαν σὲ διάφορες σχετικὲς ἐργασίες ραφῆς στρατιωτικῶν εἰδῶν. Κατόπιν συνεστήθη τὸ Οἰκοκυρικὸν τμῆμα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς δίδος Ἀν. Ζερβοῦ, διπλωματούχου τοῦ Κολλεγίου Σιμὸν τῆς Βοστώνης, ἡ ὁποία ἀνέλαβε νὰ διδάξῃ τὰ σχετικὰ μαθήματα μαγειρικῆς καὶ ἄλλων οἰκοκυρικῶν ἐργασιῶν θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς. Παραλλήλως ἱδρύθη τὸ Τμῆμα Πτωχῶν ὑπὸ τὴν Προεδρίαν τῆς Κυρίας Ἑλ. Νάζου, στὸ ὁποῖον συνειργάσθησαν πενῆντα κυρίες, ἑκάστη τῶν ὁποίων ἀνέλαβε ἀπὸ μίαν ἐνορίαν τῆς πόλεως, κατήρτισε τοὺς καταλόγους τῶν ἀπόρων οἰκογενειῶν καὶ ἐπιστράτων, εἰς τὰς ὁποίας ἐχορήγησε γάλα, φάρμακα καὶ κλινοσκεπάσματα. Συνολικῶς τὸ τμῆμα τοῦτο περιέθαλψε 14.159 πρόσωπα.

Τὸ Τμῆμα Συσσιτίων ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῆς Κυρίας Χαρ. Μπαλτατζῆ ἐλειτούργησεν ἀπροσκόπτως διὰ τῆς ἱδρύσεως ὀκτὼ συσσιτίων στὶς λαϊκὲς συνοικίες. Ζεστὸ φαγητὸ καὶ ψωμὶ διενεμήθη σὲ χιλιάδες πτωχῶν οἰκογενειῶν ἐπιστράτων, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐλάμβανον ἀκόμη τὸ κρατικὸν ἐπίδομα. Λεγεὼν ὁλόκληρος ἀπὸ κυρίες καὶ δεσποινίδες ἀνέλαβαν προθύμως τὴν καθημερινὴν κοπιώδην ἐργασία τῆς διανομῆς τοῦ συσσιτίου. Ὀρθές, ἀκούραστες ἐπὶ ἑπτὰ συνεχεῖς ὥρας εἰργάζοντο μ' ἐνθουσιασμὸν καὶ ἀνταπεκρίθησαν πλήρως στὶς προσδοκίες τῆς Βασιλίσσης καὶ στὶς ἀνάγκες τῆς ὑπηρεσίας των, προκαλέσασαι τὴν εὐγνωμοσύνην χιλιάδων πτωχῶν γυναικῶν καὶ ἐπιστράτων.

Τὸ Τμῆμα Ἐπιτόκων καὶ νεογνῶν ὑπὸ τὴν Κυρίαν Ταρσῆν Μαρίνου καὶ διευθυντὴν τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν Λοῦρον, παρεῖχε τὰς ὑπηρεσίας του στὰς ἐπιτόκους γυναῖκας, τὰς ὁποίας εἰδικὰ αὐτοκίνητα μετέφεραν στο Μαιευτήριον και σὲ ἄλλα Νοσοκομεῖα. Σὲ κάθε λεχὼ παρείχετο ταυτοχρόνως δέμα, περιέχον τὰ ἀπαραίτητα ἀσπρόρρουχα καὶ σπάργανα γιὰ τὸ νεογνόν.

Εἰς τὴν Λουκέρνη τὸν Μάρτιον τοῦ 1920, πρὸ τοῦ ξενοδοχείου «Νασιονάλ». Ἐκ ἀριστερῶν: Ἡ πριγκήπισσα Εἰρήνη, ἡ Βασίλισσα Σοφία, ἡ πριγκήπισσα Ἀναστασία, ὁ πρίγκηψ Χριστόφορος, ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος καὶ ἡ Βασιλομήτωρ Ὄλγα. Καθήμενοι: ὁ τότε Διάδοχος Γεώργιος καὶ ἡ πριγκήπισσα Ἑλένη.

[illegible]. Ἔνας τῆς [illegible]. Ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀναρρώσεώς του ἐκ τῆς ἐπικινδύνου ἀσθενείας ταξιδεύει μετὰ τῆς Βασιλίσσης Σοφίας διὰ τὸ Παλέρμο. Κανεὶς δὲν θὰ ἐπίστευεν ὅτι τὸ ταξίδι ἐκεῖνο ἦταν τὸ τελευταῖον τῆς ζωῆς τοῦ Ἐσταυρωμένου Μάρτυρος.

Φλωρεντία 1927. Ἐξ ἀριστερῶν: Ἡ Βασίλισσα τῆς Ρουμανίας Ἑλένη, ὁ πρίγκηψ Γεώργιος, ἡ Βασίλισσα Σοφία, ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος Β΄ καὶ ἡ πριγκήπισσα Εἰρήνη.

Τὸ Τμῆμα Ἱματιοθήκης ὑπὸ τὰς κυρίας Ἰουλίαν Καλλιγᾶ καὶ Παπακωνσταντίνου κατεσκεύασε μεγάλη παραγγελία νοσοκομειακῶν εἰδῶν τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, ἐνδύματα οἰκογενειῶν προσφύγων καὶ τῶν ἐπικούρων νοσοκόμων τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ καὶ τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἱδρύματος. Στὸ Τμῆμα αὐτὸ κατεσκευάζοντο τὰ ἀσπρρόρουχα τῶν ἐπιτόκων καὶ νεογνῶν ἀπὸ ἐπιτροπὴν Δ)δων ὑπὸ τὴν Προεδρίαν τῆς Πριγκηπίσσης Ἑλένης. Ἐπίσης ἐρράπτοντο «τὰ βαπτιστικὰ» γιὰ τοὺς ἀναδεκτοὺς τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου.

Ἐξ ἄλλου κατὰ τὸ πρῶτο ἔτος τῆς λειτουργίας του ὁ Πατριωτικὸς Σύνδεσμος Ἑλληνίδων ἵδρυσε καὶ παραρτήματα στὶς Ἐπαρχίες, τὰ ὁποῖα ἐλειτούργησαν εὐεργετικώτατα. Ἔτσι ἱδρύθησαν παραρτήματα στὸν Πειραιᾶ, στὴ Θεσσαλονίκη, στὴν Καβάλλα, στὰ Ἰωάννινα, στὴν Κέρκυρα καὶ στὰς Πάτρας, ὅπου ἱδρύθη ἐπίσης καὶ Νηπιαγωγεῖον γιὰ ἑκατὸ μικρὰ παιδιά.

Μὲ ἐνθουσιασμὸ καὶ μὲ πίστι καὶ μὲ τὸ παράδειγμα τῆς Βασιλίσσης, ὁ Πατριωτικὸς Σύνδεσμος Ἑλληνίδων ἐπεξέτεινε τὴ δρᾶσι του σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς κοινωνικῆς προνοίας. Στὰ 1916 ἔφερε εἰς πέρας τὸν ἐμβολιασμὸ ὅλων τῶν κατοίκων τῶν λαϊκῶν συνοικιῶν τῆς πόλεως. Τὸ τμῆμα βρεφοτροφείου, τὸ τμῆμα ἱματιοθήκης, τὸ τμῆμα παροχῆς ἐργασίας, τὸ τμῆμα πτωχῶν, παρεῖχαν τὴν εὐεργετική τους προστασία, τὴν ὑγεία καὶ τὴν ἀνακούφισι σὲ χιλιάδες βρέφη, παιδιὰ καὶ γυναῖκες. Τὸ τμῆμα ὑγιεινῆς διωργάνωσε σειρὰ διαφωτιστικῶν διαλέξεων στὴν αἴθουσα τῆς ἑταιρίας τῶν «Φίλων τοῦ Λαοῦ», στὶς ὁποῖες πάντοτε παρίστατο ἡ Βασίλισσα.

Τὴν 18ην Μαΐου 1916, χάρις στὴν πρωτοβουλία τῆς Βασιλίσσης ἱδρύθη στὸ κτῆμα Νομικοῦ, στὰ Πατήσια, ποὺ παρεχώρησεν ὁ Δῆμος Ἀθηναίων, τὸ πρῶτο ἑλληνικὸ ὑπαίθριο Σχολεῖο, στὸ ὁποῖον ἐφοίτησαν πενῆντα χοιραδικοί, ἀναιμικοὶ καὶ ἀσθενικοὶ μαθητές. Μαζὶ μὲ τὴ μάθησι παρείχετο στὰ καχεκτικὰ ἑλληνόπουλα καὶ τὸ δῶρον τῆς ὑγείας.

Τὴν ἴδια δρᾶσι παρουσίαζαν καὶ τὰ τμήματα τῶν ἐπαρχιῶν. Ὁλόκληρος ἡ Ἑλλάς, ὑπὸ τὴν ἀδιάκοπον καθοδήγησι τῆς Βασιλίσσης, εἶχε ἐπιστρατευθῆ γιὰ τὴν ἀνακούφισι τῶν πασχόντων ποὺ ὑπέφεραν λόγῳ τοῦ πολέμου.

Τὸ 1916 εἶνε τὸ πρῶτο τραγικὸ ἔτος γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ὕστερα ἀπὸ τὴ χαρὰ καὶ τὶς νίκες τῶν Βαλκανικῶν πολέμων. Στὶς 19 Νοεμ-

βρίου τοῦ ἰδίου ἔτους επιβάλλεται ὁ ἀποκλεισμός. Καὶ ἀρχίζουν τότε οἱ στερήσεις, ἡ δυστυχία καὶ ἡ πεῖνα, ποὺ ὁ ἑλληνικος λαὸς ὑπέφερε μὲ ἀπαράμιλλη καρτερία, υπερηφάνεια καὶ ψυχικὸ σθένος ὅμοιο μ' αὐτὸ ποὺ ἔδειξε καὶ στὶς πρόσφατες τραγικὲς περιόδους τῆς ζωῆς του.

Τότε νέα καὶ μεγάλα καθήκοντα προσετίθεντο στὸν Πατριωτικὸ Σύνδεσμο Ἑλληνίδων. Ἡ Βασίλισσα ἔκαμε νέες συσκέψεις, για την ἀντιμετώπισι τῆς φοβερᾶς δυστυχίας ποὺ εἶχε πλήξει τὸ λαό. Ἡ λειτουργία τῶν συσσιτίων ἔλαβε μεγαλυτέρας διαστάσεις καὶ παρεῖχε 12.000 μερίδες φαγητοῦ ἡμερησίως.

Τὸ Οἰκοκυρικὸν Τμῆμα, υπὸ τὴν κυρίαν Ἰουλίαν Στρέϊτ, ἔδιδε καθημερινῶς ὁδηγίες γιά την παρασκευὴ οἰκονομικῶν φαγητῶν καὶ ἐθέσπισε τὰ «αὐτόματα μαγειρεῖα», μὲ τὰ ὁποῖα κατωρθώνετο ἡ παρασκευὴ φαγητῶν χωρὶς φωτιά. Τὰ μαγειρεῖα αὐτὰ ἀπετελοῦντο ἀπὸ ἕνα ξύλινο κιβώτιον, μικρῶν διαστάσεων, τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ὁποίου περιεῖχε στρῶμα ἀπὸ ἄχυρον. Ἐντὸς τοῦ κιβωτίου ἐτοποθετεῖτο ἡ χύτρα τοῦ φαγητοῦ, ἀφοῦ πρῶτα ἔπαιρνε τὴν πρώτη βράσι επάνω στὴ φωτιὰ ἐπὶ 5—15 λεπτά, ἀναλόγως τοῦ εἴδους τοῦ φαγητοῦ. Μετὰ τὴν τοποθέτησι τῆς χύτρας, τὸ κιβώτιον ἐκλείνετο ἑρμητικῶς μέχρις ὅτου παρεσκευάζετο τὸ φαγητόν. Τοῦτο ἐγίνετο κατορθωτὸν ἐκ τοῦ ὅτι ἡ θερμότης διετηρεῖτο λόγῳ τῆς δυσθερμαγωγοῦ ἰδιότητος τῶν ἀχύρων. Ἐξοικονομοῦντο οὕτω τὰ 5)6 τῆς καυσίμου ὕλης. Τὸ φαγητὸ ἐγίνετο ἐξ ἄλλου εὔγευστον γιατὶ ἀπεφεύγοντο οἱ ἐξατμίσεις. Ὁ Πατριωτικὸς Σύνδεσμος κατεσκεύασε καὶ διέθεσε χιλιάδες τοιούτων κιβωτίων στοὺς πτωχούς.

Μεγάλη δρᾶσι ἀνέπτυξε ἐπίσης κατὰ τὸ 1916 καὶ ἡ Μαθητικὴ Πολυκλινική. Οἱ περισσότεροι μαθητὲς ποὺ προσήρχοντο ἔπασχον ἀπὸ χρονίαν ἑλονοσία, ἀθρεψία, ἀναιμία, ἀδενοπάθεια καὶ ἀπὸ βρογχικὰς παθήσεις. Στο Ὀφθαλμολογικὸν Τμῆμα ἐπίσης προσήρχοντο πολλοὶ μαθητές. Οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς ἔπασχον ἀπὸ τραχώματα ἢ καταρροϊκὴ ὀφθαλμία καὶ ἐθεραπεύοντο. Στο Ὀδοντολογικὸν Τμῆμα προσήρχετο ἄλλο πλῆθος μαθητῶν. Ἡ Βασίλισσα ἀπέδιδε μεγάλη σημασία στὴν ὑγιεινὴν τοῦ στόματος καὶ πρὸς τοῦτο διένεμε ἀφθόνους ἐντύπους ὁδηγίας. Τὸ Χειρουργικὸν Τμῆμα καὶ τὸ Ὀρθοπεδικὸν παρέσχον ἐπίσης περίθαλψι σὲ πολλοὺς μαθητάς. Περισσότεροι ἀπὸ τέσσαρες χιλιάδες ἀσθενεῖς μαθητὲς ἐπέρασαν συνολικῶς κατὰ τὸ 1916 ἀπὸ τὰ ἰατρεῖα τῆς Πολυκλινικῆς, ὅπου ὄχι μό-

νον ἐθεράπευσαν τὰς παθήσεις των δωρεάν, ἀλλὰ καὶ μὲ ὑποδειγματικὸν ἐνδιαφέρον καὶ στοργή.

Γιὰ τὴν καλύτερη ἐπιτυχία τῶν σκοπῶν του καὶ τὴν διάδοσι τῶν ἀρχῶν του, τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1916 ὁ Πατριωτικὸς Σύνδεσμος τῶν Ἑλληνίδων ἐξέδωσε εἰδικὸν δελτίον, μὲ διαφωτιστικὰ ἄρθρα περὶ τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης καὶ κοινωνικῆς προνοίας. Τὸ δελτίον αὐτὸ συνετάσσετο μὲ τόσην επιμέλειαν, μὲ τόσο ἐκπληκτικὴ ἐνημερότητα, ὥστε καὶ τώρα ἀκόμη τὰ ἄρθρα ποὺ ἐδημοσιεύθησαν σ᾽ αὐτὸ νὰ ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι δείγματα προόδου καὶ ἄσβεστοι φάροι πολιτισμοῦ. Ἕνα κήρυγμα φωτεινὸν ὡς Εὐαγγέλιον γιὰ τὰ καθήκοντα τῶν εὐπόρων καὶ τὰς ὑποχρεώσεις τῶν ἀπόρων. Στο πρῶτον τεῦχος ἀναγράφονται οἱ ἐπιδιωκόμενοι σκοποὶ τῆς Βασιλίσσης. Νὰ ὀργανωθῇ δηλαδὴ μεθοδικῶς ἡ γυναικεία δρᾶσις στὴν Ἑλλάδα, σύμφωνα μὲ τὰς συγχρόνους κατευθύνσεις τῆς κοινωνικῆς προνοίας. Τὰς ἰδέας τῆς Βασιλίσσης ἐξέθεσε στὸ πρῶτο ἐκεῖνο τεῦχος διὰ μακρῶν στο ἄρθρον του «περὶ τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης» ὁ Σπ. Λοβέρδος, ὅστις μεταξὺ ἄλλων ἔγραφε: «Ἡ μὲ τὴν συγχρονισμένην ἀντίληψιν ἀλληλεγγύη ἐπιζητεῖ νὰ δώση μορφὴν ὑποχρεωτικὴν εἰς τὴν εἰσφοράν, νὰ προλάβη τὸ δεινὸν καὶ νὰ θεραπεύση συγχρόνως τὴν ρίζαν τοῦ κακοῦ. Ἡ ἀγαθοεργία, παρατείνουσα συνήθως ἀθλίας ἡμέρας ἀναπήρων, δὲν ἀρκεῖ νὰ θεραπεύση τὸ κοινωνικὸν κακόν, οὔτε συντελεῖ εἰς τὸ νὰ προληφθῇ ἢ περιορισθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἡττημένων τῆς ζωῆς. Διὰ τὴν ἀνόρθωσιν τῇ κοινωνικῆς ἀδικίας ἀπαιτοῦνται κοινωνικαὶ μεταρρυθμίσεις. Δι᾽ εἰδικοῦ κώδικος πρέπει νὰ ἐπιβληθοῦν κοινωνικὰ καθήκοντα, τὰ ὁποῖα μέχρι σήμερον ἀφέθησαν εἰς τὴν ἐλευθέραν διάθεσιν τῶν φιλανθρώπων....»

Τὸν Ἰούνιο τοῦ 1916 ἐκδίδεται τὸ δεύτερον τεῦχος τοῦ πολυτίμου δελτίου, στο ὁποῖον ἡ Καλλιρρόη Παρρὲν δημοσιεύει ἕνα ἀπὸ τὰ ὡραιότερα ἑλληνικὰ ἄρθρα, ποὺ ἔχουν ἴδη ποτὲ τὸ φῶς, ὑπὸ τὸν τίτλον «Πατρὶς καὶ Πατριῶται». Ὁ Δ. Κυριαζῆς γράφει γιὰ τὴν ἱστορίαν τῆς κοινωνικῆς προνοίας, ὁ ἰατρὸς Λαμπαδάριος, γιὰ τὸ σύστημα τῶν ὑπαιθρίων σχολείων καὶ ὁ Σπ. Λοβέρδος ἐκθέτει τὴν νέαν μεγάλην πρωτοβουλίαν τῆς Βασιλίσσης, τῆς ἀνεγέρσεως δηλαδὴ ὑγιεινῶν ἐργατικῶν κατοικιῶν. «Ὁ ἀγὼν κατὰ τῆς φθίσεως καὶ ἡ βελτίωσις τῶν ὅρων τῆς δημοσίας ὑγιεινῆς—γράφει—ἔχει κέντρον ἐνεργείας τὸ σπίτι τοῦ πτωχοῦ. Ἰδιωτικαὶ Ἑταιρεῖαι, κλη-

ροδοτήματα καὶ δωρεαὶ φιλανθρώπων διαθέτουν εἰς τὴν Εὐρώπην κεφάλαια διὰ τὴν ἵδρυσιν λαϊκῶν σπιτιῶν, ὅπου ἠμπορεῖ ὁ ἐργάτης νὰ περνᾶ εὐχαρίστως τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεως μὲ τοὺς φίλους του καὶ νὰ αἰσθάνεται τὴν χαρὰν τῆς ζωῆς, χωρίς, ὅπως συμβαίνει ὅταν κατοικῆ εἰς τὰς τρώγλας, νὰ ἐπιζητῆ τὸ κρασοπωλεῖον... Τὴν ἀνάγκην αὐτὴν παρετήρησε καὶ ᾐσθάνθη πρώτη ἡ Βασίλισσα. Χωρὶς ἀναβολήν, ὅπως συνηθίζει, προσεκάλεσεν εἰς τὰ Ἀνάκτορα τοὺς εἰδήμονας καὶ κατήρτισεν Ἐπιτροπὴν διὰ νὰ μελετήσῃ τὸ ζήτημα. Ἡ Ἐπιτροπὴ εἰργάσθη καὶ κατήρτισε τὰ Νομοθετικὰ μέτρα μὲ μέθοδον καὶ σύστημα, ὑπελείπετο δὲ μόνον ἡ ψήφισις τοῦ Νομοσχεδίου, ἐντὸς τῶν προσεχῶν ἡμερῶν».

Τὰ δραματικὰ γεγονότα ποὺ ἀκολούθησαν δὲν ἐπέτρεψαν ἀτυχῶς τὴν πραγματοποίησι τοῦ μεγάλου αὐτοῦ σκοποῦ τῆς Βασιλίσσης.

Μένουν ὅμως καὶ τώρα σὰν φωτεινὲς ὑποθῆκες γιὰ νὰ τὶς ἐγκολπωθοῦν ἐκεῖνοι ποὺ θὰ αἰσθανθοῦν στὴν ψυχή τους τὸ ἴδιο ἐνδιαφέρον γιὰ τὶς λαϊκὲς τάξεις, ὅπως ἐκείνη ποὺ ἔνοιωσε στὴ δική της ψυχή.

Τέλος τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1916 ἐκδίδεται τὸ τελευταῖον τεῦχος τοῦ λαμπροῦ περιοδικοῦ. Σ' αὐτὸ δημοσιεύεται ἄρθρον τὸ ὁποῖον τονίζει τὴν ἀνάγκην τῆς μορφώσεως εἰδικῶν Ἐπισκεπτριῶν Ἀδελφῶν, γιὰ νὰ ἐπιθεωροῦν τὰς πτωχὰς λαϊκὰς κατοικίας, τὰ ἀνθυγιεινὰ οἰκήματα καὶ νὰ βοηθοῦν μὲ τὶς συμβουλές των τὶς μητέρες γιὰ τὴν θεραπείαν τῶν ἀσθενούντων παιδιῶν των. Ὁ Ἐμμ. Λαμπαδάριος γράφει ἄρθρον περὶ τῆς καθαριότητος καὶ τῶν λουτρῶν. Ὁ Α. Τυπάλδος δημοσιεύει ἐνδιαφέρον ἄρθρον «Τὸ δίκαιον τῶν ἀπροστατεύτων παιδιῶν», τονίζων τὴν ἀνάγκην ψηφίσεως εἰδικοῦ κώδικος τῶν παίδων, περιλαμβάνοντος τὰ πρὸς προστασίαν των μέτρα. Τέλος ἡ Καλλιρρόη Κ. Παρρὲν ἐξαίρει τὴν ὀργάνωσιν καὶ δρᾶσιν τοῦ Πατριωτικοῦ Ἱδρύματος, χάρις στὴν ἔμπνευσιν, μεθοδικότητα καὶ ἐργατικότητα τῆς Βασιλίσσης καὶ τῶν Κυριῶν.

Μεγαλυτέραν ἀκόμη δρᾶσιν ἐσημείωσεν ὁ Πατριωτικὸς Σύνδεσμος τῶν Ἑλληνίδων τὸ 1917. Λόγῳ τῶν πολεμικῶν συνθηκῶν τὰ τρόφιμα εἶχαν ἀκριβήνει πολὺ καὶ ὁ λαὸς ὑπέφερε περισσότερον. Ἀκούραστη καὶ ἀκατάβλητη ἡ Βασίλισσα, ἀπὸ τὸ πρωῒ ἕως τὸ βράδυ εἰργάζετο ἐπὶ κεφαλῆς τῶν κυριῶν τοῦ Συνδέσμου πρὸς ἀνακούφισιν τῶν πτωχῶν καὶ πασχόντων. Πανταχοῦ παροῦσα παρηκολούθει

τὴν λειτουργίαν τῶν τμημάτων τοῦ Συνδέσμου μέχρι καὶ τῆς τελευταίας λεπτομερείας. Προνοοῦσε γιὰ ὅλα. Τίποτε δὲν τῆς διέφευγε. Καὶ ἦταν πάντα δίκαιη, ἀγαθή, πρακτική, πρότυπον καὶ παράδειγμα στὶς συνεργάτιδές της.

Ἕνας ἀληθινὸς ἆθλος συνετελεῖτο στὸ ἵδρυμα ἐκεῖνο, χωρὶς διαφημίσεις. Σιωπηρὴ καὶ ἐνεργητικώτατη γιὰ τὸ λαὸ ποὺ ὑπέφερε, ἀλλὰ καὶ ποὺ ἔβλεπε πῶς μιὰ μεγάλη ψυχὴ ἀγρυπνοῦσε στοργικὰ γιὰ νὰ τοῦ ἀνακουφίζη τὴ δυστυχία.

Τὸ 1917 ἦταν ἕνα ἀπὸ τὰ τραγικώτερα χρόνια γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἐξωτερικὲς ἐπιδράσεις καὶ ἐσωτερικὲς θύελλες συμπαρέσυραν τὰ πάντα. Ἡ Βασίλισσα, μὲ τὸ μάρτυρα Βασιλέα καὶ τὴ βασιλικὴ οἰκογένεια, ἠκολούθησαν τὴ σκληρή τους μοῖρα καὶ πῆραν τὸ δρόμο τῆς ἐξορίας. Τὰ ἱδρύματα τῆς Βασιλίσσης ἀναστατώθηκαν κι᾽ αὐτά, σὰν νὰ ἔπρεπε νὰ ἐξορισθοῦν μαζὶ καὶ τὰ ἔργα ποὺ δημιούργησε καὶ ἄφησε Ἐκείνη. Ἡ ἐπαναστατικὴ κυβέρνησις διὰ τῶν νόμων 808 καὶ 1172 κατήργησε τὸν Πατριωτικὸν Σύνδεσμον τῶν Ἑλληνίδων, μόνον ἐπειδὴ τὸν εἶχεν ἱδρύσει ἡ Βασίλισσα καὶ ἐθύμιζε τὸ ὄνομά της. Μὲ τὸν ἴδιο νόμο—τὸν τελευταῖο—κατηργήθη καὶ τὸ οἰκονομικὸ συσσίτιο. Ὁ Πατριωτικὸς Σύνδεσμος μετωνομάσθη «Πατριωτικὸν Ἵδρυμα Περιθάλψεως». Εὐτυχῶς ὅτι ἡ μεταβολὴ περιωρίσθη στὴν ἀλλαγὴ τοῦ τίτλου καὶ τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου, γιατί, κατὰ τὰ ἄλλα, οἱ σκοποὶ παρέμεναν οἱ ἴδιοι. Ἦταν τόσο μεγάλο καὶ φιλάνθρωπο αὐτὸ τὸ ἔργο, ὥστε δὲν ἀπετολμήθη ἡ κατάργησή του.

Ἔπειτα ἀπὸ τρία χρόνια ἦρθε ἡ ἡμέρα τῆς ἐπιστροφῆς. Οἱ Βασιλεῖς ξαναγύρισαν κοντὰ στὸ λαὸ ποὺ ἀγάπησαν καὶ τοὺς ἀγάπησε. Τὸ Ἔθνος βρισκόταν σὲ πολεμικὸ συναγερμό. Τὸ ἄνθος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς πολεμοῦσε στὰ βάθη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ ἐθνικὴ προσπάθεια τώρα ἔπρεπε νὰ ἐνταθῆ. Ποτὲ ἡ παρουσία τῆς Βασιλίσσης Σοφίας δὲν ἦταν τόσο ἀναγκαία καὶ ἀπαραίτητη. Εὐτυχῶς ὑπῆρχεν ἀκόμη, ἔστω καὶ ὑπὸ ἄλλο ὄνομα, ἡ θαυμασία ὀργάνωσις τοῦ Πατριωτικοῦ Συνδέσμου τῶν Ἑλληνίδων, ποὺ θὰ τὴν ἐβοηθοῦσε καὶ πάλι στὴ μεγάλη ἀποστολή της: τὴν περίθαλψι τῶν τραυματιῶν τοῦ πολέμου καὶ τῶν οἰκογενειῶν τῶν πολεμιστῶν. Ἔπρεπε ὅμως νομοθετικῶς νὰ ἐπανέλθη τὸ ἵδρυμα στὴν ἱδρύτριά του. Καὶ στὶς 23 Μαρτίου 1921, ὁ ὑπουργὸς τῆς Περιθάλψεως ἀπέστειλε στον πρόε-

δρον τοῦ Πατριωτικοῦ Ἱδρύματος, Λουκᾶν Ροῦφον, τὸ ἑξῆς ἔγγραφο:

«Ἔχοντες ὑπ' ὄψει τὰς ἀνάγκας πρὸς περίθαλψιν καὶ ἀνακούφισιν τῶν ἀπόρων οἰκογενειῶν στρατευθέντων καὶ ὑπὸ τὰ ὅπλα ἀνδρῶν, καὶ τῆς ἀποστολῆς πρὸς αὐτοὺς ἐσωρούχων, περικνημίδων καὶ ἄλλων εἰδῶν ἱματισμοῦ εἰς συμπλήρωσιν τῶν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ χορηγουμένων, ἀποφασίζομεν ὅπως τὸ ὑπὸ τὴν προεδρίαν Ὑμῶν Ἵδρυμα, τιθέμενον ὑπὸ τὴν Ὑψηλὴν προστασίαν τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος τῆς Βασιλίσσης, προβῇ εἰς τὴν περαιτέρω πραγματοποίησιν τῆς ἀποστολῆς του. Πρὸς τοῦτο παρακαλοῦμεν ὅπως εὐαρεστηθῆτε καὶ ἀνακοινώσητε τὴν ἡμετέραν ἀπόφασιν πρὸς τὴν Αὐτῆς Μεγαλειότητα τὴν Βασίλισσαν μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ Μεγαλειοτάτη θὰ εὐδοκήσῃ νὰ ἀποδεχθῇ τὸ φιλάνθρωπον τοῦτο ἔργον, ἵνα, ὡς καὶ κατὰ τὸ παρελθόν, ὁ ὑπὸ τὴν Ὑψηλὴν Προστασίαν Αὐτῆς Πατριωτικὸς Σύνδεσμος τῶν Ἑλληνίδων προσφέρῃ εἰς τοὺς δυστυχοῦντας τὰς πολυτίμους αὐτοῦ ὑπηρεσίας»

Καὶ ὁ πρόεδρος τοῦ Ἱδρύματος κ. Ροῦφος ἔσπευσε νὰ γνωρίσῃ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ὑπουργοῦ πρὸς τὴν Βασίλισσαν, μὲ τὸ ἀκόλουθον ἔγγραφον:

«Μετὰ τὸ ἔργον τῆς ἐκκαθαρίσεως καὶ ἀποκαταστάσεως τοῦ Πατριωτικοῦ Συνδέσμου τῶν Ἑλληνίδων ὑπὸ τοῦ μεταβατικοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τοῦ Πατριωτικοῦ Ἱδρύματος Περιθάλψεως, ἀπέμεινε πλέον νὰ ἀποδοθῇ τὸ μεγαλουργὸν τοῦτο φιλανθρωπικὸν Ἵδρυμα εἰς τὴν πεφωτισμένην Ἱδρύτριαν καὶ ἀκάματον ἐργάτιδα Πρόεδρον αὐτοῦ.

»Πρὸς τοῦτο καὶ λόγῳ τῶν αναγκῶν αἱ ὁποῖαι ἐδημιουργήθησαν ἐκ τῆς νέας ἐπιστρατεύσεως, ὁ κ. Ὑπουργὸς Περιθάλψεως κατέληξεν εἰς τὴν ὀρθὴν σκέψιν νὰ τεθῇ οὐσιαστικῶς εἰς ενέργειαν ὁ εγκεκριμένος οργανισμὸς τοῦ Πατριωτικοῦ Συνδέσμου τῶν Ἑλληνίδων μέχρι τῆς δημοσιεύσεως τοῦ νέου Νόμου.

»Δύναται ἡ Ὑμετέρα Μεγαλειότης νὰ εἶναι ἀληθῶς ὑπερήφανος, διότι ἡ λαῖλαψ, ἡ τὰ πάντα ἀνατρέψασα εἰς τὴν Χώραν, παρ' ὅλον τὸ ἐξαιρετικὸν κατὰ τῆς Σεπτῆς τῶν Ἑλλήνων Ἀνάσσης γνωστὸν πάθος, ἠναγκάσθη νὰ ἀποκαλυφθῇ πρὸ τοῦ σιδηροῦ καὶ σοφοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ Πατριωτικοῦ Συνδέσμου τῶν Ἑλληνίδων καὶ νὰ τὸν σεβασθῇ, περιορισθεῖσα τὸ ὄνομα μόνον αὐτοῦ νὰ μεταβάλῃ.

»Καὶ ἤδη οὗτος θὰ τραπῇ ραγδαίως εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ προορισμοῦ

του ὑπὸ τὴν Σεπτὴν Προεδρίαν τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος».

Την 9ην Ἀπριλίου 1921, παρουσίᾳ τῆς Βασιλίσσης, γίνεται ἡ πρώτη συνεδρίασις τοῦ Πατριωτικοῦ Συνδέσμου Ἑλληνίδων στὰ Γραφεῖα τοῦ Ἱδρύματος.

Ἡ ἱδρύτρια Βασίλισσα ἀναλαμβάνει και πάλι μὲ ζῆλο καὶ ἀφοσίωσι τὸ διακοπὲν ἔργον της. Εἶναι καὶ πάλιν ἡ Πρόεδρος καὶ ἡ ἐμπνεύστρια δύναμις τοῦ Συνδέσμου, ὁ ὁποῖος στὶς κρίσιμες ἐκεῖνες γιὰ τὸ Ἔθνος ἡμέρες προσέφερεν μεγάλας ὑπηρεσίας.

Ὅλοι οἱ παλαιοι κλάδοι τῆς Κοινωνικῆς Προνοίας καὶ Ἀντιλήψεως διωργανώθησαν συστηματικώτερα. Πρὸ παντὸς ὅμως ἡ προσοχη τῆς Βασιλίσσης ἐστράφη στὴν περίθαλψιν τῶν τραυματιῶν καὶ τῶν οἰκογενειῶν τῶν ἀπόρων πολεμιστῶν. Πειθαρχικὲς καὶ ἀφωσιωμένες ἠκολούθησαν οἱ Ἑλληνίδες τὴν Βασίλισσάν Των καὶ ἐξεπλήρωσαν τὰς προς τὴν Πατρίδα ὑποχρεώσεις μὲ παραδειγματικὸν ζῆλον.

Ἔτσι 1) τὸ Τμῆμα Δωρημάτων ὑπὸ τὴν κ. Μαρίαν Δραγούμη ἀπέστειλε, μέχρι τέλους 1921, 5.500 δέματα στοὺς στρατιῶτες τοῦ μετώπου, τὰ ὁποῖα περιεῖχαν φανέλλες, ὑποκάμισα, κάλτσες καὶ ἄλλα μάλλινα εἴδη. Ἐπίσης τσιγάρα, γλυκίσματα καὶ ἄλλα μικρὰ δῶρα. Καὶ εἰς ἀπάντησιν οἱ στρατιῶται τοῦ μετώπου ἀπέστειλαν συγκινητικας εὐχαριστηρίους ἐπιστολὰς προς τὴν Βασίλισσάν των. 2) Τὸ Τμῆμα Νοσοκομείων καὶ Νοσοκόμων ὑπὸ τὴν Κυρίαν Σοφίαν Ρούφου ἐπεξέτεινε τὴν δρᾶσιν του ὄχι μόνον στὰ διάφορα στρατιωτικὰ Νοσοκομεῖα τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Στὰς Ἀθήνας ἡ Βασίλισσα ἔλαβε ὑπὸ τὴν προστασίαν Της τὸ 1ον, 4ον, 6ον καὶ 7ον Στρατιωτικὰ Νοσοκομεῖα. Διένειμε μαλακὰ προσκέφαλα, στρώματα, μαξιλαροθῆκες, σεντόνια, ἐσώρουχα, δεκανίκια καὶ πλεῖστα ἄλλα εἴδη. Συγχρόνως, οἱ κυρίες τοῦ τμήματος καὶ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν αὐτοπροσώπως ἡ Βασίλισσα, ἐπέβλεπαν στὴν παρασκευην τῆς τροφῆς τῶν ἀνωτέρω Νοσοκομείων. Ἰδιοχείρως παρεσκεύαζαν καὶ προσέφεραν καφὲ στους τραυματίες, στοὺς ὁποίους κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν μεγάλων νικῶν καὶ ἑορτῶν διένειμαν καὶ πλεῖστα ἄλλα δῶρα, γλυκίσματα, σιγαρέττα κλπ. 3) Τὸ Τμῆμα Παροχῆς Ἐργασίας ὑπὸ τὴν Ὄλγαν Βελλίνη ἐχορήγησε τὸ 1921 ἐργασίαν εἰς 600 συζύγους, μητέρας καὶ ἀδελφὰς τῶν ἐφέδρων. 4) Τὸ Τμῆμα Σταθμῶν ὑπὸ τὴν Ναταλίαν Μελᾶ ἐγκατέστησε στοὺς σταθμοὺς Πειραιῶς καὶ Θησείου συνεργεῖα κυριῶν, οἱ ὁποῖες προσέφερον στὰ ἀπερχό-

μενα τμήματα στρατοῦ καὶ στοὺς μεταφερομένους ἀσθενεῖς καὶ τραυματίες, δῶρα διάφορα καὶ θερμαντικά. Ἀπὸ τοῦ Μαρτίου τοῦ 1921 ἡ δρᾶσις τοῦ τμήματος ἐπεξετάθη εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας. Κατ᾽ ἐντολὴν τῆς Βασιλίσσης ἡ κ. Μελᾶ, συνοδευομένη ἀπὸ τὴν δίδα Φίλτσου, ἐπεσκέφθη τὰ διάφορα Στρατιωτικὰ Νοσοκομεῖα τοῦ μετώπου. Κατὰ τὴν ἐπὶ τόπου αὐτὴν μετάβασίν των ἐξήτασαν τὰς ἀνάγκας των, προσέφεραν διάφορα εἴδη στους νοσηλευομένους καὶ ἐγκατέστησαν ἐπὶ τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Σμύρνης--Οὐσὰκ 4 Σταθμοὺς (Μαγνησία, Κασαμπᾶ, Σαλιχλῆ καὶ Φιλαδελδέλφειας) πρὸς περίθαλψιν τῶν ἀπὸ ἐκεῖ διερχομένων ἀσθενῶν καὶ τραυματιῶν, δύο δὲ ἄλλους εἰς Ἀϊνεγκιὸλ καὶ εἰς Μουδανιά. Ἀπὸ τοὺς σταθμοὺς αὐτοὺς ἐπέρασαν συνολικῶς 46.087 ἀσθενεῖς καὶ τραυματίες, ποὺ βρῆκαν ἕνα στοργικὸ χέρι νὰ τοὺς περιποιηθῆ. 5) Το Τμῆμα Βρεφῶν, λόγῳ τῆς ἐπιστρατεύσεως, δὲν περιωρίσθη μόνον στὴν περίθαλψι τῶν ἀπόρων ασθενῶν βρεφῶν, ἀλλ᾽ ἐδέχθη καὶ ὅλα τὰ τέκνα τῶν απόρων ἐφέδρων μέχρι τοῦ πέμπτου ἔτους, στὰ ὁποῖα διένειμε γάλα, φαρίνα καὶ ρύζι πρὸς πρόληψιν τῶν συνεπειῶν ἐκ τῆς κακῆς θρέψεως. 6) Τὸ Ἐκπαιδευτικὸν Τμῆμα ὑπὸ τὴν κ. Ὄλγαν Λάμπρου ἐλειτούργησε ἀπὸ τῆς 18ης Μαΐου, στο Πρότυπον Νηπιαγωγεῖον τοῦ Πατριωτικοῦ Συνδέσμου καὶ στὰ 3 Νηπιαγωγεῖα τοῦ Ὑπουργείου Περιθάλψεως, τῶν ὁποίων ἡ ἐποπτεία εἶχεν ἀνατεθῆ στὸν Πατριωτικὸν Σύνδεσμον. Στὰ Νηπιαγωγεῖα αὐτὰ ἡ Βασίλισσα ἀντικατέστησε τὸ σύστημα Φρέβελ διὰ τοῦ συστήματος Μοντεσόρι, εἰσάγουσα ἔτσι γιὰ πρώτην φορὰ στὴν Ἑλλάδα τὸ σύστημα τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἀπέβλεπε στὴν ἀνάπτυξιν τῆς αὐτενεργείας καὶ τῆς φυσικῆς κλίσεως τῶν νηπίων καὶ εἶχε γίνει αποδεκτὸν σ᾽ ὅλη τὴν Εὐρώπη. Δὲν ἐσταμάτησεν ὅμως μέχρις ἐκεῖ ἡ μέριμνα τῆς Βασιλίσσης. Μετεκάλεσε ἐξ Ἰταλίας τὴν μαθήτριαν τῆς διασήμου καθηγητρίας Μοντεσόρι Ρουμανίδα νηπιαγωγὸν κ. Ντ. Ἐρεξίκ, καὶ ἀνέθεσεν εἰς αὐτὴν τὴν διδασκαλίαν τοῦ συστήματος στὰς Ἑλληνίδας νηπιαγωγούς, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἐσχημάτισε πρὸς τοῦτο ἰδιαίτερη τάξι. Ὅσον ἀφορᾶ τὶς μητέρες τῶν νηπίων ἡ Βασίλισσα ὠργάνωσε πρακτικὰ μαθήματα ὑγιεινῆς καὶ διαιτολογίου. Ἐπὶ πλέον, οἱ κυρίες τοῦ τμήματος τὰς ἐπεσκέπτοντο κατ᾽ οἶκον καὶ προσέφεραν τὴν βοήθειάν των, ὅταν ὑπῆρχεν ἀνάγκη. 7) Τὸ Τμῆμα Ἱματιοθήκης ὑπὸ τὴν κ. Ἀλεξάνδραν Παπακωνσταντίνου κατεσκεύασε τὰς στολὰς τῶν

Ἐπικούρων Νοσοκόμων τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, νοσοκομειακὸν ἱματισμὸν καὶ σπάργανα γιὰ τὰ νεογνὰ τῶν ἀπόρων γυναικῶν. Ἐπίσης κουκοῦλες, περιλαίμια καὶ ἄλλα μάλλινα εἴδη γιὰ τοὺς στρατιῶτες τοῦ μετώπου. 8) Τὸ Τμῆμα Οἰκοκυρικῆς ὑπὸ τὴν Ἰουλίαν Στρέϊτ διωργάνωσε τρεῖς τάξεις μαθημάτων μαγειρικῆς, ραπτικῆς καὶ γενικῶς οἰκιακῆς οἰκονομίας γιὰ κυρίες καὶ δίδες, ὑπηρέτριες καὶ γυναῖκες τῶν λαϊκῶν τάξεων. Διδασκάλισσαι στὸ Τμῆμα τοῦτο ἦσαν οἱ καθηγήτριες τῆς Χαροκοπείου Σχολῆς, τὴν ὁποίαν ἵδρυσεν ἐπίσης ἡ Βασίλισσα καὶ οἱ ὁποῖες εἶχαν ἐκπαιδευθῆ μὲ δαπάνες αὐτῆς στὸ Κολλέγιον Σίμμον τῆς Βοστώνης. 9) Τὸ Τμῆμα Πτωχῶν, ὑπὸ τὴν κ. Ἐλμίναν Νάζου, περιέθαλψε 6.500 ἀπόρους τῆς πόλεως καὶ παρέσχε ἰατρικὴν περίθαλψιν, φάρμακα, ὀρθοπεδικὰ μηχανήματα, γάλα, ἐνδύματα καὶ κλινοσκεπάσματα. Εἶχε ἐπίσης ἀναλάβει εἰς διάφορα νοσοκομεῖα καὶ κλινικὲς τὴν συντήρηση ἀπόρων ἀσθενῶν, ποὺ εἶχαν ἀνάγκην εἰδικῆς θεραπείας. Τὸ τμῆμα τοῦτο κατέβαλλε ἐξ ἄλλου τὰ δίδακτρα σὲ ἀπόρους μαθητὰς στὰ σχολεῖα, διὰ τῆς Ἐφορείας δὲ ἐπιτόκων διένειμε δέματα μὲ σπάργανα στὰς ἀπόρους, πλείστας τῶν ὁποίων εἰσήγαγε στὸ Μαιευτήριον. Στὶς μητέρες αὐτὲς ἐδίδετο μετὰ τὸν τοκετὸν, γάλα γιὰ τὰ μωρὰ καὶ μικρὸ χρηματικὸν βοήθημα. 10) Τὸ Τμῆμα Συσσιτίων ὑπὸ τὴν Χαρίκλειαν Μπαλτατζῆ, μητέρα τοῦ σημερινοῦ ὑφυπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν κ. Ν. Μπαλτατζῆ -Μαυροκορδάτου, ὑπῆρξε εὐεργετικώτατον γιὰ τοὺς πτωχοὺς κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην ἐποχήν. 11) Τὸ Τμῆμα Ὑγιεινῆς ὑπὸ τὴν κ. Ἰουλίαν Καλλιγᾶ ἠσχολήθη μὲ τὴν λειτουργία τῆς Μαθητικῆς Πολυκλινικῆς καὶ τῶν Παιδικῶν Ἐξοχῶν. Ἐπίσης ἀρκετὰ ἀσθενικὰ παιδιὰ ἐστάλησαν στὸ Νοσοκομεῖον τῆς Βούλας, ἄλλα δὲ ὑπεβλήθησαν σὲ ἀεροθεραπείαν καὶ ἡλιοθεραπείαν στὸ εἰδικὸν «Σολάριουμ» τοῦ Πατριωτικοῦ Συνδέσμου τῶν Ἑλληνίδων.

Ἡ ὑγεία μεγάλου μέρους τῶν μικρῶν ἀσθενῶν μαθητῶν, χάρις στὶς φροντίδες τῆς Βασιλίσσης, ἐβελτιώθη σημαντικῶς. Γιὰ πολλὰ ὅμως παιδιὰ ἡ ἰατρικὴ ἐξέτασις ἐβεβαίωνε προχωρημένην ἀδενοπάθειαν, χρονίαν ἀναιμίαν καὶ χλώρωσιν. Ἐπεβάλλετο τότε ριζικωτέρα θεραπεία, ἀνάπαυσις, ὑπερσιτισμὸς καὶ ἀεροθεραπεία. Καὶ ἡ Βασίλισσα ἵδρυσε τὴν πρώτην παιδικὴν κατασκήνωσιν, στὴν μεταξὺ Ἀεροδρομίου καὶ τῆς στάσεως «Δαμασκηνοῦ» ἀμμώδη παραλία τοῦ Παλαιοῦ Φαλήρου, ὀλίγον δεξιώτερα ἀπὸ τὸ τέρμα τῆς Λεωφόρου

Συγγρού. Ἡ θάλασσα στὸ σημεῖον ἐκεῖνο ἦταν ἀβαθὴς καὶ ἡ μικρὴ ἀπόστασις ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καθίστα τὴν τοποθεσίαν καταλληλοτάτην. Πρὸς τοῦτο κατεσκευάσθη κομψὸν καὶ στερεὸν ὑπόστεγον, τὸ ὁποῖον κατωρθώθη νὰ γίνη ἀρθρωτὸν, εἰς τρόπον ὥστε εὐκόλως νὰ λύεται καὶ νὰ μετακομίζεται. Περιεῖχε ἐγκατάστασιν ὑδρεύσεως, φωτισμοῦ, διαχωρίσματα καὶ προπετάσματα ἀπὸ λινὸ ὕφασμα γιὰ τὸν ἥλιον. Τὴν 4ην Αὐγούστου 1920 ἔγινε ἡ πρώτη ἀποστολὴ 60 ἀναιμικῶν μαθητῶν, στους οποίους ἐφηρμόσθη εἰδικὴ θεραπεία κατὰ τον καλύτερον τρόπον. Τὰ μέσα ποὺ διέθετε τότε ἡ Βασίλισσα ἦσαν πενιχρά. Ἐτέθη ὅμως ἡ βάσις, καὶ τὸ σύστημα ηὐδοκίμησε, ὥστε σήμερον νὰ ἔχωμεν, χάρις στὴ Βασίλισσα Σοφία, τὶς θαυμαστὲς ἐγκαταστάσεις τῆς Βούλας. Τις πρῶτες ἡμέρες τὰ παιδιὰ προσήρχοντο ἀπειθάρχητα, ἄτακτα, ἀκάθαρτα καὶ ἀνυπότακτα. Ἔπειτα ἀπὸ λίγο ὅμως ἄλλαξαν ἐντελῶς.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς πρώτης αὐτῆς παιδικῆς ἐξοχῆς ἦσαν ἱκανοποιητικώτατα γιὰ τὴν ὑγείαν τῶν ἀσθενῶν, τὸ βάρος τῶν ὁποίων ηὔξανε αἰσθητῶς κατὰ τὴν ἐκεῖ δεκαπενθήμερον διαμονήν των. Κάθε πρωΐ στὶς 7 τὰ παιδιὰ συνεκεντρώνοντο στην Ἀκαδημ΄α, ὁπόθεν μετεφέροντο ὑπὸ τοῦ Ἱδρύματος διὰ μεγάλων λεωφορείων στὴν κατασκήνωσιν, ὅπου ἀφήνοντο ὅλη τὴν ἡμέρα νὰ παραμένουν στο ὕπαιθρον, νὰ λούζωνται, νὰ γυμνάζωνται, νὰ περιπατοῦν, νὰ παίζουν. Στὶς 12.30 τοὺς ἐδίδετο ἄφθονος καὶ ὑγιεινὴ τροφή, κατόπιν δὲ ἀνεπαύοντο κάτω ἀπὸ τις τέντες, εἰς αἰώρας ἢ εἰς εἰδικὰ καθίσματα. Τὸ ἀπόγευμα ἐδιδάσκοντο ὀλίγον καὶ κατόπιν ἄρχιζε πάλιν ἡ θεραπεία. Στὶς 5.30 τοὺς ἐδίδετο ἕνα μικρὸ πρόδειπνο καὶ στὶς 7 ἐπέστρεφαν πάλιν στὴν Ἀθήνα.

Μὲ τον ἴδιο ἐντατικὸ ρυθμὸ ἐλειτούργησαν καὶ τὰ παραρτήματα τοῦ Πατριωτικοῦ Συνδέσμου τῶν Ἑλληνίδων στὶς ἐπαρχίες, τὰ ὁποῖα εἰργάζοντο χωρὶς διακοπὴ γιὰ τὴν περίθαλψι καὶ τὴν ψυχαγωγία τῶν τραυματιῶν, γιὰ τὴν ἀποστολὴ δεμάτων στο μέτωπο, γιὰ τὴν προστασία καὶ τὴν ὑγιεινὴ τῶν παιδιῶν, γιὰ τὴν οἰκονομικὴ βοήθεια τῶν οἰκογενειῶν τῶν ἐπιστρατευμένων καὶ γιὰ ὅλους τοὺς σκοποὺς ποὺ περιελαμβάνοντο στο πρόγραμμα τῆς Βασιλίσσης. Παραρτήματα τοῦ Συνδέσμου εἶχαν ἱδρυθῆ ἐπίσης στὴν Ἀδριανούπολι καὶ στὴ Σμύρνη, ποὺ ἀπέδωσαν θαυμαστὰ ἀποτελέσματα.

Ἀπὸ τὴν ἐκτεθεῖσαν δρᾶσιν τοῦ Πατριωτικοῦ Συνδέσμου τῶν

Ἑλληνίδων, ἀπὸ τὸ διάστημα τῆς συστάσεώς του μέχρι τέλους Δεκεμβρίου 1921, φανερώνεται μεγαλειῶδες τὸ πολυσύνθετο καὶ εὐεργετικὸ ἔργον τῆς ἀειμνήστου Βασιλίσσης Σοφίας, ἡ ὁποία ἔθεσε τὰ θεμέλια τῆς Κοινωνικῆς Προνοίας στὴν Ἑλλάδα. Σὲ ὅλες τὶς ἐκκλήσεις της μὲ προθυμία προσήρχοντο οἱ Ἑλληνίδες καὶ ὑπὸ τὰς ὁδηγίας της καὶ τὸ προσωπικό της παράδειγμα ἐξεπλήρωναν τὰ καθήκοντά των πρὸς τὸ μαχόμενων Ἔθνος κατὰ τρόπον ὁ ὁποῖος ἀπέσπασε τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν εὐγνωμοσύνη τοῦ λαοῦ. Διότι ἡ βασίλισσα Σοφία κατὰ τὴν πολεμικὴ περίοδο τῆς Βασιλείας της δὲν ὑπῆρξε μόνον ὁ καλὸς ἄγγελος τῶν μυριάδων τραυματιῶν μας, τῶν ἑκατοντάδων χιλιάδων οἰκογενειῶν τῶν ἐπιστράτων καὶ πτωχῶν, ἀλλὰ καὶ ἐδημιούργησε πραγματικὰς Ἑλληνίδας, στὶς ὁποῖες ἐδίδαξε τὴν ὁδὸν τοῦ καθήκοντος, ὡς γυναικῶν καὶ ὡς Ἑλληνίδων. Στὰς δοκιμασίας τοῦ πολέμου, τὸ Ἔθνος εὗρε στὴν Βασίλισσά του τὴν συνετὴ καὶ ἀφωσιωμένη Μητέρα. Στὶς κοινωνικὲς δὲ τάξεις ποὺ ἔζοῦσαν προηγουμένως ἐγωϊστικῶς καὶ ἀμερίμνως ἡ Βασίλισσα ὑπέδειξε τὰ πατριωτικὰ καὶ ἀνθρωπιστικὰ καθήκοντά των.

Πρωτοπόρος καὶ σημαιοφόρος στὶς νέες αὐτὲς ἀρχὲς τῶν καθηκόντων ἑνὸς ἑκάστου πρὸς τὸ σύνολον καὶ τὸ Ἔθνος, θεμελιωτὴς τῆς ἀλληλεγγύης καὶ τῆς Κοινωνικῆς Προνοίας ὑπῆρξεν ὁ φωτεινὸς φάρος, ὁ ὁποῖος θὰ φωτίζη πάντοτε καὶ θὰ ἐμπνέη τὰς Ἑλληνίδας. Στὸν Πατριωτικὸν Σύνδεσμον ἔδωσεν ἡ ἀείμνηστος Ἱδρύτριά του ὁλόκληρον τὴν μεγάλη, τὴ γενναία της ψυχή.

Τὸν καλύτερο χαρακτηρισμὸ αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ἔργου μᾶς δίνει, στὴ λογοδοσία τοῦ Συνδέσμου τοῦ ἔτους 1921, ὁ στενὸς συνεργάτης τῆς Βασιλίσσης Σπ. Λοβέρδος: «Ὅταν ἐπανέλαβε τὸ ἔργον του κατὰ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου, ὁ Σύνδεσμος, γράφει, εἶχεν ἐνώπιον του, ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰς ἐπειγούσας ἀνάγκας τοῦ πολέμου, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ κεφαλαιῶδες ζήτημα τῆς σκοπιμωτέρας καὶ ἐπιστημονικωτέρας κατευθύνσεως τοῦ ἔργου του. Ἐκαλεῖτο νὰ χαράξη πρόγραμμα Κοινωνικῆς Διδασκαλίας. Αἱ θεωρητικαὶ ἀρχαί, τὰς ὁποίας ἠκολούθησεν ὁ Σύνδεσμος εἰς τὴν κατεύθυνσίν του, εἶναι ἀρχαὶ τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης. Ὅλος ὁ μηχανισμὸς τοῦ νέου πολιτισμοῦ δίδει εἰς τὴν κοινωνικὴν ἀλληλεγγύην τὴν σημασίαν ὀργανικοῦ Νόμου τῆς Νέας Κοινωνίας.

»Τὸ σπέρμα τῶν νέων τούτων θεωριῶν ἐγκλείει τὸ Πρόγραμμα

τοῦ Συνδέσμου τῶν Ἑλληνίδων, ὅταν παρέχη ἐργασίαν εἰς τὰς γυναῖκας, φθηνὴν καὶ καθαρὰν τροφὴν εἰς τοὺς ἐργάτας, ὑπαίθρια σχολεῖα εἰς τὰ καχεκτικὰ παιδιά, ὅταν ἱδρύη Νοσοκομεῖα καὶ διαδίδη τὰς ἀρχὰς τῆς ὑγιεινῆς, ὅταν συσταίνη Βρεφοκομεῖα καὶ Νηπιαγωγεῖα διὰ νὰ δίδη ἐλεύθερον καιρὸν ἐργασίας εἰς τὰς ἐργάτιδας, ὅταν διδάσκη τὰς μητέρας παιδοκομίαν, ὅταν εἰσάγη νέα παιδαγωγικὰ συστήματα διὰ μετακλήσεως παιδαγωγῶν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς, ὅταν ἀνοίγη σχολεῖα Πρακτικῆς Μορφώσεως διὰ τὰ κορίτσια, ὅταν συσταίνη γραφεία δι' εὕρεσιν ἐργασίας, ὅταν παρέχη τὰ ἀγαθὰ αὐτά, ὄχι ὡς ἐλεημοσύνην ποὺ ταπεινώνει τὸν εὐεργετούμενον, ἀλλ' ὡς διανομὴν κοινωνικοῦ κεφαλαίου, καθιστῶσαν τὸν λαμβάνοντα ἀλληλέγγυον μέλος τῆς ὁμάδος. Καταβάλλει προσπάθειαν, ὅπως ἐνισχύση τοὺς ὑγιεῖς εἰς τὸ ἔργον, διὰ νὰ μὴ εὑρεθῆ εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ περιθάλψη πλειοτέρους ἀσθενεῖς εἰς τὴν κλίνην, ὅπως προστατεύση καὶ περιθάλψη τὸ παιδί, διὰ νὰ τὸ ἀποσπάση ἀπὸ τὸν θάνατον ἢ τὴν χρονίαν νόσον, ὅπως ἐνισχύση τὸ ἐργατικὸν νοικοκυριό, ὅπως ἀποκαταστήση τὴν ἐπικοινωνίαν καὶ συνεργασίαν τῶν κοινωνικῶν τάξεων.

»Διὰ τὴν ψυχὴν τοῦ ἔργου, ἡ ὁποία τὸ συνέλαβε, τοῦ ἔδωσε τὴν πνοὴν τῆς ζωῆς, τὸ κατηύθυνεν ἐν ἀθορύβῳ προσπαθείᾳ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν, ἀποτυπώσασα τὴν σφραγῖδα τῆς ἰδίας προσωπικότητος, εἰς τὴν Α. Μεγαλειότητα τὴν Βασίλισσαν, ἀνταπόδοσις εἶναι αὐτὸ τὸ ἐπιτελούμενον ἔργον καὶ ἡ δι' αὐτοῦ ἀνακούφισις τοῦ πόνου».

Στὶς ἐμπνευσμένες αὐτὲς γραμμές, ἑνὸς ἐκλεκτοῦ συνεργάτου τῆς Βασιλίσσης, ποὺ ἔζησε τὸ ἔργο της καὶ τὴν βοήθησε σ' αὐτό, δὲν θὰ εἶχε κανεὶς τίποτε ἄλλο νὰ προσθέση. Ἁπλῶς μόνον θὰ ἐπανελάμβανε τὴν διαπίστωσι ὅτι ἡ Κοινωνικὴ πρόνοια, ἡ διοργάνωσις δηλαδὴ καὶ συστηματοποίησις τοῦ καθήκοντος μιᾶς πολιτισμένης κοινωνίας ἀπέναντι τῶν ἀνθρώπων ποὺ ὑποφέρουν, εἶναι καὶ αὐτό, στὴν Ἑλλάδα, ἔργο τῆς ἀλησμονήτου Βασιλίσσης Σοφίας.

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΕΡΥΘΡΟΣ ΣΤΑΥΡΟΣ

ΕΝΑ ΜΕΓΑΛΟ κεφάλαιο τῆς ἐθνικῆς καὶ ἀγαθοεργοῦ δράσεως τῆς Βασιλίσσης Σοφίας εἶναι ἐκεῖνο ποὺ συνδέεται μὲ τὸν Ἑλληνικὸ Ἐρυθρὸ Σταυρό. Ὁ κοινωφελὴς αὐτὸς ὀργανισμός, ὁ προορισμὸς τοῦ ὁποίου τόσην εὐρύτητα ἀπέκτησε κατὰ τὸν τελευταῖο ἰδίως καιρό, διατελοῦσε ἐπὶ 33 συνεχῆ ἔτη ὑπὸ τὴν Ὑψηλὴ προστασία τῆς Βασιλίσσης Ὄλγας. Ὅταν ὅμως ἀνῆλθε στὸ θρόνο ἡ Σοφία, τῆς παρεχώρησε τὴ θέσι της. Τὴν 16 Ἀπριλίου 1914, ἔστειλε μιὰ ἐπιστολὴ πρὸς τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τοῦ Ἱδρύματος, πρὸς τὸ ὁποῖον ἐγνώριζε τὴν ἀπόφασί της αὐτή. Τὸ προεδρεῖο τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ παρουσιάσθη τότε στὴ Βασίλισσα Σοφία καὶ τὴν παρεκάλεσε ν' ἀναλάβη ὑπὸ τὴν προστασία της τὸ ἵδρυμα. Καὶ ἐκείνη ὄχι μόνο ἐδέχθη τὴν πρότασι εὐχαρίστως, ἀλλὰ καὶ ἐδήλωσε ὅτι ἀποδέχεται τὴν ἐνεργὸν προεδρίαν. Ἡ Βασίλισσα Σοφία εἶχε καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι ὑπ' ὄψιν της νὰ εὐρύνη καὶ νὰ ἐπεκτείνη τὴ δρᾶσι τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ πολὺ πέραν ἀπὸ τὰ ὅρια στὰ ὁποῖα ὡς τότε εἶχε περιορισθῆ. Τὰς ἀντιλήψεις δὲ τῆς Βασιλίσσης γιὰ τὴ μελλοντικὴ δρᾶσι τοῦ ἱδρύματος ἐξέθεσε στὸ Συμβούλιο ὁ τότε ἀντιπρόεδρος αὐτοῦ Ἀλέξανδρος Ζαΐμης ὡς ἑξῆς :

«Ἡ Α. Μ. ἡ Βασίλισσα Σοφία, εὐδοκήσασα νὰ ἀποδεχθῇ τὴν Προεδρίαν τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, ἀναλαμβάνει ταύτην μὲ τελείαν ἐπίγνωσιν τῶν δυσχερειῶν τοῦ ἔργου, ἀλλὰ καὶ μὲ πλήρη πεποίθησιν ὅτι θέλει τοῦτο ἀχθῇ εἰς πέρας μὲ τὴν ἀμέριστον συνδρομὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ.

»Ὁ διπλασιασμὸς τῆς Ἑλλάδος κατόπιν τῶν δύο ἐνδόξων πολέμων ἐπιβάλλει εἰς τὴν θεμελιώδους διὰ τὸν Στρατὸν σημασίας Ὑγειονομικὴν Ὑπηρεσίαν καθήκοντα καὶ ὑποχρεώσεις πολὺ μεγαλυτέρας ἢ κατὰ τὸ παρελθόν.

»Ἡ Αὐτῆς Μεγαλειότης φρονεῖ ὅτι πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ αἱ προσπάθειαί μας πρέπει νὰ στραφοῦν κυ-

ρίως: α) Πρὸς τὴν εὐρυτέραν διάδοσιν τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ. β) Πρὸς τὴν τελειοτέραν ἐκπαίδευσιν καὶ ὀργάνωσιν τοῦ καταλλήλου νοσηλευτικοῦ προσωπικοῦ. γ) Τὴν συγκρότησιν ἐπικούρου σώματος τραυματιοφορέων. δ) Τὴν ἵδρυσιν Νοσοκομείων τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ πρὸς νοσηλείαν τῶν ἀπόρων καὶ ἐκπαίδευσιν τοῦ Σώματος τῶν Νοσοκόμων καὶ ε) τὴν παρασκευὴν καὶ καλὴν συντήρησιν τοῦ ἀπαραιτήτου ὑγειονομικοῦ ὑλικοῦ.

»Ἡ Μεγαλειοτάτη ἐλπίζει ὅτι παρ' ὅλας τὰς δυσκολίας, διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν μελῶν τοῦ Σωματείου καὶ τῶν Κυριῶν τοῦ Πατριωτικοῦ Συνδέσμου τῶν Ἑλληνίδων, τὸ μέγα καὶ δυσχερὲς τοῦτο ἔργον θέλει στεφθῆ ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας, ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Πατρίδος».

Γιὰ νὰ ἐκπληρωθῆ τὸ νέο πρόγραμμα τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, ἔγινε τροποποίησις τοῦ καταστατικοῦ του. Καὶ σύμφωνα μὲ τὸ νέο καταστατικό, σκοπὸς τοῦ Ἱδρύματος ἦταν ὄχι μόνον ἡ παροχὴ ἰατρικῆς περιθάλψεως στοὺς τραυματίας τοῦ πολέμου καὶ στὰ θύματα τῶν ἐπηδημιῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ συμμετοχή τον στον ἀγῶνα κατὰ τῆς φυματιώσεως καὶ τῆς ἑλονοσίας, τῶν δύο αὐτῶν μεγάλων ἐχθρῶν τῆς φυλῆς.

Μία ἀπὸ τις πρῶτες φροντίδες τῆς Βασιλίσσης ἦταν καὶ ἡ μόρφωσις νοσοκόμων ἀξίων τῆς ἀποστολῆς των. Οἱ Βαλκανικοὶ πόλεμοι ἐδίδαξαν, ὅτι δὲν ἀρκοῦσε ἡ ἀφοσίωσις τῆς γυναικὸς γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ νοσηλεία τῶν ἀσθενῶν καὶ τραυματιῶν, ἀλλὰ ἐχρειάζετο εἰδικὴ ἐκπαίδευσις. Ἀπεφάσισε, λοιπόν, νὰ ἀναδιοργανώση τὴν Σχολὴν Νοσοκόμων Ἀδελφῶν, τὴν ὁποίαν διήρεσε σὲ δύο τμήματα. Στὴν Σχολὴν Ἐπικούρων Ἀδελφῶν Νοσοκόμων καὶ στὴν Σχολὴν Ἀδελφῶν Νοσοκόμων. Τὰ μαθήματα τῆς νέας Σχολῆς «Ἐπικούρων Ἀδελφῶν Νοσοκόμων» ἄρχισαν τὴν 3ην Νοεμβρίου 1914. Αἱ 132 μαθήτριαι ποὺ φοιτοῦσαν σ' αὐτήν, ἐκτὸς τῶν θεωρητικῶν μαθημάτων, ἠσκήθησαν πρακτικῶς καὶ σὲ διάφορα νοσοκομεῖα. Ἡ θεωρητικὴ διδασκαλία ἐγίνετο στὴν αἴθουσαν τοῦ Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων, ὅπου ἐδίδασκον οἱ καθηγηταὶ Ν. Μακκᾶς, Μ. Γερουλᾶνος, Ε. Καλλιοντζῆς καὶ Α. Ἀναστασόπουλος.

Σύμφωνα μὲ τὸν κανονισμόν, αἱ μαθήτριαι τῆς Σχολῆς Ἀδελφῶν Νοσοκόμων ἔπρεπε νὰ εἶχαν ἡλικίαν 20—35 ἐτῶν καὶ νὰ ἦσαν ἄνευ οἰκογενειακῶν ὑποχρεώσεων, ὑγιεῖς, ἀνεπιλήπτου διαγωγῆς καὶ ἐπαρκοῦς μορφώσεως. Ἔπρεπε ἀκόμη νὰ εἶναι «ὑπομονητικαί,

εὐπροσήγοροι, ἐχέμυθοι, μὲ κλίσιν πρὸς τὸ ἐπάγγελμα τῆς νοσοκόμου καὶ συναίσθησιν τῆς ὑψηλῆς ἀποστολῆς των». Κατοικοῦσαν σὲ ἰδιαίτερο οἴκημα τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ καὶ ἔφεραν καὶ ἐκτὸς τῆς ὑπηρεσίας εἰδικὴν ἐνδυμασίαν.

Μετὰ τὴν ἐκπαίδευσίν των, ποὺ ἦτο διετής, ὑπεχρεοῦντο νὰ υπηρετήσουν ἐπὶ μίαν πενταετίαν ὡς Ἀδελφαὶ στὸν Ἐρυθρὸ Σταυρό. Ἔπειτα δὲ ἀπὸ 25ετῆ ὑπηρεσίαν, θὰ ἐλάμβανον σύνταξιν, τὰ 2)3 τοῦ μισθοῦ των.

Γιὰ την ἐκπαίδευσιν τῶν Ἐπικούρων Ἀδελφῶν Νοσοκόμων ὁ κανονισμὸς προέβλεπε τὴν ἵδρυσιν Σχολῶν στὰς Ἀθήνας καὶ σὲ ὅσας πόλεις ἐλειτουργοῦσαν τμήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ. Αἱ μαθήτριαι δεν ἔπρεπε νὰ ἔχουν ἡλικίαν ἄνω τῶν 40 ἐτῶν. Ἡ διδασκαλία διαρκοῦσε ὀκτὼ ἑβδομάδας. Μετὰ τὸ τέλος τῆς θεωρητικῆς διδασκαλίας αἱ μαθήτριαι ἐξητάζοντο καὶ ἄν ἐπετύγχαναν ἤρχιζαν τὴν πρακτικὴν ἄσκησιν στὰ νοσοκομεῖα. Κατόπιν ἔδιδαν ἐξετάσεις γιὰ νὰ λάβουν τὸ πτυχίον.

Ἔπρεπε ὅμως νὰ ὑπογράψουν δήλωσιν, ὅτι ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης ἀνελάμβαναν την ὑποχρέωσιν νὰ ὑπηρετήσουν ἐπὶ τρίμηνον ὡς νοσοκόμοι στὸν Ἐρυθρὸν Σταυρόν. Αἱ Ἐπίκουροι Ἀδελφαὶ ἐχρησιμοποιοῦντο στοὺς θαλάμους τῶν ἀσθενῶν καὶ τραυματιῶν, καθὼς καὶ στὴν μεταφορὰν αὐτῶν εἰς περίοδον πολέμου. Γιὰ νὰ μὴ λησμονοῦν δὲ τὰς κτηθείσας γνώσεις ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ὤφειλαν νὰ ἀσκοῦνται στὰ νοσοκομεῖα.

Ἡ δρᾶσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, ὑπὸ τὴν Προεδρίαν τῆς Βασιλίσσης Σοφίας, ὑπῆρξε μεγίστη. Στὴν Κυβέρνησιν τῆς Αὐτονόμου Ἠπείρου ἀπέστειλε χειρουργικὰ ἐργαλεῖα, ἐπιδέσμους, νοσοκομειακὸν ὑλικόν, κλίνας, φορεῖα, σκηνάς, κλινοσκεπάσματα καὶ πέντε ἐμπείρους Ἀδελφὰς Νοσοκόμους, γιὰ τὴν ἐγκατάστασιν πλήρους χειρουργείου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ὑγειονομικὴ Ὑπηρεσία τῆς Αὐτονόμου Ἠπείρου δὲν ἐπαρκοῦσε στὴν περίθαλψιν τῶν τραυματιῶν, ἡ Βασίλισσα Σοφία ἀπέστειλε στὸ Ἀργυρόκαστρον πλῆρες Ἰατρικὸν Συνεργεῖον, τὸ ὁποῖον ἐγκατεστάθη στὸ χωρίον Γράψι πλησίον τῶν συνόρων. Τὸ Νοσοκομεῖον ἐγκατεστάθη στὸ Σχολεῖο τοῦ χωριοῦ καὶ περιελάμβανε 100 κλίνας καὶ 20 ἄλλας φορητάς. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς λειτουργίας του ἐνοσήλευσε 416 τραυματίες καὶ ἀσθενεῖς.

᾿Απὸ ἀλληλεγγύην πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς Συλλόγους τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ τῶν διαφόρων ἐμπολέμων κατὰ τὸν πρῶτον Παγκόσμιον πόλεμον, ἡ Βασίλισσα ἀπέστειλε στὸν Διεθνῆ Ἐρυθρὸν Σταυρὸν χρηματικὸν βοήθημα. Ἰδιαιτέρως ὅμως ἐβοήθησε τοὺς Ἐρυθροὺς Σταυροὺς τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τῆς Σερβίας, μὲ δύο ἰατρικὰς ἀποστολὰς καὶ ἀνάλογον νοσοκομειακὸν ὑλικὸν γιὰ τὴν ἐγκατάστασιν Νοσοκομείων καὶ περίθαλψιν τῶν πολυαρίθμων τραυματιῶν τῶν δύο τούτων Κρατῶν.

Ἡ πρώτη πρὸς τὴν Σερβίαν ἀποστολὴ ἐγκατεστάθη στὸ Κραγιούγεβατς καὶ ἐνοσήλευσε τὸ 1915 791 τραυματίας καὶ ἄλλους 400 στὰ Σκόπια, ὅπου ἐγκατεστάθη ἀργότερα. Ἡ ἀποστολὴ πρὸς τὸ Μαυροβούνιον ἐγκατεστάθη εἰς Γκοράσδαν καὶ ἀργότερα εἰς Ποδγόριτσαν καὶ Πλέβλιαν, ὅπου ἐνοσήλευσε 1332 τραυματίας καὶ ἀσθενεῖς.

Τὸ ἔτος 1914 ἱδρύθησαν τμήματα Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ στὴν Θεσσαλονίκη καὶ στο Βόλο. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1915 στὰς Πάτρας, Ἰωάννινα, Σέρρας, Κάϊρον καὶ Ἀλεξάνδρειαν. Τὰ τμήματα ταῦτα συνέλεξαν συνδρομάς, ἑτοίμασαν ὑγειονομικὸν ὑλικόν, ὠργάνωσαν Σχολὰς Ἐπικούρων Νοσοκόμων καὶ ὠργανώθησαν νὰ εἶναι ἕτοιμοι σὲ κάθε ἐνδεχόμενον.

Στὸ μεταξὺ ἐκηρύχθη ἡ ἐπιστράτευσις καὶ ἡ Βασίλισσα, ὡς Πρόεδρος τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, ἀπηύθυνε τὴν ἑξῆς ἐμπνευσμένην ἔκκλησιν πρὸς τὰς Ἑλληνίδας τὰς ὁποίας καλοῦσε νὰ βοηθήσουν τὴν Πατρίδα.

«Εἰς ἄμυναν τοῦ πατρίου ἐδάφους καλεῖ τοὺς Πανέλληνας ἡ φωνὴ τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Πατρίδος. Καὶ εἰς τὴν ἱερὰν ταύτην φωνὴν προστρέχουσιν οἱ πάντες μετὰ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τοῦ χαρακτηρίζοντος τὴν αἰωνίαν ἡμῶν φυλήν.

»Εἰς τὸν Ἐθνικὸν τοῦτον συναγερμὸν ἀπεκδέχομαι ὅτι αἱ Ἑλληνίδες, ἐξυψοῦσαι τὰς ψυχάς των εἰς τὸ μέγεθος τῆς σοβαρότητος τῶν περιστάσεων, δὲν θὰ ὑστερήσωσιν. Οὐδεμία ἐθνικὴ ἐνέργεια δέον νὰ μείνη ἀχρησιμοποίητος.

»Οἱ πλεῖστοι τῶν προμάχων τῆς Πατρίδος, προσδραμόντες εἰς τὰς σημαίας, ἀφήνουσι τὰ ἄροτρα, τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰς μητέρας, συζύγους, τέκνα καὶ ἀδελφάς των ἀπροστατεύτους καὶ στερουμένας ἴσως καὶ τοῦ ἐπιουσίου.

»Ἔχομεν ἑπομένως αἱ Ἑλληνίδες τὴν ἱερωτάτην ὑποχρέωσιν ὅπως προσέλθωμεν ἀρωγοὶ τῶν οἰκογενειῶν τῶν ἐπιστράτων καὶ προσφέρωμεν τὰς ὑπηρεσίας μας διὰ τὴν νοσηλείαν τῶν ἀσθενῶν καὶ τραυματιῶν. Τὰ ὑπὸ τὴν ἐμὴν προστασίαν σωματεῖα τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ καὶ τοῦ Πατριωτικοῦ Συνδέσμου τῶν Ἑλληνίδων ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸ Κράτος καὶ Κοινότητας θὰ μεριμνήσωσιν ὑπὲρ τῶν ἄνω σκοπῶν.

»Ποιοῦμαι λοιπὸν ἔκκλησιν εἰς τοὺς πάντας, ὅπως συνδράμωσι τὸ ἔργον τῶν δύο σωματείων διὰ συνδρομῶν, εἰσφορῶν καὶ προσωπικῆς ἐργασίας ἕκαστος ὅπως δύναται.

»Ἐμπρὸς ὅλοι εἰς τὸ ἔργον μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ τῆς Πατρίδος καὶ τοῦ Βασιλέως».

ΣΟΦΙΑ
Βασίλισσα τῶν Ἑλλήνων

Πρόθυμοι καὶ πειθαρχικαὶ ἀπήντησαν αἱ Ἑλληνίδες στὴν ἔκκλησιν τῆς Βασιλίσσης ἡ ὁποία εἶχεν ἤδη συμπληρώσει, πρὸ τῆς ἐπιστρατεύσεως, 3 φορτηγὰ χειρουργεῖα, μὲ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα ἐφόδια, σκηνάς, ἐργαλεῖα, ἐπιδέσμους καὶ εἶχεν ἕτοιμο ὑλικὸν γιὰ πέντε μόνιμα νοσοκομεῖα ἀπὸ ἑκατὸν κλίνας ἕκαστον.

Ἀλλ' ὅταν τον Σεπτέμβριον τοῦ 1915 ἐκηρύχθη ἡ ἐπιστράτευσις, ἡ Βασίλισσα ἔκρινε σκόπιμον νὰ μὴ θίξη τὸ ὑπάρχον ὑλικόν, τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ διαφυλαχθῆ ἀκέραιον, μὲ τὴν προοπτικὴ τυχὸν μελλούσης πολεμικῆς δράσεως, ἀλλὰ νὰ ἑτοιμάση ἄλλο ὑλικὸν γιὰ τρία παθολογικὰ νοσοκομεῖα, ἑκατὸν κλινῶν ἕκαστον καὶ γιὰ τρία ἀπομονωτήρια, εἴκοσι κλινῶν ἕκαστον, γιὰ τοὺς ἀσθενεῖς στρατιώτας.

Ἐπὶ τῇ προβλέψει μάλιστα τῆς εἰσόδου τῆς Ἑλλάδος στὸν πόλεμον, προετοίμασε καὶ ὑλικὸν γιὰ πλωτὸν νοσοκομεῖον, γιὰ τὸ ὁποῖον προωρίζετο τὸ ἀτμπόπλοιον «Ἀρκαδία». Ἐμελέτησε, λοιπόν, προκαταβολικῶς τὰς διαρρυθμίσεις ποὺ θὰ ἔκανε στὸ ἀτμόπλοιον καὶ ἑτοίμασεν ἑξῆντα ἀνηρτημένας κλίνας.

Ἐντατικῶς καὶ μὲ γοργότατο ρυθμό, ἐξηκολούθησε μετὰ τὴν ἐπιστράτευσιν ἡ λειτουργία τῆς Σχολῆς Ἐπικούρων Ἀδελφῶν Νοσοκόμων, μὲ 179 μαθητρίας κυρίας καὶ δεσποινίδας. Γιὰ νὰ διευκολυνθῆ ἡ διδασκαλία, ἡ Σχολὴ διηρέθη σὲ τέσσαρα τμήματα. Ἀλλ' ἡ Βασίλισσα ἔχουσα ὑπ' ὄψιν ὅτι αἱ ἐπίκουροι ἀδελφαὶ δὲν θὰ ἐπαρκοῦσαν σὲ περίπτωσιν πολεμικῆς δράσεως, κατήρτισε Σχολὴν Σώματος Ἐπικούρων Νοσοκόμων Ἀνδρῶν, τραυματιο-

φορέων, στὴν ὁποίαν ἐνεγράφησαν 68 πρόσκοποι. Ἡ λειτουργία καὶ τῶν τριῶν σχολῶν ἐξηκολούθησεν ἐντατικῶς καὶ κατὰ τὸ 1916. Καὶ ἔτσι ἡ Βασίλισσα εἶχε καὶ τὸ ἀνθρώπινον ὑλικὸν γιὰ πέντε νοσοκομεῖα καὶ τρία κινητὰ χειρουργεῖα, ποὺ ἦσαν ἕτοιμα πρὸς ἐγκατάστασιν καὶ λειτουργία σὲ κάθε στιγμή. Ἐπίσης εἶχεν ἀποστείλει στὴν Θεσσαλονίκη νοσοκομειακὸν ὑλικὸν γιὰ τὴν ἐγκατάσταση τεσσάρων νοσοκομείων ἀπὸ 100 κλίνας ἕκαστον.

Ἡ δρᾶσις τῶν Ἀδελφῶν νοσοκόμων καὶ οἱ ὑπηρεσίες ποὺ προσέφεραν τότε ὑπῆρξαν ἐξαιρετικές. Στὰς ἐργασθείσας νοσοκόμους ἀπενεμήθησαν κατόπιν διάφορα παράσημα καὶ μετάλλια. Στὴν προϊσταμένη Ἀδελφὴ Ἑλένην Βασιλοπούλου ἀπενεμήθη τὸ παράσημον Γεωργίου τοῦ Α', ὁ Πολεμικὸς Σταυρός, τὸ Μετάλλιον τῆς Στρατιωτικῆς Ἀξίας καὶ ἀργότερα, ἀπὸ τὸ Διεθνὲς Κομιτᾶτον, τὸ εἰς μνήμην τῆς Φλωρὰνς Νίγκτινγκαλ μετάλλιον, τὸ ὁποῖον ἐδόθη συνολικῶς σὲ πενῆντα μόνον νοσοκόμους, ὅλων τῶν Ἐθνῶν, ποὺ διεκρίθησαν κατὰ τὸν μεγάλον πόλεμον.

Ἂν καὶ τὸ 1915 ἡ Ἑλλὰς δὲν εὑρίσκετο εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν, ἡ Βασίλισσα κατήρτισεν Ἐπιτροπὴν ἀπὸ κυρίας καὶ δεσποινίδας, ὑπὸ τὴν κυρίαν Στρέϊτ,τῆς ὁποίας ἔργον ἦταν ἡ παροχὴ πληροφοριῶν περὶ τῶν αἰχμαλώτων τοῦ πολέμου, ὅπως εἶχαν κάμει καὶ οἱ ἄλλοι Ἐρυθροὶ Σταυροὶ τῶν οὐδετέρων Κρατῶν. Ἡ Ἐπιτροπὴ ἐλάμβανε ἐπιστολὰς τῶν συγγενῶν τῶν αἰχμαλώτων καὶ τὰς διεβίβαζε πρὸς τὸν Ἐρυθρὸν Σταυρὸν τοῦ Κράτους στὸ ὁποῖον ἐκρατεῖτο ὁ αἰχμάλωτος, ἀπὸ τὸν ὁποῖον καὶ ἐλάμβανεν τὰς ζητουμένας πληροφορίας, ποὺ διεβίβαζε πάλιν πρὸς τὸν Ἐρυθρὸν Σταυρὸν τῆς Χώρας, εἰς τὴν ἐθνικότητα τῆς ὁποίας ἀνῆκον οἱ αἰχμάλωτοι.

Τὸ Γραφεῖον Πληροφοριῶν αἰχμαλώτων εἰργάσθη ἐντατικῶς κατὰ τὸ διάστημα τῆς Μικρασιατικῆς ἐκστρατείας, ἀντήλλαξεν ἄνω τοῦ ἑνὸς ἑκατομμυρίου ἐπιστολῶν πρὸς τοὺς ἕλληνας αἰχμαλώτους ποὺ ἐκρατοῦντο στὴν Τουρκία καὶ πρὸς τοὺς τούρκους ποὺ ἐκρατοῦντο στὴν Ἑλλάδα.

Μὲ τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα ποὺ τὴν διέκρινε, ἡ Βασίλισσα διώρισεν ἐπίσης Ἐπιτροπὲς ἀπὸ κυρίας, γιὰ νὰ ἐπισκέπτωνται τοὺς καταυλισμοὺς τῶν ἐν Ἑλλάδι τούρκων αἰχμαλώτων καὶ νὰ φροντίζουν γιὰ τὴν καλήν των δίαιταν καὶ συντήρησιν.

Ἡ ὑπὸ τὴν Καν Στρέϊτ Ἐπιτροπὴ περιῆλθε πράγματι τὰς με-

γαλυτέρας κατασκηνώσεις αἰχμαλώτων στὰ Λιόσια, στὸν Πειραιᾶ καὶ ἀλλαχοῦ, καθὼς καὶ τοὺς νοσηλευομένους στὰ νοσοκομεῖα αἰχμαλώτους, συνωμίλησε μὲ πολλοὺς ἀπ' αὐτοὺς καὶ ὅλας τὰς ἐντυπώσεις ποὺ ἀπεκόμισεν, ἔπειτα ἀπὸ ἐμπεριστατωμένην ἔρευναν, ἐξέθεσεν ὡς ἑξῆς πρὸς τὴν Βασίλισσαν:

«Καταβάλλεται κάθε μέριμνα διὰ τὴν συνεχῆ βελτίωσιν τῆς διαμονῆς των. Τινὲς ἐλαφρῶς ἀσθενεῖς, ποὺ ἐζήτησαν νὰ νοσηλευθοῦν εἰς νοσοκομεῖα, μετεφέρθησαν ἀμέσως. Ἄλλο οἱονδήποτε παράπονον ἢ εὐχὴ δὲν μᾶς ἐξεφράσθη εἰς τὰς συνδιαλέξεις ποὺ εἴχομεν ἀπ' εὐθείας μὲ τοὺς αἰχμαλώτους. Εἰς τὰς κατασκηνώσεις τοῦ Φαλήρου καὶ περὶ τὸ Γηροκομεῖον Πειραιῶς οὐδεμίαν παρετηρήσαμεν ἔλλειψιν. Καθ' ἑκάστην ἐπισκέπτονται τοὺς αἰχμαλώτους οἱ ἐντεταλμένοι ἰατροί, διατάσσοντες τὴν μεταφορὰν τῶν ἀσθενῶν εἰς τὰ νοσοκομεῖα καὶ παρέχοντες ἰατρικὴν περίθαλψιν καὶ εἰς τοὺς πλέον ἐλαφρῶς ἀσθενεῖς.

»Ἅπαντες οἱ αἰχμάλωτοι, ἀξιωματικοὶ καὶ ὁπλῖται διαιτῶνται καλῶς, λαμβάνοντες τὸ αὐτὸ σιτηρέσιον μὲ τοὺς Ἕλληνας στρατιώτας. Οἱ ἐργαζόμενοι εἰς ἰδιωτικὰς ἐργασίας ἢ εἰς διαφόρους ὑπηρεσίας ἔχουν ἀρκετὰς ὑλικὰς ὠφελείας.

Ἐν περιπτώσει θανάτου αἰχμαλώτου οἱ ἱερωμένοι των φροντίζουν διὰ τὴν ταφήν των, συμφώνως μὲ τὸ θρήσκευμάτων, εἰς ἰδιαίτερον μέρος τοῦ κοιμητηρίου. Εἰς τὰ νοσοκομεῖα οἱ παθολογικῶς πάσχοντες αἰχμάλωτοι καὶ οἱ τραυματίαι νοσηλεύονται εἰς τοὺς αὐτοὺς θαλάμους μετὰ τῶν ἑλλήνων στρατιωτῶν ἀπολαύοντες τῆς αὐτῆς ἰατρικῆς περιθάλψεως, διαίτης καὶ περιποιήσεων. Μᾶς προὐκάλεσε δὲ θαυμασμὸν ἡ χριστιανικὴ ὄντως ἀνεξικακία τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν νοσοκόμων μας. Γενικῶς ἡ θέσις τῶν αἰχμαλώτων δύναται νὰ θεωρηθῇ, κατὰ τὴν γνώμην μας, τελείως ἱκανοποιητική».

Ἔτσι μὲ τὴν θερμουργὸ ἐπίδρασι τῆς Βασιλίσσης Σοφίας καὶ χάρις στὰ ἀλτρουϊστικὰ αἰσθήματά της ἐπετεύχθη πλήρως ἡ ὀργάνωσις καί λειτουργία ὅλων τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ, ποὺ ἀπέδειξε κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην ἀξιοθαύμαστη δρᾶσι. Ἡ ἀδιάκοπη προσωπικὴ παρακολούθησις τοῦ συντελουμένου ἔργου ὑπὸ τῆς ἀειμνήστου Βασιλίσσης ἔδωσε τὴν πρώτην ἰσχυρὰν ὤθησιν τῆς ἀναπτύξεώς του γιὰ ν' ἀναδειχθῇ στὴν ἐξέλιξί του ὁ Ἑλλ. Ἐρυθρὸς Σταυρὸς στον σημερινὸ καθ' ὅλα ἄρτιο ὀργανισμὸ μὲ τὴν μεγάλη ἐθνικὴ καὶ κοινωνική του ἀποστολή.

Ο ΠΡΩΤΟΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Η ΕΛΛΑΣ μετὰ τὴν λῆξιν τῶν Βαλκανικῶν πολέμων θὰ μποροῦσε νὰ ἰσχυρισθῆ κανεὶς ὅτι ἐγνώρισε γιὰ μιὰ μικρὴ περίοδο ἡμέρες δόξης καὶ εὐτυχίας. Τὰ χρόνια ὅμως ποὺ ἠκολούθησαν δὲν ἦσαν ἀτυχῶς χρόνια γαλήνης καὶ εὐημερίας γιὰ τὸν τόπο. Στὸν διεθνῆ ορίζοντα ἐνέσκηψε ἡ θεομηνία τοῦ μεγάλου πολέμου. Καὶ ἄρχιζαν πάλι νέες δοκιμασίες πιὸ δραματικὲς γιὰ τὴ χώρα καὶ τὸ λαό. Ἡ ἀνησυχία γιὰ τὴν αὔριο ὅλο καὶ μεγάλωνε. Καὶ οἱ φλόγες τοῦ πολέμου ἐπορφύρωναν μὲ τὴν ἀνταύγειά τους τὴν Ἑλλάδα...

Δύσκολες ἡμέρες γιὰ τὸ Ἔθνος. Ἡ ἀγωνία ἐκυριάρχει παντοῦ. Οἱ ἐχθροί τῆς Πατρίδος εἶχαν ὑψώσει τὸ ὅπλον ἐναντίον τῆς. Λίγο ἀκόμη καὶ θὰ ἐπίεζαν τὴν σκανδάλη.

Τώρα δὲν ἦταν μόνον ἡ Τουρκία καὶ ἡ Βουλγαρία ποὺ ἀπειλοῦσαν τὴν ἀκεραιότητα τῆς Ἑλληνικῆς γῆς. Ἦταν πρὸ παντὸς ἡ διεθνὴς διπλωματία ποὺ ἤθελε νὰ παίξη τὸ τραγικὸ παιχνίδι της μέσα στὴν πτωχὴ αὐτὴ χώρα. Στὴν Ἀθήνα οἱ προπαγάνδες ὠργίαζαν. Ὁ Μάκεντζυ μὲ τοὺς ἀνθρώπους του ἐπροπαγάνδιζε ὑπὲρ τῆς Ἀντάντ καὶ ὁ Βαρῶνος Σὲγκ ὑπὲρ τῆς Γερμανίας. Ὁ λαὸς εἶχε χωριστεῖ σέ δύο στρατόπεδα ποὺ ὑπεστήριζαν μὲ φανατισμὸ τίς ἀντιθέσεις των. Οἱ ἐφημερίδες τὸ ἴδιο. Οἱ μισὲς ἔγραφαν ὅτι θὰ νικήσουν οἱ Σύμμαχοι καὶ οἱ ἄλλες θὰ νικήση ἡ Γερμανία μὲ τὴ θαυμαστή της ὀργάνωσι.

Ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος, ἐγράφη τότε, ὅτι ἦταν σύμφωνος μὲ τὴ δευτέρα ἄποψι λόγω τοῦ ὅτι ἦταν γαμβρὸς τοῦ Κάϊζερ. Ἀλλ' αὐτὸ δὲν ἦταν ἀληθές. Ὁ Κωνσταντῖνος πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἦταν Ἕλλην καὶ τίποτε ἄλλο ἀπὸ Ἕλλην, ὅπως μετέπειτα εἶπε καὶ ὁ ἴδιος ὁ Βενιζέλος. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐτάχθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὑπὲρ τῆς οὐδετερότητος τῆς Ἑλλάδος γιατὶ ἔβλεπε ὅτι αὐτὸ ἀπαιτοῦσε τὸ συμφέρον τοῦ ἔθνους. Τὴν ἴδια γνώμη ὑπεστήριζε καὶ τὸ Γενικὸ Ἐπιτελεῖο Στρατοῦ. Ἐξ ἄλλου ἔτσι ἐσκέπτετο καὶ ἡ μεγάλη πλειοψηφία τοῦ λαοῦ. Ἀντιθέτως ὁ Βενιζέλος καὶ οἱ λίγοι τότε ὀπαδοί του διεκήρυττα ὄχι μόνον τὴν ἄμεσον ἔξοδον τῆς Ἑλλάδος εἰς τόν πόλεμον ἀλλὰ

καὶ τὴν θέσιν της παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς 'Αντάντ, ἡ ὁποία ἐλέγετο ὅτι ἔδιδε ἱκανοποιητικές ἐγγυήσεις γιὰ τὴν ἐδαφική μας ἀκεραιότητα. Ἡ διακήρυξις ὅμως αὐτὴ δεν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὴν πραγματικότητα. Γιατί τόσο ἡ Γερμανία ὅσον καὶ οἱ Σύμμαχοι δὲν ἔδιναν στὴν Ἑλλάδα τίποτε ἄλλο ἀπὸ ὑποσχέσεις καὶ λόγια κενά. Τὸ γεγονὸς καὶ μόνον αὐτὸ ἐπέβαλλε τὴν οὐδετερότητα τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν παγκόσμια σύρραξι. Καὶ γι' αὐτὸ ὁ Βασιλεὺς ἐπέμενε στὴ γνώμη του.

Στὸ μεταξὺ οἱ ἐχθροὶ τῆς Ἑλλάδος ἔθεταν σὲ κυκλοφορία παντὸς εἴδους φῆμες γιὰ τὴν ἐξυπηρέτησι ξένων συμφερόντων. Καὶ γιὰ νὰ ἐπιτύχουν τὸ σκοπό τους ἐστρέφοντο ἐναντίον τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου καὶ τῆς Συζύγου του. Ὁ Κωνσταντῖνος ὅμως δὲν ἦταν φίλος οὔτε τῶν Συμμάχων, οὔτε τῆς Γερμανίας. Ἦταν ἁπλῶς καὶ μόνον φίλος καὶ φρουρὸς τῆς Ἑλλάδος. Τὸ γεγονὸς ὅτι ἐσπούδασε στὴ Γερμανία καὶ ὅτι εἶχε νυμφευθῆ Γερμανίδα Πριγκήπισσα αὐτὸ ἦταν ὑπόθεσις ξένη πρὸς τὸ καθῆκον του ὡς Ἕλληνος Βασιλέως. Ἀλλὰ τὸ λυπηρὸν στὴν περίπτωσιν αὐτὴν εἶναι ἕνα: Ὅτι ἡ Βασίλισσα Σοφία τὴν περίοδο ἐκείνη ἄρχισε νὰ γίνεται ὁ στόχος πλήθους συκοφαντιῶν καὶ ἀθελήτως ἐθεωρεῖτο ὡς ἐπὶ κεφαλῆς τῆς μιᾶς μερίδος τοῦ λαοῦ—τῶν γερμανοφίλων—ἐναντίον τῆς ὁποίας ἡ ἄλλη ἐμαίνετο λυσσωδῶς. Καὶ τὰ πολιτικὰ πάθη εἶχαν φθάσει σὲ τέτοιο σημεῖον ὥστε εὑρέθησαν ἄνθρωποι νὰ ὀνομάσουν τὴν ἐνάρετον ἐκείνη Βασίλισσα, «βασίλισσα τῆς ραδιουργίας», «ἡγεμονίδα τῶν συνωμοτῶν» καὶ ἀκόμη «ὕποπτον σύζυγον...».

Μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἠλεκτρισμένη Ἑλληνικὴ ἀτμόσφαιρα μετεδόθη ἔξαφνα ἕνα πρωῒ τοῦ Ἀπριλίου 1915 ἡ εἴδησις ὅτι Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἠσθένησε βαρειά. Ἡ εἴδησις αὐτὴ ἀπέσπασε κάπως τὸ λαὸ ἀπὸ τὶς διαρκεῖς διαμάχες καὶ συγκέντρωσε τὸ ἐνδιαφέρον του γύρω ἀπὸ τὴν ἀσθένεια τοῦ Βασιλέως.

Ὅσοι ἔζησαν τὶς ἡμέρες ἐκεῖνες δὲν ἐλησμόνησαν τὸν μεγάλο πόνο τοῦ Ἔθνους, ποὺ ἀγωνιοῦσε γιὰ τὸν Βασιλέα του. Ἡ ἀσθένεια ἦταν σοβαρά. Πλευρῖτις. Ὁ Καθηγητὴς Γερουλᾶνος ἔκαμε δύο παρακεντήσεις στὸν Ὑψηλὸ ἀσθενῆ καὶ ἀργότερα ἐχρειάσθη νὰ γίνη καὶ πλευροτομή.

Γεμάτη στοργὴ καὶ ἀφοσίωσι ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ τῆς ἀρρώ-

στειας του ἡ Βασίλισσα στεκόταν κοντὰ στὸ προσκέφαλο τοῦ Κωνσταντίνου. Δὲν ἔλειψε οὔτε ὥρα. Ἐκείνη τοῦ ἔδινε τὰ φάρμακα ποὺ ὥριζαν οἱ γιατροί, ἐκείνη ἐκτελοῦσε τὶς ἐπιθυμίες του, ἐκείνη ξαγρυπνοῦσε δίπλα του τὶς ἀτέλειωτες νύκτες τοῦ πόνου, ζωντανὴ προσωποποίησις τῆς ἀγωνίας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Καὶ σ᾽ ὅλο τὸ διάστημα τῆς ἀσθενείας τοῦ Βασιλέως ἡ Σοφία ἦταν ἴσως ἡ μόνη ποὺ δὲν ἔχασε τὸ θάρρος της καὶ τὴν ψυχραιμία της. Σὲ μιὰ στιγμὴ —τὶς μέρες τῆς μεγάλης κρίσεως—ὁ ἰατρὸς τῆς Αὐλῆς καθηγητὴς Σάββας ἐψιθύρισε:

— Ὅλες οἱ ἐλπίδες μας εἶναι πλέον στὸ Θεό!

Ἡ Βασίλισσα ἄκουσε τὴ φράσι αὐτὴ ποὺ θὰ ἀπήλπιζε κάθε ἄλλον καὶ εἶπε μὲ σταθερότητα:

— Ἔχω τὴν πεποίθησι ὅτι ὁ Θεὸς δὲν θὰ μᾶς ἐγκαταλείψη!...

Ἡ κατάστασις ὅμως τοῦ ἀσθενοῦς ἐχειροτέρευσεν. Ἡ ἐπιστήμη εἶχε παραδώσει τὰ ὅπλα της. Στὶς περιπτώσεις ὅμως αὐτὲς οἱ ἄνθρωποι περιμένουν μόνον ἀπὸ τὴ Θεία Δύναμι τὴ σωτηρία. Σ᾽ αὐτὴν ἐπίστευε ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἡ Σοφία. Ὁ Μητροπολίτης Ἀθηνῶν ἐπρότεινε τότε νὰ μεταφερθῆ στὴν πρωτεύουσα ἡ θαυματουργὸς εἰκὼν τῆς Παναγίας τῆς Τήνου καὶ νὰ τοποθετηθῆ ἐκεῖ, στὸ δωμάτιο τοῦ ἀσθενοῦς, γιὰ νὰ βοηθήση μὴ τὴ Θεία Χάρι της τὸν κινδυνεύοντα Βασιλέα.

Ἡ εἰκὼν τῆς Μεγαλόχαρης μετεκομίσθη στὴν Ἀθήνα τὸ μεσημέρι τῆς 14ης Μαΐου. Ἐκείνη τὴν ἡμέρα ὁ Κωνσταντῖνος ἐπάλευε σκληρὰ μὲ τὸ θάνατο.

Ἀμέτρητα πλήθη κόσμου μὲ δάκρυα στὰ μάτια εἶχαν πλημμυρίσει τὴ λεωφόρο Συγγροῦ γιὰ νὰ παρακολουθήσουν τὸ πέρασμα τῆς ἁγίας εἰκόνος. Καὶ ὅλοι ἐσταυροκοποῦντο μὲ κατάνυξι:

—Εὐαγγελίστρα μου, κάνε τὸ θαῦμα σου!..

—Μεγαλόχαρη, σῶσε τὸ Βασιλέα μας. Λυπήσου τὸ Ἔθνος μας!..

Τέλος ἡ ἱερὰ εἰκὼν ἔφθασε στὰ Ἀνάκτορα τῆς ὁδοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ. Στὴν κεντρικὴ εἴσοδο περίμεναν οἱ Πρίγκηπες, οἱ Αὐλικοί, τὸ Ὑπουργικὸ Συμβούλιον καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι. Ὁ Διάδοχος Γεώργιος ἐπῆρε εὐλαβικὰ τὴν εἰκόνα ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Μητροπολίτου καὶ περνώντας ἀνάμεσα ἀπὸ τοὺς Πρίγκηπες ποὺ εἶχαν γονυπετήσει τὴν παρέδωσε στὴν μητέρα του γιὰ νὰ τὴν φέρη στὸν ἄρρωστο.

Ὁ Διάδοχος ἀκολουθώντας τὴ Βασίλισσα, κι᾿ἐνῶ τὰ μάτια του ἦταν ὑγρὰ ἀπὸ τὰ δάκρυα, ψιθύρισε:

—Παναγία μου σῶσε τὸν Πατέρα μου!..

Μὲ βαθειὰ συγκίνησι καὶ πίστι ἡ Σοφία εἰσέρχεται στὸν κοιτῶνα τοῦ ἀσθενοῦς κρατοῦσα τὴν εἰκόνα. Ὁ Βασιλεὺς ἐγύρισε τὸ κεφάλι του καί ἀνασηκώθηκε ἀπότομα στὸ κρεββάτι του. Μετὰ ἐπῆρε στὰ χέρια του τὴν εἰκόνα, τὴν ἠσπάσθη πολλὲς φορὲς καὶ εἶπε:

—Τὶ ὡραία εἰκὼν!..

Καὶ ἐδάκρυσε. Δακρυσμένη ἦταν καὶ ἡ Βασίλισσα, ποὺ κατόπιν παρέλαβε τὴν εἰκόνα καὶ τὴν ἐτοποθέτησε πλησίον του.

Δὲν ἐπέρασαν πολλὲς ἡμέρες καὶ ἡ Μεγαλόχαρη ἔκανε τὸ θαῦμα της. Ἡ ὑγεία τοῦ Βασιλέως ἄρχισε νὰ παρουσιάζη σημεῖα βελτιώσεως. Κι᾿ ἔπειτα ἀπὸ δυὸ μῆνες σχεδὸν ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε θεραπευθῆ.

Ἀλλὰ συνέβη κάτι πολὺ παράδοξον: Ἡ ἀθεράπευτος πολιτικολογία δὲν παρέλειψε νὰ ἐκμεταλλευθῆ ἀκόμη καὶ τὴν ἀσθένειαν τοῦ Βασιλέως, προκειμένου νὰ ρίψη τὸ δηλητήριον τῆς συκοφαντίας ἐναντίον τῆς Βασιλίσσης. Μὲ εὐχέρεια ἐπλάσθη ὁ μῦθος ποὺ ἐκυκλοφόρησε σὰν ἀστραπὴ στὴν Ἀθήνα καὶ ἔφθασε μάλιστα καὶ στὸ ἐξωτερικό, ὅπου μιὰ γαλλικὴ ἐφημερὶς εὑρέθη πρόθυμη νὰ τὸν ἀναγράψη. Καὶ ὁ χονδροειδὴς αὐτὸς μῦθος ἔλεγε, οὔτε λίγο οὔτε πολύ, ὅτι ἡ σοβαρὴ ἀσθένεια τοῦ Βασιλέως ἦταν ἀποτέλεσμα μιᾶς μαχαιριᾶς ποὺ τοῦ ἔδωσεν ἡ Βασίλισσα!. Ὡς ἀφορμή, ἔλεγαν οἱ φῆμες — ποὺ ἀτυχῶς εὑρέθησαν μερικοὶ ἀφελεῖς καὶ τὶς ἐπίστευσαν — τῆς φιλονικίας μεταξὺ τῶν συζύγων ἦταν ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Βασιλέως στὴν οὐδετερότητα τῆς Ἑλλάδος, ἐνῶ ἡ «γερμανόφιλος» Βασίλισσα ἐπέμενε νὰ ἐξέλθη ἡ Ἑλλὰς παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Γερμανίας. Καὶ ἀκόμη ὅτι στὴν ἄρνησι τοῦ Κωνσταντίνου ἀπεπειράθη νὰ τὸν φονεύση ἡ Σοφία μὲ ἕνα ἐπιτραπέζιο μαχαίρι, τὸ ὁποῖον ἐβύθισε μέχρι τὴ λαβὴ στὰ πλευρά του!.. Εἶναι ἀλήθεια νὰ λυπᾶται κανεὶς τοὺς ἀνθρώπους, ὅταν φθάνουν στο σημεῖον νὰ μεταχειρίζωνται τόσον ταπεινὰ ψεύδη νομίζοντες ὅτι θὰ κλονίσουν τὴν πίστι καὶ τὴν ἀγάπη τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν θεσμὸν τῆς Βασιλείας καὶ στὰ μέλη τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας. Καὶ ἡ Βασίλισσα Σοφία ποὺ «ἐμαχαίρωσε» τὸν Βασιλέα ἔζησε κοντά του ἀρκετὰ χρόνια ἀκόμη, τὰ πικρὰ χρόνια τῆς ἐξορίας, πιστή, ἀφοσιωμένη ὅπως πάντα στὴ χαρὰ καὶ στὸν πόνο.

ΑΓΩΝΙΕΣ ΜΕΣΑ ΣΤΗ ΘΥΕΛΛΑ

ΔΕΝ ΕΠΕΡΑΣΕ πολὺς καιρὸς μετὰ τὴν ἀνάρρωσιν τοῦ Βασιλέως καὶ νέα συκοφαντικὴ ἐκστρατεία ἠγέρθη τόσον ἐναντίον αὐτοῦ ὅσον καὶ τῆς Βασιλίσσης. Τὰ γεγονότα εἶναι ἀκόμη νωπὰ στὴ μνήμη τῶν περισσοτέρων. Καὶ ἂν ἡ ἱστορία δὲν ἔχει εἰπεῖ τὴν τελευταία της λέξι, τὰ πράγματα ἐδικαίωσαν πλήρως τὸν μάρτυρα ἐκεῖνον Βασιλέα.

Δὲν πρόκειται νὰ γίνῃ ἐξιστόρησις τῆς περιόδου τοῦ διχασμοῦ. Εἶναι ἀνάγκη ὅμως νὰ ριφθοῦν ἀπὸ τὶς σελίδες αὐτὲς μερικὲς ἀκτῖνες φωτὸς μέσα στὸ σκοτάδι ποὺ εἶχαν δημιουργήσει τὰ κομματικὰ πάθη τῶν ἡμερῶν ἐκείνων. Ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος δὲν εἶχε καμμιὰ μεροληψία καὶ καμμιὰ προκατάληψι. Ἐνδιεφέρετο μόνον γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ δὲν ἐννοοῦσε, ἀφοῦ αὐτὸς ἦταν ὁ Ἀνώτατος Ἄρχων, νὰ παρασυρθῇ ἡ χώρα στον ὄλεθρο καὶ νὰ παραδοθῇ ὁ λαὸς στὴ δυστυχία. Τοῦ ἔκαμαν προτάσεις γιὰ νὰ ρίξῃ τὸν Ἑλληνικὸ Στρατὸ σὲ μιὰ πολεμικη ἐπιχείρησι ποὺ τὸ ἔμπειρο στρατιωτικὸ βλέμμα του διέκρινε καταστρεπτική. Καὶ ἠρνήθη. Ἐκεῖνοι ἐπέμειναν μὲ πεῖσμα καὶ μαζί τους ὅσοι ἐνόμιζαν ὅτι δὲν ἐπείραζε νὰ καταστραφῇ ἡ Ἑλλάς ἐὰν θὰ κατεστρέφετο μαζὶ μὲ Ἔθνη εὐγενῆ καὶ μεγάλα. Ἔπειτα τοῦ ὑπέδειξαν νὰ παραχωρηθῇ ἕνα τμῆμα τῆς Μακεδονίας μὲ ἀντάλλαγμα νὰ ἐπιτρέψουν νὰ πάῃ ὁ Στρατὸς στὴν ἀντίπεραν τοῦ Αἰγαίου, στὴν Μ. Ἀσία. Ὁ Βασιλεὺς ἠρνήθη καὶ πάλιν. Δὲν ἤθελε νὰ θυσιάσῃ ἔδαφος ἐθνικόν. Δὲν ἤθελε νὰ ἐκθέσῃ σὲ κίνδυνον βεβαίας ἐκριζώσεως τοὺς Ἕλληνας τῆς Ἀνατολῆς. Γιὰ νὰ σώσῃ τὴ χώρα ἀπὸ τέτοιες καταστροφὲς ὁ Βασιλεὺς δὲν ἐμελέτησε μόνον τὸ Σύνταγμα. Ὅταν ἐπρόκειτο νὰ σωθῇ τὸ Ἔθνος ἡ ὑπαγόρευσις τῆς συνειδήσεώς του καὶ ἡ εὐθύνη του ἀπέναντι τῆς Ἱστορίας ἦσαν οἱ πρῶτοι του σύμβουλοι. Ἀλλὰ ἀπὸ τὶς πατριωτικὲς αὐτὲς ἀρνήσεις του εἶχε δημιουργηθῇ ἡ παρεξήγησις, ἡ ρῆξις καὶ ἡ κρίσις. Ὁ κομματισμὸς ἐξεμεταλλεύετο ἀδιστάκτως τὰ ὅσια καὶ τὰ ἱερά γιὰ νὰ ἐπικρατήσῃ στοὺς ἀγῶνες του. Καὶ ἀπὸ ἡμέρα σὲ ἡμέρα ὠξύνετο ἡ ἀσεβής,

καὶ ἄδικος πολεμικὴ ἐναντίον τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου, τοῦ ὁποίου τάχα οἱ ἀποφάσεις γιὰ τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα ἐπηρεάζοντο ἀπὸ τὴν Καϊζερικὴ πολιτικὴ ποὺ ἀσκοῦσε ἡ Βασίλισσα Σοφία.

Δὲν ὑπῆρξε συκοφαντία περισσότερον ἐπονείδιστος ἀπὸ αὐτήν. Θὰ ἔπρεπε ν' ἀγνοῆ κανεὶς τὰ πράγματα, ἀλλὰ πρὸ πάντων νὰ μὴ ξέρη τίποτα γι' αὐτὴ τὴ Μεγάλη Ἱέρεια τοῦ καθήκοντος γιὰ νὰ ἰσχυρισθῆ ὅτι ἡ Βασίλισσα Σοφία θὰ ἦταν διατεθειμένη νὰ θυσιάση τὴν νέα πατρίδα της σὲ ὁποιοδήποτε συμφέρον τῆς Γερμανίας.

Τὴν περίοδον ἐκείνην μία Αὐλικὴ κυρία κατὰ μία συνομιλία της μὲ τὴν Βασίλισσα ἐτόλμησε νὰ θίξη τὸ ζήτημα τῶν ἐναντίον της κατηγοριῶν μιᾶς μερίδος τοῦ λαοῦ. Ἡ Σοφία τότε, γιὰ πρώτη ἴσως φορά, ἔλυσε τὴν σιωπή της ἐπὶ τοῦ ζητήματος αὐτοῦ καὶ ἔδωκε τὴν ἑξῆς ἀπάντησι:

—«Οἱ ἄνθρωποι ποὺ μὲ κατηγοροῦν, εἶπε, δὲν ἔχουν οὔτε τὴν ψυχραιμίαν, οὔτε τὴν λογικὴ νὰ ἐννοήσουν ὅτι ἐὰν ἡ Γερμανία εἶναι ἰδική μου μητέρα, ἡ Ἑλλὰς εἶναι μητέρα τοῦ Συζύγου μου καὶ τῶν παιδιῶν μου!...»

Ὅταν εὐλογεῖται ὁ γάμος οἱ σύζυγοι ἀκούουν μίαν θείαν ἐντολήν: Νὰ ἀπαρνηθοῦν τὸν πατέρα αὐτῶν καὶ τὴν μητέρα καὶ ν' ἀφοσιωθοῦν στὸ σύντροφο τοῦ βίου των μετὰ τοῦ ὁποίου τοὺς συνέζευξεν ὁ Θεός. Αὐτὴ τὴν ἐντολὴ τὴν ἐτήρησε πάντοτε ἡ Βασίλισσα Σοφία. Καὶ μέσα στὴν αὐστηρὴ καὶ ἄτεγκτη συνείδησί της θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ εὕρη χάριν αὐτὴ ἡ ἰδία, ἂν δὲν ἔκανε τὰ πάντα ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Ἂν ἀμελοῦσε τὸ καθῆκον της αὐτὸ—καὶ λίγοι ἄνθρωποι στὸν κόσμο εἶχαν τόσο ἀπόλυτη ὑποταγὴ στὸ καθῆκον ὅσον ἡ Βασίλισσα—θὰ τὸ θεωροῦσε προδοσία. Ὅπως ὁ Κωνσταντῖνος οὐδέποτε ἀνεμιγνύετο στὴν ὀργάνωσι τοῦ Οἴκου της, στὸν ὁποῖον καὶ μόνον ἡ Βασίλισσα ἦταν κυρίαρχη, ἔτσι καὶ ἡ Σοφία οὐδέποτε ἀνεμιγνύετο στὰ καθήκοντα τοῦ Βασιλέως, ὁ ὁποῖος καὶ μόνος εἶχε τὴν εὐθύνη τῆς διακυβερνήσεως τῆς χώρας. Ἀλλ' οἱ συκοφάνται τῆς Βασιλίσσης ἤθελαν νὰ μὴ βλέπουν, νὰ μὴ ἀκούουν, νὰ μὴ ξέρουν τίποτε ἀπὸ τον χαρακτῆρα της. Καὶ ἐμαίνοντο ἐναντίον της. Ἡ Σοφία ὑπῆρξε τὸ πρόσωπον ἐπάνω στὸ ὁποῖον ἐξηντλήθη ἡ φαρέτρα μὲ τὰ βέλη τῆς κακίας, τῶν ὕβρεων καὶ τοῦ μίσους. Ἀκόμη καὶ αὐτὸς ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος, ὁ ὁποῖος κατεκρίνετο μὲ φανατισμὸν ἀπὸ τὴν Ἀνταντόφιλον πολιτικὴ μερίδα, καὶ αὐτὸς εὕρισκε κά-

ποτε τὴν ἐπιείκειαν τῶν ἐχθρῶν του. «Δὲν ἔπταιε, διεκήρυτταν, ἦτο ὄργανον τῆς γερμανοφίλου Σοφίας!...» Ἀλλ' ἂν ἐγνώριζε κανεὶς τὸν Κωνσταντῖνον ἀπὸ κοντά, τὸν ἀμοιβαῖο σεβασμὸ καὶ τὴν πειθαρχίαν, ποὺ ἀποτελοῦσε ἀρχὴν καὶ κανόνα ἀπαράβατον μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας του, θὰ ἦταν πεπεισμένος ὅτι οὐδείς θὰ μποροῦσε νὰ ἐπηρεάση τὴ γνώμη του. Ἀπόδειξις τούτου εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι, ὅταν ἡ Βασίλισσα ἠθέλησε νὰ ἐκφράση τὴ γνώμη της πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον ἀναφορικῶς μὲ τὸ τελεσίγραφον τοῦ Ζονὰρ ἤξερε ἐκ τῶν προτέρων ὅτι δὲν θὰ τὴν ἠσπάζετο ὁ Βασιλεύς. Καὶ παρεκάλεσε τὸν κ. Δούσμανη νὰ μιλήση σχετικῶς μὲ τὰς ἀπόψεις της στὸν Βασιλέα. Ὁ κ. Βικτ. Δούσμανης γράφει στὰ ἀπομνημονεύματά του ὅτι πρὸ τῆς παρακλήσεως αὐτῆς τῆς Βασιλίσσης εὑρέθη σὲ δύσκολον θέσι καὶ τῆς ἀπήντησε: «Μεγαλειοτάτη, ἀφοῦ δὲν ἤκουσε τὴν ὑμετέραν Μεγαλειότητα εἶναι δυνατὸν ν' ἀκούση ἐμέ;» Καὶ συνεχίζει: «Καὶ ὄχι μόνον τότε, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλας περιστάσεις ἡ Βασίλισσα ἐζήτησε τὴν παρέμβασί μου. Ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἐπέτρεπεν εἰς οὐδένα ν' ἀναμιγνύεται εἰς τὰς ὑποθέσεις του».

Αυτὴ εἶναι ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια. Ἀλλ' ἔστω, ἀκόμη καὶ ἂν παραδεχθῆ κανεὶς ὅτι ἐνδεχομένως ὑπῆρξαν προσωπικὲς συμπάθειες πρὸς τὸν Κάϊζερ, μπορεῖ νὰ ἀγνοήση ποτὲ ὅτι ὑπεράνω αὐτῶν εὑρίσκετο τὸ καθῆκον πρὸς τὸ Ἔθνος, ἀφοῦ αὐτὰ τὰ γεγονότα τὸ ἀπέδειξαν; Καὶ ἀκόμη σὲ ἀντίθετη περίπτωσι, πῶς ἡ Βασίλισσα Σοφία δὲν ἐσκέφθη ν' ἀντιδράση στὶς πέντε πρὸς τὴν Ἀντάντ προσφορὲς συμμαχίας ποὺ ἔγιναν ὅλες μὲ τὴν συγκατάθεσι τοῦ Κωνσταντίνου; Ἀδιάφορον ἂν οἱ προσφορὲς αὐτές, ποὺ ἔγιναν ἡ μία ἐπὶ Βενιζέλου, οἱ δύο ἐπὶ Γούναρη καὶ ἀνὰ μία ἐπὶ Ζαΐμη καὶ Καλογεροπούλου περὶ ἐξόδου τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῆς οὐδετερότητος διὰ τῆς παροχῆς ὡρισμένων ἀνταλλαγμάτων, ἀπερρίφθησαν ἀπὸ τοὺς Συμμάχους.

Καὶ ὅμως. Τὶ δὲν ἐλέχθη τότε, τὶ δὲν ἐγράφη, τὶ δὲν ἐσκευωρήθη ἐναντίον τῆς Βασιλίσσης. Δὲν ἔμεινε πτυχὴ τῆς ζωῆς της ποὺ νὰ μὴ δεχθῆ τὸν ρύπον κάποιας ἀθλιότητος, κάποιας κακίας. Ὅλα τὰ ἐπληροφορεῖτο καὶ ὅλα τὰ ἀντιπαρήρχετο. Ὑψηλόφρων καὶ ψυχικῶς γενναία οὐδέποτε παρεσύρθη ἀπὸ τὴν ὁμίχλη τῶν παθῶν καὶ οὐδέποτε τὰ χείλη της ἐπρόφεραν μιὰ λέξι ἐναντίον τῶν κατηγόρων της. Εἶχε δαμάσει τὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία, ποὺ μοιραῖα ὁδηγεῖ σὲ ἀντίστοιχα αἰσθήματα καὶ ἐσέβετο τὶς εὐθύνες τῶν ἄλλων χωρὶς νὰ

ἐκδηλώνη τὴν παραμικρὴ δυσαρέσκεια. Καὶ μέσα στὴν καταιγίδα τῶν ἀντιθέσεων καὶ τῶν ἐπιβουλῶν ποὺ τὴν ἔπληττε ἀδυσώπητα ἄφηνε τὸν ἑαυτόν της νὰ δοκιμάζεται μὲ τὴν ἐγκαρτέρησι ἐκείνην ποὺ ἐμπνέει ἡ καθαρὴ συνείδησις καὶ τὸ ἀλώβητο μεγαλεῖο τῆς ψυχῆς. Καὶ ἤπιε τὸ ποτήριον τῆς πικρίας μέχρι τέλους...

Ἐπέρασαν ὅμως τὰ χρόνια ἐπάνω ἀπὸ τὰ συμβάντα ἐκεῖνα. Ἀργὰ ἀργὰ ὅπως ἔρχονται τὰ λευκὰ μαλλιὰ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου γιὰ νὰ διαλύση τὰ σκότη, νὰ φωτίση τὰ πνεύματα, ν' ἀποδώση δικαιοσύνη. Οἱ ἄνθρωποι τοῦ μίσους ἐζήτησαν τὴ σωτηρία τους στὴ λήθη καὶ ἔκλιναν τὸ γόνυ μπροστὰ στὴ Μεγάλη Ἀδικημένη. Ἤθελαν νὰ ξεχάσουν τὸ παρελθόν. Καὶ ὡμολόγησαν τὴ μετάνοιά τους. Μία μετάνοια ποὺ ἦλθε ὅμως κάπως ἀργά. Ἀλλ' ἦλθε σὰν ἕνας θλιβερὸς φωτοστέφανος στὸ τέλος τῆς ζωῆς της γιὰ νὰ τὴν συνοδεύση πλέον τὴ στιγμὴ ποὺ ἀνέβαινε τὶς βαθμίδες τῆς Ἱστορίας...

Ἕνα ἀκόμη στοιχεῖο, ποὺ δείχνει πόσο ἡ Βασίλισσα βρισκόταν μακρυὰ ἀπὸ τὴν πολιτική, ὑπάρχει στὸ βιβλίο τῶν ἐπιστολῶν τῆς Αὐτοκρατείρας Φρειδερίκου πρὸς τὴ Μητέρα της τὴ Βασίλισσα τῆς Ἀγγλίας. Ὁ ἐκδότης τῶν ἱστορικῶν αὐτῶν ἐπιστολῶν Σὲρ Ἐρρῖκος Πόνσομπυ σχολιάζει ὡς ἑξῆς τὴν ἄδικον πολιτικὴν τῆς Ἀντὰντ ἐναντίον τῆς Βασιλίσσης Σοφίας:

«...Μία παροιμία Ἰσπανικὴ λέγει: «Ἔξυπνος λαὸς κάνει τὰ ἀνοητότερα πράγματα». Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἴχαμε δυὸ παρόμοιες περιπτώσεις στὴν Εὐρώπη: Ἡ Αὐτοκράτειρα τῆς Ρωσσίας κατηγορήθη κατὰ τὸν πόλεμον ὅτι εὐνοοῦσε τὴν Γερμανίαν καὶ ἐκυριαρχοῦσε τοῦ Τσάρου, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα ἡ κλίσις της πρὸς τὸν μυστικισμὸν καὶ ἡ τυφλὴ ἐμπιστοσύνη της στὶς σκοτεινὲς δυνάμεις τοῦ μοιραίου Ρασπούτιν, ἦσαν οἱ πραγματικὲς αἰτίες τῆς ἀντιδημοτικότητός της.

»Δευτέρα περίπτωσις εἶναι ἡ Βασίλισσα Σοφία τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία θὰ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ συμπαθῇ τὴν Γερμανίαν καὶ ἡ ὁποία κατηγορήθη ὅτι ἐξασκοῦσε κυρίαρχον ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ συζύγου της Βασιλέως Κωνσταντίνου, ἐνῶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ὅλες αὐτὲς οἱ ἱστορίες ἐφευρίσκοντο γιὰ νὰ καλύψουν τὶς τερατώδεις γκάφες τῆς Βρεττανικῆς Κυβερνήσεως στὴν πολιτική της ἔναντι τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου».

1917. Ὁ Ἐθνικὸς διχασμὸς ἔχει φθάσει στὴν τραγική του ἀποκορύφωσι. Ἡ Ἑλλὰς εἶναι χωρισμένη σὲ δυὸ κράτη: Τὸ νόμιμο κράτος τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὸ κράτος τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡμέρες ἀγωνίας καὶ ψυχικοῦ μαρτυρίου γιὰ τοὺς Ἕλληνας Βασιλεῖς. Ἡ συκοφαντία ἐμαίνετο ἐναντίον των. Οἱ Βασιλεῖς ἤθελαν ἀκριβῶς ἐκεῖνο ποὺ ποθοῦσε καὶ ὁ λαὸς ἔπειτα ἀπὸ δυὸ νικηφόρους πολέμους: Τὴν εἰρήνη. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ πολιτικὴ τῆς εἰρήνης ἔδινε τροφὴ στοὺς ἐπαναστάτας νὰ ἀνοσιουργοῦν ἐπάνω στὴν ἐθνικὴ ὑπόθεσι καὶ νὰ καταφέρωνται ἐναντίον τοῦ Βασιλέως. Ἡ Βασίλισσα Σοφία ἐδέχετο σιωπηλὰ τὸ δηλητήριο ποὺ ἐκτοξεύετο ἐναντίον της. Συμμεριζόταν τὴν τραγωδία καὶ τὴν εὐθύνη τοῦ συζύγου της, ἐνῶ ἔβλεπε τὸ λαὸ ποὺ ὑπέφερε μὲ ὑπερηφάνεια καὶ αὐτὴ τὴν πεῖνα ποὺ τοῦ εἶχε ἐπιβάλει ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν Συμμάχων. Ἡ ψυχή της ἐσπαράσσετο ἀπὸ τὸν πόνο. Καὶ τὰ γεγονότα ἤρχοντο ραγδαῖα καὶ δραματικά. Οἱ Σύμμαχοι ἐφαίνοντο νὰ ἔχουν πιστέψει στὴ δῆθεν γερμανοφιλία τοῦ Βασιλέως. Ἐπὶ πλέον, ἤθελαν τὴ στρατιωτικὴ βοήθεια τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπίστευαν ὅτι τὴ βοήθεια αὐτὴ μόνον ὁ Βενιζέλος μποροῦσε νὰ τοὺς παράσχη. Ἀλλὰ ὑπῆρχε ἕνα μεγάλο ἐμπόδιο: Ὁ Κωνσταντῖνος. Τὰ ταπεινωτικὰ μέτρα ποὺ εἶχαν ἐπιβάλει στὴν Ἑλλάδα, γιὰ νὰ ἐξασφαλισθοῦν — ὁ ἀποκλεισμός, ὁ ἔλεγχος τῶν σιδηροδρόμων καὶ τῶν ταχυδρομείων, ἡ συμμαχικὴ ἀστυνομία, ἡ αὐστηρὴ λογοκρισία— δὲν ἦσαν ἀρκετά. Διεπίστωναν δὲ ὅτι τὰ μέτρα ἐκεῖνα ἀντὶ νὰ ἔστρεφαν τὸ λαὸ ἐναντίον τοῦ Βασιλέως του, εἶχαν σφίξει ἀκόμη περισσότερο τοὺς δεσμοὺς ἀγάπης μαζί του. Ἤξερε ὁ λαὸς ὅτι καὶ οἱ Βασιλεῖς του ὑποφέρουν.

Οἱ Σύμμαχοι στὸ μεταξὺ ἐπρόβαλλαν καὶ νέες ἀπαιτήσεις, οἱ ὁποῖες καὶ ἱκανοποιήθησαν. Κατέλαβαν τὸν ἑλληνικὸ στόλο. Ἐζήτησαν νὰ μεταφερθῆ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς καὶ τὸ πολεμικὸ ὑλικὸ στὴν Πελοπόννησο. Μετεφέρθησαν. Αὐτὰ ὅμως δὲν ἦσαν ἀρκετά. Ἔπρεπε νὰ φύγη καὶ τὸ τελευταῖο ἐμπόδιο: Ὁ Βασιλεύς. Ὁ Ζονάρ, εἰδικὸς Ὕπατος Ἁρμοστής, ἔφθασε στὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ ζητήση τὴν παραίτησι τοῦ Βασιλέως, μὲ τὴν ἀπειλὴ ὅτι, ἂν ἡ ἀπαίτησι αὐτὴ δὲν ἐγίνετο δεκτή, θὰ ἐβομβαρδίζετο ἡ Ἀθήνα. Στὶς 9 Μαΐου 1917 ὁ Ζονὰρ ἐπέδωσε τὸ τελεσίγραφό του. Καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἐθυσιάσθη. Δὲν μποροῦσε ν' ἄφηνε νὰ πραγματοποιηθῆ ἡ φοβερὴ συμφορὰ ποὺ ἀπειλοῦσε τὸ λαό του. Γι' αὐτὸ τὸ λαὸ καὶ γιὰ τὴν

Ἑλλάδα ἀφιέρωσε ὅλη του τὴν ψυχὴ καὶ εἶχε τὴ συνείδησί του ἥσυχη. Ἡ μοῖρα πολλὲς φορὲς εἶναι ἀνώτερη ἀπὸ τὴ θέλησι καὶ τῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν λαῶν. Ὑπέκυψε στὴ βουλὴ τῆς μοίρας καὶ στὸ καθῆκον ποὺ τοῦ ἐπέβαλε τὴ μεγάλη θυσία.

Ἀλλ' οἱ Σύμμαχοι ἐπρόβαλλαν καὶ ἄλλον ὅρο. Δὲν ἤθελαν νὰ μείνη στὸ Θρόνο ὁ Διάδοχος Γεώργιος. Τὸν ἐθεώρουν κι' αὐτὸν γερμανόφιλο. Καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ὥρισε τὸν δευτερότοκο υἱό του, τὸν Πρίγκηπα Ἀλέξανδρο, νὰ τὸν διαδεχθῆ.

Ἤρεμη, σοβαρή, ἀξιοπρεπὴς ἡ Σοφία, ἐστάθη στὸ πλευρὸ τοῦ Κωνσταντίνου, ποὺ εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ φροντίδα, ἀπὸ περιποίησι. Ἡ πληγὴ ἀπὸ τὴ μεγάλη ἀρρώστεια ποὺ πέρασε πρὶν δυὸ χρόνια ἦταν ἀκόμη ἀνοικτὴ καὶ ἡ Βασίλισσα ἀγρυπνοῦσε πλησίον του.

Ὡς τὶς τελευταῖες ἡμέρες τῆς ἀναχωρήσεώς των ἡ Σοφία δὲν λησμονοῦσε τὸ καθῆκον της πρὸς τὴ φιλανθρωπία. Παρηκολούθει τὰ ἱδρύματά της καὶ προήδρευε στὶς συνεδριάσεις των. Καὶ ἐνῶ τὰ πρόσωπα ποὺ συνεδρίαζαν μαζί της ἦσαν συγκινημένα καὶ δακρυσμένα, ἡ μεγάλη ἐκείνη Βασίλισσα ἦταν ἡ μόνη ποὺ διατηροῦσε τὴν ὀλύμπια ἀταραξία της. Ἤκουε τὶς ἐκθέσεις ποὺ τῆς ὑπεβάλλοντο, μελετοῦσε τὰ σχέδια, ἐπρόσεχε τὴν παραμικρὴ λεπτομέρεια, σημείωνε τὸ κάθε τὶ ποὺ ἔπρεπε ἰδιαιτέρως νὰ μελετήση, ἔδινε ὁδηγίες γιὰ τὸ μέλλον. Ἀκλόνητη στὸ καθῆκον της, ψύχραιμη, ἴδια πάντοτε, ὅπως καὶ σὲ καλύτερους καιρούς.

Ὅταν ὁ Ζονὰρ ἐπέδωσε τὸ τελεσίγραφό του, ἡ Βασίλισσα ἦταν ἄρρωστη. Ἡ κυρία Ι. Στρέϊτ διηγήθηκε σὲ οἰκεῖον της πῶς τὴν βρῆκε ξαπλωμένη στὸ κρεββάτι νὰ ὑποφέρη. Καὶ ὅταν ἐπεχείρησε νὰ τὴν παρηγορήση ἡ Σοφία τῆς μίλησε μὲ θάρρος καὶ ὑπερηφάνεια:

—Τὰ ἴδια συνέβησαν καὶ στὸν Παπποῦ μου, στὰ 1848. Κι' αὐτὸς ἠναγκάσθη νὰ φύγη σ' ἕνα ἁμάξι μὲ ἄχυρα ἀπὸ τὸ Βερολῖνο!..

Ἡ Ἑλληνικὴ πρωτεύουσα, ποὺ γνώρισε τόσες ταραχώδεις ἐποχές, παρουσίασε ἕνα ἀλησμόνητα συγκινητικὸ θέαμα τὴν ἡμέρα ἐκείνη τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Βασιλέως. Μόλις ἔγινε γνωστὸ τὸ τελεσίγραφο τοῦ Ζονὰρ πλήθη κόσμου ἀπ' ὅλα τὰ σημεῖα τῶν Ἀθηνῶν ξεκίνησαν γιὰ τ' Ἀνάκτορα, ἐνῶ οἱ καμπάνες τῶν ἐκκλησιῶν ἠχοῦσαν πένθιμα. Ἡ ἀγανάκτησι, ἡ ἀπελπισία, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόφασι νὰ μὴν

ἀφήσουν τοὺς Βασιλεῖς νὰ φύγουν, ἦταν ζωγραφισμένη στὰ πρόσωπα ὅλων. Τὰ καταστήματα ἔκλειναν. Ὁ λαὸς περιεκύκλωσε τὰ Ἀνάκτορα καὶ δὲν ἄφηναν κανένα νὰ βγῆ. Οἱ εὔζωνοι τῆς Ἀνακτορικῆς Φρουρᾶς, κατόπιν διαταγῆς, ἔκλεισαν τὶς πόρτες τοῦ κήπου, γιατὶ ὁ κόσμος εἶχε τὴν πρόθεσι νὰ εἰσέλθη στὰ Ἀνάκτορα γιὰ νὰ κρατήση, ἔστω καὶ διὰ τῆς βίας, τοὺς Βασιλεῖς του. Φωνὲς ἐδονοῦσαν τὴν ἀτμόσφαιρα :

—Δὲν θὰ σ' ἀφήσουμε νὰ φύγης ! . . .

Κάθε ἀπόπειρα πρὸς καθησύχασιν τοῦ πλήθους ἀπέβαινε ματαία. Ὁ Κωνσταντῖνος συνιστοῦσε νὰ μείνη ἤρεμος ὁ λαός. Νὰ κατανοήση πὼς ἡ θυσία του ἦταν ἀναγκαία γιὰ νὰ προφυλάξη τὴ χώρα ἀπὸ μεγαλύτερες συμφορές. Ὅλοι ἐπληροφορήθησαν μὲ συγκίνησι τὶς συστάσεις τοῦ Βασιλέως, ἐνῶ ἀπὸ τὰ μάτια τους κυλοῦσαν δάκρυα. Σκηνὲς ἀφθάστου τραγικοῦ μεγαλείου. Ἦταν ἡ 29 Μαΐου τοῦ 1917. Ἡ μοῖρα ἠθέλησε αὐτὴ ἡ ἡμέρα νὰ συμπέση μὲ τὴν ἀποφράδα τοῦ 1453...

Κανεὶς δὲν κοιμήθηκε στ' Ἀνάκτορα ἐκείνη τὴ νύχτα. Ὅλα τὰ μέλη τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας εὑρίσκοντο κοντὰ στὸ Βασιλέα καὶ τὴ Βασίλισσα. Ἡ Σοφία, μὲ θλιμμένη ἔκφρασι στὸ πρόσωπο, ἐπιστατοῦσε στὴν ἑτοιμασία τῶν ἀποσκευῶν ποὺ θὰ ἔπαιρναν μαζί τους.

Ὅταν ξημέρωσε, τὰ Ἀνάκτορα ἦσαν πολιορκημένα ἀπὸ τὰ πλήθη ποὺ εἶχαν ξαγρυπνήσει στὰ πέριξ. Τὴν ἴδια ἡμέρα ἐκυκλοφόρησε τὸ βασιλικὸ διάγγελμα, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπληροφορεῖτο ὁ λαὸς τὴν ἀμετάτρεπτη ἀπόφασι τοῦ Βασιλέως ν' ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἀφήνοντας τὸν Θρόνον του στὸν υἱόν του Ἀλέξανδρον. Μὲ δάκρυα στὰ μάτια ἐδιάβασε ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς τὴν θλιβερὴ ἀναγγελία. Ἦταν τόσος ὁ πόνος του, ποὺ δὲν ἤθελε νὰ πιστέψη ὅτι ὁ Βασιλεὺς θὰ ἔφευγε. Καὶ διαρκῶς νέα κύματα κόσμου κατευθύνοντο πρὸς τὰ Ἀνάκτορα μὲ τὴν ἀγωνία στὴν ψυχή, ἐνῶ τὰ μάτια ἔκαιαν ἀπὸ τὴν φωτιὰ τῆς ἀναμονῆς, τῆς ἀγάπης, τῆς ἐλπίδος, μιᾶς ἀόριστης ἐλπίδος ὅτι δὲν θὰ ἔφευγε ὁ Βασιλεύς. Ὅλη τὴν ἡμέρα τὰ καταστήματα ἔμειναν κλειστὰ εἰς ἔνδειξι τοῦ μεγάλου λαϊκοῦ πένθους. Κατὰ τὴν μεσημβρίαν ἤρχισαν ν' ἀποβιβάζωνται στὸν Πειραιᾶ τὰ Συμμαχικὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ἀνήρχοντο στὴν πρωτεύουσα. Τὸ γε-

γονὸς αὐτὸ συνέτριψε ἀκόμη περισσότερο τὸν κόσμο καὶ προκάλεσε ζωηρὴ ἀγανάκτησι σὲ ὅλους.

Στὸ μεταξὺ μέσα στὰ Ἀνάκτορα ἐγίνοντο βιαστικά οἱ προετοιμασίες γιὰ τὴν θλιβερὴ τελετὴ τῆς ὁρκωμοσίας τοῦ Βασιλέως Ἀλεξάνδρου. Ἡ Βασίλισσα Σοφία εἶχε τὴν ψυχικὴ δύναμι νὰ ἐπιμεληθῆ μόνη της τὴν διακόσμησι τῆς αἰθούσης ὅπου θὰ διεξήγετο ἡ τυπικὴ αὐτὴ πρᾶξις. Μετὰ ἀπεσύρθη. Ὁ Ἀλέξανδρος μόλις κατώρθωνε νὰ συγκρατήση τὰ δάκρυά του. Ἡ τελετὴ τῆς στέψεως ἦταν βαρειὰ καὶ πένθιμη. Καὶ δὲν ὑπῆρχε τίποτε πιὸ θλιβερὸ ἀπὸ τὰ τυπικὰ συγχαρητήρια ποὺ ἐδέχθη κατόπιν.

Τὸ ἴδιο βράδυ ὁ Βασιλεύς, ἡ Βασίλισσα καὶ τὰ μέλη τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας ἄφηναν τὰ Ἀνάκτορα, φεύγοντας μὲ πολλὲς προφυλάξεις γιὰ νὰ μὴ τοὺς ἀντιληφθῆ ὁ λαὸς καὶ τοὺς ἐμποδίση. Ὅλη τὴν ἡμέρα τῆς 31ης Μαΐου ἔμειναν στὸ Τατόϊ. Ἐκεῖ ἔγινε ἀληθινὸ προσκύνημα. Ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἀπ' ὅλες τὶς κοινωνικὲς τάξεις, Ἀθηναῖοι καὶ χωρικοί, ἤρχοντο νὰ ἀποχαιρετήσουν τοὺς Βασιλεῖς των. Ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἡ Σοφία, ἐδέχοντο μὲ συγκίνησι αὐτὲς τὶς ἐκδηλώσεις λατρείας καὶ προσπαθοῦσαν νὰ ἐμπνεύσουν σὲ ὅλους θάρρος, ὑπομονὴ καὶ καρτερία.

Τὸ ἀπόγευμα ἡ Βασιλικὴ Οἰκογένεια ἐκτελεῖ ἕνα εὐλαβικὸ προσκύνημα στὸν τάφο ὅπου ἀναπαύεται ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Α'. Ἐκεῖ προσευχήθησαν ὅλοι. Καὶ τὸ πρωΐ τῆς 1ης Ἰουνίου ξεκίνησαν γιὰ τὸν Ὠρωπό, ὅπου περίμενεν ἡ «Σφακτηρία» γιὰ νὰ τοὺς μεταφέρη στὴν Ἰταλία. Ἐκεῖ ἔχουν συρρεύσει ἄλλα πλήθη κόσμου ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα καὶ τὰ χωριά, γιὰ τὸν τελευταῖο ἀποχαιρετισμὸ τῶν Βασιλέων. Οἱ χωρικοὶ ἔχουν στρώσει τὸ δρόμο τῆς παραλίας μὲ τάπητας καὶ οἱ γυναῖκες τὸν ἔχουν στολίσει μὲ ἀγριολούλουδα. Ὁ συνωστισμὸς ἦταν ἀφάνταστος. Μὲ δυσκολία ἔγινε ἡ ἐπιβίβασις στὴν ἀτμάκατο ποὺ ξεκίνησε ἀργά, ἐνῶ ὁ κόσμος στὴν παραλία γονάτιζε καὶ φώναζε δακρυσμένος:

—Μὲ τὸ καλὸ νὰ σὲ ξαναϊδοῦμε, Βασιλιᾶ μας!..

Στὸ σαλόνι τῆς «Σφακτηρίας» παρετέθηκε τὸ ἀποχαιρετιστήριο οἰκογενειακὸ πρόγευμα. Δὲν διήρκεσε πολύ. Ἔπειτα ὁ Βασιλεὺς Ἀλέξανδρος ἀντήλλαξε κλαίων θερμοὺς ἀσπασμοὺς μὲ τοὺς γονεῖς του καὶ τοὺς ἀδελφούς του. Ποῦ νὰ ἤξεραν ὅτι αὐτοὶ οἱ ἀποχαιρετιστήριοι ἀσπασμοὶ ἦσαν ἀσπασμοὶ τοῦ ὑστάτου χωρισμοῦ..

Στίς 12 καὶ 40΄, ἡ «Σφακτηρία» ἀπέπλευσε γιὰ τὸ θλιβερό της ταξίδι. Ἐπάνω στὴ γέφυρα τοῦ πλοίου ἔστεκαν οἱ Βασιλεῖς καὶ ἔρριχναν τὸ βλέμμα τους γῦρω σὰν γιὰ νὰ πάρουν ἕνα κομμάτι τῆς Ἑλλάδος μαζί τους. Ἀντίκρυ, στὴ στερηά, ἔμεινε ὁ θρῆνος ἑνὸς λαοῦ ὁλοκλήρου...

Εἶχε νυκτώσει ὅταν ἡ «Σφακτηρία» παρέπλεε τὸ Σούνιο καὶ μέσα στὸ σκοτάδι ἔλαμπαν ἀραιὰ μερικὰ φῶτα ἀπὸ τὴν ἀκτή, σὰν ἀποχαιρετισμός...

Τὴν «Σφακτηρία» συνώδευαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ «Σπέτσαι» ποὺ ἔφερε τὴν Βασιλικὴν ἀκολουθίαν καὶ δύο γαλλικὰ ἀντιτορπιλλικά.

Λίγες ὥρες μετὰ τὸν ἀπόπλουν ἀπὸ τὸν Ὠρωπὸ ἡ Βασίλισσα ἄρχισε νὰ νοιώθη τὰ πρῶτα συμπτώματα μιᾶς σοβαρῆς ἀσθενείας. Ἡ ἰσχυρὴ συγκίνησις ἀπὸ τὰ τραγικὰ πλήγματα ποὺ ὑπέστη ἦταν ἀφορμὴ τῆς ἔντονης ἀδιαθεσίας της καὶ ἐπεβιβάσθη στὴ «Σφακτηρία» χωρὶς καμμιὰ πρόνοια ἰατρικῆς περιθάλψεως. Τὸ πλοῖο δὲ δὲν εἶχε τὸ παραμικρὸ ἐφόδιο στὸ φαρμακεῖο του. Οἱ δύο ἰατροί, οἱ κ. κ. Ἀναστασόπουλος καὶ Μάρμορας, ποὺ συνώδευαν τοὺς Βασιλεῖς εἰς τὴν ἐξορίαν, εὑρέθησαν ἔτσι ἀνίσχυροι νὰ δώσουν τὴν ἐπιστημονική τους βοήθεια. Μένουν ὡστόσο κοντά της. Μαζί τους εἶναι ἡ κ. Κοντοσταύλου καὶ ἡ κ. Βίντερ, οἰκονόμος τῆς Βασιλίσσης.

Τὴν νύκτα τὸ Ἰόνιο συνεταράσσετο ἀπὸ δυνατοὺς ἀνέμους. Ἡ θαλασσοταραχὴ ἀρχίζει νὰ μεταβάλλεται σὲ ἄγρια τρικυμία. Πελώρια κύματα ὁρμοῦν καὶ κλυδωνίζουν ἐπικίνδυνα τὴ «Σφακτηρία». Ἡ κατάστασις τῆς Βασιλίσσης ἔγινε περισσότερο ἀνησυχητική. Οἱ ἰατροὶ διεπίστωσαν ὅτι ἡ ἐξάντλησις εἶχε προχωρήσει πολύ. Καὶ τὸ σοβαρώτερο ἐστέκοντο μὲ σταυρωμένα τὰ χέρια. Ἡ ἄρρωστη Βασίλισσα ἀγωνιοῦσε... Ἡ πάλη μὲ τὸ ὑγρὸ στοιχεῖο ἐξηκολούθησε ἐπὶ ὀκτὼ ὧρες. Ἔπειτα ἡ θάλασσα ἠρέμησε κάπως. Τέλος στὸ συνοδεῦον τὴ «Σφακτηρία» πλοῖο εὑρέθησαν λίγο γάλα συμπεπυκνωμένο καὶ μερικὰ φάρμακα, τὰ ὁποῖα ἐπέφεραν μιὰ μικρὴ βελτίωσι τῆς ὑγείας τῆς Βασιλίσσης.

Στίς 4 Ἰουνίου τὸ πρωΐ ἠγκυροβόλησε στὸ λιμανάκι τοῦ Σὰν Τζιοβάνι ἡ «Σφακτηρία», ποὺ εἶχε ὑψώσει στὸν πρωραῖο ἱστό της τὸ Βασιλικὸ σῆμα. Καὶ ἀμέσως μιὰ ἀτμάκατος ἦλθε καὶ πλεύρισε στὸ πλοῖο. Σὲ λίγο ἀνέβηκαν ἐπάνω ὁ πρόξενος τῆς Ἑλλάδος Τρομπέτας καὶ ὁ ἰταλὸς ναύαρχος Μπονίνι. Ἀλλ' οἱ Ὑψηλοὶ ἐπιβάτες δὲν ἀπε-

Μία σπανιωτάτη φωτογραφία ληφθεισα εις τὸ Κρόνμπεργκ, παρὰ τὴν Φραγκφούρτη, ὅπου τὸ ἀνάκτορον τῆς πριγκηπίσσης τῆς Ἔσσης Μαργαρίτας, αδελφῆς τῆς Σοφίας, εις τὸ ὁποῖον ἐφιλοξενεῖτο ἡ Βασίλισσα μετὰ τῶν τέκνων της και τῆς οικογενείας τῆς πριγκηπίσσης τότε Φρειδερίκης. Ἐξ αριστερῶν εἰς τὴν πρωτην σειρὰν: Ἡ πριγκήπισσα Αἰκατερίνη, ἡ πριγκήπισσα Φρειδερίκη — ἡ σημερινὴ Βασίλισσα της Ἑλλάδος — ἡ αείμνηστος Βασίλισσα Σοφία, ἡ Δούκισσα τοῦ Μπραούνσβικ Βικτωρία - Λουΐζα — μητέρα της Φρειδερίκης — ἡ πριγκήπισσα τῆς Ἔσσης Μαργαρίτα καὶ οἱ δύο μικρὲς αδελφές τῆς Φρειδερίκης. Ἄνω: Ἡ πριγκήπισσα Εἰρήνη, ὁ μεγαλύτερος αδελφὸς τῆς Φρειδερίκης, ὁ πρίγκηψ Παῦλος ὁ σημερινὸς Βασιλεὺς — ἄλλος ἀδελφὸς της Φρειδερίκης και ὁ Δοὺξ τοῦ Μπραούνσβικ καὶ τοῦ Λούνεμπουργκ πρίγκηψ τῆς Μεγάλης Βρεττανίας καὶ Ἰρλανδίας, πατέρας τῆς Βασιλίσσης Φρειδερίκης.

Φλωρεντία 1927. Ὀλίγον πρὶν ἡ Βασιλικὴ Οἰκογένεια μεταβῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν διὰ τὸ μνημόσυνον τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου. Ἐξ ἀριστερῶν: Ὁ ἀείμνηστος Βασιλεὺς Γεώργιος Β΄, ὁ πρίγκηψ Γεώργιος, ἡ Βασίλισσα Σοφία, αἱ πριγκήπισσαι Εἰρήνη καὶ Μαρία καὶ ὁ νῦν Βασιλεὺς Παῦλος.

Ἡ Μεγάλη Κυρία ἐπὶ τῶν Τιμῶν τῆς Αὐλῆς Ἀγγελικὴ Κωνσταντίνου, ἡ ὁποία συνεμερίσθη ὅλας τὰς χαρὰς καὶ τὰς λύπας τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας καὶ ἐστάθη πιστὴ καὶ ἀφοσιωμένη παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς ἀειμνήστου Βασιλίσσης μέχρι τῶν τελευταίων στιγμῶν τῆς ζωῆς της.

βιβάσθησαν. Ἡ κατάστασις τῆς Βασιλίσσης κατὰ τὴ γνώμη τῶν ιατρῶν δὲν ἐπέτρεπε τὴν παραμικρὴ μετακίνησι, πρὶν παρασχεθῆ εἰς τὴν ἄρρωστη ἡ ἀπαραίτητη ἰατρικὴ περίθαλψις. Οἱ ἰταλικὲς ἀρχὲς παρέσχον πρόθυμα ὅλα τὰ φάρμακα ποὺ ἐχρειάζοντο καὶ ἀφοῦ ἐπέρασαν 24 ὧρες μέσα στὸ πλοῖο ἡ Βασίλισσα συνῆλθε σὲ βαθμὸν ποὺ μποροῦσε νὰ μετακινηθῆ ἄνευ κινδύνου. Καὶ τὴν ἄλλη ἡμέρα ἀπεβιβάσθησαν ὅλοι στὴ Σικελικὴ ἀκτή, γιὰ νὰ συνεχίσουν τὸ ταξίδι των μὲ τὴν ἁμαξοστοιχία πρὸς τὰ Ἰταλοελβετικὰ σύνορα. Ἔφθασαν στὸ Λουγκάνο, ὅπου ἔμειναν δυὸ ἡμέρες, καὶ κατόπιν ἐπῆγαν στὸ Σαὶν Μώριτς. Ἡ Βασίλισσα μὲ τὸν Πρίγκηπα Παῦλο καὶ τὰς Πριγκηπίσσας Εἰρήνη καὶ Ἑλένη μετέβησαν στὴ Βουλπιέρα κι᾿ ἔπειτα ἀπὸ ἕνα μικρὸ χρονικὸ διάστημα συνηντήθησαν ὅλοι στὴ Ζυρίχη. Ἐκεῖ ἐνοικιάσθη μιὰ μικρὴ βίλλα, ποὺ βρισκόταν στὴ συνοικία Ντόλντερ, ὅπου ἐγκατεστάθη ἡ Βασιλικὴ οἰκογένεια, ἐνῶ ἡ ἀκολουθία της ἔμεινε σὲ δύο ξενοδοχεῖα ποὺ ἦσαν πλησίον.

ΜΑΚΡΑΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΣΤΗΝ ΕΛΒΕΤΙΑ, τὴν εὐτυχισμένη αὐτὴ χώρα ποὺ διετηρήθη ὡς νησὶς εἰρήνης ἀνάμεσα στὶς φλόγες δύο Παγκοσμίων πολέμων, οἱ Βασιλεῖς ἔζησαν τὶς πικρὲς καὶ ἀτελείωτες ἡμέρες τῆς ἐξορίας, νοσταλγοῦντες πάντοτε τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀγαπῶντες τὸ λαό τους, ποὺ εἶχαν ἀφήσει προσωρινά. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ, ἡ κακία καὶ ἡ συκοφαντία τοὺς κατεδίωκε. Μυστικοὶ πράκτορες παρακολουθοῦσαν τὶς κινήσεις των καὶ τὶς συνομιλίες των, μὲ τὴ ματαία ἐλπίδα ὅτι θ' ἀνεκάλυπταν κάτι τὸ ἐπιβαρυντικό. Ἀλλὰ οἱ Ἑλβετικὲς ἀρχές, ὅπως καὶ οἱ Ἑλβετοί, μὲ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ὁποίους τὰ μέλη τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας ἦλθαν εἰς ἐπαφήν, ἔδιδαν πάντα δείγματα εὐγενείας καὶ ἐκτιμήσεως ἀπέναντί των.

Σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα τῆς ἐξορίας, οἱ Βασιλεῖς παρακολουθοῦσαν μὲ ἀγωνία τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες λύπες ποὺ ἐδοκίμαζαν ἦταν ὅτι δὲν εἶχαν ἐπικοινωνία μὲ τὸν Ἀλέξανδρο, ποὺ μόνος κι' ἀποξενωμένος ἀπὸ τοὺς γονεῖς του ἐκτελοῦσε τὰ χρέη τοῦ Βασιλέως, στὴν Ἑλλάδα. Τὸ δικαίωμα ποὺ ἔχει καὶ ὁ τελευταῖος θνητός, ν' ἀλληλογραφῇ μὲ τὸ παιδί του, εἶχε ἀπαγορευθῆ αὐστηρὰ σ' αὐτούς. Γιὰ ἕναν πατέρα κι' ἀκόμα περισσότερο γιὰ μιὰ μητρικὴ καρδιά αὐτὸ εἶναι ἡ πιὸ ἀπάνθρωπη καταδίκη.

Οἱ ψυχικὲς δοκιμασίες ποὺ εἶχαν υποσκάψει τὴν ὑγεία τοῦ Κωνσταντίνου τὸν ἔρριξαν καὶ πάλι βαρειὰ ἄρρωστο. Ὁ Βασιλεὺς εἰσήχθη ἀμέσως σὲ κλινική, ὅπου ὑπέστη νέα πλευροτομὴ καὶ ἐθεραπεύθη. Ἀλλά, ὕστερα ἀπὸ λίγον καιρὸ προσεβλήθη ἀπὸ τὴν Ἱσπανικὴ γρίππη, τὴν τρομακτικὴ ἐκείνη ἐπιδημία ποὺ ἐσκόρπισε τὸ θάνατο στὴν Εὐρώπη, στὰ 1918. Ἦταν ἀκριβῶς ἡ ἡμέρα ποὺ ἐπρόκειτο ὁ Κωνσταντῖνος νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν κλινικὴ καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν ἔπαυλί του, ὅταν ἔξαφνα αἰσθάνθηκε ἕνα δυνατὸ ρῖγος. Καὶ σὲ λίγο ὁ πυρετὸς ἀνέβηκε ἀπότομα. Οἱ ἰατροὶ δὲν μποροῦσαν

νὰ διαγνώσουν τὴν ἀσθένεια. Ἡ Βασίλισσα ἦταν γεμάτη ἀνησυχία. Τὸ πρόσωπό της ἦταν κάτωχρο καὶ ἡ ἀγωνία τὴν ἔπνιγε. Ἐγονάτισε δίπλα στὸ κρεββάτι τοῦ ἀσθενοῦς καὶ προσηύχετο. Τὰ μάτια της ἦσαν ὑγρὰ ἀπὸ τὰ δάκρυα.

Ἦταν Μεγάλη Ἑβδομάς. Ἐπλησίαζε τὸ Πάσχα καὶ ὁ Βασιλεὺς ἦταν ἑτοιμοθάνατος. Τὸ Μεγάλο Σάββατο τὰ μεσάνυκτα ἦταν ἡ ὥρα ποὺ κάτω μακρυὰ στὴν ἀγαπημένη Ἑλλάδα οἱ καμπάνες χαιρέτιζαν χαρμόσυνα τὴν Ἀνάστασι τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ἐκεῖ ὅμως τὴν ἴδια ὥρα ἔγινε ἕνα ἄλλο θαῦμα. Ἡ κρίσις τοῦ ἀσθενοῦς ἄρχισε νὰ ὑποχωρῇ. Καὶ λίγο πρὶν ξημερώσῃ ὁ ἰατρὸς Ἀναστασόπουλος λέγει στὴν ἀγρυπνοῦσα Βασίλισσα :

—Ἐσώθη ! Ὁ πυρετὸς ἔπεσε. Μπορεῖτε νὰ εἶσθε ἥσυχη καὶ πρὸ παντὸς πρέπει ν' ἀναπαυθῆτε.

Καὶ πράγματι ὁ ἰσχυρὸς ὀργανισμὸς τοῦ Κωνσταντίνου εἶχε νικήσει γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ τὸν θάνατο. Ὡστόσο οἱ δυὸ σοβαρὲς ἀρρώστιες ποὺ εἶχε περάσει, οἱ δυὸ ἐγχειρήσεις καὶ ἡ ψυχικὴ βάσανος τῶν τελευταίων ἐτῶν εἶχαν κλονίσει τὴν ὑγεία τοῦ Γίγαντος.

Τὴν ἑπομένη ἡ Βασίλισσα μὲ ὅλη τὴν Βασιλικὴ Οἰκογένεια παρηκολούθησε μὲ κατάνυξι τὴν λειτουργία τοῦ Πάσχα σὲ μιὰ αἴθουσα τοῦ Ξενοδοχείου ποὺ ἔμεναν, ἡ ὁποία εἶχε διασκευασθῆ ἐπίτηδες σὲ ἑλληνικὴ ἐκκλησία. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες τῆς Ζυρίχης παρίσταντο ἐκεῖ γιὰ ν' ἀκούσουν τὸ Χριστὸς Ἀνέστη καὶ νὰ ἑορτάσουν μὲ τὴν ἡμέρα αὐτὴ τῆς μεγάλης χαρᾶς καὶ ἡτ διάσωσι τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου.

Τὴν εποχὴ ἐκείνη, ἐνῷ ὁ Κωνσταντῖνος περνοῦσε στὸ στάδιον τῆς ἀναρρώσεως, ἦλθε στὴν Ἑλβετία καὶ ἡ Βασιλομήτωρ Ὄλγα, ποὺ εἶχε πληροφορηθῆ τηλεγραφικῶς τὴν ἀσθένεια τοῦ Βασιλέως. Ἡ Ὄλγα βρισκόταν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ Παγκοσμίου πολέμου στὴ Ρωσσία καὶ ἔζησε ὅλα τὰ δραματικὰ γεγονότα ποὺ ἐμεσολάβησαν: Τὴ στρατιωτικὴ καταστροφή, τὸ χάος ποὺ ἐπηκολούθησε, τὴν τραγικὴ κατάρρευσι τοῦ Οἴκου τῶν Ρωμανώφ, τὶς φοβερὲς ἡμέρες τῆς ἐπαναστάσεως. Μὲ ἀξιοθαύμαστη καρτερία, ποὺ τῆς ἐνέπνεε ἡ βαθειὰ χριστιανική της πίστις, ἐσήκωσε τὸ βάρος ὅλων αὐτῶν τῶν συμφορῶν. Στὸ μεταξὺ ἡ ἐξόριστη Βασιλικὴ Οἰκογένεια, στὴν Ἑλβετία, ἀ-

γωνιοῦσε γιὰ τὴν τύχη της. Ἀλλὰ παρ' ὅλα τὰ ἐμπόδια ποὺ τῆς παρενεβλήθησαν, ἡ Βασιλομήτωρ κατώρθωσε νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Πετρούπολι καὶ ὕστερα ἀπὸ πολλὲς περιπέτειες ἔφθασε κοντὰ στον Βασιλέα υἱόν της, ποὺ τὴν δέχθηκε μὲ ἀνέκφραστη χαρά, ἀνάμικτη μὲ αἴσθημα θλίψεως. Συνηντῶντο τώρα ἐξόριστοι ὅλοι σ' ἕνα μακρινὸ τόπο...

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1918 ἡ Βασιλικὴ Οἰκογένεια ἐπῆγε στὸ Ρίγκι Φίρστ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὰ τέλη Αὐγούστου μετέβη στὸ Βιτσνάου.

Λίγους μῆνες ὅμως ἀργότερα ἄρχισε ἡ κατάρρευσις τῆς Γερμανίας. Ἡ πρόβλεψις τοῦ Κλεμανσὼ ὅτι θὰ νικήσῃ ἐκεῖνος ποὺ θὰ ἀνθέξῃ τὴν τελευταία στιγμὴ ἐπαλήθευσε μέχρι κεραίας. Τὰ γερμανικὰ στρατεύματα δὲν ἀντεῖχαν πλέον. Τὸ τραγικὸν τέλος τῆς Γερμανικῆς αὐτοκρατορίας ποὺ ἐπέφερε τὴν πτῶσι τῆς πατρικῆς της οἰκογενείας ἦταν ἕνα βαρὺ πλῆγμα γιὰ τὴν Βασίλισσα Σοφία. Ἐν τούτοις ἐδέχθη ὑπερήφανα τὰ πλήγματα τῆς μοίρας. Ἔκρυψε στὰ στήθη της ὅσο μποροῦσε βαθύτερα τὴν ἀγωνία της. Καὶ σὲ μιὰ στιγμὴ μέσα ἀπὸ τὶς μελαγχολικές της σκέψεις εἶπε στὸν στρατηγὸ Κ. Λεβίδη ποὺ εὑρίσκετο πλησίον της:

—«Οὕτως ἢ ἄλλως ἔπρεπε νὰ τελειώσῃ αὐτὴ ἡ αἱματοχυσία. Ἂς εὐχηθοῦμε μόνον νὰ ὠφεληθῇ τουλάχιστον ἡ Ἑλλὰς ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἔκβασιν τοῦ πολέμου».

Ἔτσι σκεπτόταν καὶ ἔτσι μιλοῦσε ἡ Βασίλισσα Σοφία ἀπὸ τὴν ἐξορία. Πάντα εἶχε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν της τὸ συμφέρον καὶ τὴν εὐτυχία τῆς Ἑλλάδος.

Στὶς 27 Ὀκτωβρίου ὁ γερμανικὸς λαὸς ἐκθρονίζει τὸν Κρόμπριντς καὶ ἐγκαθιδρύει τὴν Δημοκρατίαν. Ὁ θρόνος τῶν Χοεντζόλλερν εἶχε ὁριστικῶς συντριβῆ. Καὶ ἡ Σοφία, ποὺ ἐξόριστος ἡ ἴδια ἔβλεπε καὶ τῆς οἰκογενείας της τὸ ξερρίζωμα ἀπὸ τὴν πρώτη της πατρίδα, περνοῦσε ὧρες φρικτῆς ἀγωνίας. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρες ἦταν κλεισμένη στὸ δωμάτιό της τοῦ ξενοδοχείου «Νασιονάλ» τῆς Λουκέρνης—ὅπου στὸ μεταξὺ εἶχαν ἐγκατασταθῆ—χωρὶς νὰ δεχθῇ κανένα. Πλησίαζαν Χριστούγεννα, τὰ πιὸ θλιβερὰ Χριστούγεννα τῶν ἐξορίστων Βασιλέων.

Καὶ οἱ μῆνες περνοῦσαν ἀτέλειωτοι μακρὰν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Εὐρωπαϊκὸς πόλεμος εἶχε τελειώσει. Νέα κράτη εἶχαν δημιουργηθῆ,

επαναστάσεις ἐμαίνοντο ἀκόμη καὶ ὁ χάρτης τῆς Εὐρώπης ἄλλαξε μορφή.

Μέσα σ' ὅλη αὐτὴ τὴν ταραχώδη περίοδο, μοναδικό σχεδόν θέμα συζητήσεως τῶν ἐξορίστων Βασιλέων στὸ ξενοδοχεῖο τῆς Λουκέρνης ἦταν ἡ Ἑλλάς, ἡ ζωή της καὶ τὸ μέλλον της. Κάτω ἀπὸ τὸν βαρὺ καὶ ὁμιχλώδη οὐρανὸ τῆς Ἑλβετίας, ὠνειροπολοῦσαν τὸ γαλάζιο χαμόγελο τοῦ Ἀττικοῦ οὐρανοῦ. Νοσταλγοῦσαν τὴν πατρικὴ γῆ, τὸν ἀφοσιωμένο λαό τους, τὸ παιδί τους, ποὺ εἶχαν σχεδὸν τρία χρόνια νὰ τὸ ἰδοῦν. Μὲ ἀληθινὴ δίψα περίμεναν τὶς Ἑλληνικὲς ἐφημερίδες νὰ πληροφορηθοῦν τὰ νέα τῆς Πατρίδος. Καὶ οἱ Ἕλληνες, οἱ περαστικοὶ ἀπὸ τὴν Ἑλβετία, δὲν παρέλειπαν νὰ παρουσιασθοῦν στοὺς Βασιλεῖς, οἱ ὁποῖοι τοὺς ἐδέχοντο μὲ συγκίνησι. Ἡ Σοφία μὲ ἐνδιαφέρον πάντα ρωτοῦσε γιὰ τὰ φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα ποὺ εἶχε ὀργανώσει στὴν Ἑλλάδα, γιὰ τὰ πρόσωπα ποὺ τὰ διηύθυναν, γιὰ τὴ δρᾶσι τους.

Μὲ τὸν Ἀλέξανδρο, τὸ πιὸ χαϊδεμένο παιδί τους, ποὺ ἐβασίλευε Βασιλεὺς δεσμώτης— στὴν Πατρίδα, ἀποξενωμένος ἀπὸ τοὺς δικούς του, ἦταν ἀπηγορευμένη κάθε ἀλληλογραφία. Ἀκόμη καὶ ὅταν, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1920, ὁ Ἀλέξανδρος ἐπεσκέφθη τὸ Παρίσι, ἀπὸ λόγους πολιτικούς, ἡ Σοφία, ὄχι μόνο νὰ τὸν συναντήση δὲν κατώρθωσε, ὅπως ζητοῦσε ἡ μητρική της καρδιά, ἀλλὰ καὶ μιὰ ἀπόπειρά της νὰ μιλήση τηλεφωνικῶς μαζί του ἐματαιώθη ἀπὸ τὰ πρόσωπα τῆς ἀκολουθίας τοῦ νεαροῦ Βασιλέως, ποὺ ἦσαν ὀπαδοὶ τῆς ἐπαναστατικῆς κυβερνήσεως τῶν Ἀθηνῶν. Οὔτε ἀπὸ μακρυά, ἀπὸ ἀπόστασι ἑκατοντάδων χιλιομέτρων, δὲν ἄφησαν τὴ δυστυχισμένη μητέρα ν' ἀκούση τὴ φωνὴ τοῦ ἀγαπημένου της παιδιοῦ!.. Ὁ πόνος της ἦταν ἀφάνταστος . . .

Καὶ μιὰ μέρα στὶς ἀρχὲς τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1920, οἱ γονεῖς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐπληροφορήθησαν ἀπὸ τὶς ἐφημερίδες τὸ ἀτύχημα τοῦ παιδιοῦ των. Στὴν εἴδησι αὐτὴ ἡ Βασίλισσα κατελήφθη ἀπὸ ἀπελπισίαν. Ἦταν ἡ πρώτη φορὰ ποὺ ἐκάμπτετο ἀπὸ τὸ βάρος τοῦ πόνου καὶ ἔχανε τὴν ψυχραιμία της. Ἡ ἰδέα πὼς τὸ παιδί της ὑπέφερε κι' αὐτὴ δὲν εἶχε τὴν δύναμι νὰ τὸ βοηθήση, τὴν ἔκανε δυστυχισμένη. Ὅλες της οἱ προσπάθειες νὰ ἐπικοινωνήση τηλεγραφικῶς μὲ τὸν Ἀλέξανδρο ἢ μὲ τοὺς ἰατρούς του, ἀπέβησαν μάταιες. Τὰ τηλεγραφήματα ποὺ ἔστελναν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας στὸν ἰατρὸ τῆς

Βασιλικῆς οἰκογενείας κ. Α. Ἀναστασόπουλον ἦσαν πολὺ λακωνικά.. Ἀνέφεραν ἁπλῶς ἂν εἶχε πυρετὸ ἢ ὄχι.

Ἡ Βασίλισσα ἦταν ἀνήσυχη. Ἀγωνιοῦσε, ὑπέφερε, ἐβασανίζετο ἀπὸ κακὰ προαισθήματα:

—«Θέλω νὰ μάθω ἂν ἔχη πόνους τὸ παιδί μου, ἔλεγε κλαίουσα, ἂν τρώη, τί θεραπεία τοῦ κάνουν οἱ γιατροί...» Ἀλλὰ ποιὸς νὰ τῆς ἀπαντοῦσε; Κάθε μέρα, οἱ εἰδήσεις ποὺ ἤρχοντο ἦσαν καὶ πιὸ ἀνησυχητικές. Τὸ τραῦμα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπὸ τὸ δάγκωμα τοῦ πιθήκου ἐξελίχθη σὲ μόλυνσι, ποὺ προχωροῦσε ἐπικινδύνως. Ὁ πυρετὸς ἀνέβαινε καθημερινῶς. Καί ἡ μόλυνσις ἐπέφερε σὲ λίγο σηψαιμία. Ἀπελπισμένη ἡ Σοφία ἐζήτησε τὴν ἄδεια νὰ πάη κοντὰ στον Ἀλέξανδρο ποὺ ἐκινδύνευε. Ἡ ὑπερήφανη αὐτὴ Βασίλισσα παρακαλοῦσε νὰ τῆς ἐπιτρέψουν νὰ παρασταθῆ στὸ παιδί της ποῦ ἐχαροπάλευε χωρὶς τὸ χάδι τῆς μητέρας του, χωρὶς τὰ παρηγορητικά της λόγια. Ἱκέτευε νὰ τὴν ἀφήσουν νὰ πάη κοντά του, ἔστω καὶ κρυφά, χωρὶς νὰ τὸ μάθη κανείς. Τῆς τὸ ἠρνήθησαν. Κι' αὐτὴ ποὺ νοσήλευσε τόσους ἀρρώστους, ποὺ ἀνακούφισε τὸν πόνο τόσων πληγωμένων, δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ξαγρυπνήση κοντὰ στὸ ἑτοιμοθάνατο παιδί της!.. Τί τραγικὴ εἰρωνία!... Ἀφοῦ τὴν ἔπαυσαν ἀπὸ Βασίλισσα, τὴν ἔπαυσαν καὶ ἀπὸ μητέρα!..

Τότε, στον βαθύ της πόνο τηλεγράφησε στὴ Βασιλομήτορα Ὄλγα ποὺ ἔμενε στὴ Λωζάννη ν' ἀναλάβη αὐτὴ αὐτὸ τὸ καθῆκον. Ἀφοῦ δὲν ἄφηναν τὴν μητέρα, ἄς ἔφερνε τοὐλάχιστον τὸ χάδι τῆς οἰκογενείας ἡ γιαγιά. Ἡ Ὄλγα τὸ εἶχε σκεφθεῖ ἤδη. Ἡ ἄδεια γι' αὐτὴν ἐδόθη. Καὶ ἡ πονεμένη μητέρα αἰσθάνθηκε λίγη ἀνακούφισι. Ἐγύρισε τὰ καταστήματα τῆς Λουκέρνης καὶ ἀγόρασε ὅ,τι ἐνόμιζε πὼς θὰ μποροῦσε νὰ δώση εὐχαρίστησι στὸ παιδί της.

Ἡ Βασιλομήτωρ, μετὰ τὴν ἄφιξί της στὴν Λουκέρνη, ἀνεχώρησε ἀμέσως γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Στὸ σιδηροδρομικὸ σταθμὸ τὴ συνώδευαν οἱ Βασιλεῖς, οἱ Πρίγκηπες καὶ οἱ Αὐλικοί. Ἦταν σχεδὸν μεσάνυκτα. Ὅλοι ἦσαν σιωπηλοί. Μερικοὶ ταξιδιῶτες ποὺ περίμεναν κι' αὐτοὶ τὴν ἄφιξι τοῦ τραίνου παρατηροῦσαν μὲ περιέργεια τὴ θλιβερὴ συνοδεία. Τέλος τὸ τραῖνο ἔφθασε. Ἡ Βασιλομήτωρ ἀνέβηκε στὸ βαγόνι της καὶ ἀπὸ τὸ παράθυρο χαιρέτησε τὸν Κωνσταντῖνο καὶ τὴ Σοφία, ποὺ τὴν ἀποχαιρετοῦσαν συντετριμμένοι, ἐνῶ ἀπὸ τὰ μάτια τους ἔτρεχαν δάκρυα...

Ἀλλὰ στὸ διάστημα ποὺ ἡ Βασιλομήτωρ Ὄλγα ἐταξίδευε πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἡ ἀγωνία τοῦ θανάτου εἶχε καταλάβει πλέον τον νεαρὸ Βασιλέα. Τὴ νύκτα τῆς Κυριακῆς 11ης Ὀκτωβρίου στὴν ἔπαυλι τοῦ Τατοΐου, ὁ Ἀλέξανδρος, μέσα στὸ παραλήρημα τοῦ πυρετοῦ, ἐστράφη πρὸς τὸ παράθυρο, ποὺ ἀντίκρυζε τὸ λόφο, ὅπου ἦταν ὁ τάφος τοῦ Γεωργίου τοῦ Α΄ καὶ εἶπε:

Βλέπω τὸν παποῦ μου!..

Ρῖγος κατέλαβε ὅλους.

-Τὸ εἴδατε στὸ ὄνειρό σας, Μεγαλειότατε, εἶπε ὁ ἰατρὸς Ἀναγνωστόπουλος προσπαθῶν νὰ συγκρατήση τὴ συγκίνησί του.

—Ὄχι! Ὄχι... Νάτον! Τον βλέπω! Ἔρχεται ἀπὸ τὸ λόφο! ξαναεῖπε ὁ ἑτοιμοθάνατος Βασιλεύς.

Ὅλοι ἐπάγωσαν. Ὁ δυστυχὴς Ἀλέξανδρος ἐξακολούθησε τὸ παραλήρημά του, ἐνῶ ἡ ζωή του ἔσβυνε. Ὕστερα ἐκαλοῦσε τὴ μητέρα του ποὺ — ἀλλοίμονο—ἦταν τόσο μακρυά... Τὴν ἄλλη μέρα τὸ απόγευμα, στὶς 4 καὶ 12΄, ἄφησε τὴν τελευταία του πνοή.

Ἡ Μάμμη του δὲν ἐπρόφθασε νὰ τοῦ κλείση τὰ μάτια. Ὅταν ἔφθασε, ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε πεθάνει πιά! Τὸ μόνο ποὺ τῆς ἔμεινε ἦταν νὰ συνοδεύση τὴν κηδεία τοῦ ἐγγονοῦ της καὶ νὰ κλάψη πάνω στὸν τάφο του.

Τραγικὴ ἦταν ἡ στιγμὴ ποὺ ἀνηγγέλθη ἡ θλιβερὴ εἴδησις στοὺς γονεῖς τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὴν ἑπομένη τὸ πρωΐ. Ὁ πόνος τους ἦταν διπλός. Ἔχασαν τὸ ἀγαπημένο τους παιδί, χωρὶς νὰ παρασταθοῦν στις τελευταῖες του στιγμές, χωρὶς νὰ τὸ δοῦν ἔστω καὶ νεκρό. Ἡ Σοφία ποτὲ πιὰ δὲν μπόρεσε νὰ συνέλθη ἀπὸ τὴν ὀδύνη ποὺ ἐδοκίμασε. «Ἡ μητρική μου καρδιὰ — ἔγραφε σὲ κάποιον οἰκεῖο της — εἶναι κατασυντετριμμένη. Ὁ ἱερὸς μητρικὸς πόνος ἔχει καταστρέψει γιὰ πάντα τὸ βίο μου. Ἡ δηλητηρίασις τῆς ζωῆς μου εἶναι πλέον μεγάλη καὶ χρονία». Καὶ ὅμως, ἐνῶ στὶς γραπτὲς ἐξομολογήσεις της ἄφηνε τὸν σπαραγμό της νὰ ξεχειλίζη, μπροστὰ στοὺς ἄλλους προσπαθοῦσε νὰ συγκρατηθῆ καὶ νὰ μὴν ἐξωτερικεύη τὴν βαθειὰ λύπη της. Πρὸ παντὸς μπροστὰ στὸν Κωνσταντῖνο καὶ τὰ παιδιά. Καὶ τοῦτο γιὰ νὰ μὴ τοὺς κάνη νὰ πονέσουν περισσότερο. Ἀργότερα μετὰ τὴν ἀτυχία στὴ ζωὴ τῆς κόρης της Πριγκηπίσσης Ἑλένης ἔγραφε στὸν ἴδιο τόνο: «Ἡ μοῖρα μοῦ ἐπεφύλασσε νὰ πιῶ καὶ αὐτὸ τὸ φαρμακερὸ ποτήρι. Ἀλλὰ τὶς δύναται νὰ παραπονεθῆ κατὰ τῆς θε-

λήσεως τοῦ Ὑψίστου, ὅσον τραγική καί ἂν εἶναι; Θὰ ὑπομείνω καὶ θὰ μαρτυρήσω ἀγογγύστως, ὅπως καὶ ὁ μάρτυς Βασιλεὺς ἔφερεν ἀγογγύστως τὸν βαρὺν ἀκάνθινον στέφανον τοῦ μαρτυρίου του».

Ἡ μόνη της παρηγοριά, ἡ μόνη ζωντανὴ ἀνάμνησις ποὺ ἔμεινε ἀπὸ τὸν ἄτυχο γυιό της, ἦταν λίγους μῆνες ἀργότερα, ἡ κόρη τοῦ Ἀλεξάνδρου, ποὺ γεννήθηκε ἀφοῦ ὁ πατέρας της εἶχε πεθάνει. Στὴ γέννησι τῆς ἐγγονῆς της ἡ Σοφία παραστάθηκε ὁλόκληρη τὴν ἡμέρα. Καὶ ἦταν βαθειὰ συγκινημένη. Μὲ τὴ μεγάλη της καρδιὰ εἶχε συγχωρήσει τὸ γάμο τοῦ Ἀλεξάνδρου μὲ τὴν Ἀσπασία Μάνου, ποὺ εἶχε γίνει παρὰ τὴ θέλησι τῶν γονέων του. Καὶ περιέβαλε τὴν κορούλα τους μὲ ἀληθινὴ λατρεία.

Ὁ θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐδημιούργησε ζήτημα νέου Βασιλέως. Ὁ Διάδοχος Γεώργιος εἶχε ἀποκλεισθῆ ἀπὸ τὰ δικαιώματά του. Καὶ ἡ τότε Κυβέρνησις ἀπηυθύνθη στον Πρίγκηπα Παῦλο. Στὴν πρότασι αὐτή, ποὺ τὴν ὑπέβαλε ὁ Ἕλλην στὴν Ἐλβετία πρεσβευτής, ὁ Παῦλος ἀπήντησε μὲ μιὰ κατηγορηματικὴ ἀρνητικὴ ἐπιστολή, στὴν ὁποία ἐτόνιζε ὅτι δὲν μποροῦσε νὰ δεχθῆ τὸ Θρόνο, ποὺ ἀνῆκε στὸν πατέρα του, ἀπὸ τὸν ὁποῖον, ἄλλως τε, ὁ Κωνσταντῖνος δὲν εἶχε παραιτηθῆ.

Η ΕΠΑΝΟΔΟΣ ΣΤΗΝ ΠΑΤΡΙΔΑ

ΤΑ ΤΡΙΑ χρόνια ποὺ οἱ Βασιλεῖς τῆς Ἑλλάδος ἔζησαν μακρυὰ ἀπὸ τὴ γῆ τῆς Πατρίδος των συνέσφιξαν ἀκόμη περισσότερο τοὺς δεσμοὺς ἀγάπης μὲ τὸν Ἑλληνικὸ λαό. Ποτὲ οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχαν ἀγαπήσει καὶ πονέσει τόσο βαθειὰ τοὺς Βασιλεῖς των ὅσο τὰ τρία ἐκεῖνα χρόνια τῆς ἐξορίας των. Καὶ τὴν ἀγάπη τους αὐτή, ποὺ τὴν ἔκρυβαν στὴν ψυχή τους, τὴν ἐξεδήλωσαν θριαμβευτικὰ στις ἐκλογὲς τῆς 1 Νοεμβρίου τοῦ 1920.

Ἡ χαρούμενη εἴδησις τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐκλογῶν ἔφθασεν ἀμέσως στοὺς ἐξορίστους. Καὶ σὲ λίγες ἡμέρες ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς μὲ παράφορο ἐνθουσιασμὸν ἐψήφισε τὴν παλινόρθωσι. Οἱ ἀριθμοὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ δημοψηφίσματος ἦσαν καταπληκτικοί. Σὲ 1.010.888 ψηφίσαντες μόνον 10.883 εἶπαν ὄχι. Ἦταν ἡ πρώτη χαρὰ ποὺ ἐδοκίμασαν οἱ Βασιλεῖς ὕστερα ἀπὸ ὁλόκληρα χρόνια γεμάτα πίκρα καὶ λύπη.

Οἱ Εὐρωπαϊκὲς ἐφημερίδες ἦσαν πλήρεις ἀπὸ τις περιγραφὲς τῶν γεγονότων καὶ τοῦ πρωτοφανοῦς ἐνθουσιασμοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὁ ὁποῖος ἐζήτει τὸ ταχύτερον τοὺς Βασιλεῖς του.

Ἀλλὰ ἡ Βασίλισσα ἦταν πειὰ πληγωμένη. Ὁ θάνατος τοῦ Ἀλεξάνδρου τὴν εἶχε γονατίσει. Ἡ καρδιά της δὲν ἠμποροῦσε νὰ χαρῇ ὅπως ἔπρεπε τὴν μεγάλην εἴδησιν. Καὶ ἀντὶ ἄλλης προετοιμασίας διὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀγόρασε ἕναν ἀργυρὸ στέφανο, ἕναν ὡραῖο σταυρὸ καὶ ἄλλα πένθιμα ἀντικείμενα γιὰ νὰ στολίσῃ τὸν τάφον τοῦ παιδιοῦ της. Καὶ σὲ ὅλο τὸ διάστημα τοῦ ταξιδίου μέχρι Πειραιῶς ἐκάθητο σιωπηλὴ πλησίον τῶν ἀντικειμένων ἐκείνων.

Στὶς 6]19 Δεκεμβρίου 1920 ἀνέτειλε ἡ μεγάλη ἡμέρα τῆς ἐπανόδου στὴν Πατρίδα. Ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς λαμπρότερες καὶ ἀλησμόνητες ἡμέρες ποὺ ἔζησε ἡ ἑλληνικὴ πρωτεύουσα καὶ ἡ Ἑλλὰς ὁλόκληρη.

Ὁ «Ἀβέρωφ», τὸ θρυλικὸ καράβι, μετέφερε τοὺς Βασιλεῖς ἀπὸ τὴ Βενετία στὴν Κόρινθο καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἦλθαν σιδηροδρομικῶς στὴν Ἀθήνα. Ὅλος ὁ πληθυσμὸς τῆς πρωτευούσης καὶ τοῦ Πειραιῶς εἶχε

πλημμυρίσει τοὺς δρόμους καὶ τις πλατεῖες τῆς πόλεως γύρω ἀπὸ τὸ Σταθμὸ τοῦ Λαυρίου, ὅπου θὰ ἀπεβιβάζοντο οἱ Βασιλεῖς. Ἡ πόλις ἦταν σημαιοστόλιστη. Τὰ πρόσωπα τῶν μυριάδων τοῦ λαοῦ ἔλαμπαν ἀπὸ χαρὰ και ἐνθουσιασμό, καὶ ὅταν, ἀπὸ τὸ βάθος τῆς ὁδοῦ Γ΄ Σεπτεμβρίου, ἐφάνηκε ἡ Βασιλικὴ ἁμαξοστοιχία, ὅλος ὁ λαὸς ξέσπασε σὲ μιὰ κραυγὴ — τὴ γνώριμη κραυγὴ ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ ἀκούστηκε τότε:

—Ἔρχεται!.. Ἔρχεται....

Μὲ κόπο ἡ Βασιλικὴ ἅμαξα προχωροῦσε ἀνάμεσα στὰ πλήθη τοῦ λαοῦ γιὰ νὰ ἔφθανε στὸ Ναὸ τῆς Μητροπόλεως, ὅπου ἐψάλη δοξολογία. Κατόπιν οἱ Βασιλεῖς ραινόμενοι μὲ ἄνθη ἔφθασαν στὰ παλαιὰ Ἀνάκτορα, ἀπὸ τὸν ἐξώστη τῶν ὁποίων γεμάτοι συγκίνησι ἐχαιρέτησαν τὸν λαό.

Ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ἡ Σοφία ἦσαν καὶ πάλι στο Θρόνο τους. Στο Θρόνο ποὺ ἔχει ὡς ἔμβλημά του: «Ἰσχύς μου ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ».

Λίγες ἡμέρας μετὰ τὴν ἐπιστροφήν των, τὴν νυκτα τῆς παραμονῆς τῶν Χριστουγέννων, ἐνῷ ὁλόκληρος ἡ Πρωτεύουσα ἑτοιμάζετο νὰ γιορτάση τὴν χαρούμενη ἡμέρα ἡ ἀείμνηστος Βασίλισσα ἐπῆρε μαζί της τὴν κ. Κοντοσταύλου κι᾽ ἀνέβηκε στὸ Τατόϊ. Ἐπῆγε κατ᾽ εὐθεῖαν στον τάφο τοῦ παιδιοῦ της, ἐτοποθέτησε μόνη της ὁλόγυρα κεράκια καὶ ἄνθη καὶ ἔπειτα ἐγονάτισε καὶ προσηυχήθη μὲ δάκρυα...

Η ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ

ΚΑΤΑ τίς ἡμέρες τῆς ἐπανόδου τῆς Βασιλίσσης τὸ Ἔθνος συνέχιζε τὸν σκληρὸν ἀγῶνα στὰ πεδία τῶν μαχῶν τῆς Μ. Ἀσίας. Ὁλόκληρος ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εὑρίσκετο σὲ πολεμικὸ συναγερμὸ παρακολουθώντας τὰ μαχόμενα παιδιά του ποὺ ἔγραφαν μὲ τὸ αἷμα τους νέες σελίδες δόξης. Καὶ ἡ Βασίλισσα ἐπεδόθη ἀμέσως εἰς τὸ ἔργον της. Μὲ τὴν πεῖραν ποὺ εἶχεν ἀπὸ τοὺς προηγουμένους πολέμους ἤρχισε νὰ διοργανώνη καὶ πάλιν τὰ στρατιωτικὰ νοσοκομεῖα βοηθουμένη εἰς τοῦτο ἀπὸ τὶς πιστὲς συνεργάτιδές της τοῦ Πατριωτικοῦ Συνδέσμου τῶν Ἑλληνίδων. Κατὰ τὶς παραμονὲς τῆς νέας ἐπιθέσεως, τὴν 27ην Ἀπριλίου 1921, ἐμερίμνησε προκαταβολικῶς γιὰ τὴν ἀνακούφισι τῶν οἰκογενειῶν τῶν θυμάτων τοῦ πολέμου. Καὶ συνέλαβε τὴν ἰδέαν τῆς συστάσεως ἰδιαιτέρου ταμείου γιὰ τὰς χήρας, ὀρφανά, τραυματίας καὶ ἀναπήρους. Πρὸς τοῦτο ἀπηύθυνε πρὸς τὸ Πανελλήνιον τὴν κάτωθι ἁπλῆν καὶ συγκινητικὴν ἔκκλησιν:

«Ὅλον τὸ Ἔθνος αἰσθάνεται βαθεῖαν ἀγάπην διὰ τὸν στρατόν μας ποὺ πολεμᾶ. Εἶναι τὰ παιδιά μας, ποὺ ἀγωνίζονται ἐκεῖ κάτω διὰ τὴν Μεγάλην Ἑλλάδα μας. Γι' αὐτὰ τὰ παλληκάρια, ποὺ ὑπερασπίζονται τὴν τιμὴν τῆς Πατρίδος μὲ τὸ αἷμα τους, ζητῶ τὸν ὀβολὸν κάθε Ἕλληνος».

Στὴ φωνὴ τῆς Βασιλίσσης ἀπήντησαν προθύμως ἀπὸ ὅλες τὶς γωνίες τοῦ κόσμου οἱ Ἕλληνες. Μέχρι τῆς 14ης Φεβρουαρίου 1922 ὁ ἔρανος ὑπὲρ τῶν χηρῶν καὶ ὀρφανῶν συνεκέντρωσε τὸ ποσὸν τῶν 10.062.665 δραχμῶν. Ἡ ἐμπιστοσύνη τοῦ Πανελληνίου πρὸς τὴν Βασίλισσαν οὐδέποτε διετρανώθη ἐμφανέστερον ἀπὸ τὴν περίστασιν ἐκείνην.

Τὸ Γραφεῖον τοῦ Ἐράνου ἐγκατεστάθη στὸ Ζάππειον ὑπὸ τοὺς Παῦλον Καλλιγᾶν καὶ Ἀριστοτέλην Βαλαωρίτην καὶ τὴν ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν κυριῶν Αἰκ.Εὐκλείδη, Τσαμαδοῦ, Δώρας Μεσσηνέζη, Μπενιζέλου Ρούφου καὶ ἄλλων. Καὶ ἡ ἐργασία προεκάλεσε τον θαυμασμὸν ὅλων. Αὐτοπροσώπως καὶ ἀθορύβως ὅπως πάντοτε ἐπελήφθη ἡ Βα-

σίλισσα τοῦ ἔργου της. Τὰ πάντα προέβλεπε ὁ δημιουργικός της νοῦς. Καὶ γιὰ νὰ ἐκπληρωθῆ πλήρως ὁ σκοπὸς ἵδρυσε τέσσαρα τμήματα. Τὸ τμῆμα τῶν τραυματιῶν ὑπὸ τὴν κ. Σοφίαν Ρούφου, τὸ τμῆμα Ἀνιάτων ὑπὸ τὴν κ. Ἀλ. Τσαμαδοῦ, τὸ τμῆμα χηρῶν καὶ ὀρφανῶν ὑπὸ τὴν κ. Αἰκ. Εὐκλείδου καὶ τὸ τμῆμα Ἀναπήρων ὑπὸ τὴν κ. Δ. Μεσηνέζη. Κάθε Τμῆμα εἶχε τὸν ἰδικόν του κανονισμὸν καὶ ἀποστολήν.

Ἡ εἰς τὰ Ἀνάκτορα ἑδρεύουσα Εἰδικὴ Γραμματεία τῆς Βασιλίσσης ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῆς ἐπὶ τῶν Τιμῶν Κυρίας Ἀγγ. Κοντοσταύλου, ἀπεσφράγιζε τὶς ἑκατοντάδες τῶν ἐπιστολῶν ποὺ ἔφθαναν καθημερινῶς, κατεχώρει σὲ εἰδικὸν βιβλίον περίληψιν τοῦ περιεχομένου, τὸ ὁποῖον ἔθετε κατόπιν ὑπ' ὄψιν τῆς Βασιλίσσης. Ἐκεῖ κατεχωρεῖτο ἐπίσης περίληψις τῆς ἀπαντήσεως, εἰς τρόπον ὥστε σὲ κάθε στιγμὴν ἡ Βασίλισσα νὰ εἶναι ἐνήμερος τῆς σχετικῆς περιπτώσεως. Οἱ ἐπιστολὲς διεβιβάζοντο κατόπιν στὸ Γραφεῖον τοῦ Ἐράνου ὅπου ἡ Γραμματεὺς τοῦ ἁρμοδίου Τμήματος ἐκάλει προσωπικῶς τὸν αἰτοῦντα, ἐξήταζε τὰς ἀνάγκας του καὶ εἰσηγεῖτο τὸν καλύτερον τρόπον βοηθείας του. Ἔπειτα ἡ Κυρία τοῦ τμήματος ἐπεσκέπτετο κατ' οἶκον τὴν οἰκογένειαν τοῦ αἰτοῦντος καὶ ἔφερε τὴν βοήθειαν τῆς Βασιλίσσης.

Γιὰ τοὺς τραυματίας, τὰς χήρας καὶ τὰ ὀρφανὰ τῶν ἐπαρχιῶν, ἡ Βασίλισσα ἤρχετο σ' ἐπαφὴν καὶ ἐλάμβανε πληροφορίας παρὰ τῶν Ἐπισκόπων, τῶν διευθυντῶν τραπεζῶν, τῶν προέδρων Κοινοτήτων καὶ τῶν ἀστυνομικῶν ἀρχῶν, ἅμα δὲ ἐπληροφορεῖτο ὅτι πράγματι ὁ αἰτῶν ἔπασχε καὶ εἶχε πάθει στον πόλεμον, τὸν ἐνίσχυε ἀμέσως. Ἀλλὰ καὶ τὶς πτωχὲς οἰκογένειες τῶν ἐπιστράτων ἐβοήθει ποικιλοτρόπως,πληρώνουσα τὰ καθυστερούμενα ἐνοίκια καὶ παρέχουσα γάλα καὶ τρόφιμα γιὰ τὰ τέκνα των. Ὁ ἰατρὸς τοῦ Ἐράνου ἐπεσκέπτετο ἐπίσης δωρεὰν τὶς οἰκογένειες αὐτὲς καὶ προσέφερε τὴν ἀναγκαίαν ἰατρικὴν περίθαλψιν καὶ φάρμακα. Τέλος ἡ Βασίλισσα ἐβοήθει μὲ ἀνάλογον χρηματικὸν ποσὸν τὰς πτωχὰς συζύγους τῶν ἐπιστράτων, μέχρις ὅτου ἐξεύρισκεν εἰς αὐτὰς ἐργασίαν.

Εἶναι δύσκολον νὰ περιγράψη κανεὶς τὴν ἀγάπην τῆς Βασιλίσσης γιὰ τοὺς στρατιώτας τοῦ Μετώπου. Διαρκῶς ἀπησχόλει τὴν σκέψιν της ἡ ἰδέα ὅτι, ἐκτὸς τῶν κακουχιῶν καὶ τῶν κινδύνων, οἱ γενναῖοι ὑπερασπισταὶ τῆς Πατρίδος θὰ μελαγχολοῦσαν φοβερὰ στὴν

ἀνάμνησι τῆς ἰδιαιτέρας Πατρίδος των καὶ τῶν οἰκείων τους. Γι' αὐτὸ συνίστα στους Σωματάρχας καὶ λοιποὺς ἀξιωματικοὺς νὰ καταβάλλουν κάθε προσπάθειαν ὅπως οἱ στρατιῶτες τοῦ μετώπου ἔχουν καὶ ὧρες ψυχαγωγίας.

Ὅ,τι δήποτε ἐζήτουν οἱ στρατιῶτες ποὺ ἐμάχοντο τὸ ἔστελλεν ἀμέσως ἡ Βασίλισσα. Ἔτσι τὴν 20ὴν Νοεμβρίου 1921 ὁ Ἐπιτελάρχης τῆς στρατιᾶς Μικρᾶς Ἀσίας Ὑποστράτηγος Κ. Π. Πάλλης ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων στὴν ἐπὶ τῶν Τιμῶν Κυρίαν τῆς Βασιλίσσης: «Ἀπεφασίσαμεν νὰ δώσωμεν εἰς τοὺς στρατιώτας καὶ κινηματογραφικὸν θέαμα καὶ παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς συνδράμετε διὰ τῆς χορηγήσεως τῶν ἀναγκαιούντων μέσων...» Ὅταν ἔλαβε γνῶσιν ἡ Βασίλισσα τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ἔδωσε ἐντολὴ νὰ ἱκανοποιηθῇ ἀμέσως ἡ ἐπιθυμία τῶν στρατιωτῶν.

Δὲν ὑπῆρχε πληγὴ καὶ ἀνάγκη τὴν ὁποίαν ἤνοιξεν ὁ Μικρασιατικὸς πόλεμος, ποὺ νὰ μὴ ἐπούλωσεν ἡ Βασίλισσα, διαθέτουσα κατὰ τὸν πλέον ἐπιτυχῆ τρόπον ὅ,τι ἀπέστελλε πρὸς αὐτὴν ἡ πίστις καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Πανελληνίου. Ἐπεσκέπτετο τὰ Στρατιωτικὰ Νοσοκομεῖα, ἀντελαμβάνετο τὶς ἐλλείψεις των, ἐμερίμνα ταχέως γιὰ τὴν πλήρωσίν των καὶ διέταζε τὴν κατασκευὴν τῶν εἰδῶν ἐκείνων, τὰ ὁποῖα θὰ ἔκαμνον ἀποτελεσματικὴν τὴν νοσηλε αν τῶν τραυματιῶν. Ἐπίσης μετεκάλεσε ἀπὸ τὴν Ἀγγλία 8 πεπειραμένες ἀδελφές, τὶς ὁποῖες ἐτοποθέτησε στὰ Νοσοκομεῖα Ἀθηνῶν, Σμύρνης καὶ Ἐσκῆ - Σεχήρ. Γιὰ νὰ τονώσῃ τὸ ἠθικὸν τῶν τραυματιῶν ἐκείνων ποὺ εἶχαν ἀκρωτηριασθῆ καὶ δὲν μποροῦσαν νὰ κινηθοῦν ἀπὸ τὰ κρεββάτια των, παρήγγειλε στὴν Εὐρώπη 10 κινητὲς πολυθρόνες, τὶς ὁποῖες διένειμε στὰ Νοσοκομεῖα ὅπου ἐνοσηλεύοντο οἱ βαρέως τραυματισθέντες. Τὴν χαρὰ καὶ ἀνακούφισιν ποὺ ᾐσθάνοντο οἱ τραυματίαι ἐκεῖνοι, ὅταν κατέστη σ' αὐτοὺς δυνατὸν νὰ πηγαίνουν μὲ τὶς κινητὲς αὐτὲς πολυθρόνες χωρὶς βοήθειαν ἀπὸ θαλάμου εἰς θάλαμον καὶ στον κῆπον ἀκόμη, ἐξεδήλωναν μὲ κάθε τρόπον πρὸς τὴν Βασίλισσαν.

Κάθε τι ποὺ ἔκαμνε ἡ Βασίλισσα τὸ ἐσκέπτετο καὶ τὸ μελετοῦσε ἐκ τῶν προτέρων. Ἔτσι καὶ γιὰ τὴν τοποθέτησι καὶ κατασκευὴν τεχνητῶν ποδῶν καὶ χειρῶν μετεκάλεσεν ἐξ Ἀμερικῆς εἰδικὸν ἐπιστήμονα ὀρθοπεδιστὴν γιὰ νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ σύστημά του. Ἐπὶ τῆς

ὁδοῦ Κλεισθένους 7 ἵδρυσε ἐργαστήριο καὶ τὸ ἐπλούτισε μὲ ὅλας τὰς συγχρόνους ἐγκαταστάσεις.

Ἐρχόταν ὅμως ὁ χειμὼν τοῦ 1921 καὶ ὁ πόλεμος δὲν εἶχε τελειώσει. Ἡ Βασίλισσα ἐσκέπτετο διαρκῶς ὅτι οἱ στρατιῶτες θὰ ἐξετίθεντο στὸ δριμὺ ψῦχος τῶν ὀροπεδίων τῆς Μ. Ἀσίας καὶ δὲν ἠδύνατο οὔτε στιγμὴ νὰ ἡσυχάση. Ἔπρεπε τὸ ταχύτερον νὰ ἐφοδιάση τοὺς στρατιῶτες μὲ μάλλινα εἴδη γιὰ νὰ τοὺς προστατεύση ἀπὸ τὰ κρυοπαγήματα καὶ τὰ ἄλλα λυπηρὰ ἀποτελέσματα τῶν χειμερινῶν μαχῶν. Πρὸς τον σκοπὸν αὐτὸν ἐδημοσίευσε τὴν 13ην Ὀκτωβρίου 1921 τὴν κάτωθι ἔκκλησιν πρὸς τὰς Ἑλληνίδας:

«Τὰ γενναῖα παιδιά μας ἐκεῖ κάτω στὰ χιονισμένα βουνά, ἀκοίμητοι φρουροὶ τῆς Πατρίδος, ὑποφέρουν ἀπὸ τὸ κρύο. Παρακαλῶ ὅλας τὰς Ἑλληνίδας νὰ ἐπιδοθοῦν εἰς τὸ πλέξιμον μαλλίνων εἰδῶν διὰ τὰ παλληκάρια μας.

Αὐτὰ ἐτίμησαν τὴν Πατρίδα μὲ τὴν γενναιότητα καὶ τὴν ἀντοχήν των, ημεῖς ἄς τὰ θερμάνωμεν ἐργαζόμεναι ἀκούραστα δι' αὐτά. Εἶναι τὸ πλέον ἐπεῖγον καὶ τὸ καλύτερον ἔργον μας».

ΣΟΦΙΑ

Μὲ τὴν μεγαλυτέραν προθυμίαν ἔσπευσαν καὶ πάλιν οἱ Ἑλληνίδες νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὴν ἔκκλησιν τῆς Βασιλίσσης των. Εἰς ὅλας τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία ἀκόμη συνεστήθησαν Ἐπιτροπαὶ ἀπὸ κυρίας καὶ δεσποινίδας, οἱ ὁποῖες ἔπλεκαν καί συνέλεγαν μάλλινα εἴδη γιὰ τοὺς στρατιῶτες, τὰ ὁποῖα ἀπέστελλον εἰς τὴν Βασίλισσαν. Στὸ μεταξὺ ἀπὸ τὸ προϊὸν τοῦ Ἐράνου παρηγγέλθησαν στὴν Ἀγγλία μεγάλες ποσότητες μαλλίνων εἰδῶν γιὰ τὸ στρατό. Συγχρόνως ἐσχηματίσθη Ἐπιτροπὴ ἀπὸ κυρίες ἀξιωματικῶν ποὺ εὑρίσκοντο στὸ μέτωπον, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὴν σύζυγον τοῦ Μεράρχου Ἀνδρ. Καλίνσκη, Κυρίαν ἐπὶ τῶν Τιμῶν. Ἡ ἐπιτροπὴ αὐτὴ συνοδευομένη ὑπὸ τοῦ κ. Ἀθ. Φίλωνος μετέβη στὸ μέτωπον καὶ παρέδωσε στοὺς ὑπερασπιστὰς τῆς Πατρίδος πλῆθος μαλλίνων εἰδῶν, δεμάτων καὶ λοιπῶν χρησίμων ἀντικειμένων.

Τὰ πάντα εἶχαν ὀργανωθῆ μεθοδικώτατα καὶ μὲ ταχεῖαν ἀντίληψιν τῆς πραγματικότητος, χάρις στὴν προσωπικὴ ἐποπτεία καὶ ἐνέργεια τῆς ἀειμνήστου Βασιλίσσης, τῆς ὁποιας ἡ δρᾶσις κατὰ τὴν περίοδον τῆς Μικρασιατικῆς ἐκστρατείας ἦταν πραγματικὰ ἀξιοθαύμαστη.

ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΟ ΜΑΡΤΥΡΙΟΝ...

14 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ τοῦ 1922. Τὸ Ἑλληνικὸ δρᾶμα βρισκόταν στὸ ὀξύτερο σημεῖο του. Ἀτμόσφαιρα νευρικότητος καὶ ἀναταραχῆς ἐπικρατοῦσε παντοῦ. Τὸ μοιραῖον εἶχεν ἐπέλθη. Καὶ ὅπως συμβαίνει πάντα στὶς περιπτώσεις αὐτὲς τῶν ἐθνικῶν καταστροφῶν ἀναζητοῦνται ἀπὸ τοὺς ὑπευθύνους—δυστυχῶς τὰ ἐξιλαστήρια θύματα. Προτιμῶνται δὲ συνήθως ὡς τοιαῦτα, πρόσωπα ποὺ βρίσκονται ὅσο τὸ δυνατὸν ὑψηλότερα. Αὐτὸ ἱκανοποιεῖ καλλίτερα τοὺς ἀνίερους σκοποὺς ἐκείνων ποὺ ἀναλαμβάνουν νὰ παίξουν τὸ ρόλο τοῦ «σωτῆρος» καὶ τοῦ τιμωροῦ.

Ἡ Ἱστορία βέβαια ἔρχεται κατόπιν γιὰ ν' ἀποκαταστήση τὴν ἀλήθεια, ν' ἀποδώση τὶς εὐθύνες ἐκεῖ ποὺ πράγματι ὑπάρχουν, νὰ δικαιώση τὰ θύματα. Ἀλλ' ἔρχεται πάντα ἀργὰ, ἔτσι σὰν ἐπίλογος, γιὰ νὰ κλείση τὴν αὐλαία τῆς τραγωδίας. Ἕνα αἴσθημα θλίψεως καὶ συντριβῆς κυριαρχοῦσε στὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ μετὰ τὴν ἧττα.

Καὶ αὐτὴ τὴ φορὰ, ὅπως στὰ 1917, τὰ ἐξιλαστήρια θύματα ἦσαν οἱ Βασιλεῖς τῆς Ἑλλάδος. Ἡ πρώτη ἐκδήλωσις τῶν ἐπαναστατῶν ἐναντίον των, ἔγινε ἐκεῖνες τὶς ἡμέρες μὲ τὴν πτῆσιν ἐπάνω ἀπὸ την πρωτεύουσα ἑνὸς ἀεροπλάνου, τὸ ὁποῖον ἐσκόρπιζε τὴν ἀσεβῆ προκήρυξίν των. Ὡς κύριον αἴτημα τῶν ἐπαναστατῶν ἐτίθετο ἡ παραίτησις τοῦ Βασιλέως.

Ὁ πρωθυπουργὸς Τριανταφυλλᾶκος, ποὺ μόλις εἶχε διαδεχθῆ τὴν κυβέρνησι τῶν πέντε, ἀνῆλθε στ' Ἀνάκτορα καὶ ἐζήτησε νὰ παρουσιασθῆ στον Βασιλέα. Ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς εἶχε λάβει γνῶσιν τῆς προκηρύξεως. Καὶ εἶχε πάρει τὴν ἀπόφασί του. Ἁπλᾶ καὶ γαλήνια ἐδήλωσε στὸν Πρωθυπουργό:

—Ἐγω ἀπεφάσισα νὰ παραιτηθῶ. Δὲν ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ αἱματοκυλίσω τὸν τόπο.

Καὶ τὴν ἴδια ἡμέρα, ἀπηύθυνε τὸ τελευταῖο του διάγγελμα πρὸς τὸν Ἑλληνικὸ λαὸ, στον ὁποῖον ἐγνώρισε τὴν παραίτησίν του καὶ τὴν ἄνοδον εἰς τὸν θρόνον τοῦ υἱοῦ του Γεωργίου. Πικραμένη, ἀλλὰ

ἀξιοπρεπὴς καὶ ἀτάραχη, στέκεται καὶ στὶς θλιβερὲς ἐκεῖνες ὥρες κοντά του ἡ Σοφία. Προαισθάνεται ὅτι αὐτὴ τὴ φορὰ θὰ ἐγκαταλείψη γιὰ πάντα τὴ χώρα ποὺ τόσο ἀγάπησε καὶ τόσο ἀγωνίσθηκε γιὰ τὴν πρόοδό της. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἔχει τὴν δύναμι νὰ ὑποταχθῆ στὸ πεπρωμένο της.

Μετὰ τὸ διάγγελμα, οἱ Βασιλεῖς ἀποσύρονται στὴν ἔπαυλι τοῦ Γατοΐου, ἐνῶ ὁ στρατὸς τῶν ἐπαναστατῶν ἀπεβιβάζετο στὸν Πειραιᾶ καὶ στὸ Φάληρο. Στὶς 5 μ. μ. τῆς 14 Σεπτεμβρίου, ὡρκίσθηκε ὁ νέος Βασιλεὺς Γεώργιος.

Στὴ Βασιλικὴ ἔπαυλι τῆς Δεκελείας ἐπικρατοῦσε ἐξαιρετικὴ κίνησις, καὶ συγχρόνως θλίψις καὶ κατήφεια. Ἡ Σοφία ἐπιστατοῦσε στὴν ἑτοιμασία τῶν πραγμάτων ποὺ θὰ ἔπαιρναν μαζί τους, στὴ νέα τους ἐξορία. Οὔτε μιὰ πικρὴ λέξι δὲν ξέφευγε ἀπὸ τὰ χείλη της, γιὰ κανένα. Σὲ ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα ποὺ ἐγράφετο ὁ πρόλογος τῆς Μεγάλης θυσίας ἦταν κλεισμένη στὸν πόνο της. Καὶ τίποτε δὲν ἔδειχνε τὴν πληγωμένη της ὑπερηφάνεια. Τὶς δυὸ ἡμέρες ποὺ ἀκολούθησαν, χιλιάδες ἄνθρωποι, ἐπίσημοι, στενοὶ φίλοι τῶν Βασιλέων, συνεργάται των, ἁπλοὶ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ ἀνεβαίνουν στὸ Τατόϊ γιὰ νὰ τοὺς ἐκφράσουν τὴ συμπάθεια, τὴν πίστι καὶ τὴν ἀγάπη τους. Κυρίες, ποὺ ἐργάσθηκαν τόσα χρόνια μαζὶ μὲ τὴ Βασίλισσα, στὸ ἔργο τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, ἤρχοντο νὰ τὴν ἰδοῦν γιὰ τελευταία φορὰ καὶ ν' ἀσπασθοῦν μὲ δάκρυα τὸ χέρι της.

Τὸ πρωὶ τῆς 17ης Σεπτεμβρίου, μιὰ πένθιμη συνοδεία ξεκινοῦσε πεζῆ ἀπὸ τὸ μικρὸ ἀνάκτορο τοῦ Τατοΐου. Ἐπὶ κεφαλῆς ἦταν ὁ Κωνσταντῖνος, ποὺ ὑπεβάσταζε τὴν ἀφοσιωμένη του σύντροφο σὲ ὅλες τις ἡμέρες τῆς ζωῆς του. Κατηυθύνοντο πρὸς τοὺς τάφους τοῦ Γεωργίου τοῦ Α΄. καὶ τοῦ ἀγαπημένου των παιδιοῦ, τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τελευταῖο προσκύνημα στὴ μνήμη τῶν δυο ἀγαπημένων προσώπων, ποὺ ἀνεπαύοντο στὸ ἅγιο χῶμα τῆς ἑλληνικῆς γῆς. Τελευταῖα δάκρυα στὸν ἀπέριττο τάφο ποὺς τοὺς σκεπάζει. Ἦταν μιὰ σκηνὴ γεμάτη εὐλάβεια καὶ κατάνυξι. Οἱ πονεμένοι γονεῖς ἦσαν βαθειὰ συγκινημένοι. Ἡ Σοφία γονάτισε καὶ ἄφησε λίγα λουλούδια ἐπάνω στὸν τάφο τοῦ λατρευτοῦ της παιδιοῦ, βρεμμένα ἀπὸ τὰ δάκρυά της.

Οἱ Βασιλεῖς, οἱ Πρίγκηπες καὶ ἡ συνοδεία τους — ποὺ ἐστάθηκε λίγο πιὸ πέρα γιὰ νὰ ἀφίση τοὺς τραγικοὺς γονεῖς στὸ βουβό τους πόνο — ἐπέστρεψαν στὸ Ἀνάκτορο.

Ἐν βαθείᾳ συγκινήσει
εὐχαριστῶ ὑμῖν ἐγκαρδίως
διὰ τὰ συλλυπητήρια καὶ
[illegible] ὑμῶν.

Σοφία

Ἕνα αὐτόγραφον τῆς ἀειμνήστου Βασιλίσσης Σοφίας.

Ἡ πονεμένη Βασίλισσα μὲ τὸ βαρὺ πένθος εἰς τὴν ψυχὴ καὶ τὴν ἀμφίεσι, τὸ ὁποῖον διετήρησε μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς μαρτυρικῆς ζωῆς της.

Στις ἔξη τὸ ἀπόγευμα ἦλθαν τὰ αὐτοκίνητα ποὺ θὰ τοὺς μετέφεραν στὸν Ὠρωπό. Ὁ ἴδιος δρόμος, ὅπως στὰ 1917. Καὶ οἱ ἴδιες σκηνές: Πλῆθος ἀνθρώπων πάσης τάξεως τοὺς περίμεναν ἐκεῖ γιὰ νὰ τοὺς φιλήσουν τὰ χέρια. Ἡ Σοφία ὠχρὴ προχωροῦσε ἀργά. Τὰ χείλη της εἶχαν σφαλισθῆ καὶ ἦταν ἀδύνατο νὰ προφέρουν λέξι. Μὲ δυσκολία κρατοῦσε τοὺς λυγμοὺς ποὺ τὴν ἔπνιγαν. Κανεὶς δὲν μποροῦσε νὰ συγκρατήση τὰ δάκρυά του. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀποχαιρέτησε τοὺς στρατιῶτες τῆς φρουρᾶς του, ποὺ τὰ μάτια τους ἦταν ὑγρά.

—Ποτὲ δὲν θὰ σὲ ξεχάσουμε, Βασιλιᾶ μας, τοῦ λένε.

Κι᾽ ἐνῶ τὸ αὐτοκίνητο, στὸ ὁποῖον ἀνέβηκαν οἱ Βασιλεῖς, ἔφευγε ἕνας σπαραγμὸς ἀκούσθηκε μέσα ἀπὸ τὸ δάσος ποὺ ἦσαν πλημμυρισμένο ἀπὸ κόσμο.

Εἶχε ἀρχίσει νὰ βραδυάζη ὅταν ἡ συνοδεία ἔφθασε στὸν Ὠρωπό. Τὸ ἀτμόπλοιο «Πατρὶς» περίμενε ἔξω ἀπὸ τὸ μικρὸ λιμάνι. Ἡ θάλασσα ἦταν φουρτουνιασμένη. Οἱ Βασιλεῖς μπαίνουν σὲ μιὰ ἀτμάκατο καὶ ἀνεβαίνουν στὸ πλοῖο. Μαζί τους ἦσαν ὁ Πρίγκηψ Νικόλαος καὶ ἡ Πριγκήπισσα Αἰκατερίνη. Ὥς τὸ πλοῖο τοὺς συνώδευσε καὶ ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος, ποὺ ἔμεινε κοντά τους ὥς τὴ στιγμὴ ποὺ τὸ «Πατρὶς» ἐσήκωσε τὶς ἄγκυρές του.

Εἶχε νυχτώσει πιά, ὅταν τὸ πλοῖο ἀπέπλευσε. Καὶ ὅπως ἔφευγε σιγὰ - σιγά, ὄρθιοι στὴ γέφυρα ὁ Κωνσταντῖνος, κρατώντας τὸ χέρι τῆς Σοφίας ἀγκάλιαζαν μὲ τὸ δακρυσμένο τους βλέμμα τὴ φωτισμένη παραλία τοῦ χωριοῦ ποὺ ἦταν γεμάτη κόσμο. Καὶ καθὼς τὰ φῶτα ἐχάνοντο στὸ βάθος τοῦ ὁρίζοντος, ἀπὸ τὴ σκέψι τῶν Βασιλέων περνοῦσαν οἱ ὡραῖες ἀναμνήσεις τῶν παλαιῶν ἡμερῶν τῆς δόξης καὶ τῶν θριάμβων.

—Χαῖρε ἀγαπημένη Πατρίδα!..

Μόνη τους ἴσως παρηγοριὰ στὴν ἄγρια καὶ σκοτεινὴ ἐκείνη νύκτα ἦταν ἡ ἐλπίδα πὼς κάποια μέρα θὰ εὕρισκαν ἀνάπαυσι σ᾽ αὐτὴ τὴ γῆ ποὺ τόσο εἶχαν ἀγαπήσει.

Παλέρμο. Ἡ γραφικὴ πόλις τῆς Σικελίας, μὲ τὸν διαυγῆ οὐρανὸ καὶ τὴν πλουσία βλάστησι, ἔδωσε πρόθυμα τὴ φιλοξενία της στοὺς ἐξορίστους Βασιλεῖς τῆς Ἑλλάδος. Ἐγκαταστάθηκαν ἐκεῖ μὲ τὴ μικρή τους ἀκολουθία στὸ ξενοδοχεῖο «Βίλλα Ὑγεία», ποὺ ἀπεῖχε

τέσσερα χιλιόμετρα ἀπὸ τὴν πόλι. Στὸ ἤρεμο ἐκεῖνο περιβάλλον ἤλπισαν ὅτι θὰ εὕρισκαν λίγη ξεκούρασι ὕστερα ἀπὸ τὰ δράματα ποὺ εἶχαν βαρύνει τὰ τελευταῖα χρόνια τὴν ψυχή τους. Μάταια ἐλπίδα. Ἡ μοῖρα τοὺς ἐπεφύλασσε καὶ ἄλλα. Στὴν Ἑλλάδα ἐπαίζετο ἡ τελευταία πρᾶξις τῆς τραγωδίας ποὺ εἶχαν ζήσει: Ἡ δίκη τῶν ἕξ πολιτικῶν, ποὺ εἶχαν συνεργασθεῖ μὲ τὸν Βασιλέα. Ἀκόμη καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κωνσταντίνου Πρίγκηψ Ἀνδρέας, διοικητὴς τοῦ Β΄ Σώματος Στρατοῦ στὴ Μικρὰ Ἀσία, εἶχε παραπεμφθῆ σὲ δίκη, μὲ τὴν κατηγορία τῆς ἐσχάτης προδοσίας! Πῶς νὰ βροῦν ἡσυχία οἱ ἄτυχοι οἱ Βασιλεῖς;

Ὧρες ὁλόκληρες, τὴ νύκτα, ξαγρυπνοῦσαν περιμένοντας νέα ἀπὸ τὴν ἀναστατωμένη Ἑλλάδα. Ὧρες τραγικῆς προσμονῆς. Ἡ Σοφία εἶχε ἀφιερωθῆ στὴν περιποίησι τοῦ Κωνσταντίνου, ποὺ ἡ ὑγεία του εἶχε κλονισθῆ. Οἱ κακουχίες τῶν πολέμων, ἡ παλαιὰ πλευρῖτις καὶ οἱ ἠθικὲς δοκιμασίες εἶχαν ὑποσκάψει ἀνεπανόρθωτα τὸν ἰσχυρό του ὀργανισμό. Κι᾽ ἦρθαν δύο ἀκόμη ἀρρώστειες γιὰ νὰ τὸν καταβάλουν: Ἡ ἀρτηριοσκλήρωσις καὶ ἡ νεφρῖτις. Ὁ Κωνσταντῖνος ὑπέφερε πολύ. Κι᾽ ἂς μὴν τὸ ἔδειχνε. Καὶ κοντά του, στὶς ὧρες τοῦ πόνου καὶ τοῦ ψυχικοῦ καμάτου, ἡ Σοφία παραστεκόταν γιὰ νὰ τὸν ἀνακουφίζῃ μὲ τὶς λεπτὲς φροντίδες της, μὲ τὴ στοργικὴ παρουσία της.

Ἡ εἴδησις γιὰ τὸν τυφεκισμὸ τῶν ἕξ ἦταν ἀκόμη ἕνα πλῆγμα ἐναντίον τους. Μὲ δάκρυα στὰ μάτια, ὁ Κωνσταντῖνος ἐδιάβασε τὸ τηλεγράφημα. Καὶ στὸ πρόσωπο τῆς Σοφίας, ποὺ ἦταν συνήθως συγκρατημένη, ἐκύλησαν δάκρυα...

Στὶς ἀρχὲς τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1923, ἡ ὑγεία τοῦ Κωνσταντίνου ἔδειξε κάποια βελτίωσι. Οἱ γιατροὶ ἡσύχασαν καὶ βεβαίωσαν τὴν Βασίλισσα ὅτι δὲν ὑπῆρχε κανένας κίνδυνος. Ἀλλοίμονο... ἦταν ἀπὸ τὶς βελτιώσεις ἐκεῖνες ποὺ προμήνυαν τὸ θάνατο...

Καὶ ὁ θάνατος ἦλθε στὶς 11 Ἰανουαρίου 1923. Τὴν παραμονὴ οἱ Βασιλεῖς εἶχαν παρακαθήσει σ᾽ ἕνα γεῦμα ποὺ εἶχε δοθῆ πρὸς τιμήν των. Τὸ βράδυ τὸ ἀνταπέδωσαν στὴ μεγάλη αἴθουσα τοῦ ξενοδοχείου. Τὴ νύκτα ὁ Κωνσταντῖνος κοιμήθηκε ἥσυχος.

Τὸ πρωΐ τῆς ἐπομένης—11 Ἰανουαρίου—στὶς ὀκτώ, σηκώθηκε ὁ Βασιλεὺς καὶ πῆρε τὸ λουτρό του. Κατόπιν ἐπέστρεψε στὸ δωμάτιό του καὶ ἄρχισε νὰ ντύνεται, ὅταν, ξαφνικά, αἰσθάνθηκε ἕνα δυ-

νατὸ πονοκέφαλο. Ἔφερε τὸ χέρι του στὸ μέτωπό του, ἐνῷ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου του συνεσπῶντο ἀπὸ ἕνα βαθὺν πόνο. Ἐκείνη τὴ στιγμὴ ἔμπαινε στὸ δωμάτιο ἡ Σοφία. Τὸν ἐπλησίασε γεμάτη ἀνησυχία. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐψιθύρισε:

—Πονῶ! Πονῶ πολύ. Δὲν μπορῶ νὰ βαστήξω πιά...

Ἡ Σοφία τὸν ὡδήγησε στὸ κρεβάτι του, ὅπου ἔπεσε βαρύς, γιὰ νὰ μὴν ξανασηκωθῇ πλέον. Εἰδοποίησε ἀμέσως νὰ ἔλθη ὁ γιατρὸς κι' ἐκάθησε κοντά του. Στὶς 9 καὶ 15΄ ὁ Κωνσταντῖνος ἀγκάλιασε μὲ τὸ βλέμμα τὴν πιστὴ σύντροφο τῆς ζωῆς του καὶ τῆς εἶπε:

—Δός μου τὸ χέρι σου, Σοφία. Βάστηξέ με. Μὴ μ' ἀφήνης...

Ἦταν τὰ τελευταῖα του λόγια. Σὲ λίγο ἔχασε τὶς αἰσθήσεις του. Καὶ στὶς 11 ἀκριβῶς, ὁ μάρτυς Βασιλεὺς ἄφηνε τὴν τελευταία του πνοή, μακρυὰ ἀπὸ τὴν Πατρίδα...

Ἡ Σοφία ἀνελύθη σὲ δάκρυα καὶ λυγμούς. Τὸ σκληρὸ πεπρωμένο τὴν ἐχώριζε ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ποὺ μαζί του εἶχε ζήσει 33 ὁλόκληρα χρόνια. Χρόνια γεμᾶτα δόξες καὶ ἐθνικὸ μεγαλεῖο, χαρὲς καὶ λύπες. Εἶχαν μοιρασθῆ μαζὶ τὴ χαρὰ καὶ τὸν πόνο, μαζὶ εἶχαν πάρει δυὸ φορὲς τὸν πικρὸ δρόμο τῆς ἐξορίας. Καὶ τώρα Ἐκεῖνος ἦταν νεκρός...

Στὴ «Βίλλα Ὑγεία» ἔγινε τὸ προσκύνημα ἐκείνη τὴν ἡμέρα καὶ τὴν ἑπομένη. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς λίγους Ἕλληνες ποὺ εὑρίσκοντο στὸ Παλέρμο, καὶ τὰς Ἀρχὰς τῆς πόλεως, ἕνας σημαντικὸς ἀριθμὸς ἀνθρώπων ἐπέρασε νὰ ἐκδηλώση τὴ θλίψι του καὶ ν' ἀποτίση τὸ φόρο τοῦ σεβασμοῦ στὸν μεγάλο νεκρὸ τοῦ ἥρωος Βασιλέως. Ὁ νεκρὸς ἐταριχεύθη καὶ ἡ σορὸς ἐναπετέθη στὸ φέρετρο. Στὸ στῆθος του ἐτέθη ἕνας χρυσὸς σταυρός, στοὺς πόδια του στέφανος δάφνης καὶ στὸ κεφάλι του ἕνα μπουκέτο μενεξέδες, ποὺ τοὺς ἐμάζεψε ἀπὸ τὸν κῆπο τῆς ἐπαύλεως μόνη της ἡ Σοφία. Ἐπίσης ἐπάνω σ' ἕνα ὡραῖο προσκέφαλο ἐτοποθετήθη τὸ χρυσὸ Βασιλικὸ Στέμμα, ποὺ ἦταν κοσμημένο μὲ ρουμπίνια.

Ἡ Βασίλισσα ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμία νὰ τελεσθῇ ἡ κηδεία στὴ Νεάπολι, στὸν ἐκεῖ Ἑλληνικὸ ναὸ τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου. Τὸ ἀπόγευμα τῆς 14ης Ἰανουαρίου, ἡ νεκρικὴ πομπὴ ἐξεκίνησε γιὰ τὴν ἀποβάθρα, ὅπου ἕνα πλοῖο ἀνέμενε γιὰ νὰ μεταφέρη

τὸ νεκρὸ στὴ Νεάπολι. Ἡ Σοφία, οἱ πριγκήπισσες Ἑλένη, Αἰκατερίνη καὶ ἡ Δούκισσα τῆς Ἀόστης, ἀκολούθησαν πεζῆ τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ δρόμου. Ἀκολουθοῦσαν ἀκόμη ἕνα ὁλόκληρο πλῆθος κόσμου, μὲ βαθὺ σεβασμὸ γιὰ τὸ νεκρὸ Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων.

Καὶ στὶς 7 μ. μ. τὸ πλοῖο ἀπέπλευσε γιὰ τὸ μελαγχολικὸ καὶ πένθιμο ταξίδι.

Τὴν ἑπομένη τὸ πρωῒ στὸν λιμένα τῆς Νεαπόλεως, λίγο πρὶν ἀγκυροβολήσῃ τὸ πλοῖο, εἶχαν προσέλθει ὁ Πρίγκηψ Παῦλος ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Β΄, ὁ Πρίγκηψ Νικόλαος κι᾿ ἄλλοι Πρίγκηπες, ὑπασπισταὶ καὶ φίλοι τῆς Δυναστείας. Τὰ μέλη τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας ἐπεσκέφθησαν στὸ πλοῖο τὸ διαμέρισμα ὅπου εὑρίσκετο τὸ φέρετρον γιὰ νὰ προσκυνήσουν τὸ νεκρό. Ἡ Σοφία, ἄγρυπνη σχεδὸν ὅλη τὴν νύκτα, ἦταν γονατισμένη πρὸ τοῦ σκηνώματος. Ἔτσι τὴν βρῆκαν οἱ πρίγκηπες, ποὺ ἐγονάτισαν κι᾿ αὐτοὶ μαζί της. Ἦταν μιὰ στιγμὴ βαθυτάτης θλίψεως καὶ σπαραγμοῦ...

Στὶς 10.45΄ τὸ πρωῒ ἡ πομπή, ἐνῷ προηγοῦντο ἡ μουσικὴ καὶ ἀμέτρητοι στέφανοι, ξεκίνησε ἀργὰ γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἐκκλησία. Ἐκεῖ ἐψάλη μὲ κατάνυξι ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία ἀπὸ τὸν Ἕλληνα ἀρχιμανδρίτη κι᾿ ἔπειτα ἡ σορὸς ἐξετέθη σὲ λαϊκὸ προσκύνημα γιὰ δυὸ ἡμέρες. Κατόπιν ἐτοποθετήθη σὲ εἰδικὸ διαμέρισμα τοῦ ναοῦ. Καὶ κάθε ἡμέρα, μία γυναίκα ντυμένη στὰ μαῦρα ἔπαιρνε τὸ δρόμο ποὺ ὡδηγοῦσε στὴν ἤρεμη καὶ σιωπηλὴ ἐκείνη ἐκκλησία, ὅπου ἀναπαυόταν τὸν αἰώνιο ὕπνο ἕνας Μάρτυς Βασιλεύς.

Ἦταν ἡ Σοφία...

ΘΛΙΒΕΡΑ ΧΡΟΝΙΑ ΣΤΗ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ

Η ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ, ἡ ἥσυχη μεσαιωνικὴ πόλις τῆς Ἰταλίας, μὲ τὰ παλαιὰ ἱστορικά της οἰκοδομήματα, τοὺς ὁλοπράσινους κήπους καὶ τὴν ποιητικὴ ἀτμόσφαιρα, ὑπῆρξε τὸ τελευταῖο καταφύγιο τῆς Βασιλίσσης Σοφίας. Ἐκεῖ σχεδὸν ἔξω ἀπὸ τὴν πόλι, στὴ δενδροφυτευμένη ὁδὸ Μπολονιέζε ἀριθ. 42, σ' ἕνα βαθύσκιο, μελαγχολικὸ κῆπο, βρίσκεται ἡ βίλλα Σπαλέττι. Εἶναι ἕνα σπίτι παλαιό, γκρίζο ἀπὸ τὸν καιρό, ἥσυχο, σιωπηλό. Θὰ ἔλεγε κανεὶς πὼς ἐταίριαζε μὲ τὴ θλιμμένη ψυχή τῆς πονεμένης Βασιλίσσης. Ὕστερα ἀπὸ τὸ γραφικὸ Ἀνάκτορο τῶν Ἀθηνῶν, μὲ τοὺς φουστανελλοφόρους φρουρούς του ποὺ βημάτιζαν ρυθμικά, τὸ γκριζόμαυρο αὐτὸ σπίτι, ἐστέγαζε φιλόξενα τὴν ἐξόριστη Βασιλικὴ Οἰκογένεια τῆς Ἑλλάδος.

Στὴ Φλωρεντία ἐπίσης ἔφερε ἀργότερα καὶ τὸ φέρετρο μὲ τὴ σορὸ τοῦ Κωνσταντίνου. Ἤθελε νὰ εἶναι κοντά του, ἀχώριστη πάντα ὅπως καὶ στὴ ζωή. Καὶ τὸ σεπτὸ σκήνωμα τοποθετήθηκε στὴν ὑπόγεια κρύπτη τῆς Ρωσσικῆς Ἐκκλησίας, τυλιγμένο μὲ τὴν ἑλληνικὴ σημαία. Κι' ἕνα καντήλι, ποὺ δὲν ἔσβυνε ποτέ, ἐσκόρπιζε γύρω τὸ θαμπὸ καὶ ὑποβλητικὸ φῶς του. Ἡ Σοφία ἐπήγαινε κάθε μέρα σχεδὸν στὴν ἐκκλησία καὶ ἔμενε ἐκεῖ μόνη ὧρες ὁλόκληρες. Ἴσως κουβέντιαζε νοερὰ μὲ τὴν ψυχὴ Ἐκείνου καὶ ἀναπολοῦσε τὴ χαρούμενη ἐκείνη ἡμέρα τοῦ 1889, ὅταν νέα καὶ δροσερὴ Πριγκήπισσα περνοῦσε στοὺς δρόμους τῆς ἑλληνικῆς πρωτευούσης μέσα στ' ἁμάξι της, ἐνῶ τὸ ὡραῖο Πριγκηπόπουλο, ὁ Κωσταντῖνος, ἦταν δίπλα της, πάνω στὸ ἀτίθασσο ἄλογό του, καὶ τὰ πλήθη τοὺς ζητωκραύγαζαν καὶ τοὺς ἔρραιναν μὲ λουλούδια. Καὶ τώρα Ἐκεῖνος ἦταν σ' ἕνα φέρετρο, σὲ ξένη γῆ, σὲ ξένη ἐκκλησία. Καὶ Ἐκείνη, ντυμένη στὰ μαῦρα, βυθισμένη στὴ λύπη καὶ στὸν πόνο. . .

Εἶχε ἀφήσει μάλιστα ἐντολή, ὅταν πεθάνη, νὰ βάλουν κοντὰ καὶ τὴ δική της σορό, ὡς τὴν ἡμέρα ποὺ μαζὶ θὰ εὕρισκαν τὴν αἰώνια ἀνάπαυσι στὸ ἐλαφρὸ χῶμα τῆς ἑλληνικῆς γῆς. Ἀργότερα ὅταν πέ-

θανε ἡ Βασίλισσα Ὄλγα, τὸν Ἰούνιο τοῦ 1926, ἦρθε καὶ ἐκείνη νὰ ἀναπαυθῇ κοντὰ στὸ παιδί της. . .

Ἐκεῖ, στὴ βίλλα Σπαλέττι, ἔζησε ἡ Σοφία τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς της, ὥς τὴν ἡμέρα ποὺ βαρειὰ ἄρρωστη ἀπὸ τὴν ἴδια ἀρρώστεια ποὺ πέθαιναν πολλοὶ δικοί της, ἐπῆρε τὸ τραῖνο γιὰ τὴν Φραγκφούρτη, γιὰ νὰ μὴ γυρίσῃ πιά. . . Ἀπομακρυσμένη ἀπὸ τὸν κόσμο, χωρὶς Αὐλή, χωρὶς ὑπασπιστάς, μὲ τὰ παιδιά της καὶ μὲ πιστὴ συντροφιὰ τὴν κυρία Κοντοσταύλου, ποὺ δὲν ἀπομακρύνθηκε ἀπὸ κοντά της ὥς τὴν τελευταία της στιγμή.

Χωρὶς νὰ τὴν ἐγκαταλείπουν οἱ ἀναμνήσεις τῶν ὡραίων ἡμερῶν ποὺ πέρασαν γιὰ πάντα, δὲν ἔπαψε νὰ κυριαρχῇ στὴν ψυχή της τὸ βαρὺ πένθος της. Εἰκόνες ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, εἰκόνες τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἀναμνηστικὲς φωτογραφίες ἀπὸ τοὺς ἐνδόξους πολέμους, ἐστόλιζαν τοὺς τοίχους τοῦ διαμερίσματός της γιὰ νὰ τῆς θυμίζουν τὴν ἱστορία τῆς πατρίδος. Ὅλα ἐκεῖ μέσα ἐθύμιζαν Ἑλλάδα. Κεντήματα τοῦ τόπου μας, σκυριανὰ ἔπιπλα, ἀρχαῖα καλλιτεχνήματα, βιβλία. . . Ἡ ἀγάπη της γιὰ κάθε τὶ ἑλληνικὸ ἦταν τώρα πιο δυνατή, γιατὶ τὴν ἔτρεφε ἡ νοσταλγία. Στὸ ἤρεμο ἐκεῖνο σπίτι, ὅπου ζοῦσε ζωὴ μοναστική, δεχόταν μὲ ἀνυπόκριτη χαρὰ κάθε Ἕλληνα ποὺ περνώντας ἀπὸ τὴ Φλωρεντία, θεωροῦσε ὑποχρέωσί του νὰ χαιρετίσῃ μὲ σεβασμὸ τὴ Βασίλισσα.

Καὶ οἱ ἡμέρες, οἱ μῆνες, τὰ χρόνια περνοῦσαν μέσα στὴ θλίψι, ποὺ ἐσήκωνε τὸ βάρος της μὲ τὴ γενναία καὶ καρτερική της καρδιά. Τὸν πόνο της φανέρωνε συχνὰ στὰ γράμματα ποὺ ἔστελνε στοὺς οἰκείους της. Σ' ἕνα τέτοιο γράμμα ἔγραφε: «Σὺ γνωρίζεις, αἰσθάνεσαι καὶ ἐννοεῖς καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον τὶ ἔχασα καὶ πόσον ἡ καρδιά μου πονεῖ. Τὸ δυστύχημά μου εἶναι μέγα, ἡ καρδιά μου ἔχει κατασυντριβῆ καὶ ἡ μόνη μου παρηγοριὰ εἶναι νὰ ἀναπαυθῇ ὁ Μάρτυς Βασιλεύς σας εἰς τὸ χῶμα ποὺ γεννήθηκε, εἰς τὴν πτωχὴν Πατρίδα μας. Εἶμαι δυστυχής, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ χάσω τὸ θάρρος μου. Ὀφείλω νὰ ὑπομένω».

Καὶ δὲν ἔχασε τὸ θάρρος της καὶ ὑπέμενε . . .

Καὶ ὅλη ἡ σκέψις της ἦταν πάντα γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Τὴν ἐπιθυμία νὰ βλέπῃ κάθε Ἕλληνα περαστικὸ τὴν ἤξερε καὶ ἡ ἐκκλησάρισσα τῆς Ρωσσικῆς Ἐκκλησίας κι' ἔλεγε σ' ἐκείνους ποὺ ἐπήγαιναν νὰ χύσουν ἕνα δάκρυ πάνω στὸ φέρετρο τοῦ Κωνσταντίνου.

—Θὰ θέλατε νὰ ἰδῆτε τὴ Βασίλισσα; Δέχεται μὲ χαρὰ κάθε Ἕλληνα. Θὰ σᾶς δώσω τὴν διεύθυνσί της.

Ἡ πόρτα τῆς βίλλα - Σπαλέττι, ἦταν ἀνοιχτὴ γιὰ κάθε Ἕλληνα. Ἡ Σοφία μιλοῦσε μαζί τους, ζητοῦσε νέα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, σὲ μερικοὺς ἐχάριζε τὴ φωτογραφία της μὲ ἰδιόχειρη ἀφιέρωσι. Ἕνας ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ποὺ τὴν ἐπεσκέφθηκε διηγεῖται μὲ συγκίνησι, πὼς τὴν ἡμέρα ποὺ εἶδε τὴ Βασίλισσα τὴν βρῆκε νὰ κρατάη στὰ χέρια της ἕνα μετάλλινο κουτὶ ποὺ στὸ σκέπασμά του ἦταν χαραγμένη ἡ ἐπιγραφή: «Στὴ Σεπτή μας Βασίλισσα δυὸ Ἕλληνες περαστικοί». Ἡ Σοφία τὸ ἄνοιξε μὲ εὐλαβικὴ προσοχὴ σὰν νὰ φοβόταν νὰ μὴ χυθῇ τὸ πολύτιμο περιεχόμενό του καὶ εἶπε συγκινημένη:

«Εἶναι χῶμα Ἑλληνικό. Μοῦ τὸ ἔφεραν δυὸ Ἕλληνες γιὰ πρωτοχρονιάτικο δῶρο. Ποτέ μου δὲν ἐπόθησα τίποτε καλύτερο».

Καὶ ὅλες οἱ ἐρωτήσεις της ἦσαν γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ζητοῦσε νὰ πληροφορηθῇ νέα, γιὰ τὴ ζωή της, γιὰ τὸ λαό, γιὰ τὰ ἔργα ποὺ ἄφησε. Οἱ πρῶτες ἐρωτήσεις της πάντοτε ἦσαν γιὰ τὸν Ἐρυθρὸ Σταυρό, γιὰ τὰ νοσοκομεῖα της, γιὰ τὸ ἔργο τῆς ἀναδασώσεως, ποὺ τὸ εἶχε ἀφήσει ἡμιτελές. Στὴν κυρία Στρέϊτ ἐξέφρασε κάποτε τὴ λύπη της καὶ τὴν ἀνησυχία της γιατὶ ὁ Πατριωτικὸς Σύνδεσμος ποὺ εἶχεν ἱδρύσει δὲν ἐξακολουθοῦσε τὴ δρᾶσι του μὲ τὸ ἴδιο πρόγραμμα. Καὶ φοβόταν μήπως κάποτε σταματοῦσε.

—Δὲν θὰ συμβῆ αὐτό, Μεγαλειοτάτη, ἀπήντησε ἡ κυρία Στρέϊτ. Ὁ σπόρος ποὺ ἐρρίξατε σεῖς ἐρρίζωσε καὶ θὰ καρποφορῇ πάντοτε.

Τὸ δρᾶμα τῶν σεισμοπαθῶν τῆς Κορίνθου τὴν συγκίνησε βαθειά. Ἀμέσως μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς πόλεως ἐξέθεσε σὲ λαχεῖο ἕνα παλαιὸ πολύτιμο κόσμημά της. Τὰ χρήματα ποὺ ἔφερε τὸ λαχεῖο ἠθέλησε νὰ τὰ στείλῃ γιὰ τὴν περίθαλψι τῶν βρεφῶν τῆς σεισμοπαθοῦς πόλεως καὶ τῶν μητέρων τους. Ἀλλὰ οἱ τότε Ἀρχὲς δὲν ἐδέχθησαν τὴν εὐγενικὴ αὐτὴ προσφορά. Καὶ ἡ Σοφία ἠναγκάσθη νὰ διαθέσῃ ἀργότερα αὐτὰ τὰ χρήματα γιὰ τὴν ἐκπαίδευσι μερικῶν νέων ἀπὸ τὴν Κόρινθο καὶ γιὰ τὴν ἵδρυσι ἀγορᾶς στὴν πόλι.

Τὸ ἐνδιαφέρον της γιὰ τὴν πρόοδο τῶν Ἀθηνῶν ἦταν πάντοτε ἀμείωτο. Προαισθανόταν πὼς δὲν θὰ ξανάβλεπε τὴν ἀγαπημένη της πόλι μὲ τὸν γαλανὸ οὐρανό, ἀλλ᾿ αὐτὸ δὲν ἐμείωνε τὸ ἐνδιαφέρον της. Κάθε φορὰ ποὺ ἔβλεπε κάτι καλό, ἡ σκέψις της ἐπήγαινε αὐθόρμητα

στὰς Ἀθήνας. Ὅταν γιὰ πρώτη φορὰ ἐπεσκέφθη τὴν ἀγορὰ τῶν ἀνθέων στὴ Φλωρεντία, εἶπε στὴ συνοδό της:

—Τί κρῖμα νὰ μὴν ἔχωμε μιὰ τέτοια ἀγορὰ στὰς Ἀθήνας;..

Καὶ τὴν ἑπομένην ἐκάλεσε ἕνα εἰδικὸν ἀρχιτέκτονα καὶ τοῦ ἀνέθεσε νὰ τῆς ὑποβάλῃ ἕνα λεπτομερὲς σχέδιον γιὰ μιὰ ἀγορὰ ἀνθέων ποὺ ὀνειρευόταν νὰ ἰδῇ νὰ στολίζῃ τὴν πόλι τῶν Ἀθηνῶν, τὴν πόλι ποὺ ἀγάπησε ὅσο λίγοι Ἀθηναῖοι...

Ἐκεῖνο ποὺ τὴν ἐπίκραινε πάντοτε ἦσαν οἱ ἐσωτερικὲς ἔριδες τῆς χώρας, τὸ αἰώνιο αὐτὸ σαράκι ποὺ τόσες καταστροφὲς ἐστοίχισε καὶ στοιχίζει ἀκόμη στὸν τόπο. Καὶ δὲν ἔπαυε νὰ συμβουλεύῃ τοὺς Ἕλληνες νὰ ὁμονοήσουν. Σ᾽ ἕνα γράμμα της πρὸς μία Ἀθηναία κυρία ἔγραφε ἀπὸ τὴν ἐξορία: «Παύσατε τὰς ἐσωτερικὰς διαμάχας. Ἡ Πατρίς μας, ἡ ὡραία καὶ ἔνδοξος χώρα μας, ἔχει ἀνάγκην νὰ συνέλθῃ ἀπὸ τὰ δεινὰ ποὺ ἐπέρασε. Πρέπει ὅλοι σας νὰ ἐργασθῆτε μὲ ὅλην τὴν δύναμίν σας καὶ μὲ φρόνησιν διὰ τὴν εὐημερίαν τῆς δοξασμένης, ἀλλὰ τραυματισμένης Πατρίδος μας».

Ἡ ἀμνησικακία της ἦταν ἄπειρη. Ποτὲ δὲν ἐξέφυγε ἀπὸ τὰ χείλη της τὸ ἐλάχιστο παράπονο, ἡ παραμικρὴ πικρὴ λέξις γιὰ ὁποιονδήποτε ἀπὸ τοὺς αἰτίους τῆς συμφορᾶς της. Ὡπλισμένη μὲ βαθειὰ χριστιανικὴ πίστι, ὑποταγμένη στην ἀνεξερεύνητη θέλησι τοῦ Παντοδυνάμου, ποτὲ δὲν ἐγόγγυσε, ποτὲ δὲν ἐμίσησε, ἀλλὰ πάντοτε ἀγάπησε καὶ συγχώρησε... Ἀφοσιωμένη στὰ παιδιά της, κλεισμένη στὸ σπίτι της, ἡ μεγάλη Ἐκείνη Βασίλισσα ἔζουσε τὰ τελευταῖα της χρόνια μὲ διαρκεῖς προσευχὲς καὶ λειτουργίες γιὰ τὴν ἀνάπαυσι τῶν ψυχῶν τοῦ συζύγου της, τοῦ παιδιοῦ της καὶ τῆς Ὄλγας καὶ μὲ εὐχὰς γιὰ τὸ καλὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος.

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ, ΑΝΕΚΔΟΤΑ, ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΙ ΑΠΟ ΤΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΗ ΔΡΑΣΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ

ΜΠΟΡΕΙ νὰ γραφοῦν τόμοι γιὰ τὴ ζωὴ ἑνὸς ἀνθρώπου καὶ ὅμως νὰ μὴν παρουσιάσουν ὅλες τὶς πτυχὲς τοῦ χαρακτῆρος του. Πάντα κάτι θὰ λείπη. Καὶ αὐτὸ τὸ κάτι ἔρχεται νὰ συμπληρώση ἡ λεπτομέρεια. Ἕνα χαρακτηριστικὸ ἀνέκδοτο, μιὰ παρατήρησι, μιὰ ἀνάμνησις, ἕνας διάλογος, μιὰ ἐπιγραμματικὴ φράσις εἶναι ἀρκετά, τὶς περισσότερες φορές, γιὰ νὰ μᾶς δώσουν ἀνάγλυφο τὸν ἄνθρωπο, τὴ νοοτροπία του, ὁλόκληρο τὸν ἐσωτερικό του κόσμο. Καὶ ἡ ζωὴ καὶ ἡ δρᾶσις τῆς Βασιλίσσης Σοφίας εἶναι γεμάτη ἀπὸ ὡραῖα χαρακτηριστικὰ ἀνέκδοτα ποὺ πρέπει νὰ ἔλθουν στὸ φῶς γιὰ νὰ συμπληρώσουν τὴ βιογραφία της καὶ νὰ δείξουν γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ τὰ εὐγενικὰ καὶ φιλάνθρωπα αἰσθήματα σὲ ὅλο τὸ διάστημα τῶν ἐτῶν ποὺ ἔζησε στην Ἑλλάδα ἀφιερώνοντας τὸν ἑαυτό της στὴ διακονία τῆς Πατρίδος καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον.

Συχνὰ ἡ Σοφία ἔβγαινε ἀνεπίσημα ἀπὸ τὰ Ἀνάκτορα, κι' ἐβάδιζε πεζῆ, ἄγνωστη ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, γιὰ νὰ πάη ὅπου τὸ καθῆκον τὴν καλοῦσε. Στὶς ἀνεπίσημες αὐτὲς ἐξόδους ὄχι σπάνια τῆς συνέβαιναν διάφορα ἀπρόοπτα. Κάποτε καθὼς ἐβάδιζε μόνη κάτω ἀπὸ τὴ δενδροστοιχία τῆς ὁδοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ τὴν ἐπλησίασε μιὰ φτωχοντυμένη γυναῖκα ποὺ δὲν τὴν ἤξερε καὶ τῆς ἐζήτησε ἐλεημοσύνη. Ἡ Σοφία σταμάτησε καὶ τὴν ρώτησε γιατὶ ζητᾶ ἐλεημοσύνη. Ἐκείνη ἀπήντησε: «Κυρά μου, ἔχω δυὸ παιδιὰ ἄρρωστα στὸ σπίτι μου. Μόνο μας στήριγμα εἶναι ἡ κόρη μου ποὺ κεντάει γιὰ νὰ μᾶς ζήση. Ἀλλὰ ὅσα κερδίζει δὲν μᾶς φθάνουν. Καὶ βρίσκομαι στὴν ἀνάγκη νὰ ζητήσω τὴ συνδρομὴ τοῦ κόσμου».

Ἡ Σοφία ἐκάλεσε ἀμέσως ἕνα ἁμάξι καὶ εἶπε στὴν ἐπαίτιδα νὰ πᾶνε μαζὶ στὸ σπίτι της. Ἤθελε νὰ βεβαιωθῆ ἂν ὅσα τῆς εἶπε ἦσαν ἀληθινά. Καὶ πραγματικά. Ἡ Σοφία ἐμπῆκε στὸ σπιτάκι τῆς

πτωχῆς γυναίκας κι' ἀντελήφθη ἡ ἰδία τὴν τραγικὴ κατάστασι τῆς οἰκογενείας της. Τὴν ἑπομένη ἔδωσε ἐντολὴ νὰ τῆς δοθῆ ἕνα ἱκανοποιητικὸ ἐπίδομα μέχρις ὅτου τὰ ἄρρωστα παιδιά της γίνουν καλά.

Τρεῖς γυναῖκες τοῦ λαοῦ, λεχῶνες, ποὺ ἔμεναν στὴν συνοικία Βατραχονησίου, εἶχαν ἀρρωστήσει σοβαρά. Τὶς ἐπεσκέφθη ὁ καθηγητὴς Λοῦρος, ὁ ὁποῖος τὶς ἐξήτασε καὶ διεπίστωσε πῶς εἶχαν ὑποστῆ μόλυνσιν καὶ δὲν ὑπῆρχε ἐλπὶς σωτηρίας. Ὁ Λοῦρος ποὺ ἦταν καὶ ἰατρὸς τῶν Ἀνακτόρων, ἐσκέφθη τότε ν' ἀποταθῆ πρὸς τὴ Βασίλισσα, τῆς ὁποίας ἐγνώριζε τὰ αἰσθήματα. Ἔτρεξε στὰ Ἀνάκτορα καὶ τὴν ἐζήτησε ἐπειγόντως.

Ἡ Σοφία ἀκολούθησε ἀμέσως τὸν καθηγητὴ στὰ σπίτια τῶν τριῶν ἑτοιμοθανάτων γυναικῶν. Εἶδε τὰ βρέφη ποὺ θὰ ἔμεναν ὀρφανὰ και συγκινήθηκε τόσο, ποὺ ἐδάκρυσε. Ὅταν ἐπέστρεψε στὰ Ἀνάκτορα, ἔδωσε διαταγὴ νὰ σταλοῦν διάφορα χρήσιμα πράγματα στὰ σπίτια τῶν τριῶν δυστυχισμένων γυναικῶν, ποὺ ἔφθαναν σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο λόγω τῆς ἐλλείψεως ἐπαρκοῦς κοινωνικῆς προνοίας.

Οἱ γυναῖκες ἐπέθαναν. Ἀλλὰ τὰ βρέφη δὲν ἔμειναν χωρὶς προστάτη. Ἐπὶ δύο χρόνια μεριμνοῦσε ἡ Βασίλισσα γιὰ τὴν τροφοδοσία τους καὶ τὴν ὑγιεινή τους παρακολούθησι. Χάρις στὴν στοργή της αὐτὴ τὰ τρία παιδάκια, ποὺ θὰ ἦσαν ἀλλοιῶς, καταδικασμένα κι' αὐτὰ νὰ πεθάνουν, ἔζησαν καὶ μεγάλωσαν.

Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἔγινε αἰτία νὰ σκεφθῆ ἡ Σοφία τὴν ἵδρυσι Μαιευτηρίου στὴν πόλι, μὲ παραρτήματα στὶς συνοικίες. Δυστυχῶς ὅμως ἀκολούθησαν τὰ δραματικὰ γεγονότα τῆς πολιτικῆς ζωῆς τοῦ τόπου καὶ τὸ μεγάλο ἐκεῖνο ἔργο, ποὺ εἶχε στὸ νοῦ της ἡ Βασίλισσα, ἔμεινε ἀπραγματοποίητο.

Ὅπου ἀντελαμβάνετο πόνο καὶ δυστυχία, ἡ Σοφία ἔσπευδε ἀμέσως νὰ προσφέρη τὴ βοήθειά της. Μιὰ ἡμέρα, καθὼς ἐπέστρεφε ἀπὸ τὸν ζωολογικὸ κῆπο τοῦ Φαλήρου, εἶδε ἕνα γέροντα ἐπαίτη ποὺ καθόταν στὸ πεζοδρόμιο καὶ προσπαθοῦσε νὰ ἐπιδέση μιὰ γαγγραινώδη πληγὴ τοῦ ποδιοῦ του. Ἡ Σοφία κατέβηκε ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἅμαξά της καὶ βοήθησε τὸ φτωχὸ γέροντα νὰ ἐπιδέση τὴν πληγή του.

Νἄχης τὴν εὐχὴ τοῦ Θεοῦ, κόρη μου — τῆς εἶπε συγκινημέ-

νος ἀπὸ τὴν ἀνέλπιστη καλωσύνη τῆς ἀγνώστου γυναικός. Βλέπω πὼς εἶσαι ἀρχόντισσα. Ἂν ἤθελες νὰ μιλήσῃς στὴν Βασίλισσά μας γιὰ μένα, σίγουρα θὰ μ' ἔστελνε σὲ κανένα νοσοκομεῖο νὰ θεραπευθῶ καὶ νὰ μὴν πεθάνω στοὺς δρόμους.

—Καὶ νομίζεις πὼς ἡ Βασίλισσα θὰ ἐνδιαφερθῇ γιὰ σένα; τὸν ἐρώτησε ἡ Σοφία.

—Φαίνεται πὼς εἶσαι ξένη—ἀπήντησε ὁ γέρος—καὶ δὲν ξέρεις τὶ ἄγγελος καλωσύνης εἶναι ἡ γυναῖκα τοῦ Κωνσταντίνου μας.

Τὴν ἄλλη μέρα ὁ φτωχὸς γέρος βρισκόταν σ' ἕνα κρεββάτι τοῦ Πολιτικοῦ Νοσοκομείου. Καὶ μετὰ δύο ἡμέρες, μὲ ἀφάνταστη ἔκπληξι καὶ συγκίνησι εἶδε τὴν εὐεργέτιδά του νὰ τὸν ἐπισκέπτεται καὶ νὰ τὸν ἐρωτᾷ γιὰ τὴν ὑγεία του. Τότε ἀντελήφθη πὼς ἡ ἄγνωστη ἐκείνη γυναίκα ποὺ εἶχε κατεβῆ ἀπὸ τὴν ἅμαξά της γιὰ νὰ τοῦ δέσῃ τὴν πληγή, δὲν ἦταν ἄλλη ἀπὸ τὴν εὐσπλαχνικὴ Βασίλισσα Σοφία.

Ἡ ἀγάπη της γιὰ τὰ δένδρα εἶχε κάτι τὸ συγκινητικό. Ὅταν μιλοῦσε γι' αὐτά, νόμιζε κανεὶς ὅτι μιλοῦσε γιὰ ζωντανοὺς ἀνθρώπους. Στὴν περίοδο τῆς δευτέρας ἐξορίας, στὴ Φλωρεντία, ἔλεγε πάντα στὴν κυρία Κοντοσταύλου, ὅταν τὸ καλοκαίρι ἔφευγε γιὰ τὴν Ἑλλάδα:

-Νὰ πᾶτε νὰ ἰδῆτε τὶς κυρίες ποὺ ἐργάσθησαν μαζί μου, νὰ τοὺς δώσετε τοὺς χαιρετισμούς μου καὶ νὰ πληροφορηθῆτε τὶ γίνονται τὰ ἱδρύματά μου. Νὰ ἰδῆτε καὶ τὰ δένδρα. Προσέξτε καλά. Μὴ μοῦ πῆτε, ὅταν γυρίσετε, ὅτι μοῦ ἔκοψαν κανένα; Καὶ μὲ μιὰ ἔκφρασι τρυφερότητος, προσέθετε: «Κάθε δένδρο εἶναι γιὰ μένα σὰν ἕνα παιδί μου...».

Ἡ ἀγάπη της πρὸς τὴν παιδικὴ ἡλικία ἐπεκτείνετο καὶ στὰ παραστρατημένα παιδιά, ποὺ ἔπαιρναν τὸν κακὸ δρόμο. Ἡ Σοφία κατανοοῦσε ὅτι αὐτὰ τὰ παιδιὰ μποροῦσαν νὰ γίνουν καλὰ στοιχεῖα τῆς κοινωνίας, καὶ ἡ εὔπλαστη ψυχή τους ἦταν δυνατὸ νὰ ὁδηγηθῇ στὸν εὐθὺ δρόμο. Καὶ ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς μεγάλες της ἐπιδιώξεις ἡ ἵδρυσις Προτύπων Παιδικῶν Φυλακῶν στὴν Ἑλλάδα, ποὺ θὰ ἦσαν λιγώτερο φυλακές καὶ περισσότερο σχολεῖα. Γιὰ τὸ σκοπό της αὐτὸ εἶχε φέρει σχέδια καὶ κανονισμοὺς ἀπὸ ξένες χῶρες ὅπου λειτουργοῦσαν τέτοιες

φυλακὲς καὶ τοὺς μελετοῦσε. Ἀκόμη καὶ στὶς τραγικώτερες στιγμὲς τῆς ζωῆς της δὲν ἄφηκε αὐτὸ τὸ σκοπό της. Λίγες ἡμέρες πρὸ τῆς δευτέρας ἐξορίας, μέσα στὴ σύγχισι καὶ τὴν ἀγωνία τῶν ἄλλων, ἡ Σοφία ζητοῦσε τὸ φάκελλο τῶν Παιδικῶν φυλακῶν γιὰ νὰ συνεχίση τὴ μελέτη της. Ἐὰν ἐκείνη ἔφευγε, αὐτὸ δὲν ἐμπόδιζε νὰ ἔμενε μιὰ ἕτοιμη ἐργασία γιὰ τὸ καλὸ τοῦ τόπου. Καὶ ὅλοι ἔμειναν κατάπληκτοι ἐμπρὸς στὴν ἐκδήλωσι αὐτὴ τῆς ψυχικῆς της ἀνωτερότητος.

Ἀκόμη ζωηρότερον ἦταν τὸ ἐνδιαφέρον της γιὰ τὴ βελτίωσι τῶν φυλακῶν ποὺ λειτουργοῦσαν καὶ γι' αὐτὸ μετεκάλεσε ἕναν Ἀμερικανὸ εἰδικὸ γιὰ νὰ συντάξη ἕνα λεπτομερὲς σχέδιο ἀνεγέρσεως νέου κτιρίου σ' ἕνα νησὶ τοῦ Αἰγαίου ὅπου οἱ ὅροι τῆς διαβιώσεως τῶν φυλακισμένων θὰ εἶχαν ἀγαθὴ ἐπίδρασι στὴν ψυχὴ καὶ στὸ χαρακτῆρα τους.

Ἀλλ' ἀτυχῶς καὶ ἡ πρωτοβουλία της αὐτὴ ἔμεινε ἕνα ἁπλὸ σχέδιο στὸ χαρτὶ ἐπειδὴ ἐμεσολάβησε ἡ ἀναχώρησίς της ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα στὰ 1922.

Ἕνα ἐπὶ πλέον ἀπὸ τὰ μεγάλα της ὄνειρα ἦταν νὰ κτισθοῦν νέα σχολεῖα, ποὺ θὰ ἐξεπλήρωναν ὅλους τοὺς ὅρους τῆς ὑγιεινῆς.

Πῶς θέλετε, ἔλεγε, νὰ εἶναι τὰ παιδιὰ ὑγιᾶ, ν' ἀναπτύσσωνται κανονικά, νὰ εἶναι χαρούμενα καὶ νὰ ἔχουν ὄρεξι νὰ μελετοῦν, ὅταν εἶναι καταδικασμένα νὰ συνωστίζωνται μέσα σὲ σκοτεινὲς καὶ ἀνθυγιεινὲς αἴθουσες;

Ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον ἐπεδείκνυε πάντοτε γιὰ τὴν πόλι τῶν Ἀθηνῶν, τὴν ὁποίαν ἤθελε νὰ βλέπη διαρκῶς νὰ προοδεύη καὶ νὰ ἐξωραΐζεται ὥστε νὰ γίνη μιὰ πόλις ἀνταξία τοῦ ὀνόματός της καὶ ἐφάμιλλη τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν πόλεων. Καὶ γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ εἶχε συχνὰ συνεργασίες μὲ τὸ δήμαρχο τῆς πρωτευούσης, στὸν ὁποῖον ἔλεγε τὶς γνῶμες καὶ ἔκανε τὶς ὑποδείξεις, ποὺ τῆς ὑπαγόρευε τὸ ἔμφυτο αἴσθημα τῆς καλαισθησίας ποὺ εἶχε. Κάποτε ἐκάλεσε τὸν γραμματέα της Παῦλο Καλλιγᾶ καὶ τοῦ εἶπε:

—Στὰς μεγάλας εὐρωπαϊκὰς πόλεις ὑπάρχουν σωματεῖα ποὺ ἔχουν ὡς σκοπὸν τὸν ἐξωραϊσμόν. Θὰ ἤθελα νὰ σχηματίσωμεν καὶ ἐδῶ μιὰ παρόμοια ἐπιτροπή, ἡ ὁποία νὰ ἀσχολῆται μὲ τὸν ἐξωραϊσμὸν τῶν Ἀθηνῶν, νὰ ὑποδεικνύη ὅ,τι μπορεῖ νὰ ὀμορφίνη τὴν πόλι καὶ νὰ ἐμποδίζη ὅτι θὰ ἠμποροῦσε νὰ τὴν ἀσχημίζη.

Ἐδιάβαζε συστηματικῶς ξένα ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ καὶ βιβλία.

Καὶ ὅταν εὕρισκε κάτι τὸ ἐνδιαφέρον, ποὺ θὰ ἠμποροῦσε νὰ ἐφαρμοσθῆ καὶ στὴν Ἑλλάδα, τὸ ἔκοβε καὶ τὸ ἐφύλαγε. Τὸ ἴδιο ἔκανε καὶ στὴν ἐξορία, ὅπου ἔλεγε συχνὰ στὴν Κυρία τῆς Τιμῆς:

—Δῶστε αὐτὰ τὰ ἀποκόμματα νὰ μεταφρασθοῦν καὶ στεῖλτε τα νὰ δημοσιευθοῦν σὲ καμμιὰ ἑλληνικὴ ἐφημερίδα. Ἴσως νὰ τὰ διαβάση κάποιος, νὰ τοῦ ἀρέση ἡ ἰδέα καὶ νὰ θελήση νὰ τὰ ἐφαρμόση καὶ στὴν Ἑλλάδα.

Ἡ πρόοδος εἰς ὅλα αὐτά ἦταν τὸ σύνθημά της: «Πάντοτε νὰ κυττᾶτε ἐμπρός, ποτὲ πίσω», ἔλεγε στοὺς ἀνθρώπους τοῦ περιβάλλοντός της. Καὶ αὐτὸ τὸ σύνθημα ἦταν ἡ βάσις τῆς ζωῆς της καὶ τῆς κοινωνικῆς της δράσεως.

Πρώτη ἡ Σοφία διέβλεψε τὴ μεγάλη σημασία ποὺ εἶχε γιὰ τὴν ἐθνικὴ οἰκονομία τοῦ τόπου καὶ τὴν διατροφὴ τοῦ λαοῦ ἡ ἐπιστημονικὴ ὀργάνωσι τῆς ἁλιείας. Ἔβλεπε τὸν πρωτόγονο τρόπο μὲ τὸν ὁποῖον γινόταν ἡ ἁλιεία στὴν Ἑλλάδα καὶ ἔλεγε: «Ἡ ἁλιεία εἶναι ἕνας ἐθνικὸς πλοῦτος ποὺ πρέπει νὰ κατορθώσουμε νὰ τὸν ἐκμεταλλευώμεθα ἐπιστημονικῶς γιὰ ν' ἀποδώση». Κι' ἐκαλοῦσε τοὺς εἰδικοὺς γιὰ νὰ συζητήσουν τὸ σπουδαῖο αὐτὸ θέμα καὶ νὰ θέσουν τὰς βάσεις τῆς ὀργανώσεώς τους. Συμπαθοῦσε βαθύτατα τοὺς ἁλιεῖς γιὰ τὸ κοπιαστικὸ καὶ ἐπικίνδυνο ἐπάγγελμά τους, ποὺ εἶχε τόσο πενιχρὴ ἀπόδοσι δυσανάλογη μὲ τοὺς κινδύνους καὶ τοὺς κόπους ποὺ κατεβάλλοντο.

Μεγάλο ἐνδιαφέρον ἔδειχνε καὶ στὰ ζητήματα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Σὲ μιὰ αἴθουσα τῶν ἀνακτόρων εἶχε διάφορες «μακέτες» σπιτιῶν, ἰδίως δὲ λαϊκῶν. Διότι ἡ δημιουργία ὑγιεινῆς καὶ καλαισθήτου στέγης γιὰ τὶς λαϊκὲς τάξεις ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς μεγάλες της ἐπιθυμίες. Μιὰ μέρα εἶδε ἀριστερὰ τοῦ Σταδίου στὸ λόφο τοῦ Ἀρδηττοῦ, τὸν ὁποῖον ἀνεδάσωνε τότε, νὰ κτίζεται ἕνα ἀκαλαίσθητο σπιτάκι. Ἐπλησίασε καὶ τὸ ἐξήτασε μὲ προσοχὴ πολλὴν ὥρα. Κατόπιν ἐφώναξε τὸν ἰδιοκτήτη καὶ προσπάθησε νὰ τὸν πείση ὅτι τὸ σχέδιο δὲν ἦταν ὡραῖο. Ὁ στενοκέφαλος ἰδιοκτήτης ὅμως ἦταν ἀμετάπειστος. Καὶ χρειάσθηκε νὰ καταβάλη πολὺν κόπο ἡ Σοφία γιὰ νὰ τὸν πείση ν' ἀλλάξη γνώμη καὶ ν' ἀκολουθήση ἄλλο σχέδιο.

Ἡ ἁπλότης καὶ ἡ μετριοφροσύνη ἦσαν τὰ κύρια γνωρίσματα τοῦ χαρακτῆρος της. Ἀπεστρέφετο τὶς ἐπιδείξεις. Ἀγαποῦσε μόνον τὴν ἐργασία, τὴ σκληρὴ καὶ ἀδιάκοπη ἐργασία ποὺ ἀπέβλεπε σ' ἕνα

ἀνώτερο σκοπό. Δὲν τῆς ἄρεσε νὰ φωτογραφίζεται. Δὲν ἤθελε νὰ γίνεται λόγος γιὰ τ' ὄνομά της, οὔτε νὰ διαφημίζεται τὸ ἔργον της, τὸ ὁποῖον δὲν τὸ ἔκαμνε γιὰ νὰ δημοκοπήση, ἢ ἀπὸ ἐρασιτεχνισμόν, ἀλλὰ κινουμένη ἀπὸ βαθύτερη ψυχικὴ ὤθησι, ἀπὸ καθῆκον. Καὶ στὰ ταξίδια της ἀκόμη στὴ —Ρωσσία, στὴ Γερμανία, στὴν Ἀγγλία κλπ. — ἀπέφευγε τὴν πολυμελῆ ἀκολουθία καὶ τὶς ἐπισημότητες. Ἤθελε τὰ ταξίδια της νὰ ἔχουν τὸν χαρακτῆρα ἁπλῶν οἰκογενειακῶν ταξιδίων καὶ τίποτε περισσότερον.

Τὶς ὧρες ποὺ δὲν ἦταν ἀπησχολημένη μὲ τὰ ἔργα της, καὶ τὴ δρᾶσι της, τὶς ἀφιέρωνε στὴ συστηματικὴ μελέτη. Παρακολουθοῦσε τὰς διεθνεῖς προόδους τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐκεῖνο δὲ ποὺ τὴν ἐνδιέφερε περισσότερο ἀπ' ὅλα ἦταν ἡ μελέτη τῆς ἐφαρμογῆς τῆς Κοινωνικῆς Προνοίας στὰ πολιτισμένα κράτη καὶ ἡ ἐκλαΐκευσις τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης.

Ἐνδιαφερόταν ἐπίσης καὶ γιὰ τὴν ἀνάπτυξι τῆς γεωργίας καὶ ἔλεγε πάντοτε ὅτι «οἱ Ἕλληνες ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν ἀστυφιλίαν καὶ νὰ στραφοῦν πρὸς τὴν γῆν, ἡ ὁποία νὰ καλλιεργῆται μὲ ἐπιστημονικὰς μεθόδους».

Ἕνα ἀπὸ τὰ κύρια γνωρίσματα μιᾶς εὐγενικῆς καὶ εὐαίσθητης ψυχῆς εἶναι καὶ ἡ ἀγάπη προς τὰ ζῶα. Καὶ τὴν ἀγάπη της αὐτὴ τὴν ἔδειχνε ἡ Σοφία σὲ κάθε περίπτωσι ποὺ τῆς παρουσιαζόταν. Δικό της ἔργο—ἔργο ποὺ φανερώνει μιὰ πολιτισμένη κοινωνία—ἦταν ἡ ἵδρυσις καὶ ἡ λειτουργία τοῦ Νοσοκομείου τῶν Ζώων στὸ Πολύγωνο καὶ ἡ σύστασις τῆς Ἑταιρίας Προστασίας τῶν Ζώων. Χαρακτηριστικὸ τῆς ἀγάπης της αὐτῆς εἶναι τὸ ἑξῆς ἀνέκδοτο: Κάποτε ταξίδευε γιὰ τὴν Μέντολα τῆς Ἰταλίας. Ἦταν καλοκαίρι καὶ μέσα στὸ τραῖνο ἐπικρατοῦσε μιὰ ζέστη ἀπαπνικτική. Ἡ Βασίλισσα ὑπέφερε πολύ. Σὲ μιὰ στιγμὴ ἔβγαλε τὴ βεντάλια της. Ἀλλὰ ὄχι γιὰ τὸν ἑαυτό της. Σ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ ταξιδίου ἔκανε ἀέρα σ' ἕνα σκυλάκι ποὺ βρισκόταν κοντά της.

Ἐξαιρετικὴ σημασία ἔδινε ἡ Βασίλισσα στὴ μόρφωσι τῶν πτωχῶν παιδιῶν τοῦ λαοῦ, ποὺ ἦσαν ὑποχρεωμένα νὰ ἐργάζωνται τὴν ἡμέρα. Αὐτὰ τὰ παιδιὰ ἔπρεπε νὰ μάθουν ἔστω καὶ τὰ στοιχειώδη γράμματα γιὰ νὰ γίνουν χρήσιμοι ἄνθρωποι στοὺς ἑαυτούς των καὶ στὴν κοινωνία. Εἶχε τὴν ἀντίληψι ὅτι ἡ μόρφωσις δὲν μποροῦσε νὰ εἶναι προνόμιο μόνον τῶν εὐπόρων τάξεων. Γι' αὐτὸ ἐνδιαφέρθηκε

πολὺ καὶ βοήθησε μὲ ἐνθουσιασμὸ τὴ νυκτερινὴ Σχολὴ τῶν Ἀπόρων Παίδων τοῦ Παρνασσοῦ, ἡ ὁποία ἔχει νὰ παρουσιάση πράγματι ἕνα λαμπρὸν καὶ ἐπίζηλον ἔργον.

Μιὰ ἀπὸ τὶς ἀσχολίες τῆς Σοφίας, ἦταν ἡ προπαγάνδα γιὰ τὴν προτίμησι τῶν ἑλληνικῶν προϊόντων. Πρώτη ἐκείνη ἐξετίμησε τὴν καλαισθητικὴ καὶ πρακτικὴ ἀξία τῶν ἑλληνικῶν ὑφασμάτων καὶ ἔδωσε τὸ παράδειγμα τῆς ὑποστηρίξεώς των ἀπὸ τὸ κοινόν.

Ἡ Βασίλισσα εἶχε ἀντιληφθῆ ὅτι τὰ ὑφαντὰ ὑφάσματα ποὺ κατεσκεύαζαν οἱ χωρικοὶ ἦσαν χρησιμώτατα γιὰ τὴν ἐπίστρωσι τῶν βοηθητικῶν διαμερισμάτων τῶν σπιτιῶν. Καὶ ἀπὸ τότε ἡ χρῆσις τῶν προϊόντων τῆς ἑλληνικῆς χειροτεχνίας ἐγενικεύθη καὶ πολλὰ Ἀθηναϊκὰ σπίτια ἐπρομηθεύοντο ὑφάσματα ἀπὸ τοὺς ἀργαλιοὺς τῶν χωριῶν τῆς Ἀττικῆς.

Ἦταν προικισμένη μὲ μιὰ ἐξαιρετικὴ διαίσθησι γιὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ἐγνώριζε γιὰ πρώτη φορά. Ἂν ἐσχημάτιζε καλὴ ἰδέα γι' αὐτὸν καὶ κέρδιζε τὴν ἐκτίμησί της, τίποτε πλέον δὲν ἠμποροῦσε νὰ τῆς ἀλλάξη τὴ γνώμη. Ὅσα καὶ ἂν τῆς ἔλεγαν ἐναντίον του ἐκείνη ἀπαντοῦσε :

—Ἐγώ, ἐν τούτοις, τὸν ἀγαπῶ.

Χάρις εἰς τὴν ἀνωτερότητα ποὺ τὴν διέκρινε ἡ Σοφία, ποτὲ δὲν ἠκούσθη νὰ ὁμιλῇ ἐναντίον οἱουδήποτε προσώπου, ἀκόμη καὶ ἐκείνων ποὺ τὴν εἶχαν ποτίσει μὲ πικρίαν καὶ ἐκείνων ποὺ εἶχαν φανῆ ἀγνώμονες ἀπέναντί της. Ποτὲ δὲν εἶπε κάτι δυσάρεστο οὔτε γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, οὔτε γιὰ τὸν τόπο. Ἀκόμη καὶ στὰ στενώτερα πρόσωπα τοῦ περιβάλλοντός της εἶχε ἀπαγορεύσει νὰ ἐκστομίσουν ἔστω καὶ μιὰ δυσάρεστη λέξι γιὰ ἄτομα τὰ ὁποῖα τὴν εἶχαν πικράνει.

Βαθύτατα ἀξιοπρεπής, διετήρησε τὴν ὑπερηφάνειά της καὶ στὶς πιὸ τραγικὲς στιγμὲς τῆς ζωῆς της. Ἦταν ἀφάνταστη ἡ δύναμις τῆς αὐτοκυριαρχίας της. Καὶ ὅμως εἶχε τὴν τρυφερώτερη καρδιὰ ποὺ μπορεῖ νὰ ὑπάρξη. Ἀλλὰ ἐκρατοῦσε τὶς λύπες καὶ τὶς πικρίες ποὺ ἐδοκίμαζε γιὰ τὸν ἑαυτόν της καὶ μόνον. Καὶ τάς ὑπέφερε μὲ ὑπομονὴ καὶ χριστιανικὴ καρτερία.

Πρώτη ἡ Βασίλισσα ἐσυστηματοποίησε τὴν ἵδρυσι συσσιτίων

γιὰ τοὺς ἀπόρους καὶ μόνη της βρῆκε τὰ χρήματα γιὰ τὴ λειτουργία τους. Γιατὶ δὲν ἦταν μόνον νὰ συλλάβη κανεὶς τὴν ἰδέα τῆς δημιουργίας ἑνὸς κοινοφελοῦς ἔργου. Τὸ σπουδαιότερον ἦταν νὰ ἐξοικονομίση τοὺς ἀναγκαιοῦντας πόρους γιὰ νὰ λάβη ἡ ὡραία ἰδέα σάρκα καὶ ὀστᾶ. Καὶ σ' αὐτὸ ἡ Βασίλισσα διέθετε ὅλη τὴν προσωπικὴ ἐπιρροή της καὶ κινητοποιοῦσε μὲ τὸ ἀγαθοποιόν της πνεῦμα ὅλες τὶς συνεργάτιδές της γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ. Εἰς τὰ συσσίτια τὴν ἐβοήθησε πολὺ ἡ κ. Χαρ. Μπαλτατζῆ, ἡ ὁποία κατέβαλε ὑπερανθρώπους προσπαθείας γιὰ νὰ ἀνταποκριθῆ εἰς τὸν φόρτον τῆς ἐργασίας καὶ νὰ ἱκανοποιήση τὰς προσδοκίας τῆς Βασιλίσσης. Αὐτὸ ἐν τούτοις δὲν ἀποτελοῦσε λόγο γιὰ νὰ παύση νὰ παρίσταται αὐτοπροσώπως ἡ Σοφία κατὰ τὴν διακομὴν τοῦ φαγητοῦ εἰς τὰ λαϊκὰ συσσίτια καὶ νὰ ἐπιβλέπη γιὰ τὴν καλὴ διεξαγωγὴ τῆς ὑπηρεσίας αὐτῆς ποὺ προσέφερεν πραγματικὴν ἀνακούφισιν εἰς τὰς ἀπόρους τάξεις τῆς πρωτευούσης.

Μία ἀκόμη πρωτοβουλία τῆς Βασιλίσσης γιὰ τὴν ἀρτιωτέρα μόρφωσι τῶν Ἑλληνίδων ἦταν καὶ ἡ ἵδρυσις τῆς πρώτης οἰκοκυρικῆς Σχολῆς ποὺ ἔγινε στὸν τόπο μας. Πρόκειται γιά τὴν Χαροκόπειο Σχολὴ Καλλιθέας, ἡ ὁποία ὁμολογουμένως ἀποτελεῖ ἕνα μοναδικὸν ἵδρυμα στὸ εἶδος του ποὺ τιμᾶ τὴν χώραν. Κατά τὸ 1906 ἡ Σοφία εἶχε τὴν ἔμπνευσι ν' ἀνεγείρη στὴν Ἀθήνα μία σχολὴ παρομοία ἐκείνων ποὺ λειτουργοῦσαν στὴν Γερμανία καὶ στὴν ὁποία νὰ ἐκπαιδεύωνται καλὲς μητέρες καὶ καλὲς νοικοκυρὲς οἱ νεαρὲς Ἑλληνίδες καὶ ἰδίως οἱ ἐργαζόμενες. Πρὸς τοῦτο ἐκάλεσε μία ἡμέρα στ' Ἀνάκτορα τὸν Παναγῆν Χαροκόπον καὶ τοῦ ἀνεκοίνωσε τὸ σχέδιό της. Ἐκεῖνος ἐδέχθη προθύμως νά διαθέση τὸ ἀπαιτούμενον ποσὸν πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ κοινωφελοῦς αὐτοῦ σκοποῦ, ποὺ θά εἰσήγαγε μία νέα πρόοδον στὴν Ἑλλάδα, τόσον ἀπαραίτητη γιά μιά χώρα ποὺ λέγεται πολιτισμένη. Ὁ Χαροκόπος ἠγόρασε τότε τὸ οἰκόπεδον, ποὺ εἶχεν ἔκτασι 20.000 τ. μ., τὸ περιετοίχισε καὶ ἀνετέθη σὲ εἰδικὸν ἀρχιτέκτονα ἡ μελέτη τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ κτιρίου τῆς Σχολῆς. Ἡ Βασίλισσα εἶχε δώσει μάλιστα κι' ἕνα σχέδιο τῆς λειτουργίας της, ἕνα εἶδος κανονισμοῦ, ποὺ περιελάμβανε τὰ ἑξῆς τμήματα: α) Τὸ Οἰκοκυρικὸν τμῆμα, β) τὸ Διδασκαλεῖον, γ) τὸ Ἐπαγγελματικὸν τμῆμα καὶ δ) τὰ ἑσπερινὰ μαθήματα. Γιὰ τὴν λειτουργία ἑκάστου

τμήματος εἶχε συνταχθῆ λεπτομερὲς σχέδιον περὶ τοῦ τὶ θὰ περιελάμβανε, ὥστε ἡ Σχολὴ νὰ εἶναι ἀρτία ἀπὸ πάσης ἀπόψεως καὶ ἐφάμιλλος τῶν ξένων. Στὸ μεταξὺ ἡ Βασίλισσα ἀπέστειλε στὴν 'Αμερικὴ πέντε νέας γιὰ νὰ σπουδάσουν καὶ νὰ προετοιμασθοῦν ὡς μέλλουσαι καθηγήτριαι τῆς Σχολῆς, καίτοι τὸ κτίριο εἰς τὸ ὁποῖον θὰ ἐστεγάζετο δὲν εἶχεν ἀνεγερθῆ. Ἔπρεπε νὰ περάσουν ἀρκετὰ χρόνια ἀπὸ τότε γιὰ νὰ καταστῆ δυνατὸν ἡ ὡραία ἔμπνευσις τῆς Βασιλίσσης ν' ἀποδώση τοὺς καρπούς της. Μετὰ 20 καὶ πλέον ἔτη ἀφ' ὅτου ἐρρίφθη κατὰ πρῶτον ὁ σπόρος γιὰ τὸ ἔργον τοῦτο, ἡ Σχολὴ ἄνοιξε τὰς πύλας της γιὰ νὰ δεχθῆ τὶς Ἑλληνίδες καὶ νὰ τὶς καταρτίση στὰ οἰκιακά τους καθήκοντα, νὰ τὶς μορφώση καὶ νὰ τὶς ἐφοδιάση μὲ ἱκανὰ προσόντα γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴ ζωή, ὄχι μόνον στὸ πλαίσιον τῆς βιοπάλης ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τοῦ σπιτιοῦ των ὡς σύζυγοι καὶ μητέρες. Καὶ σήμερον ἡ 'Αθήνα ἔχει τὴν 'Ανωτέραν αὐτὴν Οἰκοκυρικὴν Σχολὴν χάρις εἰς τὸ θερμὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἀειμνήστου Βασιλίσσης, ἡ ὁποία εἶχε ἀφιερώσει ἕνα μεγάλο μέρος τῶν δυνάμεών της γιὰ τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς γυναικὸς στὴν Ἑλλάδα.

Ἕνα ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἀνεκδότων τῆς Βασιλίσσης ποὺ ὑπογραμμίζουν τὴν ἀγάπην της προς τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐπρέπειαν εἶναι καὶ αὐτό: Ἦταν ἡ περίοδος ποὺ ὁλόκληρος ὁ 'Αθηναϊκὸς λαὸς μέσα σ' ἕνα παραλήρημα χαρᾶς καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἐπρόκειτο νὰ ὑποδεχθῆ τὴν ἔνδοξον Β' Μεραρχίαν ποὺ ἐπέστρεφεν ἀπὸ τὴν ἐκστρατείαν ἐναντίον τῆς Βουλγαρίας στὰ 1913. Οἱ ἐφημερίδες τῆς πρωτευούσης ἦσαν γεμάτες ἀπὸ φλογερὰ πατριωτικὰ ἄρθρα τὰ ὁποῖα ἔδιναν στὸν Κωνσταντῖνον τὴν προσωνυμίαν τοῦ «Βουλγαροκτόνου» ὕστερα ἀπὸ τὸν νικηφόρον πόλεμον ἐναντίον τῶν πάντοτε ἀπίστων Βουλγάρων. Ὁ Βασιλεὺς ἀνεμένετο ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ νὰ παρελάση μὲ τοὺς στρατιώτας του, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Β' Μεραρχίας, πρὸ τῶν ἐπισήμων καὶ τοῦ πλήθους τοῦ λαοῦ, ποὺ εἶχε συγκεντρωθῆ στὴν ὁδὸν Κηφισίας. Ἡ Βασίλισσα Σοφία εὑρίσκετο ὀρθία ἐντὸς τῆς ἀνοικτῆς ἁμάξης της καὶ σὲ μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ αὐτὴν ὁ Γάλλος στρατηγὸς Νικ. Βιλλαρέ, ἀρχηγὸς τῆς στρατιωτικῆς ἀποστολῆς στὴν Ἑλλάδα, περιστοιχιζόμενος ἀπὸ τὸ ἐπιτελεῖον του. Στὸ μεταξὺ ἡ Βασιλικὴ παρέλασις ἔκαμε τὴν ἐμφάνισίν της καὶ ἐπλησίαζε νὰ διέλθη πρὸ τῶν ἐπισήμων. Δὲν ἦταν μακρύτερα ἀπὸ 100 μέτρα. Ὁ στρατηγὸς ὅμως ἐξηκολούθει νὰ καπνίζη μὲ ἀπάθεια, ἀδιαφορώντας γιὰ

τὸ μεγάλο ἐθνικὸ γεγονὸς ποὺ πανηγύριζεν ὁ λαός. Ἡ Βασίλισσα ὅμως ποὺ τὸ παρετήρησε προσεβλήθη. Ἐθεώρησεν ἄτοπον καὶ ἀπρεπῆ τὴν στάσιν τοῦ ξένου στρατηγοῦ καὶ ἔξω ἀπὸ τοὺς στοιχειώδεις κανόνας τῆς ἐθιμοτυπίας. Γι' αὐτὸ ἐκάλεσε ἀμέσως τὸν ὑπασπιστήν της καὶ τὸν διέταξε νὰ ὑποδείξῃ στὸν Γάλλο ἀξιωματικὸ νὰ διακόψῃ τὸ κάπνισμά του. Ἡ διαταγὴ αὐτὴ τῆς Βασιλίσσης, ὅσον καὶ ἂν ἔφερε σὲ δύσκολη θέσι τὸν Ἕλληνα ἀξιωματικόν, ἐξετελέσθη. Ἐπλησίασε οὗτος τὸν στρατηγὸν καὶ τοῦ ἔκαμε ὅσον εὐγενέστερα μποροῦσε τὴν σχετικὴν σύστασιν. Καὶ ὁ Γάλλος ἐπέταξε εὐθὺς τὸ τσιγάρο του καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν τάξιν.

Τὴν κοσμικὴ ζωὴ τὴν ἀντιπαθοῦσε καὶ προσπαθοῦσε πάντα νὰ τὴν ἀποφεύγῃ. Ἀλλὰ καὶ ὅταν ἦταν ὑποχρεωμένη νὰ παραστῆ σὲ ἰδιωτικὲς συγκεντρώσεις, καθόταν κάπως συνεσταλμένη καὶ οἱ συνομιλίες της συνήθως ἦσαν σχετικὲς μὲ τὰ φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα. Ἐνῶ οἱ ἄλλοι διασκέδαζαν, Ἐκείνη εἶχε τὸ δικό της ἐνδιαφέρον, ποὺ τὴν ἀπασχολοῦσε ἀδιάκοπα. Ἀκόμη καὶ ὅταν δεχόταν περαστικὲς ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ξένες κυρίες, ἔπειτα ἀπὸ τὶς τυπικὲς κουβέντες ἔφερνε τὸ θέμα στὴ φιλανθρωπία. Καὶ ρωτοῦσε τὶς ξένες γιὰ τὰ φιλανθρωπικὰ ἱδρύματα τοῦ τόπου των, γιὰ τὴν ὀργάνωσί τους καὶ τὴν λειτουργία τους. Ἔτσι τὸν χρόνον τῆς ψυχαγωγίας της στὶς συγκεντρώσεις καὶ τῆς ἐθιμοτυπίας στὰ Ἀνάκτορα τὸν διέθετε γιὰ κάποιον ὠφελιμώτερο σκοπό, ποὺ ἀφοροῦσε κυρίως τὸ Βασιλικόν της καθῆκον καὶ ὄχι τὴν προσωπική της εὐχαρίστησι.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου ἡ Βασίλισσα κατέβαινε συχνὰ τὰ πέτρινα σκαλοπάτια ποὺ ὁδηγοῦν στὴν ὑπόγεια κρύπτη τῆς Ρωσσικῆς ἐκκλησίας στὴ Φλωρεντία. Ἐκεῖ δίπλα στὸ φέρετρο τοῦ Μεγάλου Νεκροῦ περνοῦσε ὧρες ὁλόκληρες. Ἐτακτοποιοῦσε μόνη της τὶς ἅγιες εἰκόνες, τὰ στέφανα καὶ τὰ ἄλλα ἀντικείμενα ποὺ ἦσαν ἐπάνω στο καλυπτόμενο μὲ τὴν Ἑλληνικὴν σημαία σκήνωμα τοῦ Μάρτυρος Βασιλέως. Ἄναβε κεριὰ καὶ ἔβαζε λάδι στὶς κανδῆλες γιὰ νὰ διατηροῦν ἄσβεστον τὸ μελιχρόν τους φῶς καὶ νὰ φωτίζουν τὸν ψυχρὸν τάφον. Ἦταν ντυμένη μὲ βαρὺ πένθος καὶ κρέπ καὶ ἐβάδιζε εὐθυτενὴς καὶ γλυκεῖα, κρύπτουσα τὴν πικρίαν της μὲ περισσὴν ἀξιοπρέπειαν. Ἰδιαίτερα κάθε χρόνο ποὺ συνεκεντρώνετο ὁλόκληρος ἡ Βασιλικὴ Οἰκογένεια στὴ Φλωρεντία γιὰ τὸ μνημόσυνο, τὰ ἤθελε ὅλα στὸ ναὸ καὶ στὴν κρύπτη νὰ εἶναι στὴ θέσι τους, ἁπλᾶ,

ὄμορφα, νοικοκυρεμένα, ἑλληνικά. Γι' αὐτὸ ἐπιστατοῦσε ἡ ἴδια ὥστε νὰ μὴ λείπῃ τίποτε.

Κάποια παραμονὴ Χριστουγέννων ἐπῆγε στὰ 'Ανάκτορα μιὰ παιδικὴ χορωδία, γιὰ νὰ πῆ τὰ κάλλαντα. Μόλις ἄρχισαν, κατέβηκαν στὴν μεγάλη αἴθουσα ὁ Κωνσταντῖνος, ἡ Σοφία καὶ τὰ ἄλλα μέλη τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας. Γελαστὴ ἡ Βασίλισσα ἄκουγε τὰ παιδιὰ μὲ συμπάθεια καὶ καλωσύνη. Ὅταν τελείωσαν ἦλθαν δυὸ ὑπηρέτες κι' ἔφεραν δίσκους μὲ γλυκά. Κατόπιν τὰ παιδιὰ ἐχαιρέτησαν κι' ἔφυγαν. Ὅταν ὅμως ἔφθασαν στὴν ὁδὸν Κηφισίας, ἔτρεξε ἕνας ὑπηρέτης τῶν 'Ανακτόρων καὶ τὰ ἐπρόλαβε κρατῶντας ἕνα διπλωμένο μαντηλάκι.

–Σὲ ποιὸν ἀνήκει αὐτό; ρώτησε τὰ παιδιά.

Κανεὶς ὅμως δὲν εἶχε λησμονήσει τὸ μαντήλι του. Καὶ ὁ ὑπηρέτης τότε, χωρὶς νὰ περιμένῃ ἀπάντησι, τὸ ἔβαλε στὸ χέρι τοῦ μεγαλυτέρου κι' ἔφυγε.

Τὰ παιδιὰ ξεδίπλωσαν μὲ περιέργεια τὸ μαντήλι. Ἦταν ἕνα γυναικεῖο μαντήλι, ἀπὸ λεπτὸ ὕφασμα. Καὶ μέσα ὑπῆρχαν διπλωμένα ἐννέα χρυσᾶ φλουριά, ὅσα καὶ τὰ μέλη τῆς παιδικῆς χορωδίας. Στὴν ἄκρη τοῦ μαντηλιοῦ, ἦταν κεντημένο τὸ Στέμμα καὶ τὸ ψηφίο «Σ»—Σοφία. Ἡ Βασίλισσα τοὺς ἔστελνε τὸν μπουναμά τους.

Τὸν Μάρτιο τοῦ 1897 ἑωρτάσθησαν στὸ Βερολίνο τὰ ἑκατὸ χρόνια ἀπὸ τὴν γέννησι τοῦ Γουλιέλμου Α' καὶ ὁ Κάϊζερ Γουλιέλμος Β' δι' ἐπιστολῆς του ἐκάλεσε τὴν πριγκήπισσα Σοφία νὰ παραστῆ στὶς μεγαλοπρεπεῖς ἑορτὲς τοῦ Γερμανικοῦ Θρόνου. Ἡ Σοφία ὅμως ὄχι μόνον ἠρνήθη νὰ παραστῆ ἀλλ' ἔστειλε αὐτὴ τὴν λακωνικὴν ἐπιστολὴ εἰς τὸν ἀδελφό της: «...Δὲν ἔχει θέσιν μεταξὺ πλήθους ἑορτάζοντος ἡ γυνὴ τῆς ὁποίας ἡ θετὴ πατρὶς διατελεῖ ἐν πολέμῳ. Ὅσο καὶ ἂν ἀγαπῶ τοὺς συγγενεῖς μου, τὴν νέαν πατρίδα μου λατρεύω ὑπὲρ πάντας».

Δὲν χρειάζονται ἀσφαλῶς σχόλια γιὰ νὰ κρίνῃ κανεὶς τὸ πνεῦμα τῆς Βασιλίσσης, τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον ἐσκέπτετο γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν λαόν της.

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΓΟΛΓΟΘΑΝ...

ΚΛΕΙΣΤΑ, κατάκλειστα πάντοτε τὰ παράθυρα τῆς ἐρημικῆς ἐπαύλεως τῆς ὁδοῦ Μπολονιέζε περίμεναν κάποια χαρούμενη μεγάλην ἡμέρα, κάποιαν ἡμέρα ποὺ θὰ ἔλαμπεν ὁ ἥλιος γιὰ ν' ἀνοιχθοῦν. Μόνον τὰ ἐσωτερικὰ πρὸς τὸν κῆπον παράθυρα ἦσαν ἀνοικτὰ καὶ πίσω ἀπὸ τὰ τζάμια τους ἀνέπαυε τὰ κουρασμένα ἀπὸ τὰ δάκρυα μάτια της ἡ Βασίλισσα Σοφία, ξεκουράζοντας αὐτὰ ἐπάνω στὸ πράσινο τῶν δένδρων. Καὶ τὰ χρόνια περνοῦσαν μὲ τὴν ἀτέρμονα νοσταλγία τῆς Ἑλλάδος καὶ μὲ τὸν βαρὺ πόνον ἀπὸ τὴν ἀπώλειαν τοῦ συζύγου της καὶ τοῦ παιδιοῦ της. Τὰ ἀδυσώπητα ὅμως αὐτὰ πλήγματα τῆς εἱμαρμένης, ποὺ τὴν κτυποῦσαν τὸ ἕνα κατόπιν τοῦ ἄλλου, ἄρχισαν νὰ κλονίζουν τὴν ὑγεία της σὲ βαθμὸ ποὺ ἐνέπνευσεν ἀνησυχίας στοὺς οἰκείους της. Ἡ ἰδέα ἐξ ἄλλου τῆς Βασιλίσσης ὅτι θὰ εὕρισκε τὸν θάνατον ἀπὸ τὴν ἴδιαν νόσον ποὺ ἀπέθανε καὶ ὁ πατέρας της καθὼς καὶ ἄλλα μέλη τῆς οἰκογενείας της, ἐγίνετο μέσα της σιγὰ σιγὰ ἔμμονος καὶ τυραννική. Ὁ ἀθεράπευτος καρκίνος εἶχε ἤδη κάμει τὶς πρῶτες του ἐκδηλώσεις. Καὶ ἡ Βασίλισσα διησθάνετο ὅτι τὸ τέλος τῆς ζωῆς της δὲν ἦτο μακράν. Ἔβλεπε καθαρὰ ὅτι ἐπλησίαζεν ἀργὰ ἀργὰ ἡ Ἄτροπος γιὰ νὰ κόψη τὸ νῆμα τῆς μαρτυρικῆς ζωῆς της, ποὺ ἡ ἐξορία καὶ οἱ συμφορὲς ποὺ τὴν βρῆκαν τῆς ἔδιναν ἕνα τραγικὸ περίβλημα. Καὶ ὑπέφερε σιωπηλά, ὅπως πάντα, ἀλλὰ τώρα κάπως ἀποθαρρυμένη ἀπὸ τὰ ἀλλεπάλληλα γεγονότα ποὺ εἶχαν λυγίσει τὴν ὑπερήφανον καὶ ἀλύγιστον ψυχή της. Κι' αὐτὴ ποὺ στάθηκε ἀκλόνητος ἀκόμη καὶ στὶς σφοδρότερες θύελλες τοῦ Βασιλικοῦ καὶ ἰδιωτικοῦ της βίου, ἄρχισε νὰ κάμπτεται ὡς δρῦς μέσα σὲ ἄγρια νύκτα καταιγίδος . . .

Τὸ θέρος τοῦ 1931 ἡ Βασίλισσα Σοφία εἶχε περιέλθη σὲ κατάστασι ἀφόρητης μελαγχολίας. Ὧρες ὁλόκληρες ἔμενε σιωπηλὴ καὶ βυθισμένη σὲ σκέψεις. Τὸ βλέμμα της ἀπλανὲς σταματοῦσε ἐπάνω στ' ἀντικείμενα τοῦ δωματίου της, σὲ φωτογραφίες καὶ ἅγιες εἰκό-

νες ἢ στὰ δέντρα τοῦ κήπου τῆς ἐπαύλεως. Σπανίως ἔβγαινε νὰ κάμη ἕναν περίπατο, νὰ πάρη λίγον ἀέρα, νὰ συζητήση. Εἶχε κλεισθῆ τελείως στὸν ἑαυτό της καὶ μέσα στὴν ἀπομόνωσι καὶ στὴ σιγή, ζητοῦσε νὰ εὕρη τὸ βάλσαμο τῆς παρηγορίας...

Οἱ οἰκεῖοι της ἄρχισαν ν' ἀνησυχοῦν ἀπὸ τὰ συμπτώματα αὐτὰ καὶ ὕστερα ἀπὸ πολλὲς παρακλήσεις τὴν ἔπεισαν νὰ κάμη ἕνα ταξίδι στὴ Γερμανία καὶ στὴν Ἀγγλία, νὰ ἐπισκεφθῆ τοὺς συγγενεῖς της καὶ νὰ μείνη κοντά τους ἕνα χρονικὸ διάστημα, ὥστε μαζὶ μὲ τὴν ἀλλαγὴν τοῦ περιβάλλοντος ν' ἀλλάξη καὶ ὁ τρόπος τῆς ζωῆς της. Καὶ πραγματικὰ ἡ Σοφία ταξίδεψε καὶ τρεῖς μῆνες τοὺς ἐπέρασε μακρυὰ ἀπὸ τὴν Φλωρεντία. Τὸν Ὀκτώβριο ὅμως τοῦ 1931 ξαναγύρισε στὸ ἐρημικὸ σπίτι τῆς ὁδοῦ Μπολονιέζε, χωρὶς νὰ παρουσιάζη ὅμως σημεῖα βελτιώσεως ἡ κατάστασίς της. Ἀντίθετα ἡ ὑγεία της ἀπὸ τὸν μῆνα αὐτὸν ἄρχισε νὰ ἐπιδεινοῦται. Στὴν ἀρχὴ ᾐσθάνθη μερικοὺς πόνους στὸ στομάχι καὶ στὸ ἧπαρ καὶ ἀμέσως τὴν ἐκυρίευσεν ἡ προαίσθησις τὴν ὁποία ἀπὸ καιρὸ εἶχε, ὅτι ἔπασχε ἀπὸ καρκίνο καὶ ὅτι θὰ ἀπέθνησκε συντόμως. Κατόπιν τούτου τὰ τέκνα της τῆς συνέστησαν νὰ μεταβῆ στὴν Φραγκφούρτη γιὰ νὰ ἐξετασθῆ ἀπὸ τὸν διάσημον καρκινολόγον καθηγητὴν φὸν Νόρντεν. Ἔτσι στὶς ἀρχὲς Νοεμβρίου, ἡ Βασίλισσα συνοδευομένη ἀπὸ τὸν πρίγκηπα Παῦλο καὶ τὰς πριγκηπίσσας Εἰρήνη καὶ Αἰκατερίνη καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν Κυρία τῆς Τιμῆς δίδα Κοντοσταύλου, ἔφθασε στὴν Φραγκφούρτη καὶ κατέλυσε στὰ ἀνάκτορα τοῦ Φρίντρισχοφ, ποὺ εὑρίσκονται εἴκοσι χιλιόμετρα μακρυὰ ἀπὸ τὴν Φραγκφούρτη κοντὰ στὴν κωμόπολι τοῦ Κρόνμπεργκ.

Τὸ ἱστορικὸ αὐτὸ ἀνάκτορο ποὺ εἶναι κατάλευκον φέγγει ἀπὸ μακρυὰ μέσα στὴν πράσινη θάλασσα τῶν ἐλάτων σὰν ἕνα μαργαριτάρι. Ἡ τοποθεσία του εἶναι μοναδική, στοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Τάπυνους μὲ τὴν πλούσια βλάστησι. Στὸ ἀνάκτορο αὐτό, ποὺ ἐκτίσθη ἀπὸ τὴν μητέρα τῆς Σοφίας, ἔμενε ἡ ἀδελφή της Πριγκήπισσα Μαργαρίτα τῆς Ἔσσης μετὰ τοῦ συζύγου της.

Εὐθὺς μετὰ τὴν ἄφιξι τῆς Βασιλίσσης ἐκλήθη ὁ καθηγητὴς φὸν Νόρντεν, ὁ ὁποῖος τὴν ἐξήτασε καὶ διέγνωσε ὄγκον τοῦ ἥπατος καὶ συμβούλευσε τὴν ἀσθενῆ ὅπως δεχθῆ νὰ ἐγχειρισθῆ. Ἡ Σοφία ἐδέχθη καὶ κατόπιν τούτου εἰσῆλθε στὸ νοσοκομεῖον τοῦ Σάφεν - Σάους τῆς Φραγκφούρτης. Στὸ μεταξὺ ἐστάλησαν τηλεγραφήματα

πρὸς τὸν Βασιλέα Γεώργιον Β', ποὺ εὑρίσκετο στὸ Βουκουρέστι, καὶ στὴν ἀδελφή του Ἑλένη τῆς Ρουμανίας. Ἄλλοι συγγενεῖς τῆς Βασιλίσσης δὲν ἐκλήθησαν γιὰ νὰ μὴ τοὺς ἰδῆ καὶ ἀνησυχήσει.

Διευθυντὴς τοῦ χειρουργικοῦ τμήματος τοῦ νοσοκομείου τῆς Φραγκφούρτης ἦταν ὁ καθηγητὴς Σμΐϊντεν, ποὺ ἐθεωρεῖτο αὐθεντία γιὰ τὶς παθήσεις καὶ ἐγχειρήσεις τοῦ στομάχου, ἥπατος καὶ νεφρῶν. Ὁ Σμΐϊντεν εἶχε δική του κλινικὴ σὲ ἰδιαιτέρα πτέρυγα τοῦ νοσοκομείου καὶ ἐκεῖ ἀπεφασίσθη νὰ γίνη ἡ ἐγχείρησις τῆς Βασιλίσσης παρουσία καὶ τοῦ φὸν Νόρντεν. Οἱ διάσημοι καθηγηταί, ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ τῆς χειρουργικῆς ἐπεμβάσεως, διεπίστωσαν μὲ θλῖψι ὅτι κάθε θεραπεία θὰ ἦταν ματαία. Εὑρέθη καρκίνος στὸ ἧπαρ τόσον προχωρημένος, ὥστε οἱ γιατροὶ νὰ διερωτηθοῦν ἂν ἔπρεπε νὰ προβοῦν σὲ τομή. Τελικῶς ὅμως κατόπιν συμβουλίου ἀπέκλεισαν κάθε παρόμοιον ἐνδεχόμενον. Καὶ ἔτσι ἐτερματίσθη ἡ ἐγχείρησις αὐτὴ τῆς Σοφίας, ἀπὸ τὴν οποίαν ἐτηρήθησαν μυστικὰ τὰ συμπεράσματα τῶν ἰατρῶν. Τῆς ἐδηλώθη δὲ μόνον ὅτι ἐνεχειρίσθη ἐπιτυχῶς ἀπὸ ὄγκον τοῦ στομάχου καὶ ὅτι συντόμως θὰ γίνη καλά. Καὶ ἡ ἀσθενὴς ἐφάνη ὅτι τὸ ἐπίστευσεν. Ἀργότερα τὸ ἐπίστευσε πραγματικὰ διότι κατὰ σύμπτωσιν ἠλαττώθησαν οἱ πόνοι της.

Τὸ πρᾶγμα ἐν τούτοις δὲν ἐτηρήθη μυστικόν, γιατὶ ἐκ Παρισίων ἐτηλεγραφήθη σὲ ὅλες τὶς εὐρωπαϊκὲς ἐφημερίδες ὅτι ἐπίκειται ὁ θανατος τῆς Βασιλίσσης. Ἔπειτα ἀπο αὐτὸ οἱ οἰκεῖοι της ἔπαυσαν νὰ τῆς δίδουν ἐφημερίδες νὰ διαβάζη, παρὰ τὴν ἐπιμονήν της. Καὶ τὸ πρᾶγμα ἔβαλε σὲ πολλὲς ὑποψίες τὴν ἀσθενῆ περὶ τῆς πορείας τῆς νόσου. Στὸ μεταξὺ ἡ γνωσθεῖσα ἀσθένεια τῆς Σοφίας τόσο στὴ Γερμανία ὅσο καὶ σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπη ἐπροκάλεσε μεγάλη συγκίνησι. Ἑκατοντάδες τηλεγραφημάτων ἀπὸ τὴν Ἀγγλία κυρίως καὶ ἀπὸ ὅλους τοὺς Βασιλικοὺς Οἴκους τῆς Εὐρώπης κατέφθαναν πρὸς τὸν Βασιλέα Γεώργιο γιὰ νὰ τοῦ ζητήσουν πληροφορίες γιὰ τὴν κατάστασιν τῆς ἀσθενοῦς μητρός του.

Ὁ Σμίϊντεν, στὴν κλινικὴ τοῦ ὁποίου παρέμεινε ἡ Σοφία ἐπὶ δεκαπέντε ἡμέρες γιὰ νὰ κλείση ἡ τομὴ τῆς ἐγχειρήσεως, ἐξεφράζετο ὡς ἑξῆς:

—«Ἡ θέσις τῆς Βασιλίσσης εἶναι ἀπελπιστική. Τὸ μοιραῖον θὰ ἐπέλθη εἴτε ἐντὸς ἑβδομάδων εἴτε ἐντὸς ἡμερῶν. Εἴθε ὁ Ὕψιστος καὶ ἡ φύσις νὰ κάμουν τὸ θαῦμα τους».

'Αλλὰ ἕως ἐκείνη τὴ στιγμὴ τὸ μόνο θαῦμα ποὺ εἶχε γίνει ἦταν ὅτι ἔπαυσαν οἱ δριμεῖς πόνοι ποὺ ἠσθάνετο πρὸ τῆς ἐγχειρήσεως ἡ Βασίλισσα. Μὲ τὰ πρῶτα συμπτώματα τῆς ἐφημέρου αὐτῆς βελτιώσεως τῆς ὑγείας της ἡ Σοφία ἐξῆλθε ἀπὸ τὴν κλινικὴ τοῦ Σμίϊντεν και εἰσῆλθε γιὰ «ἀνάρρωσι», ὅπως τῆς ἔλεγαν, στὴν κλινικὴ τοῦ Νόρντεν. 'Εκεῖ δὲν ἦταν διαρκῶς κλινήρης. 'Εσηκώνετο συχνὰ και περιπατοῦσε στο δωμάτιό της καὶ ἐφαίνετο κάπως ἡσυχώτερη γιατὶ δὲν αἰσθανόταν πόνους. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ καθηγητὴς Νόρντεν ἐβεβαίωσε και πάλι τοὺς οἰκείους της ὅτι ἡ κατάστασίς της συνεχῶς ἐπιδεινοῦται. 'Απὸ τὸ Παρίσι ἔφθασε τότε στὴν Φραγκφούρτη καὶ ὁ πρίγκηψ Νικόλαος, ὁ ἕνας δὲ μετὰ τὸν ἄλλον ἄρχισαν νὰ καταφθάνουν οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας. 'Ιδιαιτέρα μόνο φροντὶς ἐλαμβάνετο γιὰ νὰ μὴ τὸ πληροφορῆται ἡ Σοφία.

Εἴκοσι περίπου ἡμέρες ἐπέρασαν ἀπὸ τότε, ὅταν στὸ πρῶτο δεκαήμερον τοῦ 'Ιανουαρίου τοῦ 1932 ἡ Βασίλισσα ἄρχισε τὴν πάλη της μὲ τὸν θάνατον. Σὲ ὅλη τὴν κλινική, στὰ δωμάτια, στοὺς διαδρόμους, μιὰ νεκρικὴ σιγὴ ἡπλώνετο τὸ βράδυ τῆς 12ης 'Ιανουαρίου. Τὰ μέλη τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας, ὑψηλαὶ ξέναι καὶ ἑλληνικαὶ προσωπικότητες, κυρίες τῆς Τιμῆς, ἀκόλουθοι τῆς Αὐλῆς, δημοσιογράφοι καὶ πλῆθος κόσμου ἀνέμενον μὲ ἀγωνία τὸ ἀναπότρεπτον πλέον μοιραῖον καὶ παρέμεναν ἄφωνοι ἀπὸ τὴν συγκίνησιν: 'Η Βασίλισσα ψυχορραγοῦσε.

Σὲ μιὰ στιγμὴ ἄνοιξε ἡ πόρτα τοῦ δωματίου, μέσα στὸ ὁποῖον φτερούγιζε ὁ θάνατος, καὶ ἐμφανίστηκε ὁ θεράπων ἰατρὸς τῆς Βασιλίσσης μὲ τὸ πρόσωπον κάτωχρον. Ὅλοι ἐκρέμοντο ἀπὸ τὰ χείλη του.

—Μεγαλειότατε, λέγει πρὸς τὸν Βασιλέα Γεώργιον, τὸ τέλος πλησιάζει. 'Η ἐπιστήμη δὲν μπορεῖ νὰ κάμη τίποτε πλέον. Ζήτημα ἐλαχίστων ὡρῶν ἢ στιγμῶν καὶ ἡ Αὐτῆς Μεγαλειότης δὲν θὰ ὑπάρχη εἰς τὴν ζωήν.

'Ο Βασιλεὺς μὲ κόπον συνεκράτησε τὰ δάκρυά του. 'Η Βασίλισσα 'Ελένη καὶ οἱ ἄλλες Πριγκήπισσες κατελήφθησαν ἀπὸ ἀκράτητους λυγμούς. Οἱ Αὐλικοὶ καὶ οἱ ἄλλοι ποὺ ἦσαν μπροστὰ στὴν τραγικὴ αὐτὴ οἰκογενειακὴ σκηνὴ παρέμειναν βωβοί.

—Εἰδοποιήσατε ἀμέσως τὸν ἱερέα, λέγει ὁ Βασιλευς.

Καὶ σὲ λίγο ὁ ὀρθόδοξος ἱερεὺς τοῦ ἑλληνικοῦ παρεκκλησίου τῆς Φραγκφούρτης προσῆλθεν ἀσκεπὴς κρατῶν τὰ Ἄχραντα Μυστήρια. Εὐθὺς ὅλοι ἐγονυπέτησαν στὸ πέρασμα τοῦ ἱερέως, ὁ ὁποῖος εἰσῆλθε στὸν θάλαμον τῆς Βασιλίσσης ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν Βασιλέα Γεώργιον, τοὺς Πρίγκηπας καὶ τὶς Πριγκήπισσες.

Ἡ Σοφία, ἐξηντλημένη ἀπὸ τὴν ἐπώδυνον νόσον καὶ τὰ μεγάλα βάσανα, ἐκείτετο στὸ κρεββάτι τοῦ πόνου χωρὶς νὰ δίδη σημεῖα ζωῆς. Ἐν τούτοις ἡ εἴσοδος τοῦ ἱερέως καὶ τῶν παιδιῶν της τὴν ἔκαμε ν' ἀνοίξη μὲ κόπο τὰ μάτια της. Ἕνα ἐλαφρὸ μειδίαμα ἄνθισε στὰ κατάχλωμα χείλη της καὶ τὰ χέρια της ἐκινήθησαν. Στιγμὴ βαθειᾶς συγκινήσεως, στιγμὴ σπαραγμοῦ καὶ ὀδύνης. Ὁ ἱερεὺς ἀνέγνωσε τὶς τυπικὲς εὐχὲς καὶ μετέλαβε τὴν Βασίλισσα, τὴν ὁποίαν ὑπεβοήθησε νὰ σηκώση τὸ κεφάλι της ὁ Βασιλεύς. Οἱ λοιποὶ Πρίγκηπες ἵσταντο ἀκίνητοι καὶ ἄφωνοι. Οἱ Πριγκήπισσες ἐγονάτισαν γύρω στὴν κλίνη τῆς ἑτοιμοθανάτου καὶ προσηύχοντο σιωπηλά. Ὁ ἱερεὺς ἀπῆλθεν. Ἡ Βασίλισσα ἐβυθίσθη πάλι στὴν νάρκη κι' ἀμέσως ἄρχισε ὁ ἐπιθανάτιος ρόγχος. Ἐπέρασαν μερικὰ λεπτὰ ἀπεριγράπτου τραγικότητος. Ὅλων τὰ βλέμματα εἶχαν στραφῆ πρὸς τὴν ἀγωνιῶσαν ἑτοιμοθάνατον. Σὲ λίγο ἡ Βασίλισσα ἄνοιξε μόλις τὰ μάτια της. Ἡ ψυχὴ ὅλων ἀνέβηκε στὰ χείλη.

Ἐλᾶτε κοντά, λέγει μὲ σβυσμένη φωνὴ ἡ Σοφία. Ἐλᾶτε ἐδῶ, τριγύρω μου...

Ἐπλησίασαν ὅλοι στὸ κρεββάτι της καὶ ἐγονάτισαν. Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ἦταν δίπλα στὸ προσκέφαλό της, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο πλευρὸ ἡ Ἑλένη.

Εἶσθε ὅλοι; ἀκούστηκε ἡ ἴδια σιγανὴ φωνή. Νομίζω πὼς λείπει κάποιος...

Ἀπόλυτος σιγὴ στὸ δωμάτιο. Κι' ἔπειτα:

— Ὁ Ἀλέξανδρος! Ποῦ εἶναι ὁ Ἀλέξανδρος; ρωτάει μὲ ἀγωνία ἡ Βασίλισσα καθὼς περιστρέφει τὸ βλέμμα της γύρω.

- Καὶ ὁ Κωνσταντῖνος;...

Ἡ Ἑλένη ἅπλωσε τὸ χέρι της καὶ ἐχάϊδεψε τὸ μέτωπο τῆς μητέρας της. Ἐκείνη ἔκλεισε τὰ μάτια της καὶ φάνηκε πὼς ἔπεσε πάλι σὲ νάρκη. Ὅλοι εἶχαν δακρύσει καὶ οἱ λυγμοὶ ἀκράτητοι πλέον ἀντηχοῦσαν στὸ βουβὸ δωμάτιο τῆς σιωπηλῆς κλινικῆς.

— Παιδιά μου, λέγει σὲ λίγο ἡ Βασίλισσα ποὺ μόλις ἠκούετο. Φεύγω... Πάω νὰ βρῶ τὸν πατέρα σας... νὰ ἔχετε τὴν εὐχήν μου!...

Τὴν στιγμὴ ἐκείνη ἄνοιξε τὰ μάτια της κι' ἀγκάλιασε ὅλους μ' ἕνα τρυφερὸ βλέμμα.

-Στὴ Φλωρεντία... μὴ ξεχάσετε... θέλω νὰ μὲ βάλετε ἄταφη δίπλα του!...

Δυὸ χονδρὰ δάκρυα ἐκύλησαν ἀπὸ τὰ μισοσβυσμένα μάτια τῆς τραγικῆς μητέρας. Ἦσαν τὰ τελευταῖα δάκρυα τῆς μαρτυρικῆς ζωῆς της. Ὁ Βασιλεὺς ἔσκυψε καὶ τὴν ἠσπάσθη εὐλαβικά. Ὕστερα ὅλοι οἱ Πρίγκηπες καὶ οἱ Πριγκήπισσες μὲ τὴν σειράν τους τὴν κατεφίλησαν. Τέλος ἡ Βασίλισσα καταβάλλουσα μιὰ ὑπεράνθρωπη προσπάθεια γιὰ ὑστάτη φορὰ ἄνοιξε τὰ μάτια της καὶ ἀνασήκωσε τὸ χέρι της γιὰ νὰ τοὺς εὐλογήση... Τὸ χέρι ὅμως ἔπεσε ἄτονο.

—Φεύγω, παιδιά μου. Ν' ἀγαπᾶτε τὴν Ἑλλάδα!...

Ἦσαν τὰ τελευταῖα της λόγια. Ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος τῆς ἔκλεισε τότε ἀνάλαφρα τὰ βλέφαρα. Οἱ Πρίγκηπες ἵσταντο σὲ στάσ προσοχῆς. Οἱ Πριγκήπισσες εἶχαν γονατίσει καὶ μὲ σταυρωμένα τὰ χέρια προσηύχοντο. Ἦταν ἡ 11η νυκτερινὴ τῆς 12ης Ἰανουαρίου.ι Μετὰ λίγα λεπτὰ ἀπεσύρθησαν ὅλοι ἀπὸ τὸ δωμάτιο γιὰ νὰ ἔλθουν τὰ πρόσωπα ποὺ θὰ ἐνέδυαν τὴν νεκράν. Ὁ Βασιλεὺς ἦταν βαθύτατα συντετριμμένος. Ἐπλησίασε ὅμως ἀμέσως τὸν παρευρισκόμενον στον ἀντιθάλαμο ὑπασπιστήν του καὶ τοῦ ἔδωσε ἐντολὰς νὰ τηλεγραφήση στὴν Ἑλλάδα καὶ ν' ἀναγγείλη τὸ θλιβερὸν γεγονός. Οἱ Πριγκήπισσες συγκεντρωμένες στο ἔναντι δωμάτιο ἔκρυπταν τὸ πρόσωπο μὲ τὰς χεῖρας των καὶ ἔκλαιαν ἀπαρηγόρητα. Οἱ κυρίες τῆς Τιμῆς τὸ ἴδιο. Ἕνας ἀτέλειωτος θρῆνος καὶ ἕνας στυγνὸς σπαραγμὸς συνεκλόνιζεν ὅλους. Σὲ λίγο ἄνοιξε ἡ θύρα τοῦ νεκρικοῦ δωματίου. Ἡ σεπτὴ Βασίλισσα ἐνδεδυμένη μὲ τὴν ἐπίσημη ἐσθῆτα της ἦταν ἐπάνω στὴ νεκρική της κλίνη. Τὸ πρόσωπό της ἦταν κάτωχρο καὶ γαλήνιο. Μία θεία ἠρεμία εἶχε ἁπλωθῆ στὰ ἁδρὰ χαρακτηριστικά της καὶ ἡ μορφή της ἔπαιρνε μιὰ ἐξαϋλωμένη ἔκφρασι. Δυὸ μεγάλες λευκὲς λαμπάδες ἔχυναν τὸ πένθιμο φῶς των ἐπὶ τοῦ σκηνώματος καὶ ὁ ἱερεὺς πλησίον τῆς σοροῦ τῆς Βασιλίσσης ἀνέπεμπε πρὸς τὸν Ὕψιστον τὰς ἐξιλαστηρίους εὐχάς.

Πρῶτος εἰσῆλθε, εὐθυτενὴς καὶ μὲ στρατιωτικὴν ἀκαμψίαν, ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος, ὁ ὁποῖος ἔσκυψε καὶ ἐφίλησε τὸ μέτωπον τῆς νε-

κρᾶς μητρος του. Μετὰ ἐστάθη παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς σοροῦ σὲ στάσιν προσοχῆς. Ἠκολούθησαν οἱ Πρίγκηπες, ἀδελφοὶ τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου, μετὰ ὁ Πρίγκηψ Παῦλος μὲ καταφανῆ θλῖψιν καὶ κατόπιν οἱ Πριγκήπισες. Κι᾽ ἀφοῦ ἠσπάσθησαν ὅλοι τὸ μέτωπον τῆς Βασιλίσσης οἱ Πρίγκηπες παρετάχθησαν στρατιωτικῶς πλησίον τοῦ Βασιλέως καὶ οἱ Πριγκήπισσες ἐγονάτισαν καὶ ἐσταύρωσαν τὰς χεῖρας των σὲ στάσιν προσευχῆς.

Στὸν ἀντιθάλαμον οἱ Αὐλικοὶ καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι παρέμειναν ἀκίνητοι, εὐλαβεῖς, διστακτικοί. Ἤθελαν ὅλοι νὰ πλησιάσουν καὶ νὰ φιλήσουν τὰς χεῖρας τῆς Νεκρᾶς Βασιλίσσης, ἀλλὰ ἐσέβοντο τὸν πόνον καὶ τὴν ὀδύνην τῶν μελῶν τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας. Εὐθὺς ὅμως σ᾽ ἕνα νεῦμα τοῦ Βασιλέως εἰσῆλθε πρῶτος ὁ ὑπασπιστής του καὶ ἀκολούθως οἱ κυρίες τῆς Τιμῆς, οἱ Αὐλικοὶ καὶ ἄλλοι εἰς τρόπον ὥστε τὸ δωμάτιον παρουσίασε σὲ λίγο εἰκόνα εὐλαβικοῦ προσκυνήματος, ποὺ παρετάθη μέχρι τὸ πρωῒ τῆς ἐπομένης. Παρήλασαν καὶ ἠσπάσθησαν τὴν χεῖρα τῆς Βασιλίσσης πλήθη κόσμου. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες τῆς Φραγκφούρτης καὶ τῶν πλησιεστέρων πόλεων κατέφθασαν ἐκεῖ γιὰ ν᾽ ἀποτίσουν τὸν ὕστατο φόρο τιμῆς πρὸς τὴν ἐκλιποῦσα Βασίλισσαν. Ἡ ἥσυχος κλινικὴ μέσα στὴν ὁποίαν ἄφησε τὴν τελευταία της πνοὴ ἔγινε τόπος λαϊκοῦ προσκυνήματος. Τὰ συλλυπητήρια τηλεγραφήματα πρὸς τὸν Βασιλέα κατέφθαναν συνεχῶς ἀπὸ διάφορες χῶρες. Στὶς ἐφημερίδες τῆς Φραγκφούρτης, τοῦ Βερολίνου, τῆς Ρώμης, τοῦ Λονδίνου, τῶν Παρισίων, τῆς Στοκχόλμης καὶ ἄλλων πόλεων ἐγράφησαν μακρὰ σχόλια, στὰ ὁποῖα ἐξήρετο ἡ κοινωφελὴς δρᾶσις τῆς μεταστάσης, ἡ πατριωτική της ἐγκαρτέρησις, τὸ μαρτύριον τῆς ἐξορίας της, τὰ βάσανα τῆς ζωῆς της. Οἱ ἑλληνικὲς ἐξ ἄλλου ἐφημερίδες ἀφιέρωσαν ὁλόκληρες σελίδες καὶ ἐπὶ σειρὰν ἡμερῶν ἐγράφοντο ἄρθρα ποὺ ἐμνημόνευαν τὶς ἀρετές της, ἀπὸ δημοσιογράφους, πολιτικούς, συγγραφεῖς καὶ ἄλλες προσωπικότητες. Μεταξὺ αὐτῶν ἕνα ἀπὸ τὰ καλλίτερα ἄρθρα ἦταν καὶ τοῦ κ. Θάνου Πετραλιᾶ, ποὺ ἔχει γραφῆ μὲ πραγματικὸν πόνον ψυχῆς καὶ δίνει ὅλον τὸν παλμὸν τῆς ὀδύνης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ γιὰ τὸν θάνατον τῆς Βασιλίσσης του. Μία παράγραφος τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ ἄρθρου εἶναι καὶ ἡ ἑξῆς: «Ἡ Βασίλισσα Σοφία τῶν Ἑλλήνων ὑπῆρξε προ παντὸς Ἑλληνὶς καὶ Ἑλληνὶς ἐκ τῶν ὀλίγων ποὺ ἀφωσιώθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα μὲ τόσον φανατισμὸν καὶ μὲ τόσον ὡραῖον καὶ γόνιμον

ἐνθουσιασμόν. Ἐν πάσῃ ἀγνῇ ἑλληνικῇ ψυχῇ ὡς ὁ Ὄλυμπος ὑψοῦται Μαυσωλεῖον λατρείας καὶ ἀγάπης πρὸς τὴν Μεγάλην Λεκράν, τὴν φέρουσα τὸν ἔνδοξον ἀλλὰ καὶ μαρτυρικὸν τίτλον τῆς Βασιλίσσης τῶν Ἑλλήνων...»

Καὶ πραγματικὰ ἡ ἀναγγελία τοῦ θανάτου τῆς ἀειμνήστου Βασιλίσσης ἐβύθισε σὲ εἰλικρινῆ θλῖψιν ὅλο τὸν Ἑλληνικὸ λαόν. Κανεὶς δὲν ἔμεινε ποὺ νὰ μὴ συνεκινήθη ἀπὸ τὴν θλιβερὰν εἴδησιν. Ἀκόμη καὶ ἐκεῖνοι ποὺ ἄλλοτε τὴν εἶχαν παρεξηγήσει καὶ τὴν εἶχαν συκοφαντήσει τόσον ἀδίκως, κι' αὐτοὶ τώρα προσῆλθαν στοὺς ναούς, ὅπου ἐψάλη ἐπιμνημόσυνος δέησις ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς της, γιὰ νὰ χύσουν ἕνα θερμὸ δάκρυ μετανοίας. Γιὰ νὰ παρακαλέσουν τὴν Μεγάλην Ἀδικημένην νὰ τοὺς συγχωρήσῃ. Γιὰ νὰ ἐπικαλεσθοῦν τὴν μεγαλοψυχίαν της καὶ νὰ ζητήσουν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν!... Ἔτσι εἶναι οἱ ἄνθρωποι καὶ ἔτσι εἶναι οἱ καιροί. Οἱ ἄνθρωποι ξεχνοῦν πάντα καὶ οἱ καιροὶ ἀργοῦν νὰ ἔλθουν... Ἡ Ἱστορία ὅμως δὲν λησμονεῖ. Ἔρχεται μὲ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου γιὰ νὰ σταθῇ ἐπάνω ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, ἐπάνω ἀπὸ τὰ πάθη καὶ νὰ κρίνῃ, ρίχνοντας τὸ φῶς τῆς ἀληθείας ἐκεῖ ὅπου ἔχει καθήσει ἡ ὁμίχλη τῶν ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν...

Μετὰ τὴν ταρίχευσιν τοῦ σώματος τῆς Βασιλίσσης, ἡ σορὸς μετεφέρθη στὸν πύργον τοῦ Φρίντρισχοφ ὅπου παρέμεινε ἐπὶ δύο ἡμέρες. Κατόπιν, σύμφωνα ἄλλωστε καὶ μὲ τὴν τελευταίαν ἐπιθυμία τῆς Βασιλίσσης, τὸ σκήνωμα μετεφέρθη στὴν Φλωρεντία καὶ ἐναπετέθη στὴν κρύπτη τῆς Ρωσσικῆς ἐκκλησίας δίπλα ἀπὸ τὸ φέρετρον τοῦ ἀτάφου Βασιλέως Κωνσταντίνου καὶ τῆς Βασιλομήτορος Ὄλγας. Ἡ μεταφορὰ ἐκ τῆς Φραγκφούρτης στὴν Φλωρεντινὴ γῆ ἦταν μιὰ ἀλληλουχία ἀπὸ ἐκδηλώσεις σεβασμοῦ καὶ ἀγάπης πλήθους ἀνθρώπων πρὸς τὴν ἐκλιποῦσαν Βασίλισσαν. Εἰς τὸν Σταθμὸν τῆς ἱστορικῆς πόλεως τῶν Μεδίκων εἶχε συγκεντρωθῆ ἀμέτρητος κόσμος, μεταξὺ τοῦ ὁποίου γνωστὲς Ἀθηναϊκὲς φυσιογνωμίες, ἀντιπρόσωποι ὅλων τῶν Βασιλικῶν Αὐλῶν, ἐπίσημοι κλπ. Τὸ φέρετρον ἀνεσήκωσαν ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος, οἱ πρίγκηπες Παῦλος, Γεώργιος καὶ Φίλιππος τῆς Ἔσσης. Στὴ Ρωσσικὴ ἐκκλησία ἐψάλη τρισάγιον παρουσία πλήθους κόσμου, τοῦ ὁποίου ἦταν καταφανὴς ἡ συμμετοχὴ εἰς τὸ

πένθος. Μετὰ τὸ τέλος τῆς δεήσεως ἡ σορὸς ἐξετέθη σὲ λαϊκὸν προσκύνημα καὶ τὴν τρίτην ἡμέραν ἐγένετο ἡ ἐπίσημος κήδευσις... ἀλλ' ὄχι καὶ ἡ ταφή. Τὰ βασιλικὰ τέκνα, στοργικὰ καὶ εὐλαβῆ, ἐκανόνισαν μέχρι καὶ τῶν τελευταίων λεπτομερειῶν τὸν εὐπρεπισμὸν τοῦ ναοῦ καὶ ἐπεμελήθησαν τὴν τοποθέτησιν τῶν ἀπειροπληθῶν στεφάνων. Μεταξὺ αὐτῶν ἦταν ἕνας ἁπλὸς δάφνινος σταυρὸς τοῦ Βασιλέως Γεωργίου, ἕνας στέφανος ἀπὸ ἀμάραντα τῆς πριγκηπίσσης Εἰρήνης, ἕνας σταυρὸς ἀπὸ λευκὲς καμέλιες καὶ γαρδένιες μὲ τὴν ἐπιγραφὴ: «'Ασπασία καὶ 'Αλεξάνδρα», προήρχετο ἀπὸ τὴν σύζυγον καὶ τὴν κόρη ἑνὸς ἄλλου πολυκλαύστου νεκροῦ καὶ υἱοῦ τῆς πικραμένης Βασιλίσσης. Ἄλλοι σταυροὶ ἦσαν τοῦ πρίγκηπος Παύλου ἀπὸ χαλκό, μεγάλης καλλιτεχνικῆς ἀξίας, ἔργον τοῦ 15ου αἰῶνος, καὶ τῆς Πριγκηπίσσης Ἑλένης ἐπίσης ὡραιότατο, ἀπὸ ἄργυρον μὲ τὴν ἐπιγραφήν: «Ἡ Ἑλένη τῇ Σοφίᾳ». Ὑπῆρχαν ἀκόμη στέφανα ἀπὸ μενεξέδες, ἀπὸ χρυσάνθεμα, ἀπὸ ντάλιες, ἀπὸ τολύπες, ἀπὸ ρόδα καὶ στέφανα ἀπὸ 'Αττικὴ ἐλιὰ καὶ δάφνη ὅπως τῆς οἰκογενείας Μαξίμου καὶ ἄλλων ἑλληνικῶν προσωπικοτήτων, ποὺ ἔφερναν μαζί τους ἕνα χάδι, λίγο φῶς, μιὰν ἀγάπη εὐλαβῶν ὑπηκόων ἀπὸ τὴν μακρυνὴ Ἑλλάδα.

Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς νεκρωσίμου ἀκολουθίας ἡ συγκίνησις ἐκορυφώθη καὶ τόσον τὰ μέλη τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας ὅσον καὶ ὁ λαὸς δὲν ἠμπόρεσαν νὰ συγκρατήσουν τὰ δάκρυά των. Μετὰ τὸ πέρας τῆς τελετῆς ἡ σορὸς μετεφέρθη εἰς τὴν κρύπτην τοῦ ναοῦ, ὅπου ἐψάλη τρισάγιον παρουσίᾳ μόνον τῆς Βασιλικῆς Οἰκογενείας. Καὶ ἀπὸ τὴν ἑπομένη ἔμεναν μέσα σ' αὐτὴ τὴν κρύπτη τρία φέρετρα, σκεπασμένα καθένα χωριστὰ μὲ τὴν ἑλληνικὴ σημαία, πέντε ἀκόμη ὁλόκληρα χρόνια — τὰ φέρετρα μὲ τοὺς σοροὺς τῆς Βασιλομήτορος Ὄλγας, τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου καὶ τῆς Βασιλίσσης Σοφίας. Καὶ σὲ ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα οἱ Πρίγκηπες καὶ οἱ Πριγκήπισσες ἐφρόντιζαν νὰ μὴ λείψῃ ποτὲ τὸ λάδι ἀπὸ τὸ καντήλι τῆς μητέρας των. Σὰν νεώτερες Ἑλληνίδες Ἑστιάδες οἱ Πριγκήπισσες διατηροῦσαν πάντα ἄσβεστη τὴ φλόγα τῶν λαμπάδων ποὺ ἔκαιαν γύρω ἀπὸ τὰ φέρετρα τῶν Μεγάλων Νεκρῶν. Καὶ ἐφρόντιζαν ἀκόμη ὅλα ἐκεῖ μέσα εἰς τὴν Βασιλικὴν κρύπτην τῆς ἐκκλησίας νὰ μὴ χάσουν τίποτε ἀπὸ τὴν καλαισθητική τους ἁπλότητα καὶ τὸν ἑλληνικό τους ἀρχαϊσμόν. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἐπισκέπτης προσκυνητὴς ὑπεβάλλετο αὐθόρμητα ἐμπρὸς εἰς τὰ σεπτὰ σκηνώματα μέσα στὰ ὁ-

ποία ἀνεπαύοντο ἡ Δόξα καὶ τὸ Μεγαλεῖον τῆς Ἑλλάδος, ἡ στοργὴ καὶ ἡ καλωσύνη τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς καὶ ἠναγκάζετο νὰ γονατίση μὲ εὐλάβεια καὶ νὰ χύνη θερμὰ δάκρυα....

Πέντε ἀκόμη χρόνια στὰ ξένα ἔπρεπε νὰ περάσουν γιὰ νὰ ἔλθη ἡ ἡμέρα τῆς δικαιοσύνης: 20 Νοεμβρίου 1936.

Ἡ Ἑλλὰς ἐκήδευσε τοὺς νεκροὺς Βασιλεῖς της. Ἡ γῆ τῆς Ἀττικῆς ποτισμένη ἀπὸ τὴν βροχὴ τοῦ φθινοπώρου ἄνοιξε στοργικὰ τὴν ἀγκαλιά της γιὰ νὰ περιπτυχθῆ τοὺς Ἀτάφους, ποὺ τοὺς μετέφεραν στὴν Πατρίδα. Ἐδάκρυζαντὰ μάτια, οἱ ψυχές, ὁ οὐρανός, στὸ πέρασμά τους. Ψηλὰ στὸ λόφο τῆς Δεκέλείαςἕνα λευκὸ ἐκκλησάκι ἀνάμεσα στὸ δάσος, ἕνα σήμαντρο ποὺ κτυποῦσε λυπητερὰ κι' ἕνας ἱερέας περίμεναν... περίμεναν χρόνια ὁλόκληρα αὐτὴ τὴν εὐλογημένη ἡμέρα. Καὶ ἦλθε ἀργά - ἀργά, ἀλλὰ γιὰ πάντα, γιὰ νὰ χαρίση τὴν αἰώνια ἀνάπαυσι στοὺς Ἐστεμμένους Νεκρούς, ποὺ ὅταν ζοῦσαν εἶχαν περιβληθῆ τὸ ἀκάνθινον Ἑλληνικὸ Στέμμα!...

Ἡ Βασίλισσα Σοφία ἦταν ἡ τρίτη κατὰ ἱστορικὴν σειρὰν Βασίλισσα τῆς Ἑλλάδος ποὺ ἀπέθανε στὴν ἐξορία. Καὶ τῶν τριῶν Βασιλισσῶν — Ἀμαλίας, Ὄλγας καὶ Σοφίας — ἡ μοῖρα τῆς ζωῆς ἐπεφύλασσε σκληρὲς δοκιμασίες, καὶ πικρὲς ἀπογοητεύσεις. Ἀλλ' ἡ Σοφία, ποὺ ἀπέθανε σὲ ἡλικία 62 ἐτῶν, εἶχε ἀδικηθῆ περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην. Ἡ Μεγάλη ἐκείνη ἱέρεια τοῦ καθήκοντος δὲν ἄκουσε τὴν φωνὴν τῆς μετανοίας τῆς μερίδος ἐκείνης τοῦ λαοῦ ποὺ τὴν εἶχε παρεξηγήσει. Ἄφησε τὴν τελευταίαν της πνοὴ μὲ τὸ παράπονον στὸ βάθος τῆς ψυχῆς της ὅτι τόση ἀδικία δὲν εἶχε συμβῆ σὲ ἄλλον ἄνθρωπον. Καὶ πραγματικὰ ὀλίγοι ἄνθρωποι στὸν κόσμον ἠδικήθησαν, ἐπικράνθησαν καὶ ἐταλαιπωρήθησαν ὅσον ἡ Βασίλισσα Σοφία.

Εἰς τὸν ἀπέριττον τάφον τῆς Δικελείας, ὅπου ἐκείνη κοιμᾶται τὸν ὕπνον τοῦ ἀληθινοῦ δικαίου, τὸν ὕπνον τὸν λυσίπονον ὕστερα ἀπὸ τόσες θύελλες καὶ ἀγωνίες, θὰ ἔπρεπε νὰ χαραχθῆ αὐτὴ ἡ φράσις: «Ἐδῶ κεῖται ἡ Βασίλισσα Σοφία ποὺ μὲ στωϊκότητα ἀνέβηκε εἰς τὸν Γολγοθᾶν καὶ ὡς Ἁγία παρέδωσε τὸ πνεῦμα».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἀρβανίτη Α. — Κωνσταντῖνος ὁ Διάδοχος

Ἀσπρέα Γ. — Πολιτικὴ ἱστορία τῆς Ν. Ἑλλάδος

Βεντήρη Γ. — Ἡ Ἑλλὰς τοῦ 1910—1920

Βαΐδη Θ. — Κωνσταντῖνος

Βρατσάνου Δ. — «Εἰκονογραφημένη», τόμος Δ΄.

Εὐστρατίου Ν. — Ὁ Βασιλεὺς Δεσμώτης

Ζαβιτσιάνου Κ. — Ἀπομνημονεύματα

Ζωγράφου Ε. — «Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις», τόμος Στ΄.

Ἡλιοπούλου Αθ. — Πρὸς τὰς λάμψεις τῆς Ἑλληνικῆς Δυναστείας

Ζωγράφου Γ. — Ὁ Στρατηλάτης Βασιλεὺς καὶ ἡ Βασίλ. Σοφία

Ἰωαννίδου Ι. — Κωνσταντῖνος ΙΒ΄

Κρατεροῦ Γ. — Ἡ τραγωδία ἑνὸς Βασιλέως

Λαμπίκη Δ. — Ὁ Ναύαρχος Κουντουριώτης

Λάσκαρη Σ. — Ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος

Μελᾶ Γ. — Ὁ Κωνσταντῖνος

Μπάντεν (πρίγκηπος Φὸν Μὰξ) — Ἀναμνήσεις καὶ ἔγγραφα

Νικὸλ Ε. — Οἱ Σύμμαχοι καὶ ἡ Ἀνατολικὴ κρίσις

Ντριὼ Εδ. — Ὁ Βασιλεὺς Κωνσταντῖνος

Πετραλιᾶ Θ. — Χρόνια ἐξορίας Βασιλέως Κωνσταντίνου (ἐφημ. «Ἑλλ. Μέλλον» 1934)

Πρίγκηπος Νικολάου — Τὰ 50 χρόνια τῆς ζωῆς μου

Παπαμανώλη Θ. — Περιοδικὸν «Ἀνόρθωσις» (1932)

Πολυζωΐδου Αθ. — Ἡ Ἑλληνικὴ οὐδετερότης

Ρεκουλὸ Ρ. — Ὁ Ζωνὰρ εἰς τὴν Ἑλλάδα

Σερ Πόνσομπυ Ε. — Ἐπιστολαὶ Αὐτοκρατείρας Φρειδερίκου

Τσοκοπούλου Γ. — Κωνσταντῖνος ΙΒ΄.

Φραγκούλη Γ. — Τὸ Ρωμέϊκο

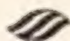
Φαλτάϊτς Κ. — Ἡ 25η Μαΐου

ΑΛΛΑΙ ΠΗΓΑΙ

Χρήσιμα στοιχεῖα ἐπῆρα ἀπὸ ἄρθρα καὶ συνεντεύξεις τοῦ κορυφαίου δημοσιογράφου κ. Ν. Κρανιωτάκη, προέδρου τῆς Ἑνώσεως Συντα-

κτῶν, τοῦ κ. Σπ. Μεταξᾶ τέως δ)τοῦ τῆς ἐφημ. «Ἑλλ. Μέλλον» καὶ συγγραφέως, τοῦ κ. Κ. Ἀθανάτου τέως δ)τοῦ τῆς ἐφημ. «Ἐλεύθερος Ἄνθρωπος», τοῦ κ. Θ. Παπαμανώλη τέως δ)τοῦ τοῦ περιοδικοῦ «Ἀνόρθωσις» καὶ τῆς ἐφ. «Ἑλληνισμὸς», τοῦ κ. Ἀθ. Φούφα δημοσιογράφου καί λογοτέχνου, ὡς καὶ τῶν συναδέλφων κ. κ. Ἀγγ. Μεταξᾶ, Γρ. Στεφάνου, Γ. Ἀννίνου καὶ Φ. Γιοφύλλη. Ἐπίσης εὐχαριστῶ γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον τους στὴν ἔρευνά μου πρὸς συλλογὴν στοιχείων τοὺς κ. κ. Ἀνδρ. Ἀναστασόπουλον ἰατρὸν τῆς Αὐλῆς, Ἀλεξ. Βελλίνην, τέως Γραμματέα τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Β', Ἰωάν. Κ. Πολυγένην, καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου, Ἀλέξ. Φιλαδελφέα, ἀρχαιολόγον καὶ συγγραφέα, Γεώργιον Ἀλεξ. Ἀλεξίου κοσμήτορα τῆς Ἑνώσεως Ἀθηναίων τοῦ τόπου, Εὐαγ. Φωτιάδην τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης καὶ Κ. Θέμελην τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς.

Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ εὐχαριστήσω τὸν κ. Θάνον Πετραλιᾶ, προσωπικὸν φίλον τοῦ ἀειμνήστου Βασιλέως Κωνσταντίνου, γιὰ τὴν εὐγενῆ καὶ ἀμέριστον συνδρομὴν ποὺ μοῦ παρέσχε στὴν συγκέντρωσιν στοιχείων καὶ φωτογραφιῶν ἐκ τοῦ πολυτίμου ἱστορικοῦ του ἀρχείου, ποὺ ἔθεσε πρόθυμα στὴν διάθεσίν μου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ